

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN
“KÂİNAT” ADLI ESERİNDE RUSYA
(METİN – İNCELEME)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hasan MAMAK

Kütahya – 2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE RUSYA
(METİN – İNCELEME)**

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Halil ADIYAMAN

Hazırlayan:

Hasan MAMAK

Kütahya- 2020

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZLİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan

(İmza)

Üye

(İmza)

Üye

(İmza)

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “Ahmet Midhat Efendi’nin Kâinat Adlı Eserinde Rusya (Metin – İnceleme)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2020

Hasan MAMAK

Özgeçmiş

01.09.1992 tarihinde Afyonkarahisar ilinin İscehisar İlçesine bağlı Seydiler Kasabasında doğdu. İlkokul ve ortaokul eğitimini aynı kasabada bulunan Seydiler İlköğretim okulunda tamamladı. Ortaöğretimini Afyonkarahisar Atatürk Lisesinde 2010 yılında tamamladı. 2011 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başlayan Lisans eğitiminden 2015 yılında mezun oldu. Yine aynı yıl Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Alanında Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2018 yılında Polis Akademisi Aydın Polis Meslek Eğitim Merkezi'nden mezun olarak atandığı Kütahya İl Emniyet Müdürlüğü'nde Emniyet mensubu olarak görevine devam etmektedir.

ÖZET

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN “KÂİNAT” ADLI ESERİNDE RUSYA (METİN – İNCELEME)

MAMAK, Hasan

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil ADIYAMAN

Ağustos, 2020, 181, Sayfa

Ahmet Midhat Efendi 19.yy. Türk Edebiyatı’nın önemli şahsiyetlerinden biridir. Doğu ve Batı medeniyetini eserlerinde sık sık ele almış okuyucularını her anlamda bilgilendirmek için çalışmıştır. Tezimizde Ahmet Midhat’ın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durularak *Kâinat* eseri hakkında bilgi verilmiştir. *Kâinat* serisi içinde yer alan (15) ciltlerin isimleri aktarılmıştır. Çalışmamızın esasını ise Ahmet Midhat Efendi’nin *Kâinat* adlı eserinde 4. ciltte yer alan *Kâinat-Rusya* isimli bölümün Latin Harflerine aktarımı ve bu aktarılan metnin incelenmesi oluşturur. *Kâinat-Rusya* isimli eser, Ahmet Midhat’ın taksimine uygun olarak “Rusya Ülkesi”, “Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi” ve “Rusya’nın Ahvâl-i Tarihyesi” bölümlerine ayrılarak ele alınmıştır. “Rusya’nın Ahvâl-i Tarihyesi” başlıklı bu ana bölüm Rusya hakkında tarihi malumatın aktarıldığı asıl bölümdür. Bu başlık kendi içerisinde 4 bölüme ayrılır. Yine bu bölümler içinde oluşturulan alt başlıklar mevcuttur. Çalışmamız bu bölümlere uygun olarak ele alınmıştır. Ahmet Midhat, kendi çizgisine uygun bir bakış açısı ile Rusya tarihini, coğrafyasını, kültürünü, okuyucuya tanıtmak amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Kâinat, Rusya, Ahmet Midhat, Dünya Tarihi, Rusya Tarihi.

ABSTRACT**RUSSIA IN AHMET MİDHAT EFENDİ'S WORK "KÂİNAT"****(TEXT- STUDY)****(MAMAK, Hasan)****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Thesis advisor: Dr. Faculty Member Halil ADIYAMAN****August, 2020, 181, Pages**

Ahmet Midhat Efendi is one of the important figures of Turkish Literature of 19th century. He frequently studied Eastern and Western civilizations in his works and tried to inform his readers in every sense. In our thesis, information is given about the work of Ahmet Midhat named “Kâinat” by focusing on the life, literary personality and works of Ahmet Midhat. The names of the volumes in the series of Kâinat (15) have been quoted. The essence of our work consists of the transfer of the part named “Universe-Russia” in the 4th volume of the book named “Universe” of Ahmet Midhat Efendi into Latin Alphabet and the analysis of this text. The work named "Universe-Russia" has been handled in accordance with the division of Ahmet Midhat by dividing it into "Russian Country", "Ahvâl-i Geography of the Russian Country" and "Russia's Ahvâl-i Tarihyesi". This main section titled “The Ahvâl-i Tarihye of Russia” is the part where historical information about Russia is transformed to the readers. This title is divided into 4 parts within itself. There are also subtitles created in these sections. Our study has been handled in accordance with these sections. Ahmet Midhat aims to introduce the Russian history, geography, culture to the readers with a view fitting to his own understanding.

Key Words: Kâinat, Russia, Ahmet Midhat, History of The World, The Russian History

İÇİNDEKİLER

İçindekiler Tablosu

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı	2
II. Ahmet Midhat Efendi'nin Edebi Kişiliği	6
III. Kâinat Hakkında Genel Bilgi ve Bölümleri	12
IV. Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri	14
1. TANZİMAT DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞI	20
2. AHMET MİDHAT'IN KÂİNAT-RUSYA'YA BAKIŞI.....	26
2.1. Tarih.....	26
2.2. Coğrafya.....	29
2.3. Sanat ve Edebiyat.....	32
2.4. Din	34
2.5. Ekonomi.....	37
2.6. Siyaset ve Yönetim	39
3. KÂİNAT – RUSYA'NIN İNCELENMESİ.....	41
3.1. Rusya Ülkesi	41
3.2. Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi.....	42
3.3. Rusya'nın Ahvâl-i Tarihiyesi	44
3.3.1. Birinci Bölüm ...862.....	45
3.3.2. İkinci Bölüm 862-1598	50
3.3.3. Üçüncü Bölüm 1598-1762.....	57
3.3.4. Dördüncü Bölüm 1762... ..	66
SONUÇ	73
4. KÂİNAT- RUSYA'NIN LATİN HARFLİ METNİ	78
BİBLİYOGRAFYA	172
DİZİN	176

ÖNSÖZ

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden olan Ahmet Midhat Efendi, edebiyatımızda farklı alanlarda çalışmalar yapmış, birçok eser kaleme almıştır. Hikâye, roman, tiyatro, deneme, makale, anı, tarih, tenkit ve seyahatname türlerinde eserler vermiştir. Bu eserlerinin yanında araştırma, çeviri ve gazetecilik alanlarında da dikkat çekici çalışmalar yapmıştır. Geniş bir yelpazede oluşturduğu bu eserleri ve çalışmaları ile edebiyatımızda derin bir etki bırakarak birçok araştırmaya konu olmuştur. Biz de bu tezimizde Ahmet Midhat'ın tüm eserleri ve çalışmaları içinde yeteri kadar bilinmeyen tarihçilik yönünü ele almak istedik. Bu amaçla eski harfli eserler kütüphanesinden Ahmet Midhat'ın tarih alanında oluşturduğu 15 ciltten oluşan *Kâinat* serisinin içinde yer alan 4. ciltteki Rusya bölümünü seçtik.

Ahmet Midhat, dünya tarihine olan ilgisinin sonucu olarak Avrupa ülkelerinin yer aldığı *Kâinat* serisini kaleme alır. *Kâinat* serisinde sırasıyla yer alan ülkeler: *İngiltere, Danimarka, İsveç-Norveç, Rusya, Fransa, Belçika-Flemenk, Almanya, Hükûmat-ı Cermaniye, Avusturya, İsviçre, Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Devlet-i Osmaniye*'dir. Bu ciltlerde yer alan ülkelerin tarihi anlatımı Ahmet Midhat Efendi tarafından benzer şekilde oluşturulan bir yapıyla sunulmuştur. *Kâinat* serisinde Osmanlı halkına kültürel, askeri, siyasi ve politik birçok alanda etkisi olan bu devletlerin tarihi ve kültürü anlatılarak tanıtılmak istenir. Bu ciltlerden biri de serinin 4. cildi olan Rusya ülkesinin, coğrafyasının, tarihinin ve kültürel birtakım özelliklerinin anlatıldığı bölümdür. Bu çalışmasının okuyucu tarafından ilgi gördüğüne değinen Ahmet Midhat, bu gerekçe ile *Kâinat-Rusya* bölümünü daha ayrıntılı olarak ele aldığını söyler.

Kâinat-Rusya'da, tarihi hadiselerinin anlatımı tarafsız bir bakışla oluşturulmaya çalışılmış ve edebiyat dünyamıza kazandırılmıştır. Ahmet Midhat'ın *Kâinat* serisi ile ele aldığı tüm ülkeler bir bütün olarak incelenmeli ve kültür dünyamıza sunulmalıdır. Biz bu anlamda çalışmamızda eksik olduğunu gördüğümüz Rusya bölümünü incelemeye çalıştık.

Tezimiz; Önsöz, Giriş, Tanzimat Dönemi Tarih Anlayışı, Ahmet Midhat'ın *Kâinat-Rusya*'ya Bakışı, *Kâinat-Rusya*'nın İncelenmesi, Sonuç, *Kâinat-Rusya*'nın Latin Harfli Metni, Bibliyografya ve Dizin adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Çalışmamızın Giriş bölümünde, Ahmet Midhat'ın hayatı, edebi kişiliği, eserlerinin isimleri ve *Kâinat* serisi hakkında bilgi vererek bu seride yer alan ülkelerin seride yer alan sıralamaya uygun olarak isimlerini aktardık.

Tezimizin birinci bölümünü Tanzimat Dönemi Tarih Anlayışını açıklamaya ayırdık. İkinci bölümünde Ahmet Midhat'ın *Kâinat-Rusya*'ya Bakışını ve onun dikkatlerini aktarmaya çalıştık. Üçüncü bölümde *Kâinat-Rusya*'nın incelenmesi kısmına yer vererek bu bölümde Ahmet Midhat Efendi'nin oluşturduğu başlıklara uygun olarak hareket ettik. Üçüncü bölümde yer alan alt bölümlere bağlı kalarak "Rusya Ülkesi" bölümünde eserde dikkat edilecek hususlara değindik. "Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi" bölümünde Rusya'nın coğrafi konumundan, çevresinde yer alan denizlerden, nehirlerinden, limanlarından, körfezlerinden, komşusu bulunan ülkelere, yer şekillerinden, önemli merkezlerinden ve nüfusu gibi genel tanıtıcı özelliklerinden bahsettik. "Rusya'nın Ahvâl-i Tarihiyesi" bölümünde ise Ahmet Midhat'ın taksimine uygun olarak Rusya tarihini 4 kısımda inceledik. Bu bölümlerde Ahmet Midhat Efendi'nin eserinde dikkat çektiği hususlara paralel olarak ele alınan dönemin önemli olaylarına yer verdik.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Ahmet Midhat'ın kendisine ait matbaada miladi 1872 yılında basılmış olan *Kâinat-Rusya*'nın Latin harflere aktarılmış metnini verdik.

Çalışmamızda yabancı özel isimler, yer adları ve sözcükler metnin orijinalindeki imlaları korunarak yazılmıştır. *Kâinat-Rusya* adlı eserin okunmasında Şemsettin Sami'nin *Kamûs-i Türki* ve Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ı adlı sözlükleri esas alınmıştır.

Tez çalışmam esnasında bilgisini esirgemeyen, her konuda yardımcı olan ve yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil Adıyaman'a teşekkür ederim. Bu süreçte maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her durumda destek veren annem, babam ve ablama sonsuz teşekkür ederim.

Hasan MAMAK

Kütahya-2020

GİRİŞ

Türk Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden birisi de Ahmet Midhat Efendi'dir. O, yazı işleri ile ilgili olmanın yanı sıra yazma ve üretme konusunda ayrı bir yeteneğe sahiptir. Onun, çalışmalarının ve üretkenliğinin temelindeki en önemli unsur yazmaya olan bu yeteneği ve ilgisidir. Ahmet Midhat, bu yeteneğinin farkındadır ve bu durumu olabildiğince kullanmıştır. Onun, yazı hayatındaki bu başarısı birçok türde eser kaleme almasına neden olur.

İlk olarak İstanbul'da çıraklık yaptığı dönemde aldığı eğitim ile bu süreç başlar. Memurluk yaptığı dönemde Batı medeniyetini tanıma fırsatı bulur. O, yazma yeteneğini, içinde bulunduğu Doğu ve öğrendiği Batı medeniyetiyle daha da zenginleştirir. Osman Hamdi Bey'den hem yazma konusunda destek almakta hem de Batı medeniyetini onun sayesinde yakından tanıma fırsatına sahip olmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi'nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde olduğu bir zamana rastlar. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Batı medeniyetiyle arasında oluşan başta askeri, ekonomik ve bilimsel pek çok farkı kapatma çabasıdadır. Osmanlı yönetimi, bu süreçte kendini yenileyecek birtakım düzenlemeler yapmaya çalışır. Ahmet Midhat, bu doğrultuda hem Doğu medeniyetinin hem de Batı medeniyetinin doğru anlaşılması için birtakım eserler kaleme alır. Bu süreçte iki medeniyetin harmanlanması ile oluşan yeniliklerden doğru çıkarımlar yapılabilmeyi hedefler. Halkı bu doğrultuda aydınlatma amacındadır.

Dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'e ve rejimine sıkı sıkıya bağlı olan Ahmet Midhat, Batı medeniyetini tanıırken kendi değerlerini hiçe saymaz. O, Batı medeniyetinin eğitim, bilim ve teknik alandaki bilgisinin peşindedir. Bu düşüncelerin bir sonucu olarak Batı medeniyetini Osmanlı halkına daha yakından tanıtmak için *Kâinat* eserini kaleme alır. Bu bilgiler doğrultusunda tezimize başlarken, Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği ve *Kâinat* külliyatı hakkında bilgiler vererek Tanzimat dönemi tarih anlayışına değinmenin doğru olacağı düşüncesindeyiz.

I. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı

Ahmet Midhat Efendi, 1844 (1260) tarihinde İstanbul Tophane'de Kumbaracılar yokuşunda Karabaş mahallesinde doğmuştur. Asıl adı Ahmet'tir. Babası Bezci esnafından Hacı Süleyman Ağa'dır. Annesi Kafkasyalı Nefise Hanım isminde bir Çerkez kızıdır. Süleyman Ağa eşinin diktiği çamaşırları satarak dört çocuklu ailesinin geçimini sağlamaya çalışır. Orta halli bir esnaf ailesinde doğan Ahmet babasını erken yaşta kaybeder. Babasını erken yaşta kaybetmesinin etkisiyle ekonomik sıkıntılarla çocukluk döneminde karşılaşır. Bu dönemde ailesi temel ihtiyaçları karşılamak için dahi zorlanır. (Aydın, 1959:11)

Geçim sıkıntılarının artması nedeniyle Vidin'de bulunan ağabeyi Hafız Ağa'nın yanına ailesiyle birlikte giderler. İlk tahsiline orada başlar. Kısa bir süre sonra İstanbul'a tekrar döner. 1857'de Mısır Çarşısı'nda bir aktarın yanına çırak olarak verilir. Bu çarşıdaki çıraklık hayatı 1861 yılına kadar devam eder.

Çıraklık yaptığı bu dönemde ailesinin yaşadığı maddi zorluklar iyice artmıştır. Küçük yaşta çektiği sıkıntılar ve içinde bulunduğu koşullar onu okuma yazma öğrenmeye iten en büyük etkenlerdendir. Bu dönemde, gündüz saatlerinde ustası izin vermediği için geceleri serbest saatlerinde, çarşı esnafından biri olan Hacı İbrahim Efendi'nin evine giderek okuma yazma öğrenir; ayrıca bu dönemde Galata'da vilayet memurlarından Dragan Efendi'den Fransızca dersleri almaya başlar.

Gazete kitap okuyan insanlara rast geldikçe; içi, önlenmesi imkansız bir hevesle dolup taşmış, bilgisizliği sebebiyle de yüzü utançtan kızarmıştır. O, okuyup yazan insanların, kendisi gibi cahillerden, tamamen başka bir dünyada yaşadıklarına inanmıştır. Okuyup yazma bilenlerin, kendini zaman zaman rahatsız eden birçok soruların cevaplarını bulabildiklerini düşünmüştür. Ahmet, onların bu üstünlüklerini imrenmekte ve hiçbir şey bilmeyen bir insan olduğunu hatırlayınca da kendisini, insanlar arasında dolaşan hayvanlara benzetmenin acısıyla ezilmiştir (Yiğit, 2006:5).

Bu düşüncesi ve çalışma azmi ile kısa bir zamanda çarşının en bilgili çıraklarından olmuştur. Bu bilgisi sayesinde para kazanmaya başlayan Ahmet, ücreti

karşılığı okuma yazma bilmeyenlerin yakınlarına mektup yazmaya ve yazı işlerini yapmaya başlamıştır.

Midhat Paşa dairesine mensup olan ağabeyinin 1861’de aileyi Niş’e aldırmasıyla Niş Rüştîyesine girer ve 1864 yılında bu okuldan mezun olur. Yine aynı yıl ağabeyinin dalaletiyle Tuna Valiliğinin merkez kasabası olan Rusçuk’a gider. Burada Vilayet Mektubî Kalemi’nde memur olarak göreve başlar. 1865’te yüz kuruş aylıkla başladığı çalışma hayatında zekâsı ve başarısı ile kısa sürede kendisini sevdirebilir ve Midhat Paşa’nın alaka ve takdirini kazanır. Paşa ona, kendi adı olan “Midhat” adını verir. Paşa’nın kayınbiraderiyle birlikte medresenin sabah derslerine devam eder. Bu sayede Doğu ilimleri hakkında bilgiler edinmeye başlar. Yine aynı yıl içinde kendisine Politika Müdürlüğü Türkçe katipliği görevi de verilir. Daire müdürü Odyan Efendi ile birlikte ders alarak Fransızcasını ilerletir. Odyan Efendi’nin etkisiyle La Fontaine’i incelemeye başlar. (Baydar, 1954:3-4). Aynı zamanda yeni kurulan ‘Tuna’ isimli gazetenin yazı işlerinde çalışır. 1866’da tercüman olarak Sofya’ya gider.

Sofya’da etrafındakilerin ısrarıyla Servet Hanım’ı da görerek onunla evlenir (Yiğit, 2006:6). On sekiz günlük evli iken Rusçuk’a geri çağırılır. Bu durum nedeniyle ağabeyi ile arası bozulur ve evi terk eder. Kalemdeki vazifesinden de ayrılarak hayatını tapu defteri kopya ederek kazanmaya başlar. Bu sırada hayatını daima idare eden o kurtarıcı ve beklenmedik karşılaşmalardan birisi olur;

Avareliğinden usanan ağabeyinin azarı üzerine kahramanca evi terk eden Midhat Efendi, sokağa çıkınca Rusçuk’un soğuğu ile karşılaşır ve aklı başına gelir. Her zaman kendisini güler yüzle karşılayan evlerin kapısı şimdi parası olmadığı için kapalıdır. Ama evine de dönmesine gururu engeldir. Daha sonra romanlarında sık sık kullandığı o beklenmedik karşılaşmalardan biriyle karşılaşır. Şakir Paşa’ya rastlar (Enginün, 2012:52-53).

Kendisini elindeki tapu defteri ile gören ve merak eden Muhacîrîn komisyonu reisi Erkânıharp Şakir Bey onunla dost olur, himayesine alır. Midhat Efendi’nin, hayatında Şakir Bey’in ve keman çalan karısının mühim bir tesiri vardır. Şakir Bey aynı zamanda Ahmet Midhat’ın yazı işleri ile uğraşmasına vesile olan isimlerdendir.

Ertesi sabah beni uykudan uyandıran şey oda kapısının açılmasından hâsıl olan gürültü idi. Gözümü açtım. Karşımda Şakir Bey'i gördüm. Sabah-ı şerifleri hayırlaştıktan sonra dedi ki: 'İşte sana bir oda. Kitaplar dahi yanı başında. Gündüz istediğin yerlerde gez. Akşamları buraya gelmeli. Vekilharcın odasında sürünmek sana lâıyk değildir. Yazı yazmak istiyorsan tapu yazma! Yazı yaz. Telif et, tercüme et. Senin telif ve tercüme olan istidâdın meydandadır. Bu yolda nâm alırsın. Şan kazanırsın (Ahmet Midhat Efendi, 2002:27-28).

Ahmet Midhat, 1868 yılında 'Tuna' gazetesine muharrir, Ziraat Müdürlüğüne kâtip olur. Bir yıl sonra gazetenin artık baş muharriri olmuş ve yazı hayatına tam olarak başlamıştır. Bağdat Valisi olan Midhat Paşa, yeni görevine giderken himayesine aldığı Ahmet Midhat'ı da yanına alır. Kendisine Bağdat'ta çıkarılacak olan vilâyet gazetesi için lazım gelen matbaayı satın almak üzere daha evvelden vazife verilir. Bu vesileyle matbaacılık alanında teknik işlerle meşgul olur. Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra yüz kırk kişilik Bağdat kadrosu başta Midhat Paşa olmak üzere yola çıkar.

Vilâyet Politika müdürü meşhur ressam Osman Hamdi Bey, eğitimini tamamlamış ve Avrupa'dan yeni gelmiştir. Yolculuk sırasında Ahmet Midhat ile dost olmuşlardır. Yol boyunca Hamdi Bey'in yaptığı resimler Midhat Efendi'yi derin bir şekilde etkilemiştir. Hamdi Bey onu, yazmaya teşvik eden ilk isimlerdendir. "Osman Hamdi Bey, onu yazmaya, tercüme yapmaya, Midhat Efendi'nin tabiriyle 'dürtercesine' teşvik eder." (Kerman, 2009: 19). Bağdat'ta kurulan 'Zevra' isimli gazetenin müdürü olan Ahmet Midhat, burada Doğu kültürüne hâkim bir entelektüel olan Muhammed Bakır Can Muattar ile tanışır. Gazetenin İngilizce, Arapça ve Farsça mütercimi tayin edilen bu isim Ahmet Midhat'ı doğu bilimleri ve Şark kültürü hakkında bilgilendirir. Muhammed Feyzi ez-Zühavî'den ise medrese kültürü ve din meseleleri gibi konular hakkında etkilenmiştir (Özarlan, 2011:8). Bu sayede Ahmet Midhat, Bağdat'ta hem Doğu hem de Batı kültürünü öğrenmede yardım edecek yakın arkadaş çevresine sahip olur (Banarlı, 2004:964).

Yazı hayatına başladığı bu dönemde ağabeyinin ölümü nedeniyle ailenin bütün yükü onun üzerine yüklenir. Aileyi ilk olarak İstanbul'a gönderir, kendisi bu dönemde Bağdat'ta Hamdi Bey, Kaymakam Feyzi Bey ve Vali Muavini Raif Efendi ile büyük bir

evde dört bekâr yaşarlar. Bu dönem; onun hayatında derin sohbetlerin, fikir alış-verişlerinin, sanatın, musikinin dönemidir. Belki de bu atmosferin oluşturduğu etkiyle bir an evvel harekete geçmek üzere İstanbul'a gitmeye karar verir. 1871'de Midhat Paşa'nın ısrarına rağmen İstanbul'a döner. Fevzi Paşa'nın yardımıyla *Ceride-i Askeriye'de* (Askeri Gazete) baş muharrir olur. Aynı dönemde *Basîret* gazetesinde muharrirlik yaptığı için "*Yazı Makinesi*" diye tanınmıştır (Banarlı, 2004:965). Geçimini sağlamak için oturduğu evde bir matbaa kurar ve burada *Hâce-i Evvel*, *Kıssadan Hisse* ve *Letâif-i Rivâyât* eserlerini bölümler halinde basarak geçimini sağlamaya çalışır. Aynı dönemde *Basiret* gazetesinde de yazılar yazmaya başlar. Oturduğu evde bulunan matbaasını önce Camlı Han'a daha sonra Bâbiâli'ye taşıyarak daha da genişletir. 1872 yılında gazetecilik faaliyetine *İbret* gazetesinin yönetimini de ekleyerek devam eder. Aynı yıl Nâmık Kemal ile tanışır ve Galata'dan bir matbaa satın alarak Beyoğlu'na taşınır. Nâmık Kemal'le tanıştıktan sonra onunla, geceleri uzunca münakaşalar eder. Bazı yazılarında da bunun yansımalarını ortaya koyduğunu ve Nâmık Kemal'i eleştirdiğini görürüz. *Dağarcık*'ta yer alan "*Hürriyet Nedir?*" yazısı bu yazılardandır (Tanpınar, 2001:449).

Ahmet Midhat Efendi, bu dönemde *Devir* ve *Bedir* isimli iki gazete çıkarır. *Devir* isimli gazetesi ilk sayısında, *Bedir* ise on üç sayı sonra hükümet tarafından kapatılır. 1872'de *Dağarcık* isimli dergide yazdığı yazılar ve yine bu dönemde çevresinde yaşanan politik gelişmelerle ilgisi olmasa bile yaptığı iş dolayısı ile 1873'te Genç Osmanlılarla birlikte Rodos'a sürülür. Rodos'ta geçirdiği 3 yıllık sürede çocuklar için *Medrese-i Süleymaniyye*'yi kurar ve dersler verir. *Dünyaya İkinci Geliş*, *Hasan Mellah*, *Hüseyin Fellah*, *Açık Baş* gibi eserlerini burada yazar. *Kırkanbar* isimli dergi için yazılar yazar. Abdülaziz'in vefatı üzerine İstanbul'a geri döner.

İstanbul'a döndüğünde gazetecilik, matbaacılık ve diğer yazı işleri ile yoğun bir şekilde ilgilenmeye devam eder. *İttihat* isimli gazeteyi bu dönemde çıkarmaya başlar, *Vakit* gazetesinde yazıları çıkmaya başlar. Himayesinde bulunduğu Midhat Paşa'nın II. Abdülhamid tarafından sürgüne gönderilmesinden dolayı eski çevresiyle olan ilişkisini keser ve II. Abdülhamid'e yakın bir tutum sergilemeye başlar. Dönemin şartları gereği çevresinden uzaklaşan Ahmet Midhat'ın, *Menfa* isimli eserinde bu durum açıkça kendini belli eder. Tanzimat döneminden itibaren saraya yakın, politik bir tutum takip etmeye başlar. Buna paralel olarak Osmanlıcılık fikrinin izlerini taşıyan eserler kaleme

alır. Bu dönemde gazetecilikte önemli bir adım olan *Tercüman-ı Hakikat*'ı çıkarmaya başlar. Ayrıca *Takvîm-i Vekayi* müdürlüğü ve II. Abdülhamid'in vakanüvisliği (özel tarihçiliği) görevinde de bulunur (Akyüz, 1995:70).

1889 yılında Stockholm Müsteşrikler Kongresine katılarak dört aya yakın bir süre Avrupa'yı gezme fırsatı bulur. (Enginün, 2012:56) 1879'da Matbaa-ı Âmire (Devlet Matbaası) Müdürü, 1895'te Umûr-ı Sıhhiyye (Sağlık İşleri) Reisi olur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Darülfünûn (İstanbul Üniversitesi) ve Medresetü'l Vâizîn'de genel tarih, dinler tarihi ve felsefe tarihi gibi dersler verir. 30 Aralık 1913 tarihinde gönüllü olarak çalıştığı Darüşşafaka'daki gece nöbeti sırasında vefat eder (Akyüz, 1995:70).

II. Ahmet Midhat Efendi'nin Edebi Kişiliği

Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden biri olan Ahmet Midhat Efendi; tarih, coğrafya, biyoloji, iktisat, kimya, hukuk gibi alanların yanında alfabe kitaplarından başlayarak hikâye, roman, tiyatro, anı, makale, deneme ve seyahatname gibi birçok edebi türde eser kaleme almış çok yönlü bir yazardır. Edebiyatımızda ilk hikâye kitabı olan ve yirmi dört bölümden oluşan *Letâif-i Rivâyât*'ın yazarıdır.

Edebi alanda oluşturduğu öncü kişiliğine eserlerinde oluşturduğu yeni teknikleri de eklemeyi başarır. Ahmet Midhat'ın birçok eserinde zamanının önünde bir fikir dünyasına sahip olduğunu görmek mümkündür.

Otuzu aşkın romanıyla en üretken romancılarımızdan Ahmet Mithat, yazar kişileştirmesinde çağına göre gerçekten yaratıcı bir iş yaparak Müşahadat adlı romanında kendini romanın hem olaylara yön veren başkişisi hem de anlatıcısı yapmış ve böylece romanın yazılma ve okunma süreçlerini kurgulayan bir meta-roman yazmayı başarmıştır. Kendi yazılışını sergileyen bir anlatı olarak Müşahadat, bir yandan Berna Moran'ın gözlemlediği gibi Rus biçimciliğinden Shklovsky'nin en "tipik" roman kategorisine girmeye adayken bir yandan da yazarlık otoritesini nasıl kullandığını sergilemesi açısından mükemmel yazar figürasyonunun az bulunur örneklerindendir (Parla: 2011: 35-36).

Türk Edebiyatı'nda yazı alanında onun kadar geniş yelpazeye sahip bir şahsiyet daha yoktur. Çalışkan ve aynı zamanda üretken bir isimdir. Ahmet Midhat, Türk toplumu için edebiyatı halk zümresine indirme konusunda bir çığır açıcıdır. Tanzimat döneminin bu görüşte eser üreten ve örnek olan en önemli yazarıdır. Eserlerini derinlik kaygısı gütmekten kaleme alması özellikle yeni okurların okuma alışkanlığını kazanmasında etkilidir. Bu bakımından görüşleri isabetli bir yaklaşım oluştururken, bu görüşlerin ve yazılarının derinlikten uzak oluşu edebi seviyenin düşük olmasını da beraberinde getirir.

Sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanır. Edebiyatımızda da bu anlayışın savunucusudur. Ahmet Midhat Efendi, bu düşüncesiyle Servet-i Fünun şairlerine hitaben “*Dekadanlık*” tartışmasını başlatmıştır. Ağır, süslü ve “*Sanat, sanat içindir*” anlayışına karşı çıkarak eleştirilerini dile getirir.

Ahmet Midhat'ın “*Dekadanlık*” suçlaması edebi anlamda ve toplumsal hayatta hızla yayılır. Onaylanmayan tüm davranışlar “*dekadanlık*” olarak ifade edilir. Eski ve yeni arasında cereyan eden bu tartışma, dil konusunda oluşturulmaya çalışılan sadeliğin karşısındadır. Dil yalnızca halka inmek, yakınlaşmak için bir araç olarak kullanılırken, (Ahmet Midhat, Ziya Paşa, Namık Kemal) Recaizade Mahmut Ekrem ve Servet-i Fünûncular ile birlikte dilin günlük iletişim aracı olmaktan ziyade sanatsal bir araç olduğu fikri ortaya çıkmıştır (Parla, 2011:47-51). Ahmet Midhat, başlatmış olduğu bu tartışmayı savunduğu fikirler etrafında sürdürmüş ve edebiyatımızda düşünsel bir yeniliğin zeminini hazırlamıştır. Mustafa Argunşah, “Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleştirilmesiyle İlgili Görüşleri” isimli yazısında onun Türkçe için yaptığı çalışmaları ve görüşlerini ortaya koyarak bu alandaki öncü fikirlerini ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Ahmet Mithat Efendi, yalnız Türk romanının babası değil aynı zamanda sade Türk nesrinin de kurucusudur. O, yazmış olduğu onlarca roman ve hikâye kitabında sanat kaygısı gütmemiş, anlamı ve anlaşılmayı daima öncelemiş; cinas yapmadan, Arapça ve Farsça tamlamalar kullanmadan da eser yazılabileceğini göstermiştir. Türk edebiyatının "hace-i evvel"i, çağdaş Türk dilinin "ilk öğretmeni hatta baş öğretmeni"dir. Osmanlılarda gazete dilinin sadeleşmesini, romanın halka sevdirelmesi ve

benimsetilmesini sağlayan öncü isim de odur. Ahmet Mithat Efendi, "Her ferdinin bülbül gibi Türkçe şakıdığı" bir ülkede yaşamak ister. Bunun için de hâlâ ağdalı bir dil kullanan gazeteci ve yazarların dilinin ıslah edilmesinde ısrarcıdır. Osmanlıcanın (bu terim ona aittir) sadeleştirilmesi, Arapça ve Farsça kaide ve tamlamaların dilden atılması çabalarının yanında Türkçenin mükemmel bir imla ve gramer kitabının yazılmasını da hayal etmiş, ancak gerçekleştirememiştir. O, yepyeni bir dilin peşindedir. Yazar, dilsiz olan Türk milleti bir an önce ana diline kavuşmalı, medenî dünya milletlerinden geri kalmamalı; bunun için yapılacak okuma seferberliklerinde kadınlar ve kızlarımız mutlaka ön saflarda olmalıdır, görüşündedir (Argunşah, 2012:2).

Ahmet Midhat Efendi'nin, dille ilgili tutumunda çelişkili bir durum söz konusudur. Halkı aydınlatma amacına uygun olarak sade, anlaşılır ve açık bir dil kullanmayı hedefler. Bu konuda çeşitli tartışmalara da girişir. *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanan "*Dilde Sadeliği İltizam Edelim*" başlıklı yazısında bu düşüncüyü savunur.

Kaleme aldığı eserlerinde her kesimin anlayacağı bir dil kullanmaya çalışır. Fakat bunu tam anlamıyla başaramaz. Sade ve anlaşılır bir dil kullanmak isteğine rağmen, uzun cümleler kurması, anlatımı keserek araya fazlaca girmesi, anlatım kusurlarının oluşmasına neden olur. Bu tutum münasebetiyle görüşlerinin yazım hususundaki uygulamayla çeliştiği ve eleştiriye açık olduğu görülmektedir.

Türk gazetecilik hayatında da önemli bir yeri olan Ahmet Midhat Efendi, gazetecilikle ilgili çeşitli görevlerde bulunmuştur. Gazetecilik tarihimizin en uzun soluklu gazetelerinden biri olan *Tercüman-ı Hakikat*'i çıkarmıştır. Bunun yanında *Devir*, *Bedir*, *İttihat*, *Dağarcık*, *Kırk Anbar* isimli dergi ve gazeteleri de çıkararak okuyucu ile buluşturmuştur.

Ahmet Midhat Efendi'nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasi, sosyal, askeri ve teknolojik birçok alanda Avrupa'dan geri kaldığı ve Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ettiği bir döneme rastlar. Bu geri kalmışlığın elbette farklı nedenleri vardır. Bu konu duruma çözüm bulmak isteyen dönem aydınlarının ele aldıkları konuların başında gelmektedir. Ahmet Midhat da kendi mecrası olan yazın hayatındaki

çalışmaları ile toplumun alt kesimlerinden başlayarak bir uyanış başlatma gayretindedir. Batı'nın üstünlüğünü yakalamak için çaba göstermemiz gerektiğinin altını çizer.

... Ahmet Midhat Efendi, doğu ve batı medeniyetinin karşılıklı olarak birbirilerini anlayamamakta olduklarını veya sathî ve yanlış hükümler verdiklerini iddiâ ediyor. Batının bizi yanlış tanıması üzerinde fazla endişeye yer yoktur. Mühim olan bizim batıyı gerçek cephesiyle değerlendirmemizdir. Ne olursa olsun daha rahat ve daha müreffeh yaşama şartlarını temin eden bir takım yeni icatlar vardır. Bunları batılılar bulmuşlardır. Binâenaleyh batı bu yeni icatların tek sahibi kaldığı müddetçe, bizden üstün olmakta devam edecektir (Okay, 1991:26).

Midhat Efendiye göre Batı medeniyetinin teknik ve maddi üstünlüğü alınmalıdır. Bu yenilikler üzerine çalışılmalı ve gereken ilmi ilerleme sağlanarak teknik anlamda söz sahibi olunmalıdır.

Ona göre toplumun maddi ve mânevi alanlarda yeniden yapılandırılması gerekir. Türk toplumu Batı ve Doğu medeniyetlerinin arasında kalmıştır. Medeniyet Batı'dan gelir ve biz medeni olan ve olmayan iki dünyanın her bakımdan arasında bulunmaktadırlar. (Okay, 1991:27) Doğu ve Batı medeniyetlerinden bizim için faydalı olan yönler alınmalıdır. Bu bakış açısı tüm topluma bilinçli olarak öğretilmeli ve uygulanmalıdır.

Ahmet Midhat'a göre her iki medeniyetin maddî ve mânevî yönleri vardır. Doğu medeniyeti ferdî ve içtimâî ahlâk üzerine çok eğilmiş, buna mukâbil maddî terakkiyi –o da son asırlarda- ihmal etmiştir. Batı ise mâddede inanılmaz derecede tekâmül göstermiş, fakat ahlâken gittikçe çökmüştür. Şu hâlde müstakbel medeniyet, Batı'nın maddî Doğu'nun mânevi telakkisine dayanacaktır (Okay, 1991:29).

Ahmet Midhat Efendi, Doğu ve Batı medeniyetlerinden alınması gerekenleri ortaya koyar. İki medeniyeti eserlerinde sık sık karşılaştırır. Yaptığı gözlemlere düşüncelerini de katarak uzun uzadıya anlatır. Bu karşılaştırmaları hikâye ve romanlarında fazlası ile görmek mümkündür (Enginün, 2012:54). Bu işlemin roman ve tiyatrodan önce Batı'yı taklitle başlayacağını daha sonra milli bir çizgiye taşıyabileceğini

aktarır. Sosyal fayda peşinde koşan bir yazar olarak Ahmet Midhat'ın hikâye ve romanlarında ulaşmak istediği hedef “Türk halkında ‘çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzı’nı değiştirmektir” (Akyüz, 1995: 72). Ahmet Midhat, bu değişimi geleneğe uygun şekilde bağlı bulunduğu değerlerden uzaklaşmadan yapmak gayretindedir. O, Osmanlının kurtuluşunun düşünsel bir değişim yaratmakla mümkün olduğuna inanır (Şeref, 2014:287).

“Midhat Efendi bütün ömrünce öğretmek için öğrenecektir. Her gittiği yerde ev ve mektebi beraber düşünecektir” (Tanpınar, 2001:448). Olay akışını keserek bilgiler vermesi, anlatımı kusurlu hale getirse de okuyucuyu bilgilendirmesi ve aydınlatması onun hedefine hizmet eder. Böylece geniş kitlelere ulaşma imkânı bulur. Tanpınar bu yöntemin Türk halkına “okuma saati” alışkanlığı kazandırdığını belirtirken, bunun biraz da Ahmet Midhat Efendi tarafından abartıldığını söyler (Tanpınar, 2001:460).

Sanatı, halkı eğitmek için bir araç olarak gören Ahmet Midhat, birçok Batılı tekniğin yanında geleneksel Türk Edebiyatı'nın ortaoyunu, karagöz ve meddah gibi ürünlerinden de beslenir. Özellikle meddah hikâyeciliğinin tahkiye(anlatım) ve diyaloglarına eserlerinde sıkça rastlanır. Meddah hikâyeciliğinden faydalanarak okuyucuya soru sorar ve cevaplandırır. Türk masallarında karşımıza çıkan mükâfat-ceza anlayışına uygun olarak iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırır nitelikte eserler oluşturması da geleneksel anlatıma verdiği değeri ve ilgiyi ortaya koyması bakımından önemlidir. “Ahmet Midhat'ın, ‘halk hikâyeleri değil, halk için hikâyeler ve romanlar yazan’ büyük bir yazar olduğunu kabul etmek yerinde olur” (Akyüz, 1995:75).

Ahmet Mithat Efendi'nin oluşturmuş olduğu eserlere yönelik farklı eleştirel değerlendirmeler de görmek mümkündür. Bunlardan birincisi Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinde, Avrupa romanlarından mı yerli hikâye geleneğinden mi yararlandığı noktasındadır. İkincisi, onun “meddah ağızlı” anlatıcısının sanatsal ölçütlere göre nasıl değerlendirilebileceği hususundaki tartışmadır. Üçüncü tartışma konusu ya da sorun ise onun, Osmanlı romanının ilk evresinde oynadığı rolün hem tarihsel öncülük hem de sanatsal nitelik bakımından ne şekilde yorumlanması gerektiği konusunda ortaya çıkmaktadır (Aksoy Sheridan, 2009:1-2).

Ahmet Midhat Efendi, halkı aydınlatmak ve düşüncelerini yansıtmak için edebi kaygıdan ziyade hitap ettiği okuyucu için anlaşılır olmak derdindedir. Yazı alanındaki

asıl dikkati sanat kaygısından ziyade öğretme kaygısı taşımasındadır. Toplumun her alanda bilgi sahibi olmasını istediği için hem çeşitli türlerde eser vermiş hem de bunu anlatımda kullandığı çeşitlilikle ortaya koymaya çalışmıştır. Onun bu tutumu eserlerinin anlatım ve kurgu açısından savruk olmasına neden olmuştur diyebiliriz.

Yukarıda Midhat Efendi'nin üslûbunun meddah hikâyesine çok yaklaştığını söyledik. Bu üslûbu o, sanatı, daha iyisi, romancılıkta melekesi ilerledikçe biraz daha genişletir. -Çünkü hakikatte onun sanatı yoktur, melekesi vardır ve halk muharriri olarak belli başlı kusurlarından biri de budur- Kitap zevki meddah itiyadını okuyucuya unutturduğu gün Ahmet Midhat Efendi'nin okuyucusunu sıkacaktır. Roman sanatı, hangi seviyede olursa olsun okuyucu ile kitabın baş başa kalmasını ister. Ahmet Midhat Efendi ise daima üçüncü şahıs gibi aradadır. Hattâ daha fenası okuyucuyu romanın mutbağına kadar götürür, onu üst üste değişen tekliflerle hikâyenin ilk şartı olan hakikaten olmuş vehminden mahrum eder (Tanpınar, 2001:460).

Gürsel Aytaç, Tanpınar'ın bu eleştirisinin karşısında Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinde özellikle “Müşahadat, Jön Türkler ve Felâtun Bey ve Râkım Efendi isimli romanlarında “kusur veya zaaf” olarak algılanan yazım tarzının tam aksine bir başarı göstergesi olduğunu söyler.

...Ahmet Mithat bu konudaki tavrını ortaya koyduktan sonra, ara verdiği olayları aktarma anlamındaki roman metnine dönüverir. İşte edebiyat eleştirmenlerimizin genellikle bir “zaaf” olarak adlandırdıkları bu anlatım tekniği, Alman edebiyat araştırmalarında tam tersine romancının başarı hanesine girilir. İlk olarak Alman romantiklerinde, Friedrich Schlegel'de bu “her şeye, kendi sanatına, dehasına yukarıdan bakabilip yine de romanın konusuna dönebilmek” tarzında bir ustalık olarak görüldüğü için romantik ironi adını almıştır. Burada ironinin, söylendiğinin tersini kasdetmek anlamındaki “mesafe kazanmak” tanımına yakınlığını belirtmek gerek...” (Aytaç, 2016:13).

Çeviri ve tiyatro alanında da çalışmalar yapan Ahmet Midhat Efendi'nin, bu alanda yaklaşık on sekiz adet eseri vardır. Alexandr Dumas Fils, Emile Richeborg, Paul

de Kock, Emil Gaboriau, Hector Malot ve Octave Feuillet gibi isimlerden çeviriler yapmıştır. Alexandre Dumas Fils'den çevirdiği *La Dam Aux Camelia* adlı eseri sahnelenmiştir. Çevirilerinde ve kendi eserlerinde sade dil anlayışını aynen devam ettirmiş ve batıyı daha yakından okurlara tanıtmaya amacını gütmüştür. Ahmet Midhat'ın *Ahz-ı Sar*, *Açık Baş*, *Çerkes Özdenleri*, *Siyâvuş* ve *Hükm-ü Dil* tiyatroları bunlardan bazılarıdır (Banarlı, 2004:968).

Okumayı, araştırmayı, incelemeyi seven Ahmet Midhat, İslam felsefesi ve Batı felsefesi üzerine de çalışmalar yaparak gördüklerini çalışmalarında yansıtır. Shopenhauer'i karamsar felsefe anlayışını "*Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi*" adlı yazısında eleştirir.

Ahmet Midhat Efendi, tarihi alanda da eserler kaleme almış ve Dünya, Avrupa, Osmanlı ve İslam tarihini konu alan çalışmalar yapmıştır. *Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide* adlı eserinde dünya tarihini ilk dönemlerden başlayarak anlatır. *Üss-i İnkılab'ta* Sultan Abdülaziz devrinden bahseder. *Zübdetü'l Hakâyık'ta* ise; 1876 (1293) Osmanlı-Rus savaşı ve yaşanan hadiseleri anlatır. Ayrıca; Ahmet Midhat Efendi, *Kâinat* isimli 15 ciltlik eserinde çeşitli Avrupa devletlerinin tarihinden ve coğrafyasından bilgiler aktarır (Banarlı,2004: 968-969).

III. Kâinat Hakkında Genel Bilgi ve Bölümleri

Ahmet Midhat Efendi, tarihe olan ilgisinin sonucu olarak *Kâinat* isimli külliyatı edebiyatımıza kazandırmıştır. Edebiyat, coğrafya, kimya, biyoloji ve benzer birçok alanda yaptığı çalışmaların yanında tarih alanında da eserler kaleme almıştır. Okuyucularını bilgilendirme ve aydınlatma amacındadır. Ahmet Midhat Efendi, bu çalışmasında İnci Enginün deyimiyle tarihi, bilgilendirme amacına uygun olarak "ortalamanın altında" bir seviyeye sahip olan okuyucuya anlatır (Enginün, 2006: 159).

Ahmet Midhat, *Kâinat* serisinin yedinci kitabından sonra yazdığı önsözünde olumlu tepkiler aldığını ve bu durumun yazma istediğini artırdığını söyler. Burada Ahmet Midhat, öncelikle dünya tarihini yazma gerekçesini açıklar. Öğrencilik yıllarından itibaren içinde böyle bir düşüncesinin oluştuğunu söyleyerek dünyada kurulan devletlerin ve buralarda yaşayan insanların hayatlarını merak ettiğini belirterek dünya tarihine ilgisinin başladığını aktarır. Öğrendiklerini halkı bilgilendirmek için

yazıya dökerek bir anlamda vatanına borcunu ödediğini söyler. Ahmet Midhat’a Fransız yazar L’ Ünivers’ten bu çalışmayı çevirdiği sorunu üzerine L’Ünivers’ten bu çalışmaya başladıktan sonra haberdar olduğunu ve çalışma kaynakları arasına onun eserini eklediğini aktarır (Özbey,2015:7-8).

Ancak, Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinin II. cildinde yer alan Ahmet Midhat Efendi, bölümünde bu çalışmanın L’Ünivers’ten çevrildiği bilgisini aktarır (Banarlı, 2004:968).

On beş bölümden oluşan *Kâinat* serisinde yer alan ülkeler benzer anlatım kurgusuna sahiptir. Ahmet Midhat, ele aldığı ülkelerin coğrafi yapısından başlayarak, ekonomik, dini, siyasi ve kültürel yapıları hakkında genel bir bilgilendirme yapar. Genel bilgilendirmeden sonra ele aldığı ülkeler için yaşanan önemli tarihi gelişmeleri bölümler halinde sunar. Bizim çalışmamıza konu olan *Kâinat-Rusya* kısmı da aynı düzlemde oluşturulmuştur.

Mukaddime ve 15 bölümden oluşan *Kâinat* serisinde yer alan ülkeler:

- İngiltere (1. cilt)
- Danimarka (2. cilt)
- İsveç- Norveç (3. cilt)
- Rusya (4. cilt)
- Fransa (5. cilt)
- Belçika-Flemenk (6. cilt)
- Almanya (7. cilt)
- Hükûmât-ı Cermaniye (8. cilt)
- Avusturya (9. cilt)
- İsviçre (10. cilt)
- Portekiz (11. cilt)
- İspanya (12. cilt)

- İtalya (13. cilt)
- Yunanistan (14. cilt)
- Devlet- Osmaniye (15. cilt)

IV. Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri

Hikâye- Roman

- Kıssadan Hisse - 1870
- Sui-zan Esaret - 1870
- Gençlik-tehhül - 1870
- Felsefe-i Zenan - 1870
- Mihnetkeşan - 1870
- Gönül - 1870
- Firkat - 1870
- Yeniçeriler - 1871
- Ölüm Allah'ın Emri - 1873
- Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar - 1874
- Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş - 1874
- Zeyl-i Hasan Mellah - 1875
- Hüseyin Fellah - 1875
- Yeryüzünde Bir Melek - 1875
- Karı-Koca Masalı - 1875
- Felâtun Bey ile Râkım Efendi - 1875
- Paris'te Bir Türk - 1876
- Bir Gerçek Hikâye-Fitnekâr - 1876

- Süleyman Musli - 1877
- Kafkas - 1877
- Çengi - 1877
- Nasib-Bekârlık Sultanlık mı Dedin? -1877
- Beliyyat-ı Mudhike - 1881
- Karnaval - 1881
- Henüz On Yedi Yaşında - 1881
- Acaib-i Âlem - 1882
- Dürdane Hanım - 1882
- Vah - 1882
- Volter Yirmi Yaşında yahut İlk Muaşakası - 1884
- Esrar-ı Cinayat - 1884
- Cellat - 1884
- Hayret - 1885
- Bahtiyarlık - 1885
- Cinli Han - 1885
- Obur - 1885
- Bir Tövbekâr - 1885
- Çingene - 1887
- Çifte İntikâm - 1887
- Para - 1887
- Kısmetinde Olanın Kaşığında Çıkar - 1887
- Arnavutlar-Solyotlar - 1888

- Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar - 1888
- Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları - 1888
- Haydut Montari - 1888
- Gürcü Kızı yahut İntikam - 1889
- Rikalda yahut Amerika Vahşet âlemi - 1890
- Diplomalı Kız - 1890
- Dolaptan Temaşa - 1890
- Müşahedat - 1891
- Hayal ve Hakikat (Fatma Âliye ile) - 1892
- Ahmet Metin ve Şirzat yahut Roman İçinde Roman - 1892
- İki Hud'akâr - 1893
- Emanetçi Sıtkı - 1893
- Cankurtaranlar - 1893
- Bir Acibe-i Saydiye - 1893
- Ana-Kız - 1893
- Gönüllü - 1896
- Mesail-i Muğlaka - 1898
- Jön Türk - 1910

Oyun

- Eyvah - 1871
- Açıkbaş - 1874
- Ahz-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti - 1874
- Zuhur-ı Osmaniyan - 1877

- Fûrs-i Kadimde Bir Facia yahut Siyavuş - 1884
- Çengi yahut Daniş Çelebi - 1884
- Çerkes Özdenler - 1884

Çeviri

- Üç Yüzlü Karı (P. De Kock) - 1877
- Peçeli Kadın (E. Richebourg) - 1882
- Nizâ-ı İlm ü Din (J.W. Draper , 4-cilt) – 1895-1900

Diğer

- Hâce-i Evvel - 1869
- Durub-ı Emsali Osmaniye Hikemiyatının Ahvalini Tasvir - 1871
- Kâinat-Kütüphane-i Tarih 15.cilt -187 -1881
- Menfa - 1877
- Zübdetü'l Hakayık - 1878
- Tarih-i Umumi (2 cilt) – 1878-1879
- Ekonomi Politik - 1879
- Sevdâ-yı Sa'y ü Emel - 1879
- Nevm ve Hâlât ü Nevm-1881
- Müdafaa (3 cilt) – 1883 - 1885
- İlhamât ve Tagligât - 1885
- Abdest ve Namaz (Çocuklara) - 1886
- Sağlık - 1886
- Terbiyeli Çocuk (Çocuklara) - 1886
- Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide (3 cilt) - 1886-1888

- Beşir Fuat - 1887
- Kadınlara Hıfz-ı Cemal - 1887
- Ömür Uzunluğu - 1887
- Sihr Siracı - 1887
- Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi - 1887
- Tasarrufat-ı Kimyeviye - 1887
- Tedkik-i Müşkirat - 1887
- Teehhül - 1887
- Vakit Geçirmek - 1887
- Volter - 1887
- Kadınlara Tezyid-i Cemal - 1888
- Çiçekler (Çocuklara) - 1889
- Hayvanlar (Çocuklara) - 1889
- Kuşlar (Çocuklara) - 1889
- Nebatlar (Çocuklara) - 1889
- Yürüyen Hayvanlar - 1889
- Tegaddi - 1889
- Terakki - 1889
- Üç Cins Mahluk - 1889
- Medrese-i Süleymaniye: Tedrisat-ı İbtidaiye - 1889
- Müntehabat-ı Ahmet Midhat (Makaleler-3 Cilt) - 1889-1890
- Ahbâr-ı Âsâra Tamim-i Nazar - 1890
- Aleksandr Stradella - 1890

- Hallü'l-ukad - 1890
- Harekât - 1890
- Şeytankaya Tılsımı - 1890
- Terakkiyat-ı Hazıra ve Mesakin - 1890
- Ben Neyim: Hikmet-i Maddiyye Müdafaa - 1891
- Edvar-ı Askeriye - 1891
- İstibşar: Amerika'da Neşr-i İslam Teşebbüsü - 1882
- Sayyadane Bir Cevelan - 1892
- Zabit - 1892
- Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti - 1893
- Avrupa Adab-ı Muaşeretı yahut Alafranga - 1894
- Beşair-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediye - 1894
- Avrupa'da Bir Cevelan - 1897
- Bu'd-i Şems Nasıl Ölçülür - 1897
- Hilal-i Ahmer - 1897
- Hikmet-i Peder - 1898
- Çocuk Melakât-ı Uzviye ve Ruhiyesi - 1899
- İstidad-ı Etfal - 1889
- Peder Olmak Sanatı - 1899
- Tarih-i Hikmet - 1912
- Tedrisî Tarih-i Edyan - 1913
- Tedirî Tarih-i Umumî - 1913 (Enginün, 2006: 192-229; Kerman, 2009: 18-67; YKY, 2001: 33-35).

1. TANZİMAT DÖNEMİ TARİH ANLAYIŞI

Tarihi çeşitli amaçlar etrafında şekillendirmek mümkündür. Tarih kısaca kelime anlamı olarak bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz olarak tanımlanabilir. Esasen tarihi, geçmişi olduğu gibi yansıtmak veya istenilen bakış açısına uygun şekilde oluşturmak mümkündür. Bu bağlamda tarih yazımı hususunda birçok etkenden söz etmek mümkündür. Tarihin bir kesimin düşüncelerini yansıtmayı ve gerçekleri saptırması konusunda yanlı ve taraflı bir bilim olduğu da tartışılan bir gerçektir. Osmanlı aydınları devletin içinde bulunduğu olumsuz durum gerekçesi ile tarihe yönelmek ve onu kullanmak gereği duymuşlardır. Bu gerekçeyle edebiyatçılar, çalışmalarında sık sık tarihten söz ederek tarih kitapları yazarak eserlerinde tarihi önemli bir argüman olarak kullanırlar. Değiştirilmesine inandıkları bu bozulmuş duruma karşı bir uyanış başlatma gayretinde olduklarını görürüz (Davulcu, 2019: 24-25).

Osmanlı Devleti'nde tarih yazımı genel manada göçebe yaşam tarzının getirdiği koşullara da bağlı olarak gelişmemiş ve basit tasvirler niteliğinde kalmıştır. Birbiriyle ilgisi olmayan olaylar destan ya da tarihi olgular göz önüne alınmadan birbirinden etkilenir. Bunları bir bütün olarak ele almak ve ilişkilerini tahlil etmek 15. yüzyılın sonlarına kadar göz ardı edilmiştir. Yerleşik yaşama tam olarak geçilmesi ve devlet kurumlarının yerleşmesiyle birlikte tarih yazımı da değişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni kuruluşunu anlatan eserlerin büyük bir kısmı tarihi olayları yaşamış kişilerin anlatımlarının kulaktan kulağa ulaşması ve yazılmasıyla oluşmuştur. Bunlardan bilinen en önemli eser günümüze ulaşmayan ancak birçok tarihi esere kaynaklık eden Yahşi Fakih tarafından yazılan Osmanlı tarihine ilişkin “*Yahşi Fakih Menakıbnamesi*”dir (Taşbaş, 2011:215).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle birlikte sosyal, siyasi, iktisadi ve bürokratik değişimlerin yanı sıra topluma ve tarihe bakış açısında da değişim söz konusudur. Tanzimat Fermanı, batıya yüzünü dönmüş bir milletin içinde bulunduğu düzensizliği, geri kalmışlığı ve yıpranmışlığı ortadan kaldırarak yeni bir düzen oluşturma gayretinin sonucudur. Yönetenden yönetilene yani vatandaşa doğru gelişen ve değişen süreçte birey ön plana çıkmıştır. Bu durumu, yenilik ve değişim rüzgarının etkisiyle ortaya çıkmış bir yeniden oluşum beyannamesi olarak adlandırabiliriz. Bu

yeniden oluşum, bütün alanlarda olduğu gibi edebi alanda da kendini göstermiştir. Bu hareket edebiyat sahasında da yenilikler oluşturarak Batı medeniyetinin izlerini taşıyan birtakım fikirlere ve arayışlara zemin hazırlamıştır (Korkmaz, 2012: 13-15).

Geleneksel Osmanlı tarihi, Türklerin İslamiyet'e geçmeden önceki tarihlerinden tamamıyla bahsetmek yerine sadece Osmanlı Devleti'ni kuran ve Oğuzların bir boyu olan Kayı boyunun şeceresi ve tarihi üzerinde durmuştur. 19.yüzyılın ortalarından itibaren Ahmet Cevdet Paşa ile başlayan İslam öncesi Türk tarihi, bütünsel ve kapsamlı bir bakış açısıyla incelenmeye ve araştırmaya başlanmıştır. Bu kapsamda söz konusu değişim ders kitapları başta olmak üzere birçok alanda tarihe olan bakışın değişmesini sağlamıştır. (Görücü, 2009:12).

Bu dönemde Osmanlı Devleti bilimsel, askeri, siyasi ve ekonomik pek çok alanda geri kalmıştır. Yeniliklere ayak uydurma çalışmalarında ve toplumsal kalkınma hamlelerinde birtakım zorluklar yaşamaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını ve geri kalmışlığını fark eden edebiyatçılar yeni bir yönelim oluşturarak içinde bulunulan durumdan çıkış yolları arama gayretindedirler. Bu dönem aydınlarının üzerinde durduğu konuların başında halkı eğitme ve bilgilendirme düşüncesi vardır. Bu bilgilendirmede gazete, dergi, roman, hikâye ve tiyatro gibi araçlar kullanılarak halkın tüm kesimlerine ulaşmak amaçlanmıştır. Bu araçlardan bir tanesi de tarih ve tarihi konulara yönelim olarak karşımıza çıkar.

Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı, bu anlamda fikrîsel ve düşünsel birçok yeniliğe öncülük etmiştir. Bu dönemde birçok eser edebiyatımızda ilk örnekleriyle yer almış ve etkileri ilerleyen dönemlerde büyüyerek devam etmiştir. Batılı anlamda ilk roman, gazete, makale, günlük, tiyatro, eleştiri ve fabl örneği gibi birçok eser bu dönemde ortaya koyulmuştur. Bu bakımdan Tanzimat, edebi anlamda da yeni bir anlayışın adı olarak karşımıza çıkar.

Tanzimat'la birlikte Batı dillerini bilen tarihçiler yetişir. Bu dönemde Avrupa devletleri tarihi anlamda daha ayrıntılı ele alınmaya başlanır. Batılı kaynaklardan yararlanılarak Osmanlı Devleti'nin müesseselerini de içine alan karma tarihi eserler verilir. Bu tarz kaynaklardan ilki Ferâizîzâde Mehmed Said tarafından yazılan "*Târîh-i Gülşen-i Maârif*"'tir (Özcan, 2013:248). Bu dönemde Osmanlı Devleti, sivil ve askeri

okullarda milli yönelimi artırıcı adımlar atarak yeniden bir uyanış ve yükseliş dönemi başlatmak ister. Bu yönelimle içinde bulunduğu çöküşü engellemeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda okullarda tarih derslerine önem verilmiş ve sistemli bir tarih anlatımı sunulmaya çalışılmıştır (Akıncı, 2014:2-5).

19. yüzyılda ulus devlerin inşasında kullanılan en büyük araçların başından tarih gelir. Tarihten yararlanılarak pek ala ulus devlet inşa etmek olanaklıdır (Gürkan, 2018:33). Bu dönemde fikrîsel birçok yenilikten bahsetmek mümkündür. Bu yenilikler arasında Türkçülük-Osmanlıcılık-İslamcılık gibi düşünceler başı çekmektedir. Bu fikirler toplumun önde gelen isimleri tarafından seslendirilmeye başlanılmıştır. Ait olunan ideolojiye uygun çalışmalar yapılarak dönemin yazar ve şairleri tarafından bu fikirlerin altları doldurulmaya çalışılmıştır. Bu ideolojileri desteklemek için tarihe yönelim seçilmiş ve tarihi malzemelerden yararlanılarak tarih bir anlamda propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Türk Tarihi'nin Osmanlı Devleti'nden çok önce başladığı, Türklerin sadece Osmanlılardan ve Türkçe'nin de sadece Osmanlıca'dan ibaret olmadığı, dünyada dağınık bir şekilde yaşamış ve yaşayan ve tarih boyunca birçok değişik bölgelerde ayrı ayrı devletler kurmuş olan bütün Türklerin tek bir millet oldukları” (Süleyman Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ali Suavi, Ahmed Midhat) görüşü ilk defa Tanzimât devrinde ortaya atılmış, Türk tarihi ve dili hakkındaki çalışmalar da bu devirde başlamıştır (Akyüz, 1995:29).

Toplumda bir değişim başlamış ve bu değişim her alanda bir etki yaratmıştır. Savunulan ideoloji etrafında oluşturulan bu ve benzeri düşünceler Osmanlı aydınları arasında yeni fikirlerle değişimin vücut bulmasına vesile olmuştur. Bu değişimin başında tarihe ve tarihi konulara olan eğilim dikkat çekicidir.

İslam ve Osmanlı coğrafyası dışında, dünyadaki gelişmelerle fazlaca ilgili olmayan bir tarih anlayışı yerini evrensel, yenilikçi, bilimsel ve sorgulayıcı bir anlayışa bırakmıştır.

Sosyal ve siyasi anlamdaki değişim tarih yazımı konusunda da kendini göstererek bilimsel ve küresel konuları içine alan bir tarih yazım metoduna evrilmiştir.

Bu kapsamda tarih konulu başta tercüme eserler olmak üzere roman, hikâye, tiyatro ve inceleme gibi farklı türlerde birçok eser oluşturulmuştur.

Bu alanda Ahmed Hilmi ve Ahmed Tefik'in çevirilerinin yanında dönemin aydınları tarafından tarihi konu alan özgün eserler de verilmiştir. Bu eserlerin başında Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Vefik Paşa'nın çalışmalarından bahsetmek gerekir.

Tarih yazımı konusunda Ahmet Cevdet Paşa'nın "*Tarih-i Cevdet*" isimli eseri Osmanlı'da XIX. yüzyılda bilimsel bir bakışla oluşturulmuş ilk eserdir. Aynı zamanda önemli bir Tanzimat bürokrati olan Ahmet Cevdet Paşa tarihi İbn-i Haldun, İbn-i Teymiyye ve Zehebi gibi İslam alimleri ile Michelet, Hammer, Taine, Buckle, Macaulay ve Montesgue gibi Avrupalı düşünürlerden etkilenecek oluşturmuştur (Davulcu, 2019:5-6). Ahmet Vefik Paşa'nın ise Fransızca, Grekçe ve Latince bilgisi sayesinde batılı kaynaklardan yararlanarak oluşturduğu "*Hikmet-i Tarih*" ve "*Fezleke-i Tarih-i Osmani*" adlı eserlerinde modern tarih anlayışının izlerini görmek mümkündür (Yıldız, 2015: 76).

Tarihe yönelimde Türk toplumunun tarihe olan ilgisini artırmak, milli bir şuur oluşturmak ve geçmişin kahramanlık hikayelerini yeniden hatırlatmak için konular seçilir. Bunun yanında dünya üzerinde gerçekleşen önemli tarihi olaylarda seçilen konular arasındadır. Bu anlamda; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Rusya'da Petro'nun yaptığı yenilikler ve Napolyon'un etkileri gibi yakın tarihte gerçekleşen pek çok önemli konu tarih malzemesi olarak seçilmiştir.

Vartan Paşa tarafından yazılan "*Napolyon Tarihi*" ve "*Rusya Tarihi*", tarihçi yönü ile de bilinen Mizancı Murat'ın "*Tarih-i Ebulfaruk*" isimli eseri, Namık Kemal'in yarım kalan "*Osmanlı Tarihi*" isimli çalışması, Ziya Paşa'nın İslam'ın eleştirildiği bir dönemde İslam'ın parlak günlerinin anlatıldığı "*Endülüs Tarihi*" ve "*Engizisyon Tarihi*" isimli tercümeleri ve Ahmet Rasim'in tarih konusunda kaleme aldığı "*Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*" gibi eserler bu dönemde tarihe olan ilginin ve eğilimin bir sonucu olarak oluşturulmuştur. Bu anlayış II. Meşrutiyet ve ilerleyen dönemlerde de devam ederek etkisini sürdürmüştür (Enginün, 2006:159-160).

Bu eserlerin yanında döneminin en üretken isimlerinden olan Ahmet Midhat Efendi'nin de tarihi konuları ele alan farklı türlerde eserleri vardır. Bu kapsamda Midhat

Efendi'nin doğrudan tarih incelemesi olarak kaleme aldığı yedi adet eseri bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- Kâinat (15 Kitap), İstanbul 1288-1298 (1871-1881)
- 2- Üss-i İnkılab II Cilt, İstanbul 1294-1295 (1876-1877)
- 3- Zübdet-ül Hakayık, İstanbul 1295 (1877)
- 4- Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide III Cilt, İstanbul (1885-1887)
- 5- Edvar-ı Askeriye, İstanbul 1308 (1890)
- 6- Tarih-i Umumi II Cilt, İstanbul 1328 (1910)
- 7-Tarih-i Edyan, İstanbul 1329 (1911).

Bunlardan “Kâinat” isimli 15 ciltlik eserde, “İngiltere (1. cilt), Danimarka (2. cilt), İsveç- Norveç (3. cilt), Rusya (4. cilt), Fransa (5. cilt), Belçika-Flemenk (6. cilt), Almanya (7. cilt), Hükûmât-ı Cermaniye (8. cilt), Avusturya (9. cilt), İsviçre (10. cilt), Portekiz (11. cilt), İspanya (12. cilt), İtalya (13. cilt), Yunanistan (14. cilt), Devlet-Osmaniye (15. cilt)” isimli ülkelerin tarihini, “Üss-i İnkılâb”ta (I-II) 1853 Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid’in cülusuna kadar olan devir ile Abdülaziz, V.Murat ve II. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı’nın siyasi ve ekonomik hayatına dair bilgiler vermiştir. “Zübdetü’l Hakayık”ta 1876-1877 Osmanlı- Rus harbi hadiselerini, “Tarih-i Edyan”da Hz. Muhammed’in zuhuru ve İslam’ın yayılışını, “Mufasssal Tarih-i Kurun-ı Cedide” ve “Tarih-i Umumi”de Osmanlı tarihi ve dünya tarihi ile genel tarihi bilgilere yer verirken “Edvar-ı Askeriye” isimli eserinde ise askerlik ve savaşa dair tarihi malumatlar verir (Davulcu, 2019: 9-11),(Yıldız,2015:77-80).

Ahmet Midhat’ın doğrudan tarihi konu alan eserlerinin yanı sıra Tanzimat ideolojisine uygun olarak oluşturduğu tarihi romanları da vardır. Tarihten fazlaca beslenen bir yazar olarak Ahmet Midhat, farklı kültürel değerlere sahip olan Osmanlı halkını, ortak değerler etrafında birleştirmeye çalışır. İnci Enginün, Ahmet Midhat’ın Tanzimat ideolojisi ile oluşturduğu romanlarını dört bölüme ayırır:

1. Yeniçerilerin bozulma ve kaldırılma dönemini ele alan romanlardır. Bunlar; Yeniçeriler, Hüseyin Fellah, Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş ve Arnavutlar Solyotlar'dır.

2. Napolyon döneminde Fransa'da cinayet hikâyelerini konu alan romanlardır. Bunlar; Cellât, Cinli Han ve Altın Âşıkları'dır.

3. Hasan Sabbah dönemini konu alan romanı ise Süleyman Müsli adlı eseridir.

4. 1879 Türk- Yunan Savaşını konu alan eseri ise Gönüllü adlı romanıdır (Enginün, 2006:212-218).

Ahmet Midhat'ın tarihi konu alan diğer romanları ise “*Acaib-i Alem, Ahmet Metin ve Şirzat yahut Roman İçinde Roman, Mesail-i Muğlaka ve Jön Türk*” isimli eserleridir. Ayrıca Ahmet Midhat'ın ders kitabı olarak yazdığı “*Hace-i Evvel*” isimli eserinde de tarihi konulardan bahseder (Davulcu, 2019: 8).

Bu alanda sadece tarihi kitaplar ve romanlar üretilmemiş; konusunu tarihten alan tiyatrolar da kaleme alınmıştır. Tanzimat devrinin ilk tiyatro eserlerinden “*Hikâye-i İbrahim Paşa be İbrahim-i Gülşenî*” isimli eser Hayrullah Efendi'ye aittir ve konusunu Kanuni devrinden alan bir eserdir. Namık Kemal'in “*Vatan yahut Silistre*” ve “*Celâleddin Harzemşâh*” isimli eserleri ile Ahmet Midhat'ın “*Bir Facia yahut Siyâvuş*” ve Mehmed Cevdet ile birlikte yazdığı “*Zuhûr-ı Osmânîyân*” eserlerinin yanında bu dönemde Abdülhak Hâmid gibi birçok isim konusunu tarihten alan tiyatro örnekleri vermişlerdir (Akyüz, 1995: 58-66).

Tarih, genel anlamda dönemin aydınları tarafından dönemin şartları neticesinde oluşan veya oluşturulan ideolojiler etrafında kullanılmıştır. Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartların bu yönelimde etkisi büyüktür. Tanzimat Dönemi'nde iyiden iyiye yerleşen ve edebiyatımızda her alanda kendisine yer edinen yenilik fikrinin tarih yazımı konusunda da birçok yeniliği edebiyatımıza kazandırdığı yadsınamaz bir gerçektir.

2. AHMET MİDHAT'IN KÂİNAT-RUSYA'YA BAKIŞI

2.1. Tarih

Ahmet Midhat Efendi'nin tarihe ve tarihi konulara verdiği önemi oluşturduğu eserlerinde görmek mümkündür. “Ahmet Midhat'ın tarih anlayışına göre dün-bugün-yarın kavramları birbirleri ile yakından ilişkilidir. Bugün dünün eseri ve esiriyken, yarın da bugünün eseri ve esiridir” (Davulcu, 2019: 66). Doğru sonuçlar almak için dünü bilmek, bugünü anlamak ve yarın için çıkarımlar yapmak gerekmektedir. Bu anlamda Ahmet Midhat, tarihi tüm boyutlarıyla anlatma gayretindedir.

Ahmet Midhat Efendi, dünya tarihine olan merakının bir sonucu olarak oluşturduğu *Kâinat* serisinin 4. cildini *Rusya*'nın tarihine ayırmıştır. Tanzimat dönemiyle Osmanlı aydınları arasında başlayan geri kalmışlığı ortadan kaldırma ve halkı bilgilendirme düşüncesinin ürünüdür. Ahmet Midhat, *Kâinat-Rusya*'da Rusya tarihini, kaynaklarda ulaşabildiği ilk dönemlerden başlatarak ayrıntılı bir gözle aktarmaya çalışır. Rusya tarihini, *Kâinat* serisinde yer alan diğer ciltlerden daha uzun ele almak niyetinde olduğunu eserin başında özellikle belirtir.

Rusya'nın tarihini ve geçirdiği tüm dönemleri ayrıntıları ile anlatmak gayesinde olan Ahmet Midhat, tarihi dönemleri kendi içinde başlıklara ayırmış ve bir tasnife tabi tutmuştur. Bu tasnifi Rusya tarihinin geniş kapsamlı olmasından dolayı okurun daha iyi anlaması için yaptığının altını çizer.

Rusya tarihini, “Rusya'nın Ahvâl-i Tarihiyesi” genel başlığı altında ele alarak 4 ana bölüme ayırır. Bunlardan ikinci bölümü üç fasıla ayıran Ahmet Midhat diğer bölümleri fasıla ayırmaz. Bu bölümlerde gerekli gördüğünde bendler oluşturur.

Birinci bölümde, Rusya ülkesinin tanınmaya başlamasından “Rurik Ailesi”nin 862 tarihinde yönetimi ele aldığı zamana kadar olan dönem kendi içerisinde beş bende ayrılarak anlatılır. Bu bendler, Seyteyelüler ve Sarmatyalular, Slav Tâifesi, Got Tâifesi, Hûn Tâifesi ve Hûn Devleti Enkâzı başlıklarıyla isimlendirilmiştir.

İkinci bölümde, 862 yılında “Rurik Hanedanlığı”nın yönetimi ele alışından itibaren 1598 yılında “Romanof Hanedanlığı”nın yönetime geçişine kadar yaşanan siyasi olayları üç fasıl halinde ele almıştır. Birinci fasıl, 862'de Ruriklerin hükümete

geçişinden, 1015 yılında prensliklere ayrılana kadarki yaşanan tarihi dönemi kapsar. İkinci fasılda 1015'ten 1240'taki Moğol istilasına kadarki tarihi gelişmeler kaleme alınır. Üçüncü fasılda 1240'tan Romanof Hanedanı'nın 1598'de hükümeti ele almasına kadar geçen tarihi süreç ele alınır.

Üçüncü bölümde, fasıllara yer vermeyen Ahmet Midhat, Romanof Hanedanlığının 1598'den "Holstein Gottorb" familyasının başa geçtiği 1762 yılına kadar ki dönemi ele alır.

Dördüncü bölüm, Rusya tarihinin son bölümüdür. Bu bölümde Ahmet Midhat, III. Petro'nun tahta çıkmış olduğu 1762 tarihinden başlayarak 1856 Kırım Savaşı'na (Osmanlı- Rus) kadar ki dönemi ele alır. Bu savaş sonunda imzalanan Paris Anlaşması ve Rusya'nın bu tarihten sonra uyguladığı Asya politikasına değinerek Rusya tarihi sonlandırılır.

Ahmet Mithat, "Rusya Ülkesi" başlığı ile Rusya cildine giriş yapar. Ahmet Midhat, tarih anlatımında yaptığı bu çalışmaya okurunun büyük bir ilgisinin olduğunu ancak bu ilginin onu doğru bilgidan ayırmayacağını belirterek başlar. "...tevârih-i muhtelif rivayetinin netice-i muhâkematından istintâc edebileceğim hakikat-i vecihle yazmayı ve yine böyle muhikkâne sûretle muhâkeme etmeyi kendimce bir borç biliyorum" (s.79).

Tarihi bilgilendirme amacına uygun olarak Rusya'nın kökenini oluşturan ilk kavimlerden başlayarak anlatır. Bu bakış açısıyla tarih anlatımını insanoğlunun ortaya çıkmasından itibaren başlatmış konu hakkında Tevrat'ın rivayetlerine değinmiştir. "Seyteyelüler ol kadar kadim bir millettir ki hatta Tevrat bile bunlardan bahsediyor. 'Seyteyelüler Me'mûc oğludur Me'mûc dahi Yâfes'in ve Yâfes dahi Nuh'un oğlu idi' diyor" (s.88).

Ahmet Midhat, Rusya'nın coğrafi konumundan, siyasi ve politik durumundan, ekonomisinden yeri geldikçe bahseder. Tarihi konularda geniş kapsamlı bir anlatım ortaya koyarken yeri geldiğinde bir parantez açarak kendi görüşlerini de belirtmekten geri durmaz. "Büyük Petro" ve "Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa" arasında geçen 1711 Prut Savaşı sonrasında tarihi durumu aktardıktan sonra ortaya çıkan söylentileri ve kendi görüşlerini ifade eder;

Şu kadar var ki tevârihten bazıları dahi Büyük Petro'yu hiç olmaz ise esiren İstanbul'a götürmek yolu var iken bu yola gitmeyip de bi'l-müsâlaha koyuverdiğinden dolayı Baltacıyı muâteb tutarlar. Öyle bir imparatoru esiren Der-saâdete götürmek şerefi beni dahi aldattığından bende bu arzuda bulunanlardanım. İsterdim ki Baltacı Mehmet Paşa bu sûrete hasr-ı efkâr etsin. Ancak bu bâbda kendisi bi'l-vücuha mâzurdur. Zira müsâlahayı kabul ettiği gün Rusya ordusunu esir etmek (velev ki Ruslar bire kadar feda-yı can etmeyi göze aldırılmış olsunlar) ne kadar mümkün idiyse diğer birtakım ahvâlden dolayı bu imkân ol kadar müşkilât içinde idi ki bu müşkilâtı iktihama çalışmak Mehmet Paşa için o güne ve o saate kadar kazanmış olduğu şeref-i galibiyeti tehlikede bırakmak demek idi (s.135-136).

Kâinat-Rusya'da, Rus tarihi için bazı hükümdarların ayrı bir önem taşıdıklarını görürüz. Rus tarihi içinde ileri derecede etkin olan birkaç isim vardır. Bunlardan bazılarını "Çar" unvanı verilmiştir. "Vladimir, İvan (Belalı) ve Büyük Petro" gibi isimler Rus tarihine derin izler bırakmış şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetler, ülkede başta yönetsel birtakım değişiklikler olmak üzere; toprak sistemini, askeri düzeni ve neredeyse Rus toplumsal hayatını tamamen değiştirmişlerdir. Rusya'nın ileri taşınması için okullar, akademiler, sanayi kuruluşları açarak yeni toplumsal kaideler oluşturmuşlardır. Ahmet Midhat, bu ve benzer başarılı isimlerden bahsederken ayrıntılara iner. Rus halkını aydınlatan ve geliştiren bu isimlere saygıyla bakılması kanaatindedir.

Rusya tarihinde kadın idarecilerinde yeri geldiğinde etkin bir şekilde görev üstlendikleri görülür. Ahmet Midhat, bu konuda Sofya, Anna, I. Katerina ve II. Katerina gibi isimlere değinerek bu isimler hakkında ayrıntılı tafsilat yapar. Kadın hükümdarların, erkeklerden farklı özelliklerine dikkat çeker. Onların kişiliklerine ve duygusal taraflarına değinir. Kadınlık içgüdülerini kullanarak yönetimde bu sayede etkili olduklarını ve güç kazandıklarını savunur. Ahmet Midhat, bu isimler üzerinde fazlaca durmuş ve ayrıntılar vererek tarihi kişilikleri akılda kalıcı hale getirmeye çalışmıştır.

Mezbûre Katerina derhal vükelâ ve ümerâyı bir yere toplayarak akid eylediği meclis-i meşverette Osmanlı ordusunun elinden yakayı kurtarmak şu anda mümkün olamayacağı ve Osmanlılardan ahz-ı intikamın çaresine bâdehu bulmak lazım geleceği beyanıyla şimdiki halde müsâlaha talebinden gayrı çare kalmadığını ortaya koyarak cümlelerin ittifâk-ı reyîyle ve birçok şerâit vaz'ıyla bir müsâlaha istidânâmesi tanzim etmiş ve bunu alarak Büyük Petro'nun çadırına varıp ağlayarak sızlayarak ve daha ne yapmak lazım ise yaparak «bugün muhâfaza-i şevketimiz için bundan başka çare yoktur» diye imzalatmıştır(s.134).

Tarihi bir araç olarak gören Ahmet Midhat, yeni bir insan modeli yaratarak bu sayede yeni bir toplum oluşacağına inanır. Rus tarihinde meydana gelen olayları tüm yönleri ile ortaya koyarak kendince gördüğü eksikleri dile getirir. Onun amacı Rusya tarihini kitabi bir dille anlatmak değildir. Dünyada neler olup bittiğini öğrenerek içinde bulunduğumuz eksikliklerin farkına varmamızı sağlamaktır.

Tarih, her yönü ile bilinmeli doğru değerlendirilmeli ve istenilen doğrultuda kullanılmalıdır. Bir toplumu tanımanın, tepkilerini ölçmenin en basit ve kolay yolu o topluma ait tarihi malumatlara yönelmektir. Ahmet Midhat, bu bakış açısı ile tarihi bir araç olarak kullanır ve onu eserlerinde işleyerek yarının yeniden kurgulanmasına zemin hazırlar.

2.2. Coğrafya

Coğrafya, Ahmet Midhat'ın eserlerinde ele aldığı ve üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Tarih; zamanı, coğrafya; mekânı, edebiyat ise hem zamanı hem de mekânı konu alan bir çalışma alanına sahiptir. Ahmet Midhat'ın “Fünûn-ı Coğrafya”, “Letaîf-i Rivâyât”, “Avrupa'da Bir Cevlân” gibi eserlerinde ve diğer pek çok çalışmasında coğrafya üzerindeki düşüncelerini daha ayrıntılı bulmak mümkündür (Bilgiç, 2008:1-3).

Coğrafya yerle birlikte, yerden ayrılmayan onun üstünde yaşayan tüm varlıkları ve yeri değişikliğe uğratan; yani şekillerle zenginleştiren insanlığın tasviridir. İnsanın yaşadığı, çalıştığı ve değiştirmekte olduğu yeryüzünü inceleyen bilimdir. (Aslan Cobutoğlu, 2014: 25).

Ahmet Midhat Efendi, “Rusya Ülkesi”nin tarihini anlatmaya geçmeden evvel Rusya’nın coğrafyasından bahsederek okuyucunun hafızasında coğrafi bir düzlem oluşturur. Tarihi konuların coğrafyadan bağımsız olmadığına özellikle altını çizer. “Tarihçiler ve coğrafyacılar, uzun zamanlardan beri insan topluluklarının, içinde yaşadıkları doğal ortamdan ayrı bir şekilde anlaşılamayacağını öne sürerler. İklim, toprak, su, bitkiler, hayvanlar, mineral kaynaklar ve fiziki yapı insan topluluklarını kısıtlarken aynı zamanda fırsatlar da sunar...”(Rıasanovsky ve Steinberg, 2016: 4). Coğrafya bir milletin sosyal hayatında, ekonomisinde, edebiyatında ve kültürel pek çok değerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkar.

Ahmet Midhat, “Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi” bölümünde bir ülkenin coğrafyası ile tarihinin yakın bir ilişki içinde olduğuna dikkat çeker. Rusya’nın, “Asya’yı Rusya” ve “Avrupa’yı Rusya” olmak üzere ikiye ayrıldığını söyleyerek kendisinin “Avrupa’yı Rusya” kısmını anlatacağını belirtir. Bu bölümde Rusya’nın konumundan, fiziki coğrafyasından, nüfusundan, nehirlerinden ve demografik yapısı gibi konulardan birtakım tanıtıcı bilgiler aktarır. Rusya’nın Osmanlı Devleti gibi eyaletlere taksim edilmediğini coğrafi olarak bir ayırım yapıldığını söyler. Bu ayırma göre kendisi de Avrupa’yı Rusya’yı yedi coğrafi bölüme ayırır. Bu bölümler: Birincisi Baltık bölümü, ikincisi Büyük Rusya bölümü, üçüncüsü Küçük Rusya bölümü, dördüncüsü Cenub-i(Güney) Rusya bölümü, beşincisi Garb-i(Batı) Rusya bölümü, altıncısı Şark-i(Doğu) Rusya bölümü ve yedincisi Kafkasya bölümüdür. Rusya ülkesi coğrafi olarak geniş bir sahada hüküm sürer. Bu genişlik kaynaklar bakımından zenginlik olsa da ülkede cereyan eden olayların önlenmesi bakımından birtakım sorunlara neden olur.

Coğrafya, insanların yaşam tarzları ve kültürleri üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Rus coğrafyasında gördüğümüz geniş bozkırlar ve değişken ilkim özelliklerinin Rus toplumunda dolayısıyla Rus tarihinde etkili olduğunu görürüz. Ahmet Midhat Efendi, Rusya coğrafyasının genel sınırlarından, dağlarından, ovalarından, kıyısı bulunduğu denizlerden, körfezlerinden, nehirlerden ve iklimsel özelliklerinden ayrıntılı bir şekilde bahseder. “Rusya ülkesi Avrupa kıtasının vasatından isyan-ı muntahâ-yı hudûd-ı şarkıyyesine ve Bahr-i muncemid-i şimalîden Çin ve Türkistan ve İran ve memâlik-i Osmaniyyeye kadar yayılmış gayet cesîm bir yer olup kürre-i arz üzerinde ondan geniş bir ülke yoktur” (s.80). Rusya Ülkesinin dünya üzerindeki en geniş

topraklara sahip olduğunu fakat bu toprakların büyük bir kısmının kırlardan, çöllerden ve kullanılamayan arazilerden oluştuğu bilgisini verir.

Doğal oluşumların yanı sıra Ahmet Midhat, bu başlık altında Rusya'nın coğrafi konum olarak önemli noktalarında bulunan şehirlerinden, ulaşım yollarından, limanlarından ve nüfusundan bahsederek coğrafyanın iyi anlaşılması için ayrıntıya inmeye çalışır. Rusya için coğrafi merkezlerden olan Moskova, Kiyef(Kiev), Varşova ve Petersburg gibi şehirlerden ve bu şehirlerin sosyolojik, tarihi ve kültürel önemlerinden bahseder.

Rusya'nın nüfusu hakkında bilgiler veren Ahmet Midhat, Rusya'nın coğrafi büyüklüğüne bakılırsa nüfusun çok az olduğunu ve bomboş bir ülke olarak görüleceğini söyler. “Şimdi memâlik-i mezkûr içinde (umum Rusya nüfusu yetmiş milyon itibâr edildiğine göre Asya'dan başka) elli beş milyon nüfus mevcuttur ki nüfus-u mezkûre sâir mahaller nüfusa nisbet edilir ise Rusya memâliki adeta bomboş görülür” (s.83).

Ahmet Midhat, bu anlatımı sunarken bazı karşılaştırma ve örneklerle yer vererek anlatmak istediklerini pekiştirme yoluna gider. Bunu yaparken okuyucunun daha iyi bildiği Osmanlı Devleti'nden örnekler verir. Osmanlı ülkesinin yüz ölçümü bakımından Rusya'dan daha küçük olmasına rağmen nüfusun Rusya'ya göre 2,5 kat, Fransa'nın ise neredeyse 10 kat daha meskûn bir yerleşme sistemine sahip olduğunu söyler.

Ahmet Midhat Efendi, bu büyük coğrafyaya göre yaşayan nüfusun azlığının yanı sıra bu coğrafya üzerinde yaşayan milletlerin de birbirinden farklı olduklarını ve onların da sayısal taksimlerinin zor olduğunu dile getirir. Bu bilgileri yine yaşadıkları coğrafi bölgelerin taksimlerine göre vererek genel çıkarımlar sunmaya çalışır.

Ahmet Midhat Efendi, anlattığı bölgelerin dikkat çekici özelliklerine Rusya için önemli olan tarihi ve doğal güzelliklere yeri geldikçe değinerek o bölge hakkında daha ayrıntılı bilgiler verir. Rusya tarihinde önemli bir yeri olan II. Katerina'nın Kırım'ı ilhak etmesi ile bu bölgeye düzenlediği seyahat hakkındaki düşüncelerini özellikle aktarma gereği duymuştur.

Rusya memâlikine nisbetle kırım şibh-i ceziresi pek meskûn ve şen ve mağmur olduğundan ve adım başında bir cennet gibi bahçelere ve güzel güzel çiftliklere ve köylere tesadüf edildiğinden imparatoriçe Katerina şu

fütûhât-ı cedideden dolayı ol kadar memnun olmuş idi ki adeta memnuniyetini ketm edemeyerek işi birtakım haftalara kadar vardırır idi (s.154).

Coğrafya bir milletin karakterinde ve toplum yapısında fazlası ile etkili olduğu gibi tarihi serüveninde de aynı oranda etkilidir. Bu doğrultuda Ahmet Midhat Efendi, anlatmak istediği tarihi gerçekleri; coğrafi etkenleri göz önünde bulundurarak anlatmaya çalışmıştır. Okuyucunun, sadece salt tarih bilgisi edinmesinden ziyade onun istediği genel anlamda Rusya tarihini oluşturan tüm etkenler hakkında bilgi vermektir. Bu düşüncesi onun, tarih ve coğrafyayı ayrılmaz bir bütün olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Okurunu, Rusya tarihinin yanında tarihi oluşumu etkileyen coğrafi özellikler hakkında da bilgilendirmeler yaparak aydınlatma gayretindedir.

2.3. Sanat ve Edebiyat

Ahmet Midhat Efendi, bir yazar olarak içinde bulunduğu toplumu aydınlatmak ve yeni ufuklar açarak medeniyet seviyesini yükseltmek gayretindedir. Bu düşünce ile “Doğu” ve “Batı” medeniyetlerini araştırmış içinde bulunduğu topluma edindiği çıkarımlardan “*kendine göre*” doğru olanları aktarmak için çalışmıştır. Bir medeniyeti oluşturan çok fazla etken vardır. Fakat bu etkenlerin başında sanat ve edebiyat gelir.

Ahmet Midhat Efendi, Rus tarihini anlatırken Rus Medeniyetini oluşturan temel ve değişmez değerlere yeri geldikçe yer vermiş ve uzun uzadıya anlatmıştır. Ahmet Midhat, Rusları tarihin bilinen ilk devirlerinde; vahşi, cahil, düzensiz, millet olma bilincinden uzak, yeme içme ve giyim kuşam hususunda dahi geri kalmış bir toplum olarak ifade eder. Rusların ne kadar vahşi ve cahil bir millet iken idarecileri ve çalışma azimleri ile sanata ve edebiyata verdikleri önemle ne derece ileri gittiklerini özellikle vurgular.

Mûmâileyh Yaroslav pek müdebbir ve muktedir bir adam olup 1054 senesine kadar devam eden müddet hükûmetinde gerek Rusya Devleti'nin ve gerek milletin terakkiyâtı yolunda pek çok hizmet-i hasenesi sebkât eyledi. Çünkü kendisinin fen mimari ve resme pek ziyade merakı var idi. Der-saâdet'te kaîn Ayasofya'yı takliden Kiyef şehrinde dahi bir Ayasofya bina eyledi ki tamamıyla Bizantis usûl mimarisine taklit edilmiş ve bütün

(müzikler) ile tezyin edilip kapıları dahi tunçdan yapılmış ve kendisi için işbu mabet derininde mermerden bir tabut inşa ettirmiştir. Kral mûmâileyh harbîde bi-hak icrâ ve sulhden de bi-hak istifade edip İstanbul Hükûmetiyle ve Lehlilerle ettiği muhârebâtta pek çok şeyler kazandığı gibi vakt-i sulh ve müsâlemette dahi güzel güzel mektepler inşa ve nizamlar vâziyla Rusya gibi maârif ne demek olduğunu bile bilmeyen bir milletin maârifçe bir hayli şeyler kazanmasına hizmet eyledi (s. 103-104).

Rus tarihinde belirli dönemlerde bilime, sanata ve edebiyata büyük önem veren yöneticiler yetişmiş ve Rusya tarihine bu anlamda batılı bir yön vermişlerdir. İlimde ve sanatta Rusya'nın ve Rus halkının gelişmesi için tüm imkânlarını seferber etmişlerdir. Bazı zamanlarda teşvikler sunulurken bazen de zorlama yöntemine başvurulmuş halka baskı yapılmıştır. Ahmet Midhat, Rus idarecilerinin bu dikkatlerini aktarmadan geçmemiştir.

Rusya tarihinde etkili olan birçok “Çar” ülkesinin gelişmesi için mimari, resim, müzik gibi pek çok alanda çalışmalar yapmış; okullar açarak kitaplar bastırmıştır. Bu durum, Rus idarecilerin sanata ve edebiyata verdikleri değeri gösterirken kültürel olarak halklarını daha ileri seviyeye taşıma gayretlerinin de göstergesidir. “Mûmâileyhin zamanında küşad edilen akademi-yalar yediye ve jimnastik haneler iki yüze ve sıbyan mektepleri dahi bine balığ oldu. Avrupanın her tarafında bulunan alimleri pay-i tahtına celb eder ve Rus milletinden her kim bir kitap yazacak olur ise fevka'l-âde mükafat eyler idi” (s.161-162).

Sanata ve edebiyata verilen tüm bu önemin yanı sıra Rus idarecileri yeri geldiğinde bizzat kendileri Batı medeniyetini tanımak için harekete geçmişler Avrupa'da olup biten tüm bilimsel ve sanatsal çalışmaları yerinde görmeye vakit harcamışlardır. Rusya tarihi için büyük bir isim olan “Büyük Petro” bizzat kendisi Avrupa seyahatine çıkarak oradaki durumu kendi gözlemleri ile tecrübe ederek ülkesinin ilerlemesi için elinden gelen tüm çabayı sarf etmiştir. Ahmet Midhat Efendi, “Büyük Petro” için ayrı bir başlık açmıştır. Büyük Petro, sanata edebiyata, çalışmaya ve üretmeye önem veren Rusya'nın medeniyet olarak kültürel yeniliklerle buluşmasına vesile olmuş önemli bir kişiliktir.

Pay-ı tahtından hareketiyle Avrupa'nın bazı büyücek şehirlerine uğraya uğraya Flemenk ülkesine girdi. Bir müddet Amsterdam da âram-ı ikâmetten sonra Rusya İmparatoru Büyük Petro Amsterdam şehri kurbunda vâki Sardam nam karyedeki fabrikalara adi çırak olarak kaydolunup orada marangozluktan bed'en ile kâffe-i sanayi ve bahriyeye müteallik hendese ve heyet gibi kâffe-i fînûnu kemâliyle tahsil etmeye başladı (s.125).

Ahmet Midhat, onun ülkesi için verdiği bu uğraşı tüm ayrıntıları ile sunmaya çalışmıştır. Petro'nun kişisel olarak verdiği bu uğraşı daha sonra Rusya için büyük bir açılım olarak görmek mümkündür.

Birçok teknik eser Rusçaya çevrildi ve bununla Avrupalıların ilim sahasındaki bilgilerden istifadeye başlandı. Petro'nun emriyle, Rus alfabesi, eski Slavca şeklinden çıkılarak, bugünkü şekline kondu. Rusçaya tercüme ettirilen eserlerin, sade bir Rusça (konuşulan dile yakın) ile yazılması istendi 1703'te ilk Rusca gazete çıkmağa başladı (Moskova Haberleri). Çar, Hayatının sonlarına doğru Almanya'yı taklitle Rusya'ya "İlimler Akademisi" tesisini tasarladı... (Kurat, 2014:289).

Ahmet Midhat, anlatmaya ve tanıtmaya çalıştığı Rus medeniyetini sadece tarihi argümanı ile değil, Rusya'yı oluşturan ilim, fen, teknik ve sanatsal değeri ile sunar. Batı'dan almamız gereken ilim ve teknik bizim asıl ihtiyacımızdır. Bu yeni gelişmeler takip edilerek gelişen dünyaya ayak uydurulabilir. Ahmet Midhat'ın topluma aşlamak istediği asıl gayesi Osmanlı Devleti'nin eski gücüne kavuşmasını sağlayacak fikirsel gereksinimleri temin etmektir.

2.4. Din

Bir toplumu oluşturan ve birlik olma idealine hizmet eden birtakım değerler vardır. Bu değerlerin en önemlilerinden biri de din telakkisidir. Dini anlayış manevi anlamda toplumu birbirine bağlayan önemli bir materyaldir. Ayrıca dini anlayışlar, toplum yaşamını belirleyen, yön vererek etkileyen ve o toplum için çok büyük değerler ihtiva eden bir olgudur. Ahmet Midhat Efendi, çalışmasında bu anlamda dinin önemine ve tarihi süreçteki etkisine yeri geldikçe yer vererek bilgiler sunar.

Ahmet Midhat Efendi, tarihi süreçte Rusların din anlayışlarına geçmeden önce Rusya’da yaşayan farklı milletlerin mensup oldukları dinler hakkında bilgiler verir. Burada hem sayısal verilerden bahseder hem de dini isimler hakkında açıklamalar yapar. Bu bilgileri Rusya’da yaşayan milletlerin yaşadıkları coğrafyayı dikkate alarak verdiğini belirtir.

Rusların, bilinen tarihin ilk dönemlerinde dini anlayışının çok zayıf olduğunu ve farklılık gösterdiğini görüyoruz. Dini anlayışın farklılık göstermesi Ruslar üzerinde din birliğinin ve beraberliğinin de daha geç dönemlerde sağlanmasına neden olduğunu görüyoruz. Ayrıca bu dönemde tabiat varlıklarının canlı olarak kabul edildiği ve her kuvvete ilahi bir anlam yüklendiğini görmekteyiz.

Slav din telâkkisinin çok basit bir merhalede kaldığı anlaşıyor; eski Slav mitolojisinin yok denecek kadar fakir oluşu bunu gösterir. En büyük tanrı olarak Dajbog kabul edilmişti; o, ışığın ve sıcaklığın menşei telâkki edilirdi; “Svarog” adı verilen makamın gökte olduğuna inanılırdı; bu suretle Dajbog’un babası Svarog, yani gök, olması lazım geliyordu (Kurat, 2014: 13).

Bu dönemde Rusların din anlayışlarını yansıtan bir tapınaklarının olmadığı anlaşılır. Rusların, gök gürültüsü, şimşek tanrısı, hayvan tanrısı ve rüzgâr tanrısı gibi isimlerle kendilerine tanrılar seçtikleri ve gaipten haber verdiğine inanılan “kudesnik” adında din adamları çıkmaya başladığı bilinmektedir (Kurat, 2014: 13-15). Rus kültüründe gelişmeye ve değişmeye başlayan din algısı zamanla yerini putperestlik ve farklı dini telâkkilerine bırakmış, insanların kurban edildiği bir anlayışa doğru evrilmiştir.

Vladimir bir zamanlara kadar put-perestlik aleminde vakit geçirmiş ve Kiyef şehrinde kendi kasrının pişgâhında bulunan Peron nam ma’bûdun peykeri başı gümüşten ve yüzü altından olduğu ve bir elinde taştan bir yıldırım bulunduğu halde enzâr-ı halkta arz-ı heybet etmekte bulunmuştu.

Halk bu ma’bûdun kahrından hayfettikleri cihetle güya kendileri için medâr-ı afv ve ıtlak olmak üzere bunun huzurunda hayvanlar zebh

ederler. Ve Vladimir ise âlî şanını muhâfazatta da insan kurban eyledi (s.101).

Rus yöneticisi Vladimir, mensubu olduğu dinin gereklerinin fazlaca sapkınlığa meyletmesi ve bozulması doğrultusunda annesi Olga'nın telkinleriyle ilahi dinleri tanıma yolunu seçer. Dini merkezlere elçiler göndererek ve oralardan din adamları getirterek o dinler hakkında bilgiler edinir.

Ahmet Midhat, İstanbul ile kurulan iyi ilişkiler sonucunda Vladimir tarafından kesin bir şekilde Hristiyanlığın kabul edildiğini ve ülke geneline yayıldığını aktarır. Bu dinin seçilmesinde o dönem İstanbul'u ziyaret eden Rus tebaasının, Vladimir'in annesi Olga'nın ve İstanbul'da bulunan dini yapıların (Ayasofya) etkileyici bir rol oynadığına dikkat çekilir. Ayrıca Ahmet Midhat, Vladimir tarafından dinini değiştirmeyenlerin başının kesilmesi için emirler verildiği bilgisini aktarır.

Mûmâileyh bu âyinden ve bâhusus âyin-i mezkûrun berminvâl-i muharrer müsâadâtından pek ziyadesiyle memnun idiysede vâlidesi Olga'nın ulv-i efkârına hayreti ve riâyeti olup put-perestlik aleyhinde mûmâileyhadan pek çok söz işitmiş ve diyânet lehinde bir büyük eskâr peydâ eylemiş olduğundan muktezâ-yı zamanın dahi gösterdiği mecbûriyet üzerine daha evâil-i hükûmetinde diyânet-i Museviye ve İseviyye ve Muhammediyye hakkında malûmât almak için her tarafa memurlar ve elçiler çıkarmış ve yalnız vâlidesinin intihabına mebni Âyini İseviyyet-i müreccah görmüş olduğundan Rusya için bu âyinin intişarını kabul eylemiştir (s.101).

Ahmet Midhat'ın bu hususta aktardığı diğer bir bilgi ise Rus idarecisi bulunan Vladimir'in o dönem İstanbul'da makam-ı hükûmette bulunan hükümdarların kız kardeşine olan ilgisi ve alakasının bir sonucu olarak Hristiyanlık dininin Ortodoksluk mezhebini seçtiğini aktarır. Ahmet Mithat, Rusya'nın Hristiyanlığı kabulünden sonra toplumsal düzeninde de birtakım olumlu etkilenmeler olduğunu söyler.

Rus halkı için Hristiyanlık dinini kabul etmek ve bu anlayışa göre yaşamak sorunsuz olmamıştır. Siyasi çıkarlar doğrultusunda bazı Rus idarecileri yeni kabul edilen bu dinin Rus kültürünü ortadan kaldırmaya yönelik olduğuna savunarak kendi

tarafatları ile birtakım isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Size telkin olunan din Hazret-i İsa'nın vefatından sonra değiştirilmiştir ve sizin gerçek dininiz atalarınızın dinidir gibi söylemler ile isyanlar çıkarılmıştır (s.120).

Ancak bu olumlu kültürel değişim Rusya içinde yaşayan diğer dini anlayışlara karşı korunmamıştır. Ahmet Midhat, Rusya içinde genel olarak Hristiyan, İslam ve Musevi dinlerinin yaygın olduğunu bilgisini verir. Rusların ülkelerinde yaşayan diğer dinlerin mensuplarına karşı olumsuz faaliyetler yürüttüklerinden ve onları baskı altına almaya çalıştıklarından bahseder.

Ahmet Midhat, Rusların dini anlayışlarının da etkisiyle Hristiyanlığın merkezlerinden biri olan İstanbul'u almak için Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri birtakım hareketlere değinir. Bu durumda dinin, Rus idarecileri tarafından toplumsal algıyı yönetmek için kullanılan bir araç olduğunu görmekteyiz.

2.5. Ekonomi

Toplumu oluşturan bireylerin hayat idamelerini devam ettirmeleri için ekonomik refahlarını sağlamaları gerekir. Devletler uyguladıkları politikalar ile bu ekonomik gelişmeye yön vererek toplumun refah seviyesini artırmak için çalışırlar. Rus ekonomisi tarihi süreç içerisinde tüm dünya milletlerinde olduğu gibi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Ekonomik olarak av hayvanlarının kürklerinin değerlendirilmeye başladığını ve bu sürecin tarım ve sanayi hamleleri ile gelişip değiştiğini görürüz.

Ahmet Midhat, Rusya'nın ekonomisinden bilgiler verirken geniş arazilerinden, güney ve batı taraflarının tarım için elverişli olduğundan bahseder. Fakat ülkede önemli sayılacak maden olmadığından, Rus ekonomisinin genel anlamda tarım ve bazı bölgelerde ticaret ile şekillendiğini aktarır. Bu doğrultuda ekonomik olarak tarım yapılan bölgelerin diğer bölgelere göre daha gelişmiş olduğunu görürüz. “Memâlik-i mezkûre de Ural ve Kafkas dağlarında mâadâ maâdin dahi yok denilecek bir derecede olup arazisi münbit ve mahsûldar olan yerlerde yani cenûb ve garb taraflarında zîrâat dahi buğday ve arpa ve kokuş gibi soğuk yerler mahsulatına münhasır olarak sıcak yerler mahsulatı Rusya'da bittabi mefkûddur” (s.82).

Ahmet Midhat, Rus tarihinde Rus idarecilerinin ekonomik kalkınma için birtakım mücadelelere ve savaşımlara giriştiklerini ülkeleri için sürekli arayış içinde

olduklarına değinir. Bir ülkenin tam anlamıyla gelişme sağlaması için ilk ve en önemli etken ekonomik kalkınma ve refahın artırılmasıdır. Toplumsal refah ne kadar güçlü ise devletler o oranda güçlüdür.

Büyük Petro bir kere bu sûretle Karadeniz'i bir nokta-ı mühimme peyda eyledikten sonra artık Karadeniz'de benimsemiş ve ondan sonra Gürcistanı da zabt ederek İran'a bir ticaret yolu açabilmeyi işten bile ad etmemiş olduğundan o zaman için var kuvveti Azak Kalesi'nin istihkâmına sarfla Azak Denizi'nde dahi altmışar pare top çeker dokuz kıta büyük ve bir miktar dahi ufak gemilerden müretteb güzelce bir donanma tedarik eylemiştir (s.124-125).

Ekonomik kalkınma paralelinde bilim, sanat, eğitim, kültür ve askeriye gibi pek çok alanda gelişme sağlanmasına vesile olur. Ekonomik güç aynı zamanda askeri ve politik güç olarak nitelendirildiğinden devletler her dönemde ekonomilerine fazlasıyla önem vermişlerdir. Rus tarihinde gördüğümüz durum da bu duruma paraleldir. Ahmet Midhat, yetkili ve başarılı idarecilerin ülkenin başta ekonomik ve askeri yapısı olmak üzere pek çok alanda gelişme sağladıklarını aktarır. Bazı idarecilerin de Rusya tarihine bu anlamda büyük bir ivme kazandırdığını görmekteyiz. Avrupa ile olan fikirsel ve teknik iş birliğinin yanında Rusya'nın ticari olarak da bu anlamda hamleler yaptığını görmekteyiz. "Düvel-i ecnebiye ile akdettiği muâhedat ahkâmınca Rusya emtia-i ticâriyyesine Avrupaca revac vermek yolunu bulup bu sûretle ticaret ve binâberîn sanat yolların tevsi' eyledi"(s.161).

Rusların ekonomik ve dini gerekçeler ile İstanbul'a 9. yüzyıldan itibaren seferler düzenlediklerini görüyoruz. Rus idareciler deniz ticareti yapma amacıyla hareket ederek bu alanda da çalışmalar yapmışlardır. Burada Rusya'nın yüzyıllardır devam eden sıcak denizlere inme politikasının etkisi olduğunu hatırlamak gerekir. Hem Kuzey'de İsveç'e karşı hem de güneyde Osmanlı Devleti'ne karşı ekonomik refahlarını artırmak amacıyla saldırılar düzenlemişlerdir.

Bu amaçla Rusya'nın Osmanlı toprağı olan Kırım'ı birtakım entrikalar ile önce Osmanlı Devleti'nden ayırdığını ve daha sonra ilhak ettiğini görüyoruz. Ahmet Midhat, bu anlamda Kırım'ın ilhak edilmesine değinmiş olsa da Rusya'nın ekonomik çıkarları açısından önemli bir değerlendirme yapmayarak sadece Kırım'ın ne kadar bereketli

topraklara sahip olduğuna değinmiştir. Kırım'ın ilhak edilmesi ile Rusya Karadeniz kıyısında zamanla büyük bir devlete dönüşmüştür. Bu durum aynı zamanda ekonomik ve askeri dengeler açısından Rusya'nın bu bölgede etkin bir güç olmasına zemin hazırlar. Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik hem de askeri anlamda Rusya'nın yükselişi karşısında savunmasız bir duruma geçtiğini görmekteyiz (Yüksel, 2011: 97).

2.6. Siyaset ve Yönetim

Siyaset, en kısa ve bilindik anlamıyla devlet yönetme sanatı olarak tanımlanır. Siyaset, tarihi süreç içerisinde insanların yönetsel olarak gücü elinde bulundurmak için kurguladıkları bir sistemdir. Bu anlamda siyaset devletleri etkileyen, halka yön veren ve karşıtlıklar yaratılmasına neden olan geniş bir yelpazeye sahiptir. (Doğan, 2013:35-39). Ahmet Midhat Efendi, Rusya tarihini anlatırken Rusya'nın yönetiminde meydana gelen değişimleri ve mücadeleleri ayrıntılı bir şekilde sunmaya çalışır.

Rusların tarih sahnesine çıktığı dönemlerden itibaren taht mücadelelerinin sıklıkla yaşanması nedeniyle sabit bir yönetim sistemine sahip olmadıklarını görüyoruz. Ahmet Midhat, ilk Slav kabilelerinden başlayarak yönetim mücadelelerinin her dönem yaşandığını aktarmış ve üzerinde durmuştur. Zaman zaman farklılıklar gösterse de Rus yönetim sistemini monarşi olarak adlandırmamız yanlış olmaz.

Ahmet Midhat, Rusya'nın yönetsel olarak bazı hükümdarlar tarafından etkileyici ve kökten reformlara maruz kaldığını aktarır. Rus hanedanlığı, tarihi süreç içinde birçok defa el değiştirmiştir. Kendi içinde yine iç çatışmalar ve toplumsal birtakım ayaklanmalar yaşamıştır. Yönetsel olarak belli bir düzen oluşturmaya çalışılmış fakat bu tam olarak başarılamamıştır.

Her toplumda olduğu gibi iktidar mücadelesi Rus ailelerinde de sıklıkla görülür. Bu durumun ortadan kalkması için zaman zaman farklı arayışlar içine girilmiş ve yeni yönetsel yöntemler benimsenmeye çalışılmıştır.

Kendisinin had ve hesaba gelmez zevcâtından on iki nefer oğulları olup pederi vefat ettiği zaman kendisinin diğer iki kardeşleriyle ettiği miras kavgasını nazar-ı dikkate alarak daha hal-i hayatında iken memâlik-i mevcûdesini oğulları miyânında taksim etmiş ve ba'de-mâ Kiyef şehrinde

bulunacak hükümdarın umum hükümdarlar üzerine imparator olmasını nizam koymuş idi (s.102-103).

Vladimir'in elinde bulundurduğu toprakları oğulları arasında paylaşması bu yaklaşımın bir göstergesidir. Yönetimsel manada uygulanmaya çalışılan bir diğer yöntemde Osmanlı Tarihi'nde de gördüğümüz "Ekber ve Erşed Sistemi" ile benzer bir yönetim sistemidir (Alp, 2018: 34).

Şöyle ki: Yaroslav'ın 1054 tarihinde vuku-ı vefatı üzerine oğlu İzyaslav hükûmete çıkınca kardeşlerinden ve emmi zadlarından birçok prensler eski taksimatı bila-âde fakat imparatora «biz eğer usûl-u verasete bir nizâm koymaz isek hiçbir vakitte ihtilâftan kurtulamayız. Var şimdiki halde sen imparator ol ancak senden sonra usûl veraset-i ekber evlâda münhasır kalmasın familyamız içinde en erşed kim ise imparator o olsun» diye bir teklife kıyâm ettiklerinde merkûm-u muhâlefet ve istiklâlini muhâfazayı kast etmekle verese-i merkûmenin birkaçı birden aleyhinde ilân-ı isyan eylediler (s.104).

Siyasi manada birçok farklı görüş ve mücadelenin yaşandığı Rusya tarihinde üzerinde durmamız gereken bir diğer önemli husus ise kadınların birtakım siyasi oyunlarla yönetime gelmesi ve söz sahibi olmasıdır. Sofya ve II. Katerina bu hususta öne çıkan önemli isimler olarak zikredebiliriz. Bir takım siyasi oyunlar ile yönetimi ele geçiren ya da yönetimde söz sahibi olan bu isimler Rus siyasi anlayışının bilinen çizgisinden farklı seyretmesine yol açmışlardır.

...İhtilâle sebebiyet veren yine prenses Sofya olup mûradı ise veliahd bulunan iki prensin hükûmete adem-i liyâkatlarını meydana koyarak kendisinin hiç olmaz ise vesâyet suretiyle olsun hükûmetini tanıtırmaktan ibâret bulunmakla mezbûre isterlic denilen ve hal ve şanları aynıyla bizim yeniçerilere meşâbih bulunan askeri tâife-i bakıyyesini ayaklandırmış ve ele geçen vükelâ ve serâmedan ve zabitânı hapis ve içlerinden pek çoğunu idam ettirerek nihayet İvan ile Petro'nun bi'l-iştirak hükûmetlerini ve kendisinin dahi bunlar üzerine vesâyetini kabul ettirmiştir (s.120).

Siyaset ve Yönetim anlamında farklı sistemlerin denenmeye çalışıldığı ve birçok siyasi oyunun görüldüğü Rusya tarihinde farklı aileler de yönetime geçmiştir. Rusya tarihinde yönetimde etkili olan ailelerin başında Rurikler, Romanoflar ve Holstein Gottorb gibi ailelerin isimlerini saymak mümkündür. Ayrıca Rusya’da başı çeken ve payitaht olarak nitelendirilen şehirler yönetsel açıdan her zaman ön planda olmuşlardır. Bu şehirler arasında Kiyef(Kiev), Moskova ve Petersburg gibi şehirleri sayabiliriz.

3. KÂİNAT – RUSYA’NIN İNCELENMESİ

3.1. Rusya Ülkesi

Ahmet Midhat Efendi, Rusya’nın tarihini anlatmaya geçmeden önce diğer bölümlerdeki gibi Rusya’nın coğrafyası hakkında kısaca bilgi vereceği kararında olduğunu belirtir. Fakat Osmanlı Devleti’nin hududunda ve çevresinde yer alan devletlerle olan politik ilişkilerini, savaşlarını anlatmasının okuyucuları tarafından beğenildiğine ve ilgi gördüğüne değinir. Bundan dolayı bu bölümde okuyucuların özel bir şekilde vatan menfaati bulacaklarını söyler. Ayrıca bu bölümde diğer ciltlere göre Rusya’nın coğrafyasından ve tarihinden daha ayrıntılı bahsetmek lüzumu gördüğünü dile getirir.

Ahmet Midhat, yaptığı işin içine vatan menfaati girmesinin Osmanlı ile hududu olan ülkelerin tarihini düzeltme ve değiştirme gayreti olarak anlaşılmaması gerektiğini vurgular. Benim inancıma göre bir adamın geçmişteki hareketlerinden bahsederken onun mazideki siyasetini güzel göstermenin kendisine, gelecekte yanlış yerine doğrusunu koyma hal ve tavırlarını istemek demek olacağından o adam hakkında bu durumun hıyanet sayılacağını belirtir. Bu düzeltme ve değiştirmenin de aynı zamanda nimetleriyle yetişmiş olduğu vatani hakkında da bir ihanet olacağını ve bu ihaneti vatanına caiz görmeyeceğinden olayları tarihi rivayetlerin sonuçlarından, haklı olarak muhakeme ederek, hakiki yönüyle yazmaya çalışacağını söyler. Okuyucuya doğrudan ayrılmayacağını sözünü verir. Bu sözü verdikten sonra “Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi” başlığını atarak Rusya’nın coğrafyasını yazmaya başlayabileceğini ifade eder.

3.2. Rusya Ülkesinin Ahvâl-i Coğrafiyesi

Ahmet Midhat, bu bölümde Rusya'nın dünya üzerindeki coğrafi konumundan başlayarak koordinatlarını aktarır. Rusya'nın sınırdışı olan devletlerden, denizlerinden, körfezlerinden, nehirlerinden ve dağlarından oluşan coğrafi bilgiler verir. Dünya üzerinde yeryüzü ölçümü bakımından Rusya'dan daha büyük bir devlet olmadığına vurgu yapar. Rusya, tüm dünyanın 1/22'ini ve toprak yüzeyinin yaklaşık 1/6'sına sahip olmuş durumdadır. (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016:4) Rusya'nın Asya'yı Rusya ve Avrupa'yı Rusya olarak ikiye ayrıldığını ve kendisinin Avrupa'yı Rusya kısmı üzerinde duracağını bildirir.

Rusya'nın doğuda Ural Dağları ve Ural Nehri, kuzeyde Kuzey Buz Denizi (Bahr-i Müncemid Şimali), batıda İsveç, Norveç, Prusya, Avusturya ve Baltık Denizi, güneyinde ise Osmanlı Devleti, Hazar Denizi ve Siyah Denizle sınırlarının genel bir çerçevesini çizer. Osmanlı Devleti ile olan coğrafi durumundan bahsederek sınırları oluşturan bölgeler hakkında daha ayrıntılı bilgiler verir.

Rusya için önemli olan Azak Denizi, Baltık Denizi ve Beyaz Denizden, Sivastopol, Kronştad Limanlarından, Odessa, Livonya, Finlandiya Körfezlerinden ve Nikolayef Tersanesi gibi pek çok coğrafi noktadan bahsederek büyüklüklerinden, askeri önemlerinden ve ulaşım için faydalarından oluşan genel bilgiler verir.

Kırım şibh-i cezîresinin cenûb tarafından vâki Sivastopol Limanı pek müstahkem ve metin limanlardan olup bundan sonra Tuna münasibının üst tarafında vâki Odessa Körfezi dahi Karadeniz'in Rusya için teşkil eylediği en güzel limanlardan birisidir ki meşhur Nikolayef Tersanesi dahi bu körfezin içinde vâki bir koy üzerinde bulunur (s.80-81).

Rusya'da pek çok nehir bulunduğunu ve bunların bilinmesi gerektiğine değinen Ahmet Midhat; Ural, Vistül, Nimen, Don, Volga, Kuban, Dnepr, Laba, Dvina, ve Prut gibi birçok nehirden ve nehirlerin istikametleriyle birlikte döküldükleri denizlerden bahseder. Rusya'nın arazi yapısından ve ikliminden ayrıca bahseder. İklim şartlarının güneyde ve batı da tarıma elverişli olduğundan bu alanlarda arpa, buğday ve mısır (kokoroz) yetiştirildiğine değinir.

Enlemi ve kara ile kuşatılmış olması Rusya'nın iklimini belirlemiştir ve en iyi şekilde sert karasal iklimi olarak tarif edilebilir. Kuzey hatta Orta Rusya dahi Alaska enlemindedir, Güney Rusya'nın pozisyonu ise batı yarıkürede bulunan Birleşik Devletler'e değil Kanada'ya denk gelmektedir (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016: 5).

Rusya'da, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi eyaletlerin olmadığını belirten Ahmet Midhat, Rusya'nın coğrafi olarak taksim edildiğini söyler. Kendisinde bu taksime uyarak daha önce ikiye ayırdığını belirttiği Rusya'nın Avrupa'yı Rusya kısmını 7 bölüme taksim eder. Bu bölümler: Birincisi Baktık bölümü, ikincisi Büyük Rusya bölümü, üçüncüsü Küçük Rusya bölümü, dördüncüsü Cenub-i(Güney) Rusya bölümü, beşincisi Garb-i(Batı) Rusya bölümü, altıncısı Şark-i(Doğu) Rusya bölümü ve yedincisi Kafkasya bölümüdür. Bu bölümlerin içinde yer alan önemli merkezlerin isimlerini de sayan Ahmet Midhat; Petersburg, Moskova, Novgorod ve Varşova gibi şehirlerin Rusya'nın önemli pay-ı tahtları olduklarının altını çizer.

Ahmet Midhat, Rusya'nın demografik yapısı ve nüfusu hakkında da bilgiler verir. Osmanlı yüz ölçümü ve Rusya'nın yüz ölçümünü karşılaştırır. Osmanlı'nın yüz ölçümü bakımından Rusya'nın üçte biri olmasına rağmen Rusya'dan iki buçuk kat daha meskûn olduğunu söyler. Rusya'nın toplam nüfusunun 70 milyon olduğunu Asya kısmının çıkarılması ile bu nüfusun 55 milyona düştüğünü belirterek bu dönemde Osmanlı nüfusunun ise 40 milyon olduğunu bilgisini verir. Ayrıca Rusya nüfusunun içinde yer alan etnik gruplardan bahseder. Bunların nüfusu hakkında kesin bir bilgisi olmadığını belirtir. Coğrafi yerleşimlerine göre bir taksim yapar. Bu taksime göre: Bu gruplardan 10 milyon kadarının Tatar, 5 milyon kadarının Kafkas, 4,5 milyon kadarının Lehli, 4,5 milyon kadarının Kazak, 5 milyon kadarının diğer milletlerden olduğunu ve geri kalan 25 milyonluk kısmın asıl Moskof yani Rus olduğunu aktarır. Bu Rusların, yine kendi içinde taksime tabi tutulabileceğini söyleyerek Osmanlı nüfus yapısıyla benzerlikler kurar.

Rusya'nın dini yapısına da değinen Ahmet Midhat Efendi, Rusların Hristiyan dinine mensup olup Ortodoks mezhebinden olduklarını söyler. Rusya'da Hristiyanlık'tan sonra en yaygın din İslam dinidir. İslam dinine mensup olanlar genelde Kafkasya'da yaşarlar ve Rus hükmü altına kısa bir zaman önce girmişlerdir. Ancak

Kazan ve Tataristan bölgesinde yaşayan Müslümanların Rusya tarafından dini konuda çeşitli baskılara maruz kaldığı belirtilir.

...Ruslar Millet-i İslâmiyenin medar-ı saâdeti olan kur'an ve tefsirleri ve sâir kütüb-ü âyineyi Rus matbaalarında ve kendi istedikleri bir yolda tab' ve tevzî' ede ede ve kadıları ve müftüleri ve imamları ve vaizleri kendileri bâlâ-intihab nasb ve ta'yin eyleye eyleye bunlarda akâid-i İslâmiyeden en doğru bir akâide olarak yalnız kelime-i tevhîd ve kelime-i şahadetin hükümleri kalıp diğer akâid bir başka tarz peyda etmiştir(s.85).

Ayrıca Ahmet Midhat, Lehlilerin Katolik olduğunu söyler ve Ruslar tarafından fazlası ile dini baskıya maruz kaldıklarını belirtir. Protestan ve Yahudi olanların da Rusya da az da olsa bulunduğunu ve bunların Rusya yönetimi tarafından yine hakarete ve baskıya uğradıkları bilgisini ve bunun nedenini aktarır.

Bunlardan başka Lehistan katolik olup biraz yahudi ve biraz protestan dahi var ise de yahudiler ile protestanlara edyan-ı sâireden ziyade hakâret görmektedirler. Çünkü Rusya'da makâm-ı imparatoriyede bulunan zat ortadoksların reis-i rûhânîyesi olup binâberîn imparator umum halkı hem hükmen ve hem de rûhânîyeten taht-ı istiklâline almak için derûn-u memâlik de Ortadoks Âyini'nden başka âyin bulunduğunu istemez (s.84).

Ahmet Midhat, bu bölümde son olarak Rusya'nın sosyal ve ahlaki yapısına değinir. Rusya'da Petersburg ve Moskova gibi büyük şehirlerin dışından özellikle kuzey bölgelerde yaşayan halkın cahil ve vahşi olduklarını söyler. Yetenekleriyle ünlü olan Rusların ahlaklarından burada bahsetmesinin yetersiz olacağını söyler. "...ahlâkça dahi halleri burada izahında âciz ve kâsır kalacağımız bir derecededir" (s.85). Rusya'nın coğrafyası hakkında vereceği malumatın bu kadar olduğunu aktaran Ahmet Midhat, "Rusya'nın Ahvâl-i Tarihiyesi" bölümüne geçmenin lazım geldiğini söyler.

3.3. Rusya'nın Ahvâl-i Tarihiyesi

Ahmet Midhat Efendi, bu bölümde Rusya'nın coğrafyasına atıfta bulunarak yeryüzünde bundan büyük ülke olmadığı gibi Rusya'dan büyük inkılaplar görmüş bir yerinde olmadığını söyler. Rusya tarihini taksimatı konusunda pek çok ihtilafın

olduğunun altını çizer. Ancak en doğru anlatımın 4 ana bölümde oluşacağını söyleyerek kendisi de 4 bölümde Rusya tarihini ele alır.

Birinci bölüm, Rusya tarihinin başlangıcından itibaren 862 tarihinde Rurik familyasının teşekkülüne kadar olan zamanı ele alınır. İkinci bölümde Rurik familyasının teşekkülünden yani 862 tarihinden 1598 tarihine kadar ki dönemi kapsar. Üçüncü bölümde 1598'den Romanof hanedanının hükümete karıştığı 1762'ye kadar olan dönem ele alınır. Dördüncü bölümde ise 1762'den zamanımıza kadar gelen Holstein Gottorb familyasının hükümet dönemi olayları ele alınır.

Ayrıca bu ana bölümler içinde birtakım fasıllar da oluşturulur. Birinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde kendi içinde fasıllara ayırma gereği duyulmaz ancak ikinci bölüm üç fasıla ayrılır. Bu fasılların birincisi Rurik hanedanının Rusya'ya gelmesiyle 1015 senesine kadar olan dönem, ikinci fasıl Rurik hanedanlığının küçük küçük prensliklere bölünmesiyle 1240 tarihine kadar geçen dönem, üçüncü fasılda ise 1240'tan Moğolların Rusya'yı istilasıyla Kıpçak hükümetinin etkisinde kaldıkları dönemdir. Ahmet Midhat, bu bölüm ve fasıllardan ayrı olarak lazım geldiğinde yeni küçük başlıklar “bend-i mahsuslar” oluşturacağını söyler.

Ahmet Midhat, bu taksimden başka Rusya ülkesini işgal eden çeşitli akıncı milletlerin kurdukları hükümetler üzerine de taksim yapılabileceğini belirtir. Ancak en doğru taksimin kendi söylediği taksim olduğunu ve buna kendisinin de uyduğunu bildirir. “Muğlak” ve “girift” bir tarihi yapısı olduğunu söylediği Rusya tarihi için başkaca uygun bir taksim bulamadığına değinir. Ahmet Midhat, asıl önemli olanın taksimden ziyade olayları karıştırmamak olduğunu altını çizer.

3.3.1. Birinci Bölüm ...862

Rusya ülkesinin tanınmaya başlamasından “Rurik Ailesi'nin” 862 tarihinde yönetimi ele aldığı zamana kadar olan bu dönem kendi içerisinde 5 bende ayrılarak anlatılır. Bunlar, *Seyteyelüler ve Sarmatyalar*, *Slav Tâifesi*, *Got Tâifesi*, *Hûn Tâifesi* ve *Hûn Devleti Enkâzı* başlıklarıyla isimlendirilmiştir. Bu başlıklara geçmeden önce Ahmet Midhat, bazı değerlendirmelerde bulunur ve genel bilgiler verir.

Ahmet Midhat, daha önce kaleme aldığı *Kâinat-İngiltere*, *Kâinat-Danimarka* ve *Kâinat-İsveç* ciltlerine atıfta bulunur. Avrupa kıtasının kuzey taraflarının o dönemde

buralardan daha medeni olduğunu, Anadolu ve Akdeniz çevrelerinde Rusya'nın bilinmediğini özellikle kuzey taraflarının Avrupa'da meskûn kavimlerce bilinmediğini aktarır. Bu dönemde deniz ulaşımının olduğu bölgelerin daha kolay keşfedildiğini Rusya gibi geniş, çöl ve kırlardan ibaret olan bir bölgenin tabii ki daha geç tanınacağını aktarır.

Avrupa kıtasında yaşayan milletler Rusya ülkesi hakkında daha evvel bilgi sahibi olmuşlardır. Asya bölgesinden Hazar Denizi, Kafkas Dağları, Kırım ve Besarabya içinden geçerek gelen Asyalı kabilelerin Rusya'ya dağılarak yerleştikleri ve Rusya'nın büyümesinde dahi bunların etkisi olduğu aktarılır. Bu şekilde Rusya içlerine gelen kabileler ilk olarak Rusya'nın güney taraflarını tanımışlardır.

Bu milletlerden ilki Seyteyelüler ve Sarmatyalular başlığı altında ele alınır. Bu başlığı açmadan önce Ahmet Midhat, Seyteyelüler ve Sarmatyaluların bir millet olduğu hususundaki bilginin yanlış olduğu aktararak bu iki milletin birbirinden farklı olduklarına dikkat çeker.

Seyteyelüler geniş bir coğrafyada hüküm sürerler. Bu bölge genel olarak, Vistül Nehri'nin doğusundan Tuna Nehri'nin kuzey tarafından, Hazar Denizi'nden, Karadeniz'den Çin'in kuzeyine kadar olan bölgedir. Seyteyelüler kadim ve cesur bir millet olup Tevrat'ta dahi bu millettten bahsedilir. "Seyteyelüler Me'mûc oğludur Me'mûc dahi Yâsef'in ve Yâsef dahi Nuh'un oğlu idi" (s.88). Tevrat'a dayandırdığı bilgi ile Ahmet Midhat, Hint ve Çin taraflarından Asya'nın yukarı taraflarına ve oradan Avrupa içlerine yayılmış olan milletlerin en eskisi ve en kadim olanlarından birinin Seyteyelüler olduğunu söyler.

Seyteyelüler hakkında farklı coğrafi ve sosyolojik bilgilerinde mevcut olduğunu söyleyen Ahmet Midhat, bunlara katılmadığını bildirir. Seyteyelüler kabileler halinde yaşayan dini, ahlaki ve toplumsal hayatları hakkında fazla bilgi bulunmayan at binen, silah kuşanan ve kadın hükümdarlara da tabi olan bir topluluktur. Bu bölgede Sarmatyalular, Roksolan, Lizgi ve Smones gibi birçok kabile de mevcuttur. Seyteyelüler milattan 6-7 asır önce Anadolu'ya ve hatta Mısır'a kadar ilerlemişlerdir. Seyteyelüler içinde bir krallık olan Sarmatyaluların, isyan etmesi ve Seyteyelüleri yenmesiyle belirtilen coğrafyada hüküm sürdüklerini ve Vistül Nehri'nden, Ural Dağlarına ve Baltık Denizi'nden, Hazar Denizi'ne kadar olan bu bölgeye (Sarmatya) ismini

verdiklerini söyleyen Ahmet Midhat, miladın 3-4 asırlarına kadar bu sürecin devam ettiğini ve bu sırada Seyteyelülerden kurtulmaya başlayan Sarmatyaluların, Slav tâifesinin hücumuna maruz kaldıklarını söyler.

İkinci başlık olan “Slav Tâifesi” için Ahmet Midhat, Avrupa’da bulunan başlıca milletlerden olduğu için bu başlığı açmaya mecburum diyerek Slavlar hakkında bilgiler verir. Slavlar, Seyteyelüler hakimiyetinde yaşayan bir topluluk olmalarına karşın Seyteyelüler ile bir soy benzerlikleri yoktur. Slavlar, “Hind ve Cermen” denilen yani Hindistan’dan çıkıp gelen “Cermen” familyasına mensuptur. Slavlar, iki kısma ayrılır birincisi “Asıl Slavlar” ikincisi “Vened” denilen halktır. Bu Vened’ler güneye ve batıya doğru ilerleyerek “Venedlileri” ve “Hırvatları” teşkil etmişlerdir. Slav kelimesinin kelime anlamı olarak bilinen bir karşılığı yoktur. “Slav (Slovene) adını ilk defa, eserini M.S.VI. Yüzyılın başlarında yazan, Nazians’lı Pseudo-Césarios’un kitabında rastlanıyor. ‘Slav’ sözünün ne anlama geldiği bilinmiyor; bu ismin de birçok kavim adı gibi menşei ve mânası açıklanamıyor” (Kurat, 2012:6).

Slavlardan bir kısmı kuzeye doğru ilerlerken bir kısmının da Sarmatyalular ve Finvaz denilen kavimle kaynaşmalarıyla yeni melez kabileler ortaya çıkmıştır. Fakat kuzeye giden Slavlar zamanla güçlenmiş ve kendilerine has bir “Slavlık” oluşturarak M.S.4. asrın başında şiddetli bir akınla güneye ve doğuya inerek Sarmatya ülkesini istila etmişlerdir. Fakat bu istilanın başarılı olmadığını söyleyen Ahmet Midhat, sayılarının az olması nedeniyle tutunamayarak Sarmatya egemenliğinin devam etmesine engel olamadıklarını aktarır.

Ahmet Midhat, Slav Tâifesi hakkında verdiği bu bilgilerden sonra “Got Tâifesi” başlığına geçer. Gotların asıl “Cermen” cinsinden olduklarını söyleyerek Vistül Nehri civarında, şimdiki Prusya ülkesinin olduğu bölgede (eserin kaleme alındığı dönem) yaşadıklarını, vahşi ve bedevi bir toplum olduklarını, gasp ve yağmacılıkla etraflarına saldırdıklarını belirtir. Gotlar, Fransa’nın içlerine, Danimarka ve Rusya taraflarına akınlar düzenleyerek vurup kırarak, yakıp yıkarak, civar akvama büyük zararlar vermişlerdir.

M.S. III. Yüzyılda, Sarmatların egemenliği altında bulunan Güney Rusya bozkırları, Dinyeper ve Don nehirleri boyunca, kuzeyden inen Cermen kabilesi Gotlar tarafından ele geçirildi. Avrasya bozkırlarının bu

batı köşesinin fethinden kısa bir süre sonra Gotlar, yerlerinden ettikleri halkın göçebe kültürlerini ve geleneklerini özümstediler. Böylece zamanla atlı savaşçılar haline gelen Gotlar, IV. Yüzyılın ortalarında Ermenrich komutasında güçlü bir askeri organizasyon vücuda getirdiler. Bir süre için, doğu Slav kabilelerini birbiri ardınca itaat altına aldılar ve onları kendileri için çalışan köleler haline getirmekte başarılı oldular... (Vernadsky, 2015: 41).

Jüt ve Kut isimleri de Gotlar için kullanılan diğer isimlerdir. Gotlar kendileriyle mücadele halinde olan Venedler, Burgunt, Roksoland, Lizgi ve Finvaz isimli kabileleri Volga Nehri'ne kadar sürmüşler ve bu cihetle Gepit, Vizigot ve Ostrogot namıyla üçe ayrılmışlardır. Fakat bu ayrılığa ve çekişmeye rağmen "Got Devleti" namıyla büyük bir devlet kurmayı başarmışlardır.

Gotlar, büyük bir coğrafyaya hâkim olmuşlar vaktiyle Romalıların elinde olan Daçya kıtasını dahi ele geçirmişler ve miladın 374. senesinde Tuna Nehri'ni geçerek Karadeniz Boğazı üzerinden Anadolu içlerine kadar gelerek yağmacılıkta bulunmuşlardır. Ahmet Midhat, Gotların büyük bir hükümdarı olan Hermanaris'in cengaverliğinden bahsettikten sonra 350 yılında Hûn denilen bir tâifenin ortaya çıktığını ve Gotları Rusya'dan sürdüklerini aktarır.

Ahmet Midhat, "Hûn Tâifesi" ismiyle oluşturduğu bu başlıkta Hûnların Moğol neslinden olduklarını vaktiyle Ülke-i Çin'in kuzey batısında yaşadıklarını ve Mançu denilen kavim üzerine akınlar düzenlediklerini söyler. Çin İmparatorluğu'nun Hûn akınlarını durdurmak için M.Ö. 210 senesinde "Sur-ı Çin'i" (Çin Seddi) yapmış fakat bu dahi Hûn akınlarını durdurmaya yetmemiştir. Hûnlar, Çin ülkesinde 90 sene kadar hüküm sürmüşlerdir. "İsa'dan 210 sene mukaddem o azîm Sur-ı Çin'i bina eyledi ise de bunlar onu dahi tecavüzle memâlik-i Çin'i hemen kâffeten istilâ etmişler ve doksan sene kadar Çin'de kaldıktan sonra tard olunarak gelip Volga Nehri'nin şark tarafında hayme-i ikâmeti kurmuşlar idi" (s.93).

Volga Nehri'nin doğusuna yerleşen ve dağınık halde bulunan Hûnlar miladın 376. senesinde Gotlara isyan etmişler. Bu dönemde Hûnların başında Balamir, Gotların başında ise yukarda ismini zikrettiğimiz meşhur Hermanaris bulunur. Hûnlar, ilk önce Don Nehri, Azak Denizi, Güney Kafkasya Dağları ve Hazar Denizi'nin doğusuyla

kuzey Volga bölgelerinde hüküm süren “Alan” denilen kavmi idareleri altına aldıktan sonra Gotlar üzerine yürürler. Gotların savaşçılık maharetleri Hûnlar karşısında başarı gösteremez. “İşbu Hûnlar ol kadar maharetle cenk ederler idi ki Gotların emri-muhârebede gösterdikleri şiddet bunların mahâretleri yanında hiç mesâbesinde kalır idi” (s.94).

Hûnlar karşısında varlık gösteremeyen Got hükümdarı Hermanaris “...düşman elinde esâretten ve esâretle ölmekten ise hür ölmek evladır diye yine bu sene yani 386 senesinde Hermanaris kendini idam eyledi” (s.90). Hermanaris’in ölümü üzerine tüm Hûn kabileleri birleşerek Got Devleti’ni tamamen ortadan kaldırdılar. Hûn istilas sırasında Sarmatya’nın dahi ismi Rusya ülkesinden silindi. Hûnların karşısında hiçbir güç duramaz. Hûnlar bir aralık İstanbul’u dahi tehdit eder ve Şark İmparatorluğu’nu (Doğu Roma İmparatorluğu) vergiye tabi tutmuşlardır.

Miladın 446. senesinde Şark İmparatoru “Theodos” Hûnlara vergi vermeyi kesmiştir. Bu sırada Hûnların başında bulunan “Atilla” Şark İmparatorluğu’nu tekrar vergiye tabi tutmuştur. 500 bin kişiden oluşan büyük ve mükemmel bir ordu teşkil eden Atilla; Almanya’yı, Fransa’yı ve ta Urlayana’ya kadar ilerledikten sonra Fransa, Roma ve Got askerlerinden oluşan bir ordunun çevresini sarmasıyla İtalya içlerine çekilmiş ve İtalya’yı dahi berbat etmiştir. Roma üzerine yürüyen Atilla, papalık makamında bulunan zatın (Burada Ahmet Midhat isim zikretmemiştir.) nasihatıyla memleketine geri dönmüştür.

Miladın 453. senesinde Atilla’nın vefatı ile Hûnlar eski güçlerini kaybederken Kpayt, Got ve Avar isminde 3 yeni krallık oluşmuştur. Yine Siydarit, Kutrigur ve Utrigur isimli bir takım küçük hükümetler de kurulur. Hûnların bir kısmı Hevingor* isimli hükümdarları ile Karadeniz ve Don Nehri civarına yayılırken bir kısmının da “Hazar” isminde büyük bir devlet teşkil eyledikleri bilgisini veren Ahmet Midhat, Hûn Devleti’nin yıkılış sürecini ayrı bir başlık açarak aktarır.

Bu başlık “Hûn Devleti Enkâzı” adını taşır. Ahmet Midhat, burada Hûn devletinden sonra oluşan yapı hakkında bilgi verir. Yukarıda zikrettiğimiz devlet ve prensliklerin kurulduğu bölgeler hakkında bilgi veren Ahmet Midhat bunlardan Hazar

* Bizde müs’tamel olan (Hünkâr) veyahut (Hûnkâr) tağbiri bulunan hükümdârı isminden alınmıştır.

Devleti'nin ve Avar Devleti'nin birbiri ile olan mücadelesine değinir. Bu mücadelelerde Hazarlar üstün gelir. Hazarların bölgede bulunan Yunanlılarla iyi ilişkileri vardır.

Hazar Devleti, 626'da Yunan hükümdarı "Heraklius" ile müttefiklik kurarak İran üzerine saldırmıştır. Bir diğer Yunan hükümdarı olan II. Jüstinyen'in ise zor durumda kaldığında Hazar Devleti'ne sığınır. Bu iki devlet arasındaki ilişkiler münasebetiyle Hazarların bir kısmı Hristiyanlık dinini benimsemiştir.

Yine bir Hazar prensesi Yunan hükümdarı Kostantin Kopronim ile evlenerek "Şark İmparatoriçesi" olmuştur. Bu izdivaçtan olan oğullarına "Leh-Hazar" ismi verilir. Bu iyi diplomatik ilişkilerin 2 asır kadar devam ettiğini aktaran Ahmet Midhat, Rurik familyasının teşekkülü ve tüm Rusya'yı istila eylediğini bildirerek ikinci bölüme geçer.

3.3.2. İkinci Bölüm 862-1598

Ahmet Midhat, 862 yılında Rurik Hanedanlığı'nın teşekkülünden itibaren 1598 yılında Romanof Hanedanlığı'nın yönetime geçişine kadar yaşanan siyasi olayları 3 fasıl halinde ele almıştır.

Birinci fasıl; 862'de Ruriklerin hükümeti ele almasından, 1015 yılında prensliklere ayrılana kadar ki yaşanan tarihi dönemi kapsamaktadır. Ahmet Midhat bu fasılda Hûnların istilası altına girdikten sonra Venedlerin Baltık Denizi güneyine, Antların Dnepr Nehri civarına ve Slovenlerin ise Vistül Nehri mıntıkasında yaşamaya başladıklarını söyler. Slovenler miladın 5. asrına doğru İlmen Gölü civarında Novgorod şehrini kurarlar. Novgorod şehrinde Hazar ve Hûn baskıları nedeniyle sık sık yönetim değişmiş bazen cumhuriyet kurulurken bazen de müstakil bir yönetime sahip olmuştur. Miladi 9. asırda ise Slavların komşuları olan Normand ve Finvaz denilen kavimlerin Slavlara saldırılarından dolayı Slavların korunmak için Vareglerden yardım istedikleri vurgulanır.

Bu dönemde Varegler Rurik, Siyevur ve Truvol isimli üç kardeşin idaresindedir. Ahmet Midhat, Vareglerin bu yardım çağrısına karşılık vererek 863'te Novgorod şehrine geldiklerini ve buraları tehdit eden kavimlerin saldırılarına son verdiklerini aktarır. Bu sırada Rurik'in diğer iki kardeşi vefat etmiş ve Rurik tüm halkı kendi idaresi altında toplayarak Hazarlara karşı büyük başarılar elde etmiştir. Uygulanan politika ile hızla büyümüşlerdir. Dnepr Nehri üzerinden 864 tarihinde Kiyef şehrine gelen

Ruriklerin burayı istila ederek Kiyef’te bir hükümet kurdukları vurgulanır. Yine aynı yıl Rurikler Karadeniz’e inerler ve yaklaşık 200 gemi ile İstanbul üzerine yürürler. Dönemin imparatoru olan Mişel’in hediyeleri ve fırtına sebebiyle İstanbul’dan geri çekilirler. Bu sırada Rurik’in vefatı ile yerine geçecek varisin yaşı küçük olmasıyla makam-ı hükümete “Olej” geçer. Olej ilk olarak Smolensk’i zapt ederek Novgorod’a hükümet eden Askuled’i der-dest ederek Kiyef hükümeti ile Novgorod’u birleştirir ve Novgorod’u ikinci pâ-yı taht yerine koyar.

Olejle birlikte çok daha güçlü hale gelen Kiyef Hükümeti 911 tarihine kadar neredeyse (şimdiki) Avrupa’yı Rusya’nın tamamına hükmetmiştir. Ahmet Midhat, Olej’in bu denli güçlenmesine mukabil 2 bin gemi ve 80 bin nefer asker ile İstanbul’u muhasaraya aldığını aktarır. Bu gemilerin ancak 40 kişilik olup hem denizde hem de tekerlekleri bulunması hasebiyle karada araba gibi kullanıldıkları bilgisini verir. Bu muhasara sonucunda İstanbul’da İmparator bulunan Feylesof (ayrıca bir isim zikredilmemiştir) şöhretiyle tanınan hükümdarla bir anlaşma imzalar. Bu anlaşmaya göre; Ruslar İstanbul’da elçi bulunduracak, bu elçinin ve İstanbul’a gelecek olan Rus tebaasının 6 aya kadar olan tüm yeme-içme (ekmek, et, meyve, şarap) masrafları karşılanacak, İstanbul’da bir Rus mahallesi kurulacak, Rus teknelerinin tekrar geri götürülmesi için gerekli olan demir, ip ve yelken gibi ihtiyaçlar temin edilecektir. Bu şartlara karşılık Ruslar, İstanbul aleyhine saldırılarda bulunmayacaklarına söz verirler. Ayrıca Ruslar, bu anlaşma ile ticari kazanımlarda elde etmişlerdir. “Ruslar, 10. Yüzyılda Bizans üzerine seferler düzenleyerek, Kostantinapol (İstanbul) ve Anadolu kıyılarına çıkıp yağmalarda bulundu. 911’de yapılan sefer sonrasında Bizans ile imzalanan anlaşmayla Ruslar, Karadeniz’de ve Akdeniz’de serbestçe ticaret yapma hakkını aldı” (Yüksel, 2011:1). Bu dönemde Ruslar put-perest oldukları için Olej silahı üzerine yemin eder ve ölümüne kadar bu anlaşmaya sadık kalır. 913’te Rurik oğlu İgor makam-ı hükümete geçer ve o da aynı şekilde bu anlaşmaya geniş ölçüde uymakla beraber İstanbul’u alarak pay-ı taht kurmak ve Akdeniz’e dahi gemileri indirmek ister. İgor’un 10 bin gemi ve her gemide 40 nefer olan büyük bir hazırlık yaptığını bildiren Ahmet Midhat, bu teşebbüsün 945 yılında İgor’un vefatıyla karısı Olga ve oğlu Svyatoslav’a kaldığını bildirir.

Svyatoslav, saldırı hazırlığında bulunurken İstanbul Hükümeti tarafından evvelki anlaşmaya atıfta bulunularak 15 kantar altının kabul edilmesi ricasında bulunulur.

Svyatoslav bunu kabul ederek İstanbul Hükümeti tarafından şikâyet edilen Bulgarlar üzerine 967 senesinde yürür. Edirne dahil Rumeli'yi zapt eder ise de 971 senesinde Silistre civarında bozguna uğrayarak geri döner ve 973'te vefat eder.

Burada Ahmet Midhat'ın üzerinde durduğu bir diğer konuda Svyatoslav'ın annesi Olga'nın İstanbul Hükümeti ile kurulan iyi ilişkiler neticesinde İstanbul'a gelerek vaftiz olup Hristiyanlığı kabul ederek Rusya'da yayma çalışmalarına başlamasıdır. Bu çalışma başarısız olsa da kendisine “Ortodoks-Azizlik” rütbesi verilmiş olduğu aktarılır.

Bizans, öncelikle zenginliği, muhteşem sarayları ve şehriyle Rus savaşçıları ve tüccarlarını etkilediği gibi, onları genel olarak da etkilemekteydi. Güney ticareti ile meşgul olan Ruslar çok geçmeden Bizans'ın manevi kültürünün tesiri altına girmiş yüzyılın ortalarına kadar büyük bir kısmı Hristiyanlığa geçmişti... 957'de bizzat Prenses Olga Hristiyanlığı benimsemiş ve İmparator Konstantin Porphyrogenitus'un “Merاسimler Kitabı”nda detaylı şekilde anlattığı gibi, prenses Bizans sarayında ağırlanmış ve Konstantinapol'de düzenlenen törende Rusların kraliçesi ilan edilmiş, ama yüksek şeref payesi verilmemişti (Vernadsky, 2015: 52).

Slavların din telakkileri oldukça zayıftır. Onlar da diğer kavimlerde görüldüğü gibi tabiat kuvvetlerini kendilerine ait bir inanış biçimi haline getirmişlerdir. En büyük tanrıları “Dabloj”, “Perun”, “Stribog” ve “Veles” gibi isimlerden oluşur. Bu inanışların bir mabedi ve rahibi yoktur. Fakat bazı bölgelerden gaip ten haber veren din adamlarının “kudesnik” ismiyle faaliyet gösterdikleri bilinir. Ağaçtan putlara rastlandığı bu putlara kurbanlar getirildiği ve hatta insandan bu tanrılara kurbanların takdim edildiği bilinmektedir. (Kurat, 2014:14) Dini anlamda güçlü bir bilinç olmaması diğer dinlerden daha kolay etkilenmelerine neden olmuştur.

Rusya hükümetinde bir veraset sisteminin olmayışı nedeniyle Svyatoslav'ın Vladimir, Yarapolk ve Olej isimli üç oğlu arasında süren taht mücadeleleri baş gösterir. Bu mücadeleler neticesinde Vladimir'in diğer iki kardeşini idam ederek tahta geçtiğinin altını çizen Ahmet Midhat, Vladimir'in tüm Rurik hanedanları içinde ayrı bir önemi olduğunu vurgular.

Vladimir'in dini anlamda yaptıkları hususunda bilgiler veren Ahmet Midhat onun Musevilik, Hristiyanlık, İslam hakkında bilgi toplamak için her tarafa elçiler gönderdiğini ve vâlidesinin de etkisiyle Hristiyanlığı kabul ettiğini söyler. Bu konuda bir başka rivayet olduğunu da aktaran Ahmet Midhat, Vladimir'in İstanbul makamında bulunan Bazil ve Konstantin'in kardeşleri olan "Anna" isimli bir prensese olan alakasını gösterir. Bundan dolayıdır ki tüm Rusya'yı Hristiyan olmaya zorlar. "Bundan sonra evvela askerden başlayıp ba'de kim hristiyan olmaz ise başı kesilecek diye verdiği emir üzerine ahaliyi çoluğuyla çocuğuyla Dnepr Nehrine sokarak öyle cemaatle vaftiz ettirir idi ki çok vakit geçmeksizin bütün Rusyayı hristiyan etti" (s.102).

Hristiyanlığın kabul edilmesi ve yayılması Vladimir'in Rusya tarihinde derin bir iz bırakmasına neden olmuştur. "Vladimir, bütün Rus hükümdarları arasında istisnai bir yer tutmakta ve "Aziz" diye anılmaktadır" (Kurat, 2014:31). Yeni dinin de etkisiyle Vladimir hem kendi hayatında hem ülkenin düzeninde birtakım yenilikler gerçekleştirir. Bu çerçevede şehvet düşkünlüğünü bırakır ve dul kadınlara yardım eder, İstanbul'dan mimarlar getirterek binalar, kiliseler, mektepler yaptırır. En önemli sayılabilecek yeniliği ise ülkeyi 12 oğlu arasında taksim ederek Kiyef şehrinde bulunana tabi kılar. "...Kiyef şehrinde bulunacak hükümdarın umum hükümdârlar üzerine imparator olmasını nizam koymuş idi" (s.103).

Bu 12 prenslik dönemini anlatmak üzere ikinci fasıla geçen Ahmet Midhat, 1015'ten 1240'taki Moğol istilasına kadar ki tarihi gelişmeleri burada kaleme alır. Ayrıca bu fasılda "Âl-i Cengiz" isimli başlığı açan Ahmet Midhat ayrıntılı bir anlatım yapmaya çalışır.

Vladimir'in 12 oğluna taksim etme düşüncesi şüphesiz ülkeyi iç mücadelelerden uzak tutma gayretinde oluşundandır. Fakat kendisi 1015 yılında vefat etmesiyle daha önce idam ettiği kardeşi Yarapolk'un oğlu bulunan Sviyatopolk bu 12 kardeşe karşı isyan etmiş ve hatta üçünü dahi idam etmiştir. Bu kardeşlerden Yaroslav 1017 tarihinde Sviyatopolk'a karşı ayaklanarak onu hezimete uğrattığının bilgisini veren Ahmet Midhat Yaroslav'ın pek müdebbir ve muktedir bir isim olduğunu fen ilimlerine, resme, mimariye ilgi duyduğundan ve bu ilgisinden Ayasofya'yı takliden Kiyef'e aynıyla bir "Ayasofya" inşa ettirdiğini, mektepler açtığını ve halkını eğitmek için çaba gösterdiğinin bilgisini verir.

Yaroslav'ın 1054 'te vuku bulan vefatıyla tahta çıkan oğlu İzyaslav'a kardeşlerinin ve amcazadelerinin Rusya'nın yönetim anlayışına kendisinden sonra "...en erşed kim ise imparator o olsun..." (s.100). diye teklifte bulunurlar. Fakat bu da çözüm olmaz ve kardeşi İgor, prens Vazislav ve amcası Olej ile mücadele etmek zorunda kalır. Bu dönemde Rurik prenslerinin kendi namlarına yönetim oluşturdıklarını aktaran Ahmet Midhat 1054 ile 1078 arasındaki 24 yıllık sürede Kiyef'te üç imparatorun tahta geçtiğini aktarır.

1078 yılında harpte vefat eden İzyaslav'ın yerine geçen Vzevolod'un 15 yıllık idaresi döneminde de mücadelelere devam etmiştir. İzyaslav'ın oğlu Sviyatopolk'un bu mücadelelere son vermek ve bir ittifak oluşturmak çabasıyla Kiyef'te bir "Meclis-i Umumi" akit ederse de sağlıklı sonuç oluşmaz. Bu dönemde Novgorod, Polotsk, Smolensk, Çernigov, Pereyeslav, Tamutarakan, Tver, Suzdal, Vladimir ve Moskova gibi birçok prensliğe bölünmüş olan Rusya bu iç karışıklara son verememiştir. Kiyef Hükümeti'nin de hükmü kendi dairesinde kalmış ve 30 yılda Sviyatopolk, II. Vladimir, II. Yaropolk, Pacislav, II. Vzevolod, II. İgor ve II. İzyaslavla beraber 7 hükümdar değişikliği yaşamıştır.

Ahmet Midhat, bu karışıkların Rusya'yı ziyadesiyle böldüğünü ve küçülttüğünü söyleyerek bu durum hakkında bazı değerlendirmelerde bulunur. Suzdal prensliğinde oturan Yuri isimli prensin 1147'de Moskova'yı ikinci pay-ı taht olarak kurduğunu ve Yuri'nin ölümü ile Kiyef ve Moskova prensliklerinin arasında bir takım mücadelenin devam ettiği bilgisini verir. 86 yıl süren bu karışıklıkların kendi içinde çözülmez ise dışardan bir el ile çözüm bulacağını söyleyen Ahmet Midhat bu sözden sonra "Âli Cengiz" başlığını atar.

Bu başlıkta Âli Cengiz'in Asya milletlerinden olduğunu ve cihangir bir devlet kurduğunu daha ziyade Asya Devletleri bahsinde ele alacağını burada Rusya'yı istilalarına değineceğini söyler. Rusya'nın iç karışıklar içinde bulunmasının haberiyle birlikte 1220 tarihinden sonra Peçeneklerin Ukıs halkıyla beraber Rusya ülkesini istilaya başladığını ve o dönemde bu Moğol gruplarının öyle kolay kolay yenilemeyecek kadar güçlü olduklarını ve emir komuta zinciri içinde hareket ettiklerinin altını çizer. Rusların birlik olup Moğollara karşı gelmek yerine Moğollarla ittifak etmeleri nedeniyle birkaç sene içinde tüm Rusya'nın Moğollar tarafından ele geçirildiği bilgisini verir.

Moğollar tarafından kurulan Kıpçak Hükümeti'nin Eski Hazar ülkesinin kuzey ve kuzey batısından başka Avrupa'yı Rusya dediğimiz bölgeyi tamamen ele geçirdiklerini yalnız Moskova prensliğine biraz daha fazla imtiyaz tanıdıkları bilgisini verir.

Bu idarenin, Rusya ülkesini 240 sene etkisi altında tuttuğunu ve 1463'te Kıpçak prensleri arasında çıkan ihtilaf nedeniyle bu hükümetin 5'e ayrıldığını belirten Ahmet Midhat burada İskender-i Rumi'den bir hikâye aktararak birlik ve beraberlik konusuna dikkat çeker. Kıpçaklar Nogay, Kırım, Ejderhan, Asıl Kıpçak ve Kazan olarak bölünürler. Ayrıca Ahmet Midhat, Kıpçakların 5 kısma ayrılmasından dolayı Rusya için zafer yolunun açıldığını söyleyerek bu bendi noktalar ve 3. fasıla geçer.

Üçüncü fasılda 1240'tan Romanof hanedanının 1598'de hükümeti ele almasına kadar geçen tarihi süreç ele alınır. Bu fasılda Rusya'nın yeniden birliğini sağlama çalışmaları ve bu süreçte yaşanan olaylar aktarılır.

Moğolların Rusya'yı istila sürecinde Kiyef'te bulunan hükümetin idaresinde birleşmeyen Rusların bazıları Moğollara askeri tekliflerde bulunmuşlardır. “Siz tâ Kiyef büyük prensliğini zapt etmez iseniz muvaffak olamazsanız eğer Rusya-yı zapt ve ve istimlâk etmek azminde iseniz bu sözümüzü dinlerseniz biz de size yar ve yaver ve muîn ve rehber oluruz demeye dahi başlamışlar idi” (s.110). Kıpçak Hükümeti'nin başında bulunan “Tuşi” bunların oyun olduğunu düşünerek teklife yanaşmamıştır. Fakat Tuşi'nin oğlu bulunan Batuhan Ruslar arasındaki ihtilafı anlayarak bu durumu kullanmış ve birçok prensliği idaresi altına almayı bilmiştir. Kıpçaklar kendilerine göre bir idare sistemi oluşturarak tüm prensliklerden vergiler toplamayı idarelerini 1463 tarihine kadar sürdürmeyi başarmışlardır. Bu baskı ve esarete iki buçuk asır sabreden Ruslar Kıpçakların 5 kısma ayrılması ile başlayan süreci kullanarak Rurik soyundan İvan Vazilyevic'in önderliğinde 7 yıl süren mücadelenin ardından Novgorod şehrini Moğollardan geri alarak prensliğini ilan etmiştir.

İvan Vazilyevic bu ilk başarısından sonra bazı prenslikleri isteyerek bazılarını zorla idaresi altında toplamış ve 1481 yılında Kıpçak Hükümetini mağlup etmeyi başarmıştır. Bu sırada Kırım, Osmanlı Devleti tarafından Kıpçak idaresinden alınarak 1484 'te Rusya'ya terk edilmiştir. İvan bu atmosferden de faydalanarak 1486'da Kazan Hükümeti üzerine yürümüş ve bu başarılarından dolayı kendisine asıl hükümdar manasına gelen “Çar” unvanı verilmiştir.

Fakat İvan'ın 1505 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine geçen oğlu 4. Vazili'nin yanlış politikaları ve Kırım ile Kazan Tatarlarının ittifakıyla Moskova şehrini dahi istilasına engel olamayarak bir süre daha Tatarlara vergi ödemeye devam etmişlerdir. Bu çalkantılı süreç bir zaman daha devam etmiştir. Vazili, Kazan Hükümeti'nin iç karışıklıklarından yararlanarak bu sürece son vermiş ve tekrar ülkesini istiklale kavuşturmuştur.

1533 tarihinde Vazili vefat edince yerine geçecek oğlunu İvan'ın 4 yaşında olması hasebiyle Rusya'yı yine prensliklere bölmek için ayaklanmışlardır. Bu durumu Ahmet Midhat şu sözlerle ifade eder; “Her şehirde, her kasaba ve her karye de halk boğaz boğaza cenk ederler idi. Bu gidişle Ruslar kendi sinelerine hançer-i mahv ve izmihlâl sokmaya dikiş kalmış idi” (s.113).

Küçük yaşından itibaren hassas ve zeki bir çocuk olan İvan bakımsız, ilgisiz ve eğitimsiz biri olarak yetiştirilir. Kendine yeri geldiği zaman hürmetle davranılırken genelde dikkate alınmayan ve göz ardı edilen biridir. O, bu tüm çelişkili ve olumsuz davranışların farkındadır. Bu durum onun karakterinde derin bir etki bırakmıştır.

Bakımsız, hamisiz ve kimsesiz olduğu için, tabiatında korkaklık ve çekingenlik vasıfları inkişaf ettiği gibi, aynı zamanda ketumiyet kindar olmak karakteri de ikinci bir tabiat halini almıştı. İvan'ın da küçük yaşlardan beri, karakteristik vasıflarından biri de: oyunlarında bile kan dökmek ve başkalarının ıstırabından zevk almak olduğu biliniyor. Kedi ve köpek yavrularını, kuşları bin bir eziyet yaparak ve işkence ederek öldürmekten pek hoşlanırdır (Kurat, 2014:160).

1544 tarihinde 15 yaşında çarlık tahtına oturan (Belalı-Korkunç) İvan, gördükleri ve duyduklarından hareketle Rusya ülkesini görülmemiş bir şiddetle idaresi altına almayı başarmıştır. İvan bu karışıkların dış kaynaklı olduğunu düşünerek Tatarlar, Lehliler ve İsveçliler ile mücadeleye girişmiş bunların bazısında kazanmış bazısında kaybetmiştir. Bu süreç sonunda ülkenin iç işlerine yönelen İvan görülmemiş bir şiddetle tüm halkı baskı altına almış en sadık adamlarını dahi idam ettirmekten geri durmayarak kendi oğlunu dahi idam etmiştir. “Hatta kendi ciğerparesi oğlunu dahi yine kendi eliyle idam eylemiştir” (s.114).

İvan'ın bu tutumu ülkesinde birliği sağlamak içindir. İvan ülkesi için her anlamda çalışmalar yapmış birlik ve beraberliği sağladıktan sonra adil ve merhametli bir tutum sergilemiştir. Ülkesinin ilerlemesi ve gelişmesi için uğraşmıştır. Rusya'da merkezi yönetimi güçlendirmiştir. Onun yaptıklarının faydaları anlaşıncı halkı ona “Çar” unvanını teslim etmiştir. İvan ülkesinin unutulmaz ve büyük idarecilerinden biri olmuştur.

1584'te İvan vefat edince yerine geçen oğlu Fedor'un iradesiz ve adaletsiz olmasından dolayı dayısı Godunov tarafından 1598 'de zehirlenmiştir. Fedor'dan sonra hükümdarlığa geçmek isteyenler olmuş fakat Romanoflar bu duruma son vererek yönetimi ele almışlardır. Ahmet Midhat, burada 2. bölüme son vererek 3. bölüm başlığını açar ve Romanof dönemi Rusya'sının bu bölümde ele alacağını söyler.

3.3.3. Üçüncü Bölüm 1598-1762

Bu bölümde fasıllara yer vermeyen Ahmet Midhat, 1598'den Holstein Gottorfb familyasının başa geçtiği 1762 tarihine kadar olan dönemi ele alır. Bu bölümde sadece “Büyük Petro” başlığını açan Ahmet Midhat ayrıntılı bir anlatım sunmaya çalışır. Romanof ismini Rusya tarihine bırakan kişinin 1598'den 15 yıl sonra asıl olarak tahta geçtiğini belirten Ahmet Midhat bu ailenin etkinliğinin 1598'den başladığını söyleyerek bu tarihi başlangıç olarak kabul ettiğini bildirir ve bu sürecin anlatımına geçer.

1584'te vefat eden İvan'dan sonra başlayan bu çalkantılı dönem hakkında Ahmet Midhat, Godunov'un entrikalarına değinir. Godunov, Fedor'un annesi olan Anastasya'nın kardeşi olup aslı Tatar'dır. Bu dönemde tahtın bir diğer varisi olan yaşı küçük Dimitri'nin de Godunov tarafından zehirlendiğini ve Fedor'un da 1605'te zehirlendiğini, yerine II. Fedor ismiyle oğlunun geçtiğini fakat onunda aynı yıl halefleri ve Graguvar Otrepyef isminde bir kişi tarafından tahtan indirildiğini aktaran Ahmet Midhat “...«Dimitri vefat etmedi işte ben Dimitri'yim hakkımı isterim» diye gelip idda-yı hukûk eylediği sırada merkûm Graguvar dahi gelip Fedor'u hal' eylemiştir” (s.116). bahsini de hatırlatır. (Rus tarihinde bu olay Sahte Dimitri ismiyle zikredilmiştir.)

Böyle çalkantılı bir süreçten yararlanan Lehliler Moskova'ya kadar gelmiş ve Rusya ülkesini tamamıyla ele geçirmeye yaklaştığı dönemde İvan'ın oğlu Fedor'un ölüm yatağında kendisine halef seçtiği Godunov'un büyük kardeşi Fedor, milletin

bekası için bir hükümet kurulmasının lazım geldiğini kendi istikbalinden ziyade devletin buna ihtiyacı olduğunu söyleyerek oğlu Romanof Mişel'in taht makamına getirilmesini söyler. Moskova'da ileri gelenleri tarafından kabul görerek Romanof Mişel 1613'te tahta geçmiş ve Rusya için Romonoflar dönemi başlamıştır.

Romanof Mişel tahta geçtikten sonra yine Rusya'da bir takım iç karışıklıklar devam ederek (sahte) Dimitri olayları zuhur etmiştir. Bu dönemde ayrıca İsveç ve Leh saldırıları da Rusya hükümeti için büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Mişel tüm bu olumsuzluklara rağmen mücadelesini sürdürmüştür. 1617'te İsveç'le bir anlaşma yaparak kuzeyde bazı eyaletleri İsveçlilere bırakmıştır. Yine Lehliler ile 14 yıl süren mücadele sonunda bir anlaşma imzalayarak Smolensk ve batısını Lehlire bırakmak zorunda kalmıştır.

Bu mücadeleler bitip ülke içinde yaşananlara dönmek arzusunda olan Mişel 1645'te vefat eder. Onun vefat etmesi üzerine yerine veliaht ilan ettiği oğlu Aleksey geçer.

Aleksey, henüz 16 yaşında olmasına rağmen cesur ve akıllı biridir. Bazı iç karışıklıklar onun zamanında da devam etmiştir. Ahmet Midhat, kısaca bunlara değindikten sonra Aleksey'in Kazanları bozguna uğrattığını Lehlilerden Smolensk ve diğer eyaletleri geri aldığı, fakat İsveçlilere ise üstünlük kuramadığını belirtir. Ayrıca Aleksey bu dönemde Lehlilerin Rusya'da karışıklıklar sırasında oynadığı oyunlara benzer bir oyunla Lehlilerle anlaşmış ve Devlet-i Aliye Lehistan fethinde iken Lehlilere yardım ederek Devlet-i Aliye'yi pek çok zarar ziyan verdiklerini belirtir. Bu nedenle Devlet-i Aliye'nin kendisine harp ilanı etmesi ve Hotin seferine değinerek ayrıntısının Osmanlı tarihinde görüleceğini aktarır.

Bu harplerden sonra Aleksey, ülkesinin Avrupa'dan geri kaldığını fark ederek birtakım yeniliklerle ülkesini geliştirmeyi hedefler. Avrupa'dan ustalar getirerek bir takım sanayi faaliyetlerine girişir. Volga Nehri üzerinden ve Asya bölgesiyle ticareti geliştirmek amacıyla 2 kıta gemi inşa ettirir. (Fakat bu gemiler Kazaklar tarafından yakılır.) Eğitime önem vererek bir matbaa getirtip birçok eserin basılmasını sağlar. Aynı anda birçok yeniliğe girişen Aleksey istediği ölçüde bir başarı sağlayamamış olsa da Rusya için birtakım yeniliklerin ilk ismi olmuştur. 1676'da Aleksey'in vefatı üzerine yerine geçen oğlu Fedor'da bu anlamda birtakım yenilikler için çalışmış olsa da fazlaca

başarı sağlayamamış ve 1682 ‘de vefat etmesiyle o, hayatta iken yerine geçecek varisi bulunmadığından kardeşi İvan ve Petro (Büyük Petro) veliaht ilan edilmiştir.

Fakat İvan’ın meczup ve şuursuz olduğundan, Petro’nun da henüz 10-11 yaşında bulunmasından dolayı tahta geçecek kişi bulunamamıştır. Bu atmosferde bir takım ihtilâl sözleri söylenmeye başlamıştır. Ahmet Midhat, İvan ve Petro’nun kardeşlerinden Sofya’nın aklı ve dirayetiyle öne çıktığının belirtir. Kadınların tahta geçmesine olumlu bakılmamasından dolayı Sofya da bu karışık durumu kullanarak kendisine karşı olanların bir kısmını hapse atmak bir kısmını da idam ettirmek suretiyle yönetimi ele alır. Kendi adına sikke dahi bastırır. Fakat tüm bu gelişmelerin yanında “Raspop” isminde birinin çıkarak özellikle askerler üzerinde dini anlamda ortaya koyduğu birtakım görüşler Rusya’nın tekrar karışmasına neden olur.

Rus âyinine şebih yeni bir âyin teşkil ederek isterlic asâkirine «Size telkin olunan din Hazret-i İsa’nın namına olarak fakat kendi vefatından senelerce sonra teşkil olunmuş düzme bir şeydir. Sizin babalarınızın âyini budur» diye telkin etmeye başlamış ve asâkir-i merkûmeden bir haylisini işbu âyin-i cedîde sokmuştu (s.120).

Bu gelişmelerin önü alınamayınca Sofya yakın eşrafını alarak Moskova’ya 12 saat uzaklıkta olan “Trineyta Manastırı’na” kaçmıştır. Bu esnada aklı ve güzelliği sayesinde bir takım eşrafı kendi etrafında toplamayı başaran Sofya, Raspop ve İsterlic askeri ile iş birliği yapan Hüvenisko’yu çeşitli oyunlarla manastıra çağırır ve yolda pusu kurdurarak onu huzurunda idam ettirir. Bu gelişmeler zuhurunda Rusya iyice karışmıştır. Bu durum karşısında Moskova Metropoliti (Meclisi) bir araya gelerek ve Sofya’nın dahi oyunu alarak Vazil Galiçyan’i yönetime vekil tayin ettiler. Vazil’i tüm karışıklıklara son vererek Fransa’ya dahi bir heyet göndererek Rusya için birtakım adımlar atmış olsa da bu sırada yetişen Petro’nun yönetimi ele aldığını aktaran Ahmet Midhat, Rusya için gerçekten büyük bir hükümdar olmasından dolayı ona ayrı bir başlık açtığını söyler.

Ahmet Midhat, bu dönemdeki tarihi gelişmelere geçmeden önce Büyük Petro’nun çağdaşı bulunan İsveç kralı Demirbaş’a değinerek aralarında cereyan eden savaşları hatırlatır. İsveç-Norveç tarihinde Demirbaş’tan bahsettiğini ve burada tekrar zikredilmeyeceğini belirtir.

Büyük Petro, kardeşi Sofya'nın himayesinde hayatını sürdürürken Sofya ve vekil tayin edilen Galiçyan'ın kendi hakkını çığneyecek hareketlerde bulunmaları nedeniyle bir takım eşrafını toplayarak makam-ı hükümeti basarak yönetimi ele almış, Sofya'yı hapse atarak Galiçyan'ı da sürgüne göndermiş ve karşı çıkanları dahi asarak ve keserek cezalandırmıştır.

I. Petro olarak da anılan Büyük Petro Rus tarihi için yaptığı çalışmalar ve oluşturduğu yeniliklerle anılır. Muazzam bir güce ve bitmeyen bir enerjiye sahip olan Petro iki metreye yakın boyu ve fiziksel özellikleri ile de dikkat çekici bir kişidir. Olumlu bakış açısı hiç bitmeyen enerjisi ve sürekli öğrenme arzusu ile kendini Rus halkına adanmış bir isimdir. Batı'ya giderek eğitim almış gemi imal etmiş ve Rusya için pek çok yeni reforma imza atmıştır (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016: 225-226).

Petro'nun gayet akıllı, cesur, hırçın ve son derece meraklı bir adam olduğunu söyleyen Ahmet Midhat merak ettiği her şeyi öğrenmek için büyük gayretler sarf ettiğini aktarır. Sofya'nın bu durumu fark ettiğini Petro'yu ilerde kendisine rakip olarak görmek istemeyişinden onu eğitimden mahrum bırakarak cahil yetişmesini sağladığını hususuna dikkat çekilir. Fakat Petro tüm bu olumsuzluklara ve kısıtlamalara rağmen merakı ve zekâsı sayesinde Flemenk ve Alman lisanlarını tahsile önem vermiştir. Sudan fazlaca korkan Petro bu korkuyu dahi yenmeyi başararak kendisini her anlamda ileri taşımak için gayrette bulunmuştur. "...köprüler ve rıhtımlar üzerinden kaldırıp kendisini nehre ata ata ve yüzmek için çabalaya çabalaya bu korkuyu dahi def ettikten ve yüzmeyi öğrendikten sonra..." (s.123).

Askeri anlamda İsterliç askerinin değişmesi gerektiğinin farkında olan Petro, bunun için Fransa, Flemenk ve Rusya askeriyesinde görev almış Lifer ve daha sonra İngiliz Gordon isimli kişiyi de yanına alarak ilk önce 50 kişiden ibaret olan bu askerleri birkaç alaya çıkararak özel bir birlik kurmuştur. Bunun da İsterlic askerlerini kaldırmaya yetmeyeceğini düşünerek bunları Dnepr Nehrinde inşa ettirdiği kayıklara bindirerek Osmanlı üzerine tasallut etmiştir. Bu durum Devlet-i Aliye ile dahi savaşlara sebep olmuştur.

Ahmet Midhat, Petro'nun toplamda Lifer ve Gordon emrinde 29 bin kişilik bir kuvvetle o dönem kılıcı ile cihanı titreten Osmanlı'ya karşı savaş açmasının akıllıca bir

iş olmadığına aktarır. Fakat Devlet-i Aliye'nin Venedik, Almanya, Lehistan ve içeride birtakım meselelerle meşgul olduğunun Petro tarafından iyi bilindiğinin altını çizerek.

İşbu kuvvetler Don Nehri'nden gelip Osmanlı'nın iki kalesini aldıktan sonra Azak Kalesini muhasaraya almış fakat başarılı olamamıştır. Bir yıl sonra tekrar saldırıya geçen ve bu sefer Azak'ı almaya muvaffak olan Rus birlikleri Osmanlı'ya denizde bir kere üstün gelmişlerdir. Azak kalesi ile Karadeniz'e inme fırsatı bulan Petro burada büyük bir donanma teşkil etmiştir.

Petro, 150 kişiden mürekkep bir grubu Venedik, Almanya ve Flemenk'e eğitim için göndermiştir. Kendisi de bu çocukların arasına katılarak ve arkasında tahtı tehlikeye sokacak herhangi bir grup kalmadığından emin olarak 1697 senesinde Avrupa'yı keşfe çıkar.

Avrupa'nın büyük şehirlerine uğrar; Flemenk'e gider, İngiltere'de top dökme ve halat bükme, Amsterdam'da fabrikalarda marangozluk işinde çalışır ve bir cümle sanayi ve mühendislik ile gemicilik alanında tahsil yapar.

Bu sırada cereyan edenlerden en önemlisi Devlet-i Aliye'nin Azak üzerine gönderdiği kolorduyu geri çekmesidir ki Petro'nun "...işte askerim benim gıyabımda dahi galebeler ediyor artık benim vücuduma ne lüzum kalır biraz daha oturup tahsilime bakayım..." (s.126). sözleri durumdan son derece memnun olduğunu gösterir.

Fakat 1698'de bir miktar İsterlic askerinin ve Sofya'nın devletimizin nizamı bozuluyor, dinimize varıncaya kadar müdahale edilecek ne duruyorsunuz elinizde Sofya gibi bir imparatoriçe var onu tahta çıkarın gibi söylemleri ve kışkırtmaları üzerine ayaklanma başlamıştır (s.126). Petro bu ayaklanmayı çok katı şekilde bastırmıştır. 40 bin kadar İsterlic askerini kılıçtan geçirmiş, bazı ileri gelenleri idam etmiş, halktan bazı kimseleri diri diri toprağa gömmüş ve kalenin surlarında sallandırmak gibi halkı dehşete düşüren bir şiddete başvurmuştur. İsyanı bastırdıktan sonra "Rusya'nın Tanzimat'ını" gerçekleştirmek için önünde engel kalmamıştır. Petro, arzu ettiği bu yeniliklere derhal başlamak Avrupa'dan getirmiş olduğu bilim insanı ve sanatkarlarla Rusya'da sanayi, eğitim ve askeri alanlar başta olmak üzere halkının giyim kuşamına da el atarak birçok yenilik getirmiştir. Bunun yanında Petro, dini alanda ve toprak sisteminde de köklü değişikliklere giderek Rusya'yı yeniden düzene koymuştur.

Bu yenilikler ışığında Petro, 11. Şarl'ın vefat edip yerine 12. Demirbaş Şarl'ın geçmesini de fırsat bilerek İsveç üzerine bir harekatta bulunarak İsveç idaresinden birkaç eyaleti de alarak yapmış olduğu yeniliklerin başarısını anlamıştır. Fakat bu dönem İsveç'in son derece güçlü olduğuna dikkat çeken Ahmet Midhat, 1700 yılında Petro'nun 90 bin kişilik ordusunun uğradığı Narva bozgunu şu sözlerle anlatır;

Demirbaş ise ayağı karaya basar basmaz kışta kıyamette aç kalmış kurdun koyun sürüsüne salması kabilinden olarak sekiz bin kadar asker ile doksan bin Rusyalı üzerine öyle bir hücum eyledi ki istikbaline çıkan üç fırka askeri önüne katıp metersli istihkâmı dahi berbat ederek zaten mütevahhiş bulunan Rusları çil yavrusu gibi dağıttı (s.129).

Petro, bu bozgundan geriye kalan 15-20 bin askeri ve ilave olarak beklettiği 30 bin kişilik askeri ile dahi 8 bin kişilik İsveç askeri karşısına çıkmaya cesaret edemeyerek sulh imzalamak yolunu seçti. Bu yenilginin ardından Petro gece gündüz çalışmaya başlayarak kilise çanlarını dahi toplatıp top döktürmek sureti ile büyük bir seferberlik içine girdi.

Narva fiyaskosundan sonraki bir yıl içinde yeni bir ordu ve cephanesi sahibi oldu. Mecburi askerlik, idare, finans ve diğer her şey sonuna kadar zorlanıp savaşın taleplerine adapte edilmişti, ama hükümdar amacından caymadı. Top yapmak için eritilen kilise çanları devasa savaş çabasının kalıcı birer simgesi olarak kaldı” (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016: 231).

Tüm çalışmalar sırasında Moskova şehrini pay-ı taht olmaya yeter görmeyerek Petersburg şehrini inşa ettirdi.

Petro, İsveç'in Saksonya üzerine seferini fırsat bilerek Lehistan'ı isyana teşvik eyledi ve İsveç'e ait küçük küçük birçok bölgeyi ele geçirdi. Tüm saldırı ve tacizlere cevap vermek üzere 1709 tarihinde Demirbaş ile Petro, Poltava'da karşılaşmıştır. Uzun ve çetin bir mücadeleden sonra Demirbaş Bender Kalesi'ne sığınmak suretiyle Devlet-i Aliye'yi Rusya aleyhine savaşa teşvik eder.

Bu çalışmalar ve birtakım gerekçeler ile Devlet-i Aliye Rusya'ya harp ilan etme kararı üzerine Petro ve eşi Katerina birtakım çalışmalara girişmiş; Lehistan yardım

istemiş, Eflak ve Boğdan voyvodalarını Devlet-i Aliye üzerine kışkırtmaya çalışmış ise de bir destek bulamayıp kendi kuvveti ile cevap vermek zorunda kalmıştır.

Bu savaş ilanı sırasında Makam-ı Sadaret'te (Başbakanlık) bulunan Baltacı Mehmet Paşa, Sultan Ahmet Han Hazretleri tarafından görevlendirdi. Prut Nehri ile Yaş şehri civarında iki ordu karşılaşır. Ahmet Midhat, burada Baltacı Mehmet Paşa'nın büyük bir hızla ve görülmemiş bir manevra ile Rus ordusunu ve Büyük Petro dahil tüm erkanı muhasara altına aldığını belirterek Petro'nun yapacak fazlaca bir şeyinin kalmadığını ve çadırında ağlamakta olduğunu söyler.

Türkler hem asker hem topraklarının sayısı bakımından, Ruslara nispeten dört misli fazla idiler. Rus ordusunun yarısından fazlası muharebe kabiliyetini kaybetmiş, yorgun ve açtı. Türk topları Rus ordugahını her taraftan ateş altına almış, Baltacı Mehmet Paşa "yürüyüş" emrini vermek üzere iken, Ruslar barış müzakerelerine başlamak için murahhaslar gönderdiler; Devletgerey hanın ve İsveç kralının Osmanlı ordusundaki mümessillerinin muhalefetine bakmaksızın, Baltacı Mehmed Paşa, kâhya Osman Ağa'nın telkini ve teşvikiyle, Ruslara barış akdetti (22 temmuz 1711) Çar Petro böylelikle, esir düşmekten kurtulduğu gibi, Rus ordusunu da kurtarabildi... (Kurat, 2014: 279-280).

Bu durum karşısında Büyük Petro'nun eşi olan Katerina meclis-i meşvereti (danışma meclisi) toplayarak bir değerlendirme yapmış ve Osmanlı'nın elinden kurtulmak mümkün olmadığını söyleyerek bir anlaşma dilekçesi oluşturarak Petro'ya imzalatmıştır. Ayrıca tüm orada bulunan eşrafta ne kadar altın mücevherat var ise toplayarak Baltacı Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Baltacı Mehmet Paşa, şartsız teslim olmayı sunmuş ise de Rusya'nın baş vekili Şafirof, şartsız teslim olmaktan ise kırılmak evladır diyerek ayak diremiş Mehmet Paşa da istediği şartlarda bir anlaşmaya varmıştır. Ahmet Midhat anlaşma şartlarını şöyle ifade eder:

Bu müsâlahada Rusyaya kabul ettirilen şurutun en başlıcaları Rusya Devleti'nin Lehistan idâresine asla müdâhâle edememesi ve orada bulunan Rus askerinin kâmilten ihracı ve Kırım Hanı'nın Rusya'dan talep ettiği kırk bin altın cizye bedelinin tesviyesi ve Azak ve etrafında ne kadar kale var ise müctemilatıyla beraber taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeye red ve teslimi ve

serhadlarda müceddeden bina olunmuş ne kadar kale var ise cümlesinin hedm ve tahribi ve İsveç kralı Demirbaş memleketine avdet eder iken Rusya içinden geçer ise mümânaat olunmaması hususlarından ibârettir (s.134-135).

Demirbaş'ın Petro'dan intikam almak için Devlet-i Aliye'yi, Rusya üzerine savaşa teşviklerine nail olduğunun altını çizen Ahmet Midhat, Demirbaş'ın Rusya'dan birtakım imtiyazları daha elde etmek niyetinde iken Baltacı Mehmet Paşa'nın bundan geri durmasından dolayı Mehmet Paşa, aleyhinde Rusya'dan rüşvet alma ithamlarında bulunmaya çalıştığını ancak kendisinin bu söylemlere kesinlikle katılmadığını vurgular. Rusya tarafından sunulan değerli eşyaların hediye kabilinde olduğunu ve Devlet-i Aliye tarafında da benzer hediyelerin Rusya'ya sunulduğunu aktarır. Ayrıca büyük bir ordu komutanının ve Büyük Petro gibi bir hükümdarın galibinin böyle ufak şeylerle itham edilmesinin küçüklük olduğuna dikkat çeker.

Osmanlıların karşı konulmaz avantajlarından niye daha fazla yararlanmadıkları konusunda tartışmalar halen devam eder. Yanıtlar, Osmanlı birliklerinin yorgun ve kayıplarından becerikli Rus diplomasisine ve hatta rüşvete kadar değişmektedir” (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016: 233).

Ahmet Midhat, bu bahsi kapatmadan bir hususa daha dikkat çekerek bu konudaki düşüncelerini aktarır.

Şu kadar var ki tevârihten bazıları dahi Büyük Petro'yu hiç olmaz ise esiren İstanbul'a götürmek yolu var iken bu yola gitmeyip de bi'l-müsâlaha koyuverdiğinden dolayı Baltacıyı muâteb tutarlar. Öyle bir imparatoru esiren Der-saâdete götürmek şerefi beni dahi aldattığından bende bu arzuda bulunanlardanım (s.135).

Diğer taraftan şartların bu şekilde oluştuğunu ve Rus destek kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberlerinin aldığını söyleyerek Prut vakasına son verir.

Demirbaş'ın Devlet-i Aliye'de bulunmasından dolayı Petro bunu fırsat bilerek birtakım seferlere girişmiştir. Daha sonra bu seferlere Demirbaş'ın vefatını da fırsat bilerek Livonya, Estonya gibi birtakım eyaletleri ilhak ederek devam etmiştir.

Ahmet Midhat, Petro'nun tüm yaşanan savaşlara rağmen onun durmadan çalıştığını ve ülkesi için yenilikler peşinde olduğunu söyler. Burada Petro'nun biraz da özel hayatına yer veren Ahmet Midhat, oğlu Aleksi'yi kendi eliyle öldürdüğünden, ilk eşi olan Oduksiya Lapuçin'den ve Katerina ile olan ilişkisinden bahseder.

Büyük Petro, son olarak 1722-1723'te İran üzerine sefer düzenler ve İran'dan Dağıstan, Şirvan, Mezenderan ve Esterabad'ı ilhak eder. Petro, bundan 3 yıl sonra 1725'te vefat eder. Burada "Büyük Petro" başlığına son verdiğini söyleyen Ahmet Midhat, onun büyük bir kişilik olduğuna vurgu yapar. Petro'nun yaptığı çalışmaların Almanca ve Fransızca birkaç eserde toplanmaya çalışıldığının fakat bunun tam olarak gerçekleşmediğini söyler. Bu kadar büyük ve önemli bir ismi, Osmanlı sadrazamının mağlup etmesinin tarihimiz için çok büyük bir şan olduğunun altını çizer.

Büyük Petro Rus tarihinde birçok yeniliğin öncüsü olmuştur. Onun bitmek tükenmek bilmeyen gayreti ve başarısı birçok yeniliği beraberinde getirirken bazı tartışmalara da neden olmuştur.

Akılcılık, aydınlanma ve eşi görülmemiş bir ekonomik, sosyal ve kültürel ilerleme dönemi, belki modernizasyon uğruna ya da belki sadece güç nedeniyle katı mutlakiyetçi idare dönemi, Rusya'yı büyük bir güç yapan ama aynı zamanda da Rus olmayanlara boyun eğdiren genişleme savaşları dönemi... Petro hem büyük bir Rus kahraman hem de Rus geleneklerine ihanet eden ve onları kirleten biri olarak görülüyordu. Benzer şekilde, pek çoğu Petro'nun çağdışı Moskova geçmişinden kararlı bir şekilde koptuğunu ileri sürerken diğerleri Moskova başarılarının üzerine inşa ettiğini ve çoğunlukla da yeni hedeflerin yararına eski yönetimleri kullandığını öne sürdü. Hiç şüphe olmayan şey, Büyük Petro'nun muazzam etkisidir. Bu modern dönemi yerleştirmekteki şahsi rolünün bir işareti olarak onun devriyle başlayıp 1917'de aniden biten Rusya tarihinin o dönemi tarihçiler tarafından sade bir şekilde "Büyük Rusya"sı ve önceki dönem ise "Petro Öncesi" olarak adlandırılır (Riasanovsky ve Steinberg, 2016:221-222).

Büyük Petro, başlığına son veren Ahmet Midhat, ayrıca bir başlık açmayarak ondan sonra tahtın varisi ilan ettiği Katerina'nın hükümdarlığı esnasında kocasından kalan Tanzimat hareketini artırarak devam ettiğini bildirir. Fakat onun da ömrü uzun

olmayıp 1727 yılına gelindiğinde Katerina vefat etmiştir. O, hasta yatağında iken Mençikof isimli bir vekilin gelerek Katerina'ya idam edilen Aleksi'nin oğlu bulunan II. Petro'nun veliaht ilan etmesinin halkı mutlu edeceğini söylemiş ve onu kandırmıştır.

II. Petro bu sayede tahta çıkmış fakat onun da ömrü uzun olmayıp çiçek hastalığından 1730'da vefat etmiştir. Bu esnada Mençikof ve Dolgoruki isimli familyalarının taht mücadeleleri baş gösterir. Bu esnada tahta Dolgorukilerin desteği ile Büyük Petro'nun kardeşi meczup İvan'ın kızı Anna çıkarılır. Anna tahta geçtikten sonra Petro'nun istikametinde yenilikler yapmaya devam etmiş ve bir takım iç karışıklar neticesinde pek çok kişiyi de katletmiştir. Ahmet Midhat 10 yıl kadar tahtta kalan Anna'nın Avusturya ile ittifak ederek Devlet-i Aliye üzerine seferler açtığını bunların ayrıntılarının ise Osmanlı tarihine bırakıldığını bildirerek ayrıntı vermez.

Anna'nın kendi oğlu bulunmadığından yerine kardeşinin oğlu olan İvan'ı veliaht ilan etmiştir fakat İvan'ın bir bir buçuk yaşında olmasından dolayı tahta geçmesi mümkün olmamış, yerine 1741'de Büyük Petro'nun kızı Elizabet geçmiştir.

Elizabet'in hafif meşrep bir kadın olduğunu aktaran Ahmet Midhat onun döneminde Rusya'nın birçok iç ve dış politik gelişmesinde çekimser kaldığını beyan eder. Elizabet'in tahta geçtiği dönemde Rusya ile İsveç'in muharebe halinde olduklarını ve Rusların galip gelmesi üzerine İsveç tahtında bulunan Friedrich'ten sonra Elizabet'in kardeşi olan Petro'yu İsveç tahtına geçirmek istemelerine Elizabet'in daha sonra kendi yerine geçebileceği düşüncesi ile cevap vermediği bildirilir.

1762'de Elizabet'in vefatı ile yerine Holstein Gottorb dukası Şarl Friedrich'ten olan kardeşi "Petro" geçmiştir. Petro'nun Holstein Gottorb familyası namına hükümetini ilan ederek tahta oturduğunu aktaran Ahmet Midhat, bu bölümü sonlandırarak dördüncü bölümde devam edeceğini bildirir.

3.3.4. Dördüncü Bölüm 1762...

Rusya tarihinin son bölümü olan bu bâbda Ahmet Midhat, III. Petro'nun tahta çıktığı 1762 tarihinden başlatarak 1856 Kırım Savaşı'na (Osmanlı- Rus) kadar olan dönemi ele alır. Bu savaş sonunda imzalanan Paris Anlaşması ve Rusya'nın bundan sonra uyguladığı Asya politikasına değinerek Rusya tarihini sonlandırıp "İfade-i Umumiye" bölümüne geçer.

Holstein Goottorb familyasından 6 kişinin hükümdarlık yaptığına değinerek bu bölüme giriş yapan Ahmet Midhat, tahta geçen III. Petro'nun gayet sakin, halim-selim ve şefkatli bir isim olduğunu, Sibiry ve çeşitli yerlerde bulunan 17 bin kadar suçluyu affettiğini vurgular. Bu şefkatli halinden dolayı kendisine “merhametli” lakabı verilir.

III. Petro, Alman Dukalığında gelmiş olan Katerina isimli hafif-meşrep bir kadınla evlidir. Evliliğinde mutlu olmayan ve kendisi de Verunezof isimli kadınla düşüp kalkan III. Petro, Katerina'yı nikahından çıkarıp ve oğlu bulunan Pavlo'nun bir veledi-zina olduğunu ispat ederek Verunezof'u nikahlar. Bu durum üzerine kedisinden sonra veliaht olmadığı için birtakım arayışlar içine girer. Bu durumlardan haberdar olan ve gizli çalışmalar içine giren Katerina kendi çevresine topladığı birtakım asker ve eşrafla ve dahi birtakım söylentiler vasıtasıyla tahtı ele geçirir. III. Petro bu duruma karşı koyamaz. Katerina tarafından azledilen III. Petro idam edilir. Bu suretle Rusya tarihinde resmen II. Katerina devri başlamış olur.

Ahmet Midhat, II. Katerina'nın hükümeti elinde tutabilmek için birtakım çalışmalar yaptığının altını çizer. Bu çalışmalar eleştirileri daha aza indirmek içindir. Bundan dolayı bir meclis oluşturur, dönemin ileri gelenlerinin Osmanlı aleyhine savaş istemelerine cevaz verir. Bu sayede yerini sağlamlaştırma gayretindedir. Tüm bu çalışmaların yanında halktan gelen birtakım eleştirileri dahi susturmak gayretindedir. Halkın, “...bizim asıl imparatorumuz berhayat ve der-zincir iken bir Alman karısı gelipte bize nasıl hükümdar olabilir imiş...” (s.145). sözlerine karşılık küçük yaşından beridir tutuklu bulunan İvan'ı dahi idam ettirir.

Tüm bu durumları iyi bir şekilde yöneten ve muhaliflerini çeşitli hediye ve gerekirse hileler ile kendi tarafına çekmeyi başaran Katerina, Rusya tahtında otoritesini sağlamlaştırmayı başarmıştır. Onun, kadınlık duygularını kullandığı ve bu sayede birçok sorunu çözdüğü aktarılır. Bu durum da çeşitli söylentilere neden olmuştur.

Ayrıca, İngiliz büyükelçinin kelimeleriyle “şehvete eğilimli” bir kadınsılığı vardı. Büyük Katerina'nın ünlü aşk ilişkileri popüler imgelemde hâkimiyetinin kalıcı anılarından biri haline gelmiştir. Bu da güdülenmiş, tutkulu ve kibirli kişiliğine yansımış görünür. İlk sevgilisinin Katerina'ya bir oğul ve Rusya'ya da bir vâris kazandırmak için zorladığı ve Paul'un Petro'yla evliliğinden değil bu ilişkiden olduğu öne sürüldü. Her halükarda

Katerina durumu ellerine aldı. İmparatoriçenin, sonuncusu altmışından sonra edindiği, bilinen yirmi bir sevgilisi olduğu söylendi (Rıasanovsky ve Steinberg, 2016:267).

Otoritesini sağlamlaştıran Katerina, evvela Lehistan üzerine birtakım harekâtlar yaparak ihtilaflı olan eyaletleri Lehistan'dan almış ve dahi birtakım oyunlarla kendi aşığı olan Poniatovski'yi Leh krallığına dahi seçtirmiştir. Bu duruma Avrupa devletlerinin kendi bir takım iç meseleleri yüzünden ses çıkarmaz, sadece Fransa'nın Devlet-i Aliye'yi teşvik etme çabasında olduğu görülür.

Avrupa devletleri üzerinde etkisi artan ve Devlet-i Aliye üzerinde de Büyük Petro döneminden beri baskı kurmak isteyen Rusya nihayet 1768'de Osmanlı'ya karşı saldırıya geçer. Fransa'nın, Devlet-i Aliye'yi yalnız bıraktığını ve kendilerinden yardım isteyen Katolik Lehlilere dahi yardımda bulunmadığını aktaran Ahmet Midhat, Osmanlı'nın Avusturya'dan da beklediği yardımı alamaması nedeniyle tek başına Rusya'ya karşı savaşmak mecburiyetinde kaldığını söyleyerek Fransa'nın iki yüzlü ve küçüklük tavrına özellikle dikkat çeker.

Bu savaşta, Osmanlı Ordusu'nun 500 bin kişiden oluştuğunu söyleyen Ahmet Midhat, savaş esnasında yeniçerilerin gruplar halinde firar ettiğine dikkat çeker. Osmanlı idaresinin ve askerlerinin yeteri kadar önem vermediğini ve Hotin Kalesi civarında Rusları bozguna uğrattıktan sonra gevşek hareketlerini fırsat bilen II. Katerina'nın tekrar saldırısı sonucu askerlerimiz geri çekilmek zorunda kaldığını aktarır. Birkaç çarpışmadan daha bahseden Ahmet Midhat ayrıntılarının, Osmanlı Tarihi'nde aktarılacağını söyler. Ahmet Midhat, Kırım Hanlığına bağlı (Tatar) askerlerin de bu muharebede uyumsuzluk göstermelerinin savaşı kaybetmemizdeki etkisine dikkat çeker.

Ayrıca bu savaş sırasında Osmanlı Donanması ile Rus gemileri Akdeniz'de karşılaşır. Gazi Hasan Bey komutasındaki Osmanlı Donanması gece Çeşme Limanına girmek gibi büyük bir hata yapar. Bunu fırsat bilen Rus Donanmasındaki 3 İngiliz kaptan Osmanlı Donanmasını ateşe vererek yakar. Bu durum tarihimizde “Çeşme Baskını” olarak anılır.

Türkler için daha büyük felâket, hiç beklenmedik bir yerden geldi.
Kont Aleksey Orlov'un idare ettiği bir Rus Donanması Baltık Denizinden

hareketle Akdenize geçti ve Orlov'un teşvikiyle Mora'da bulunan Rumlar isyan çıkardılar. Rus donanması sakız adası açıklarına geldi ve Çeşme'de vukubulan deniz muharebesinde Türk donanmasını imha etti. (Kurat, 2014:309).

Bu dönemde, Tuna boyunda yaşanan çarpışmalarda da Osmanlı Ordusu bir başarı sağlayamaz ve Avusturya ile ittifak edip Rusya'ya birkaç kere üstün geldikten sonra anlaşmaya karar verilmiştir.

Ahmet Midhat, burada bir parantez açar. Avusturya'nın Devlet-i Aliye ile anlaşmasına ve birtakım arazi ve akçanın dahi taraflarına verilmesine karşın Avusturya'nın Osmanlı aleyhine 1772'de Rusya, Prusya ve Lehistan ittifakına dahil olduğunu söyler. Bu durum hem bir alçaklık hem de Avusturya tarihi için yüz karası bir durum olarak adlandırır.

Tüm bu gelişmeler sırasında Rusya'da baş gösteren veba hastalığının da etkisi ile taraflar arasından "Bükreş'te" bir görüşme sağlanmış olsa da Rusya'nın istekleri kabul görmemiştir.

Bunun üzerine Devlet-i Aliyye artık son kuvvetini dahi bu muhârebede sarf etmeği göze aldırıp Çeşme donanması kumandanı Gazi Hasan Bey mârifetiyle Der-saâdet'e o zamana kadar misali hemen gayr-i mesbuk bir donanma imal ve tedarikine ve taraf taraf asker-i tahrir ve cem'ine mübâşeret eylediğinden... (s.151).

Bu durum karşısında Osmanlı Ordusu yeniden teşkil edilerek savaşa devam edilmiştir.

Osmanlı ordusu cephelerde yenilmesi ve Çeşme'de baskına uğramasına rağmen savaştan çekilmez. Ayrıca bu dönemde Mora'da Osmanlıya karşı bir Grek isyanı tertip edilir fakat Osmanlı Devleti bu isyanı büyük bir şiddetle bastırır. Geçen sürede Osmanlı mücadeleye devam etmek niyetindedir (Vernadsky, 2015:212).

Tuna boyunda ve Silistre dolaylarında cereyan eden savaşlar bir müddet daha devam etmiştir. Osmanlı tahtında bulunan Sultan III. Mustafa'nın vefatı ve tahta çıkan Abdülhamid Han'ın gayretleri ve oluşturduğu mükemmel bir ordu ile Rusya'ya karşı

birtakım zaferler kazanmıştır. Rusya içinde cereyan eden birtakım hadiselerinde etkisiyle 1774'te "Kaynarca Anlaşması" imzalanmıştır.

Anlaşma hükümlerine yer vermeden önce Ahmet Midhat, Don Kazakları reisinin "Pugaçof" isminde birini destekleyerek, "... ben üçüncü Petroyum Katerina beni zindanda katlettmek istediği halde kaçtım kurtuldum hakkımı isterim bir Alman karısı gelipte Ruslara nasıl imparator olabilir miş bu hak benimdir..." (s.152). Birtakım eşrafı yanına topladığını belirtir. Bu durum Katerina'yı bir hayli uğraştırmıştır olsa da Pugaçof, bertaraf edilmiştir.

Bu bahisten sonra Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı-Kırım arasında bağlantının koparıldığı vurgulanır. Osmanlı yanlısı Devlet Giray birtakım oyunlarla Kırım tahtından uzaklaştırılarak yerine Rusya yanlısı Şahin Giray Kırım tahtına geçirilmiştir. Osmanlı Devleti eski askeri ve politik gücünde olmadığından hem Kırım meselesine hem de Lehistan'da vuku bulan Rus oyunlarına önceden haberi olmasına rağmen mâni olamamıştır.

"...Kırım ve Lehistan hakkındaki niyyat ve âmalini şediden protestoya kalkışmış ise de bir diplomatın elinde bulunan kalemin kuvveti mensup olduğu devletin kılıncında bulunan kuvvetle mütenâsib olacağından..."(s.153). Sözyle Ahmet Midhat, Katerina ve müttefiki Alman İmparatoru II. Jozef'in 1787'de Kırım'a seyahatlerine ve Katerina'nın Kırım'a olan hayranlığına değinir. Katerina'nın cennetten bir bahçe misali olan Kırım'ın güzelliklerini haftalarca gezdiğine değinir.

Bu dönem Rusya tarihinde, Osmanlı ile mücadele dönemi olarak ele alınabilir. Büyük Petro zamanından beri devam eden birtakım planlar hayata geçirilmeye çalışılır. Osmanlı'nın, bu dönemde içinde bulunduğu askeri zayıflığını ve siyasi yalnızlığı fırsata çevirmeye çalışan Katerina, Avrupalı devletlerle birlikte kurmuş olduğu planları bir bir hayata geçirme gayesindedir. Her fırsatta bir bahaneyle özellikle Lehistan'ın ayrılma bahanesiyle Devlet-i Aliye'yi savaşa çekmeye çalışılır. Bu sırada Fransa'nın Akdeniz ve Mısır'da yapmış olduğu Osmanlı aleyhine girişimler ile Avusturya, Rusya ve Fransa arasında kurulan ittifak da eklenir. Bütün bunların yanında Devlet-i Aliye'nin hem Kırım'ı kaybetmiş olması hem de Boğdan Beyi'nin Rusya'ya ilhakı ve imzalanan Kaynarca anlaşmasının iptali gibi durumlar Osmanlı'yı silaha davranmaya mecbur bırakmıştır.

1788 yılına gelindiğinde kaçınılmaz olan harp ilan edilmiş, Rusya sefiri yedi kuleye hapsedilmiştir. Ahmet Midhat, Osmanlı'nın İsveç ile ittifakına değinir. Rusya'nın Azak ve Kırım üzerinden, Avusturya cephesinden ve Baltık Denizi'nden dolaşarak Akdeniz'e inecek Rus Donanması ile 3 cepheden Devlet-i Aliye üzerine saldırdığına değinir. Savaşta Osmanlı askeri birtakım küçük başarılar elde etmiş olsa da Rusya karşısında yeniçeri askerinin gevşek tutumu nedeniyle bir üstünlük kuramaz. Besarabya, Moldova, İsmail ve Maçın gibi bölgelerin elden çıkması ve savaşın gidişatının olumsuzluğu Devlet-i Aliye'yi anlaşma arama yoluna sevk eder.

Bu esnada Abdülhamid Han'ın vefatı ve tahta geçen III. Selim Han'ın Devlet-i Aliye'nin politikasını değiştirmesiyle beraber Avusturya, Prusya'nın da savaştan artık çekilme arzuları ve Fransa'da yaşanan birtakım değişikliklerinde etkisiyle 1793'te Yaş şehrinde yapılan anlaşma ile Turla (Dinyester) Nehri'nin hudut sayıldığına değinen Ahmet Midhat, Fransa İhtilali'nden Fransa tarihinde bahsedeceğini beyan eder.

Ahmet Midhat, anlaşma sonuçlarına dair fazla malumat vermeyerek Lehistan'ın Avusturya, Prusya ve Rusya arasından paylaşılması hakkında birkaç malumat verir. Prusya, Lehistan ile önce ittifak yapıp arkasından Rusya ile anlaşarak Lehistan'ı taksim ederler. Fakat bu taksime karşı Koçovski himayesinde ayaklanan Lehliler buradan da bir sonuç elde edemeyerek Avusturya, Prusya ve Rusya arasından taksim edilerek tamamıyla ortadan kaldırılır.

II. Katerina'nın son olarak İran üzerine birkaç sefer açtığını beyan eden Ahmet Midhat, 1796'ta onun vefat ettiğini ve yerine veledi zina olarak anılan Pavlo'nun hükümete geçtiğini aktarır. Pavlo, Katerina tarafından hiçbir zaman devlet işlerine karıştırılmamış; gezi ve eğlenceler ile meşgul edilmiş, 42-43 yaşına gelmiş ve devlet idaresinden habersiz olarak yetişmiş biridir.

Pavlo'nun, Devlet-i Aliye ile münasebeti ise Fransız Napolyon Bonapart'ın Mısır ve Cezayir hakkındaki tutumu nedeniyle İngiltere ile beraber kendi menfaatleri mucibince Devlet-i Aliye ile ittifak kurmasıdır. Bu hususunda fazlaca önemi olmadığını belirten Ahmet Midhat, Pavlo ile alakalı birtakım söylentilere değinir. Onun bir Fransız karısı ile olan ilişkisinden dolayı birtakım çevrelerin bundan rahatsızlığı münasebetiyle bir gece kendisini tehdit etmek için odasına girenler tarafından öldürüldüğü bilgisini aktarır.

Pavlo'nun öldürülmesiyle yerine 1801 yılında oğlu Aleksandra getirilmiştir. Aleksandra, tahta geçtikten sonra ilk olarak babası için kurulan birtakım olayların sorumlularını sürgün etti. Bunun tepkiyle karşılanması üzerine kararından vazgeçerek halkın takdirini toplayan Aleksandra, Avrupa ile ticareti geliştirdi; kitaplar bastırıp, okullar, akademiler ve sayısı 200'ü bulan jimnastik haneler kurdu. Avrupa'dan birçok alim getirtti, Rus milletinden kitap yazanlara büyük destekler verdi. Halkının kalkınması ve ilerlemesi için büyük çalışmalara imza attı.

Aleksandra; İsveç, İran ve Devlet-i Aliye'ye karşı birtakım muharebelere girişti. İran'dan birçok araziye istila etti, İsveç'ten Finlandiya'yı ilhak eyledi, Rusçuk, Silistre ve Yerköy'e saldırılarda bulundu. Avrupa'da oluşan Fransa karşıtı ittifakın içinde yer aldı. Fransız Bonapart'a karşı Meşhur Waterloo Muharebesiyle Paris'e girdiği bilgisini aktaran Ahmet Mithad ayrıntılarının Fransa tarihinde verileceğini bildirir.

Ahmet Midhat, Aleksandra'nın Osmanlı toprağı olan Rumeli üzerinde de birtakım girişimlerde bulunduğunu söyler. Ancak muharebe etmek yerine Osmanlı azınlıklarını kışkırtarak ve destek vererek karışıklıklar çıkardığını aktarır. Mora isyanına destek vermesi ve 1820'de Yunanistan'ın bağımsızlığında kadar giden süreçte Aleksandra'nın etkisi vardır.

Ahmet Midhat, Aleksandra'nın Büyük Petro izinde fakat ondan daha seviyeli bir adam olduğunu belirterek yaptıklarının azımsanmayacak işler olduğuna değinir ve 1825'te Kırım tarafına bulunduğu bir ziyaret sırasında humma* yüzünden vefat ettiğini, vefatından sonra birtakım törenler yapıldığını aktarır.

Onun ölümünden sonra yerine küçük kardeşi olan Nikola Rus tahtına çıkarılmıştır. Nikola, genç ve eğitilmiş biridir. Evvela İran üzerine birtakım muharebelere girişir. Bu sırada Devlet-i Aliye'nin başında bulunan Sultan Mahmut Han'ın yeniçerileri kaldırıp yeni bir ordu teşkil etmesini ve güçsüzlüğünü fırsat bilerek Devlet-i Aliye üzerine harekate girişir. Tuna'yı Balkan Dağları'nı geçen Nikola Edirne'ye kadar ilerlemiştir. Devlet-i Aliye elinde asker bulunmaması nedeniyle buna hemen bir cevap verememiştir. Yalnız elinde bulunan 10 bin kadar kuvveti ile Edirne Anlaşması'na varılmıştır diyen Ahmet Midhat, ayrıntıların Osmanlı tarihinde verileceğini söyler. Ayrıca 1832 yılında yapılan Hünkâr İskeleyi Anlaşması ile de

* Ateşli hastalık.

Bulgarlar ve Rumları himayelerine alan Rusya'nın Devlet-i Aliye üzerinde baskı kurmaya çalıştığını belirtir.

1853, tarihinde Nikola, Kûdüs-ü Şerif toprakları ve dini birtakım bahaneler üreterek Devlet-i Aliye'ye ait Sinop'ta bulunan bir donamayı yakarak Devlet-i Aliye üzerine muharebe girişimlerinde bulunur. Rusya'nın bu politikasının menfaatlerine uygun olmadığını düşünen İngiltere, Fransa ve birtakım Avrupa devletleri dahi Devlet-i Aliye yanında yer aldı. 2 yıl süren (Kırım) savaşta Devlet-i Aliye, oluşturduğu 400 bin kişilik ordusu ve müttefiklerinde yardımı ile Kars, Silistre, Yerköy ve Kalafat gibi birçok muharebe alanında büyük başarılar kazandı. 1855'te Nikola'nın da vefatıyla bu savaş son buldu. Yerine geçen II. Aleksandr'ın ile Paris Anlaşması imzalandı.

Ahmet Midhat son olarak Rusların, Lehistan ve Nikola'nın da özellikle Kafkasya ve Asya milletleri üzerine yapmış olduğu harekât ve zulmü değinir. Bu bölgede 25 yıl süren mücadelelere dikkat çeker. 1839'da Ural Dağları ve Türkistan bölgesine saldıran Nikola'nın Müslüman halkın direnişiyle hırpalandığını ve tarumar olduğunu vurgular. II. Aleksandr'da Devlet-i Aliye ile yapılan Paris Anlaşması'ndan sonra yönünü Asya üzerine çevirmiş ve Türkistan bölgesini istila ederek Hazar Denizi'nin tamamına sahip olarak sınırını Çin'e dayamıştır. Bu bilgiler dahilinde Ahmet Midhat, Rusya tarihine son verir.

SONUÇ

Ahmet Midhat, Tanzimat Dönemi'nde dünya tarihçiliğinin yerleşmesini sağlayan önemli isimlerden biridir. Tarihi; bilgi, birikim ve insanlığın ilerlemesi için bir araç olarak görmektedir. Eserlerinde tarihin bilinen ilk dönemlerden bahsederek çok geniş bir zaman algısı sunar. Bu geniş zaman algısının nedeni yaşanan tarihi süreç içerisinde bilgisel bir eksikliğin oluşmaması gerektiğine inanmasındadır.

Bu arzunun bir sonucu olarak "*Kâinat*" eseri ortaya çıkmıştır. Ahmet Midhat, tarafından bu bakış açısıyla kaleme alınan *Kâinat'ta* Osmanlı Devleti ile etkileşimi giderek artan Avrupa Devletleri'nin tarihlerine yer verilir. Ahmet Midhat, bir medeniyeti iyi anlamanın o medeniyete ait tarihi ve kültürel değerleri bilmekten geçtiğine inanır.

Ahmet Midhat'ın *Kâinat* adlı eserinde ortaya koymaya çalıştığı tüm bu çaba onun, kafasında oluşturduğu “*Dünya Tarihi*” yazma projesinin bir ürünüdür. Bu kapsamda *Kâinat-İngiltere* ile başlayan ve *Kâinat-Devlet-i Aliyye* bölümü ile son bulan bu 15 ciltlik külliyyat onun, tarihe bakışını ortaya koyar. Sıradan tarih yazma anlayışından ve bilgisinden farklı bir yol izler. Oluşturmaya çalıştığı bu yeni tarihi aktarım tarzının okuyucudan ilgi gördüğünü *Kâinat-Rusya'nın* başında ayrıca ifade eder.

Kâinat'ı yazarken altı-yedi farklı kaynaktan yararlanır. Tarihin aktarımının önemli bir durum olduğunun altını çizer. Her şeyden önce doğru bilgiyi vermek için çalışır. Okuduklarına tam manası ile bağlı kalmaz, kendine has birtakım yorumlar yaparak yararlandığı tarihçilere katılıp katılmadığını açık bir şekilde ifade eder. Bu bağlamda eserin temelini oluşturan kaynaklara kendi görüşlerini de ekleyerek okuyucuya farklı bir bakış açısı sunar.

O, tam bir tarihçi havasında olmadan, edebi kişiliğini de ortaya koyarak kendince bir kurgu oluşturur. Kendine has düşünceleri yeri geldiğinde açık bir şekilde ifade eder. Osmanlı ile Rusya'yı yeri geldikçe karşılaştırır.

Medeni bir toplum olmayan Rusya'nın yaptığı reform hareketleri ile kendisini nasıl ileri taşıdığına dikkat çeker. Kendi toplumundaki eksiklikleri ifade eder. Bu yönüyle *Kâinat-Rusya*, tarihi bir metinden ziyade tarihi dikkatleri özenle ortaya koyan bir medeniyeti yakından tanımak için oluşturulmuş, tarihi belgesel niteliğinde bir eser olarak karşımıza çıkar.

Bu dönemde medeniyetin merkezinde Avrupa ve Avrupalı ülkeler vardır. Bu dönemde Osmanlı Devleti hayli ilerlemiş olsa da halen medeni bir devlet olarak görülmez. Ahmet Midhat, yüzünü batıya dönmüş olsa da kökenlerinden yüz çevirmez ve Doğu medeniyetinin dinamiklerine vurgular yapar.

Avrupa medeniyeti ilerlemenin sağlanması için örnek alınması gereken bir medeniyettir. Fakat her anlamda Avrupa'yı örnek almak yanlış bir düşüncedir. İyi ve doğru olan örnek alınmalı, kendi medeniyet dairemizde olan birikimlerle daha ileriye gidilmedir. Bu anlamda örnek alınması gereken hususlar Avrupa'nın teknik kısmı iken Doğu'nun manevi bakışıdır. Ahmet Midhat'a göre bu çok önemli bir yaklaşımdır.

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girdiği bir dönemde ele alınan bu eserde asıl amaç; Batı medeniyeti ile Osmanlı gibi etkileşim içinde olan Rusya'nın yaptığı gelişim hamlelerini okuyucuya sunmaktır. Bu anlayışla Ahmet Midhat, Rusya'nın özellikle Büyük Petro ve II. Katerina'nın hükümete geçtikleri dönemde yaptıkları reformlara eserinde geniş yer verir.

Ahmet Midhat, bu isimleri sadece tarihi ve yönetici kişilikleri ile ele almaz. Bir edebiyatçı dikkati ile onların içinde bulundukları zamandan, özel hayatlarından ve düşünce dünyalarındaki çıkmazlara varana kadar pek çok konuda onları irdeler. Bu bakış açısı şüphesiz Ahmet Midhat'ın eserini oluşturma amacı ve edebiyatçı kişiliği ile paraleldir. Onun bu düşünceleri eseri oluşturmaktaki tarihi bilgilerin yanında toplumları ve yöneticileri, kurdukları sistem üzerinden ele almaktır. O, her mecradan farklı dersler alınması gerektiğini savunur. Bu sayede çağdaş bir toplum ve başarılı bir sistem kurulacağı tasavvurundadır.

Ahmet Midhat, *Kâinat-Rusya'da* Batı medeniyetini tanımak ve Osmanlı halkına tanıtmak için uğraşır. Yeni ufuklar açarak ülkesini içinde bulunduğu durumdan kurtarmak derdindedir. Rusya'nın, Sibiryâ içlerinde yaşayan vahşi ve cahil bir millet iken tarihi süreç içinde geçirdiği değişimleri açık bir şekilde ortaya koyar. Rusya ülkesinin, farklı milletler tarafından yapılan birçok istila ve akına rağmen toparlanarak tek bir çatı altında birleştiğini belirtir. Bu anlamda Batı medeniyeti ile olan entegrasyonuna dikkat çeker.

Rusya halkı; medeni olmayan, toplumsal düzeni birçok alanda bozuk, giyim-kuşam, yeme-içme kültürü dahi yerleşmemiş, geri kalmış ve vahşi bir topluluktur. Ancak Batı medeniyeti ile kurulan iyi ilişkilerle, yapılan reformlarla, eğitimsel çalışmalarla ve sanayi hamleleri ile bu durum yok olmuştur. Rusya, bu değişimi kısa sayılabilecek bir zaman diliminde gerçekleştirmiştir. Ahmet Midhat, bu değişimin kendi toplumu tarafından da görülmesini ister. Osmanlı Devleti'nin de böyle bir değişim yaşayarak, tekrar güçleneceğini ve refah seviyesini her alanda artıracığına inanır. Oluşturulan bu eser ve aktarılan tüm bilgilerin altında bu amaç yatmaktadır.

Ahmet Midhat, *Kâinat-Rusya'da* bu değişim ve gelişime dikkat çekerek, Osmanlı Devleti'nin de kendisini eğitim, bilim ve teknik konularda yenilebileceğine inanır. Ahmet Midhat, iyimser bir bakış açısına sahiptir. Osmanlı Devleti doğru işler

yaparak tekrar eski gücüne kavuşacağına inanır. Ahmet Midhat, diğer birçok tarihi eserlerinde olduğu gibi özellikle Yeniçağ'da Türklerin medeniyete ve bilime önemli katkılar sunduğunu vurgular.

Onun için karşıt olmak çözüm değildir. Olması gereken içinde bulunulan durumun farkına varıp yapıcı adımlar atmaktır. Baltacı Mehmet Paşa'yı, Büyük Petro'yu esir almadığı için hain ilan etmek yerine onun Büyük Petro'yu yenmiş ve üstün bir başarı göstererek vazifesini yerine getirmiş bir Osmanlı Sadrazamı olduğuna dikkat çeker.

Tarafsız bir bakış açısı içinde değerlendirme yapmaya çalışır. Gerektiğinde parantez açarak kendi fikrini aktaran Ahmet Midhat, Büyük Petro gibi bir ismi İstanbul'a getirmek şerefine nail olmak istediğini belirtmekten geri durmaz. Bu anlayış, çelişkili gibi görünse de Ahmet Midhat'ın bütüncül bakış açısıyla her görüşe yer vererek okuyucunun kendi doğrusunu oluşturma düşüncesine uygun hareket ettiğini gösterir.

Kâinat-Rusya'da, yer adları, kabile adları, savaşlar, hükümdarlar ve önemli görülen tüm noktalar ayrıntılı bir şekilde sunulur. Bu sayede olaylar ve kişiler daha somut ve anlaşılır kılınır. Rus tarihi için önemli olan tüm gerçekler öncesi ve sonrası ile aktarılır. Okuyucuda herhangi bir kavramsal boşluk kalması istenmez.

Ahmet Midhat, tarihi olayları kendi yazı karakterine uygun olarak yansıtır. Yalın ve anlaşılır bir dil kullanması oluşturduğu eserin daha geniş kitlelere ulaşmasına vesile olur. Okuyucuyu sıkmayan bir kurgu oluşturmaya çalışır. Eklemeler ile zenginleştirilmiş bir anlatım sunar. Dikkat çekici açıklamalar yapar. Özellikle daha iyi anlaşılmasını istediği konularda çeşitli örnekler ve ek bilgiler verir. Edebiyatçı kişiliğini ve yazma gücünü sonuna kadar kullanmaya çalışır. Tüm bu çabasının yanında dili kullanma konusunda özensiz olduğu açıktır.

Ahmet Midhat, bu çalışması ile Osmanlı halkının tüm kesimlerini bilinçlendirerek dünyayı onlara tanıtmak ister. Yol gösterici bir “önder-hoca” görevi üstlenir. Bir medeniyetin nasıl kurulduğuna ve nasıl zor zamanlardan geçtiğine dikkat çeker. Osmanlı Devleti'nin doğru çıkarımlarla eski gücüne kavuşabileceği

kanaatindedir. Olması gereken bilinçli bir toplum yaratmak için çabalamaktır. Ahmet Midhat, bu görevi kendine yüklemiş ve bu doğrultuda çalışmıştır.

Çok yönlü bir isim olan Ahmet Midhat, *Kâinat* serisi ile bunu bir kez daha ortaya koyar. *Kâinat* serisi, edebiyatımız için yerli bakış açısıyla farklı ülkelerin tarihlerini irdelleyen önemli bir kaynaktır. Osmanlı Devleti'nin olumlu ve olumsuz çeşitli ilişkiler içinde olduğu Rusya ülkesi ve tarihi daha iyi bilinmeli ve araştırılmalıdır. Bilime, fenne ve tekniğe önem veren bir bakış açısına sahip olan Ahmet Midhat her anlamda bu bilgi zeminini oluşturmak için çabalar. Bu çaba farkındalığın ve değişimin ilk basamağıdır. Bu düşünceyle Ahmet Midhat'ın ayrıntılı ve uzun bir Rusya tafsilatı yapmış olduğunu gördük. Bu çalışma Ahmet Midhat'ın edebiyat dünyamıza sunduğu hizmetlerden sadece bir tanesidir.

4. KÂİNAT- RUSYA’NIN LATİN HARFLİ METNİ

Kâinat

Kütüphâne-i Tarih

Birinci Kısım

Avrupa

Birinci Kısımın Dördüncü Cildi

Rusya

(Muharriri)

Ahmet Midhat

İlk defa olarak muharririn zatına mahsus matbaada basılmıştır.

(İstanbul)

1288

RUSYA ÜLKESİ

İşbu kütüphâne-i tarihte her devlet için ahvâl-i tarihiyeyi hikâyeye şurû etmezden mukaddem mücmelen ve muhtasaran malûmât-ı coğrafiyeyi îtâ etmek kararım iktizâsından olmasıyla bu karara şurû etmekte olduğumuz Rusya tarihinde dahi tevfik-i hareket edeceğim derkârdır. Hatta memâlik-i mahrûse-i Osmaniye hem-civar ve hem hudûd olan devletler ile sebkât eden politika ve muâmelât mütetâbia harbiyemiz cihetiyle mûteber ve memdûh kârilerim yanî sevgili ihvân-ı vatanım için içinde sûret-i mahsûsada bir de vatan menfaati bulacaklarından ve bu ise misillü hem civar olan devletlerin ahvâl-i coğrafiye ve gerek ahvâl-i tarihiyesinde diğer ciltlerde olduğu kadar ihtisâr ve icmali ihtiyar etmeyip biraz daha îzâhat ve tafsîlât îtâsını istilzâm eylediğinden bu ciltte de Rusya ülkesinin hem ahvâl-i coğrafiyesince ve hem de husûsât-ı tarihiyesince sâir ciltlerden daha ziyadece tafsîlât vermekliğim lazım gelir.

Ancak şurasını da ihtâr etmeliyim ki memâlik-i mahrûse-i Osmaniye ile hem hudûd olan ülkelerin tarihince işin içine bir de vatan menâfi‘ girmiş olmasından vukuâtı ta‘dil veya tebdil etmeklik gayreti anlaşılmamalıdır.

İtikâd-ı âcizaneme göre bir adamın geçmiş hareketinden bahsedildiği sırada onun mazideki siyâsetini hasenât tarzında göstermek kendisinin istikbâlde tashih-i ahvâl ve etvar etmemesini istemek demek olup bu ise o adam hakkında ayn-ı hıyanet sayılacağına ve kendim nimetiyle perverde olduğum vatanım hakkında bu hıyaneti mümkün değil tecvîz etmeyeceğime mebnî vukuâtın kemâl-i sıhhat üzere yani tevârih-i muhtelif rivayetinin netice-i muhâkematından istintâc edebileceğim hakikat-i vecihle yazmayı ve yine böyle muhikkâne sûretle muhâkeme etmeyi kendimce bir borç biliyorum.

İşte ihzâr-ı âcizanem dahi şundan ibâret olup şimdi Rusya ülkesinin ahvâl-i coğrafiyesini tahrir mübâşeret lazım geldi.

Rusya Ülkesi'nin Ahvâl-i Coğrafiyesi

Rusya ülkesi Avrupa kıtasının vasatından isyan-ı müntehâ-yı hudûd-ı şarkıyyesine ve Bahr-i Müncemid-i şimalîden Çin ve Türkistan ve İran ve memâlik-i Osmaniyeeye kadar yayılmış gayet cesîm bir yer olup küre-i arz üzerinde ondan geniş bir ülke yoktur. Paris mebd-i tûl olmak üzere on beş derece on dakika tûl-u şarkiden yüz seksen dereceye ve otuz sekiz derece kırk saniye arz-ı şimalîden seksen bir dereceye kadar mümtedd olur. Binâberîn coğrafiyûn bunu dahi düvel-i şimalîyeden addetmişlerdir. Ve İngiltere mebd-i olmasına göre Rusyayı düvel-i şimalîyenin dördüncüyesi bulmuşlardır. Bu ülke-i cesîm iki kıtaya ayrılıp bir kıtası (Asya'yı Rusya)dır ki bu parça ikinci kısımda yani Asya devletlerinin ahvâl-i tarihiyeleri sırasında zikr-ü beyân olunacağından onun burada bahis götürür yeri yoktur. İkinci kıtası ise (Avrupa'yı Rusya) olup bizim burada asıl bahsedeceğimiz ülke dahi budur.

Ülke-i mezkûr Avrupa kıtasının bir kısm-ı şarkıyesini hemen kâmilin ihâtâ etmiştir. Zîra şark tarafından hudûdunu Ural Nehri ve Ural silsile-i cibali tahdid edip şimâl tarafından Bahr-i Müncemid şimalî ve garb tarafında İsveç Norveç ve Bahr-i Baltık ve Prusya ve Avusturya ve cenûb tarafından dahi memâlik-i Osmaniye ile Bahr-i Hazar ve Bahr-i Siyah tahdid etmiştir.

Bunlardan hudûd-ı Saltanat-ı Seniyye üzerinde Rusya Devleti'nin Kafkasya eyaleti vardır ki bizim Erzurum vilayeti ile mukâbil ve Kırım eyaleti vardır ki Karadeniz ile muhât ve Nikolayef eyaleti vardır ki yine Karadeniz ve Tuna ile muhât ve Rusya Besarabyası vardır ki hudûdumuz bulunan Prut Nehri'nin öte yakası olmakla nehr-i mezkûrun beri tarafında kâin ve memleketine merbut bizim Besarabya sancağıyla mukâbildir.

Devlet-i müşârünileyhanın gerek memâlik-i şahane ile mukâbil olan hudûdu ve gerek sâir etraf ve civarı ve denizlerinin sevâhili haylice zınkızaklı olup bu sûretle Rusya ülkesini ihâta eden denizler bir hayli körfezler ve güzel güzel limanlar teşkil ederler.

Evvela Bahr-i Hazez ve Volga Nehri'nin münâsıbyla Türk suyunun münasibinde ve Kafkasya'nın müntehâ-yi şarkında kâin Bakü şehri pişgâhında üç güzel liman teşkil edip bundan sonra Karadeniz bir körfez veyahut adeta bir büyücek liman olmak üzere Azak Denizini teşkil eyler ve bu deniz Yenikale Boğazıyla Karadeniz'e iltisâk eder. Kırım şibh-i cezîresinin cenûb tarafından vâki Sivastopol

Limanı pek müstahkem ve metin limanlardan olup bundan sonra Tuna münasibının üst tarafında vâki Odessa Körfezi dahi Karadeniz'in Rusya için teşkil eylediği en güzel limanlardan birisidir ki meşhur Nikolayef Tersanesi dahi bu körfezin içinde vâki bir koy üzerinde bulunur.

Garb tarafından Bahr-i Baltık Rusya için evvela Livonya Körfezini teşkil ederek onun üst tarafında Finlandiya Körfezi vardır ki bunlar büyük ve geniş şeylerdir.

Finlandiya Körfezi'nin medd haliyle derininde kâin birçok cezîrelerin araları Rusya için birçok limanlar demek olduğu derkâr olup ancak bunların içerisinde Finlandiya Körfezi'nin derininde Kronştad Limanı pek müstahkem ve pek metin bir harp limanı olmakla meşhurdur.

Şimâl cihetinden Bahr-i Müncemid Rusya ülkesi içinde Beyaz Deniz namıyla büyücek bir körfez teşkil edip bundan sonra zikr olunan Beyaz Deniz'in medd halinin şark cihetinde (Cesikaya) ve onun daha şarkında (Kovasizlin) ve daha yukarıda (Kara) ve (Arvuhi) körfezleri müteşekkildir.

Bahr-i mezkûr üzerinde ve İsveç hudûduna karîb bir mevkide kâin (Varancer) limanıyla Cesikaya Körfezi'nin şark cihetinde vâki (Adel) limanı en meşhur limanlardan olup bunlardan sonra sâlifü'z-zikr Beyaz Deniz'in içinde ve garb cihetinde vâki Kandalaskaya Körfezi yekpare bir liman demektir. Ve onun mukâbilinde dünya körfezinin içinde dahi meşhur Arkancel Limanı vardır.

Gerek Bahr-i Hazez'de ve gerek Bahr-i Baltık'da Rusya Devleti'nin hadd-i hesaba gelmez birçok cezâyir-i sagîresi olup onların hiç birisi burada zikr-u ta'dâda değer şeyler değildir. Şu kadar var ki Baltık Deniz'inde kâin Uzel Adasıyla dağ-u cezîresi diğerleri miyanında cesâmetle kesb-i imtiyaz edebilir.

Rusya ülkesinin en büyük cezîreleri Bahr-i Müncemid şimâli içinde bulunup bunlardan dahi Kalkif Vga ve husûsuyla Nevlzambil cezireleri sahîhan cesîm şeyler ise de layıkıyla meskûn ve hiç ma'mûr değildir. Bahr-i mezkûrun daha ziyade şimâl cihetinde İspyçburg cezîreleri dahi keşfedilmiş ise de bunlar adeta memâlik-i haliyedendir.

Rusya memâlikini pek çok ve adeta hesapsız birtakım nehirler iskâ ve irva' etmekte olup bunlar içinden en meşhurları evvela Ural ve saniyen Volga nehirleridir ki Bahr-i Hazez'e dökülür sulasîen Don Nehridir ki Bahr-i Azak'a ve rabien Kuban

Nehridir ki Yenikale Boğazı kurbundan Bahr-i Siyah'a ve hamisen Dnepr Nehridir ki Kırım şibh-i ceziyesinin şimâl cihetinden yine Karadeniz'e munsabb olur.

İşbu enhâr-ı cenûbiye içinde birtakım nehirler daha olup yukarıda feth-i kelâmımızda denildiği vecihle menfaat-i Osmaniye iktizâsınca bunları dahi bilmek bize lazımdır. İşbu nehirlerden birincisi Laba Nehri olup Kafkasya'da Abaza memâlikinden çıkarak Kuban Nehrine karışır. İkincisi yine İngulc Nehri olup Nikolayef eyaleti içinden çıkarak munsabbına yakın bir mahalden Dnepr Nehrine dökülür. Üçüncüsü İypgul ve dördüncüsü Bug nehirleri olup yine Nikolayef eyaletinden geçerek nefis Nikolayef şehri yanından Odessa Körfezine karışır. Beşincisi Dvinyester Nehri olup Avusturya içinden doğru gelerek ve yine Nikolayef eyaletinden geçerek Odessa'nın alt tarafından Karadeniz'e munsabb olur. Altıncısı Prut Nehri olup memleketinin şimâl taraflarında vâki Karpat Dağları'ndan çıkarak Rusya ile memâlik-i Osmaniye'yi fasıl ile Tuna Nehrine dökülür.

Bunlardan sonra Rusya Devleti'nin birçok enhâr-ı şimâliyesi bulunup işbu enhâr-ı şimâliyeden en meşhurları dahi evvela Vistül Nehridir ki Avusturya içinden doğru gelerek Lehistan içinden geçip Prusya memâlikine girer ve oradan Bahr-i Baltık'a munsabb olur. Sâniyen Nimen Nehri olup yine bahr-i mezkûra ve sâlisen Dvina Nehri olup Livonya Körfezine ve rabien Münyev Nehri olup İsveç memâlikini fasıl ile Botunu Körfezine ve hamisen Onega ve Sadesa yukarı Dvina Nehirleri olup Beyaz Deniz'e ve sabian Ptikheva Nehri olup Bahr-i Müncemid şimâliye munsabb olur.

Rusya memâlik-i şark ve cenûb tarafında ve onlar dahi hudûd üzerinde kâin bazı silsilelerden mâadâ cibalden hemen külliye mahrumdur. Cenûb ve garb tarafları arazisi münbit ve mahsuldar olup şimâle doğru ayrıldıkça arzın kuvve-i inbâtiyyesi azalır. Birtakım çöllere ve beyabanlara tesadûf olunur ve gide gide şiddet-i şitanın en ziyade hükmünü icrâ eylediği mahallere varılır ki artık bütün bütün umrandan hâlidir.

Memâlik-i mezkûre de Ural ve Kafkas Dağları'nda mâadâ maâdin dahi yok denilecek bir derecede olup arazisi münbit ve mahsuldar olan yerlerde yani cenûb ve garb taraflarında zîrâat dahi buğday ve arpa ve kokuruz gibi soğuk yerler mahsulatına münhasır olarak sıcak yerler mahsulatı Rusya'da bittabi mefkûddur.

İşte hâl ve şanı şundan ibâret bulunan Rusya Devleti'nin taksimiyet-i mülkiyesi (bizim memâlik-i Osmaniye'de olduğu gibi) henüz tekerrür ve taayyün etmemiş

olduğundan burada eyalet valviyesinden bahsetmek bizim için güçtür. Coğrafîyûn Rusya için başka bir taksim yapmış olduklarından burada biz dahi o taksimi kabul edeceğiz. Şöyle ki:

Avrupa'yı Rusya yani bu ciltte mebhûsün-anhımız olan ülke yedi kısma taksim olunur bunlardan birincisi (Baltık) havalisidir ki Petersburg ve Estonya ve Livonya ve Kurlanda ve Finlandiya sancakları veyahut eyaletleri bu kısım içinde dahildir. İkincisi (Büyük Rusya) denilen kısım olup Moskova ve Smolensk ve Peskov ve Vtvar ve Novgorod ve Dravulunj Arkancel ve Muğda Yaroslav Kosteruma Vladimir Tambuv Rizan Tula Kaluga ve Ural ve Kursk ve Vrunej sancakları bu kısım dahilindedir. Üçüncüsü (Küçük Rusya) denilen kısım olup Kiyef ve Cernigof ve Poltava ve Karkov sancakları bu kısım dahilindedir. Dördüncüsü (Cenûbi Rusya) denilen kısım olup Krson Katerinoslav ve Tveryed (yani Kırım) Besarabye ve Don sancakları bu kısımda dahildir. İşbu üçer kısım şimâlden cenûba doğru Rusya ülkesinin kısım vasıtiyesinden ibârettir. Yani ki bakidir.

Beşincisi (Garb-i Rusya) denilen kısım olup Vilna Grodno ve Yetbisk Mohiyle Minsk ve Vivelhini Podolya ve Byalstok ve Lehistan bu kısım dahilindedir. Elviye-i mezkûre ise Rusya'nın Avusturya ve Prusya hudûdu havalisinde bulunan yerlerdir.

Altıncısı (Rusya-ı Şarki) denilen kısım olup Kazan ve Tika-Perm Simbrisk Petra Ejderhan Saratova Orenburg sancakları dahi bu kısım içindedir. Bu sancaklar dahi Ural Dağları ile Ural Nehri havalisinde yani (Asya'yı Rusya) civarında bulunurlar.

Yedincisi (Kafkasya) olup Gürcistan Şirvan Ermenistan Kutais Viladikafkas Dağıstan ve Çerkesistan eyaletleri bu kısım içinde dahildir.

Şu taksimiyet içinde Petersburg şehri pâ-yı taht ve Moskova şehri pâ-yı taht sanî olup onlardan sonra Novgorod şehri kadim pâ-yı taht olmak cihetiyle meşhur ve Varşova Lehistan kıtasının merkez idâresi ve kadimden beri pâ-yı tahtı olmak cihetiyle mâruftur. Rusya'yı şarkide kâin Kazan ve Kafkasya da vâki Tiflis ve Bakü şehirleri memâlik-i meşhûreden ad olunabilir.

Şimdi memâlik-i mezkûr içinde (umum Rusya nüfusu yetmiş milyon itibâr edildiğine göre Asya'dan başka) elli beş milyon nüfus mevcuttur ki nüfus-u mezkûre sâir mahaller nüfusa nisbet edilir ise Rusya memâliki adeta bomboş görülür. Ve hatta bu sebebe mebnîdir ki Rusya Devleti'nin ehemmiyeti vasat memâliki nispetinde olmayıp miktar-ı nüfusu ve ba-husûs memleketinin büyüklüğüne göre miktar nüfusu nispet-i

lazıma da bulunmamasına mebnî göz korkutamayacak bir derecededir. Mesela memâlik-i Osmaniye vüs'at cihetiyle bu ülkenin selisi kadar ancak var iken kırk milyon nüfusu hâvî olmasına göre Rusya'dan iki buçuk kat daha ziyade meskûn demektir. Hele Avrupa'nın sâir taraflarına nisbet edilir ise Rusya ez-cümle Fransa'nın onda biri nispetinde ancak meskûn görülür.

Bununla beraber nüfus-u mezkûre ol kadar mütenevvi ve müteferriktir ki adeta tarifi bile güçtür. Asıl Rusya yani Moskof demek olan (Slav) milletinden sonra Leh ve Tatar ve Kafkas ve Kazak gibi büyük milliyetler bunlardan da başka Livnüz ve Kurlandiz ve Litvan ve Lapon ve Çıramis ve Çuvaş ve Yrmiyan ve Alman ve Rum milletleri vardır.

Memâlik-i mezkûrenin nüfusca olan taksimatı hakkında layıkıyla ma'lûmât olmadığından berminvâl-i muharrer elli beş milyon nüfusun işbu milletler üzerine sûret taksimi kat'iyen malûm değil ise de coğrafıyunun tahminlerine göre bunlardan on milyondan mütecâvizi Tatar ve beş milyonu Kafkas ve dört buçuk milyon kadarı Lehli ve bir o kadarı dahi Kazak olup sâir ufak tefek milletlerin umumu için dahi beş milyon tefrik edilir ise asıl Moskof olarak yirmi beş milyon nüfus ancak kalır. Halbuki asıl Rus dediğimiz halk dahi kendi beynlerinde başkaca taksimat üzerine münkasımdır. (Aynıyle bizim nüfus-u Osmaniye gibi)

Rusya'da resmi demek lazım gelen Âyin-i İseviyyet'in ortodoks mesleği olup ondan sonra en ziyade hükmü cari olan din dahi Din-i İslâmdır. Bunlardan başka Lehistan katolik olup biraz yahudi ve biraz protestan dahi var ise de yahudiler ile protestanlara edyan-ı sâireden ziyade hakâret görmektedirler. Çünkü Rusya'da makâm-ı imparatoriyede bulunan zat ortadoksların reis-i rûhânîyesi olup binâberîn imparator umum halkı hem hükmen ve hem de rûhânîyeten taht-ı istiklâline almak için derûn-u memâlik de Ortadoks Âyini'nden başka âyin bulunduğunu istemez.

Rusya Devleti'nin sâire edyân aleyhinde gösterdiği şiddetten en ziyade müteessir olanlar katolikler olup bunun sebebi ise imparatoru asla reis-i rûhânî tanımayıp da doğrudan doğruya papayı reis tanıdıklarıdır. Şu keyfiyet-i Rusya için ne kadar ehemmiyete şâyan ise derin tarihinde görüleceği üzere Pulaklar kendi hürriyet-i milliyelerinin Ruslar tarafından gasbedilmiş olması cihetiyle istirdat-ı hürriyetleri zamanında vuku bulan ısrarlarından dolayı Rusya Devleti bunları nazar-ı dikkate alarak mahv-ı milliyetlerine bu cihetle dahi lüzum görmektedir Millet-i İslâmiye hakkında

devlet-i müşârunileyhanın tuttuğu meslekte daha başka bir şey olup ancak daha ziyade ehemmiyet vermeğe şayandır. Şöyle ki:

Kafkasya da bulunan müslümanlar Rusya'ya daha pek az bir vakitten beri teslim olmuş bulundukları cihetle eğerce İslâmiyetlerine henüz hâlel getirmemiş ve gün begün bir kat daha kuvvet vermekte bulunmuş iseler de Tataristan'da ve husûsiyle Tataristan'ın şimâl taraflarında ve Kazan eyaletinde Ruslar Millet-i İslâmiyenin medar-ı saâdeti olan kur'an ve tefsirleri ve sâir kütüb-ü âyineyi Rus matbaalarında ve kendi istedikleri bir yolda tab' ve tevzî' ede ede ve kadıları ve müftüleri ve imamları ve vaizleri kendileri bâlâ-intihab nasb ve ta'yin eyleye eyleye bunlarda akâid-i İslâmiyeden en doğru bir akâide olarak yalnız kelime-i tevhîd ve kelime-i şahadetin hükümleri kalıp diğer akâid bir başka tarz peyda etmiştir. Vâkıa asıl akâid-i İslâmiyeye kibâr-ı ulemânın hâlâ mahfuzudur. Ancak vasat halde bulunan halk evvela el-emre itâat hükmü Rusya hükûmetine itâatten ibâret olduğuna kâni olacak bir dereceye vardığı gibi pes paye sınıf ahali dünyada Rusluktan başka hiçbir şey olmadığı zehâbında ve adeta hayvan gibi bir halde bulunmuşlardır.

Bu ne ise ne. Ve esfâki Tatarlardan pek çokları dahi esma-i mukaddese-i İslâmiyenin ahirine (of) diye bir Rus adeti ilavesiyle Glof Hüseyinof diye yad edilmektedirler.

Buralarda yetimlere ve öksüzlere Rusya Devleti'nin gösterdiği şevkat pek fevka'l-âdedir. Yalnız baba veyahut yalnız ana cihetinden yetim kalmış diye gelinlik kızları bile alıp istediği yolda terbiye eder.....

Rusya'da hükûmet müstakil olup Petersburg'da mün'âkid meclis-i vûkelâ umur-u husûsat devlet-i bi'l-rü'yâ imparatorun emr-i mahsûsu üzerine icabatını icrâ ederler.

Petersburg ve Moskova gibi bazı büyük şehir ve kasabatdan mâadâ yerlerde cehaleti pek fevka'l-âde olup hele şimâl tarafları adeta akvâm-ı vahşiyeden fark edilemeyecek bir haldedir.

İstîdâd cihetine gelince bi't-tâat intikalleriyle müştahir olan akvâm içinde Ruslar ser-firâz olup ahlâkça dahi halleri burada izahında âciz ve kâsır kalacağımız bir derecededir.

İşte Ruslar hakkında vereceğimiz mâlûmât şundan ibâret olup bundan sonra devlet-i müşârunileyhanın ahvâl-i tarihyesine mübâşeret lazım geldi.

Rusya'nın Ahvâl-i Tarihyesi

Kürre-i arz üzerinde bugünkü gün Rusya ülkesinden büyük bir ülke olmadığı gibi ezmine-i sâlifede dahi bunun gibi büyük büyük inkılâblar görmüş bir yer yoktur. Binâberin Rusya tarihinin taksimatı husûsunda müverihin pek çok ihtilâflarda bulunmuş ve pek çok suûbet ve müşkîlat dahi görmüştür.

Bana kalır ise Rusya tarihi yazacak olan bir muharrir ancak bunun için dört bâb tefrik etmelidir. Zîra Rusya kıtasının görmüş olduğu inkılâbları dört kısım içine sığdırabilmek mümkündür.

İşbu dört kısımdan birincisi bittabi Rusya tarihinin mebde olur ki tarihin ıtlâ'ı yettiği bir zamandan bed' ile tâ milâdın 862 tarihinde Rurik Familyası'nın teşekkülüne kadar olan vukuâtı tazammun edebilir. İkincisi zikr olunan Rurik Familyası'nın sene-i mezkûreden bed' ile 1598 tarihine kadar devam eden müddet-i hükûmetleri tarihine hâvî olur. Üçüncüsü zikr olunan 1598 tarihinde hükûmete karışan Romanof Hanedanı'nın tâ 1762 tarihine kadar devam eden hükûmetlerini mübeyyin olup dördüncüsü dahi tarih-i mezkûrdan tâ zamanımıza kadar hükûmet ede gelen Holstein Gottorb Familyası'nın vukuât tarihyesini gösterir.

İşte ben Rusya tarihini böyle taksim etmeyi kurdum ve öylece taksim ettim. Vâkıa bunun bir diğer taksimi daha mümkündür. Rusya ülkesinin türlü türlü akıncı milletler hücum ve bütün memâliki istilâ ederek onların kurdukları hükûmetler üzerine dahi taksim edilebilir.

Ancak bir kere Rurik Sülalesi teşekkül ettikten sonra uğradığı inkılâbât üzerine bütün bütün mahvolmamıştır ki ber-minvâl-i muharrer inkılâbât üzerine edilen taksim bi-hâk becâ olsun. Onların istilâsı ve kurdukları hükûmetlerin bekası müddet Rurik Familyası yine az çok hayatta idi. Her ne hâl ise biz Rusya tarihini berminvâl-i muharrer taksim etmekle beraber milel-i müstevlîye hakkında dahi bazı bend-i mahsûslar derc edeceğimizden taksimatın o ciheti dahi yerini bulmuş olacaktır.

Şimdi Rusya tarihi için berminvâl-i muharrer dört bâbı tefrik ettikten sonra bunlardan birincisi ile üçüncü ve dördüncüsü fasıl üzerine taksim kabul etmeyip yalnız vukuâtın nev'amâ tenevvu' ve tehallüfi cihetiyle her vâkıaya mahsûs olarak! Lüzumu kadar (bend-i mahsus) lara taksim etmek zaruri görünüyor. Fakat ikinci bâbı üç fasıla

taksim ederek birinci fasılda Rurik Hanedanı'nın Rusya'ya duhûluyla 1015 senesine kadar sebkât eden hükûmetlerini ve ikinci fasılda Rurik Hanedanı'nın küçük küçük prensliklere inkisamıyla 1240 tarihine kadar bu sûretle devam eden hükûmet-i müteferrikaları tarihini ve üçüncü faslında dahi ülkenin Moğollar tarafından istilâsıyla Rurik Prensleri Moğolların kurdukları Kıpçak hükûmetinin haraç-güzârı kaldıkları müddetin vukuâtın hâvî olacaktır. Ve kezâlik bu fasıllar içinde dahi müstevlilerin tarihi husûsları hakkında iktizâsına göre bend-i mahsuslar olacaktır.

İşte Rusya gibi vukuâtı tarihiyesi muğlak ve inkılâbâtı yekdiğeri içinde girift bir ülkenin tarihi için şundan muvaffık taksimat bulamadım. Maa-hazâ tarihte taksimatın tesirâtı pek azdır. Asıl mesele hikâye-i inkılâbât husûsunda vukuâtı yekdiğerine katmamaktır.

Birinci Bâb

Rusya Ülkesinin Bidâyet-i Ahvâli

An Sene ... İla Sene 863

Tafsil- Bu ciltte yani Rusya tarihine takaddüm eden İngiltere ve Danimarka ve İsveç tarihleri mütâlaasından malûm olmuş olacağı vecihle Avrupa kıtasının şimâl tarafları pek çok vakitlere kadar o zamanın memâlik mütemeddesi demek olan Anadolu ve Akdeniz sevâhili ahâlisince mechul kaldığı gibi Rusya ülkesinin şimâl tarafları daha ziyade mechul kalmıştı. Zîra deniz ile seyr ü seyahat mümkün olan yerlerin keşfi herhalde daha kolay olacağı derkâr olup ancak Rusya gibi vâsi' ve çöl ve beyabandan ibâret olan yerlerde seyr ü seyahat dahi güç olacağı cihetle bittâbi biraz daha geç tanınacaktır.

Avrupa milletlerinden Asya-yı vasatı taraflarından gelmiş olanları Bahr-i Harez'in şimâl cihetinden ve Kafkas Dağları'nın maverasından ve Kırım ve Besarabya içinden geçtikleri cihetle Rusya hakkında en evvel bunlar malûmât peyda eylemiş ve bu milletler Asya'dan kalktıkları zaman esnâ-yı rahda matlûplarına muvaffak olan yerlerde iskân ede ede yani bu misillü nikât-ı mühimmede muhâcirlerini bıraka bıraka geldikleri cihetle ihtimâl ki Rusya'yı şanlandıran kabâil dahi bunlarla birlikte gelmişlerdir. Ne hal ise herhalde yine bunlardan sudûr ve intişâr eden malûmât üzerine milel-i kadime en evvel Rusya'nın cenûb taraflarını tanımışlardır.

İşbu tanınmış olan memâlikde en evvel Sarmatyalı isminde bir millet işidilip bunlar Bahr-i Baltık ile Karadeniz ve Bahr-i Hazez arasında sakin idiler. Sarmatyaluların tanınması müteâkib bunların şark cihetinde ve adeta Asya tarafında (Seyteyelüler) diye bir millet daha tanınmasına ve bunların miyânesinde görülen büyücek bir münasebete mebnî Sarmatyalular ile Seyteyelüler ikisi bir millet zannolunmuştu.

Ancak tarih ahîren haber verdi ki bunların ikisi bir millet değildir. Ve şimdiki halde bu iki millet için malûmât-ı atiyeyi îtâ ediyor.

Seyteyelüler ve Sarmatyalular

Gerek kadim ve gerek cesâmet cihetiyle Seyteyelüler Sarmatyalulara takaddüm eder. Seyteyelüler ol kadar kadim bir millettir ki hatta Tevrat bile bunlardan bahsediyor. «Seyteyelüler Me'mûc'un oğludur Me'mûc dahi Yâfes'in ve Yâfes dahi Nuh'un oğlu idi» diyor.

El-yevm tarih Asya üzerinde Nuh'tan ve evlad-ı Nuh'tan mukaddem dahi milletler görmekte olmasına nazaran Tevrat'ın verdiği şu malûmâta yeni bir malûmât nazarıyla bakar isek diyebiliriz ki Hint ve Çin tarafından Asya'nın yukarılarına ve oradan Avrupa içine yayılmış olan milletlerin en eskilerinden ve en büyüklerinden birisi dahi Seyteyelülerdir.

Millet her kavme Bahr-i Baltık'a munsabb olan Vistül Nehri'nden bed'e ile Asya'nın müntehâ-yi hudûd-ı şarkıyesine kadar uzanıp gider idi. Şimdiki Avrupa'yı Rusya ve Asya'yı Rusya kâmilten bu milletin hudûdu dahilinde idi. Fakat Asya'nın müntehâ-yi hudûd şarkıyesi maîn olduğu ve hudûd-u mezkûre denize mi müntehâ olur yoksa ne olur bilinmediği gibi şimâl cihetinde dahi Bahr-i Müncemid-i şimâliyenin vücudu malûm olmadığından yalnız Vistül Nehri'nin şark ve Tuna Nehri'nin şimâl ve Karadeniz ve Hazez Deniz'i ve ülke-yi Çin'in şimâl ciheti bu millet-i azimenin vatan-ı cesîmî için hudûd tayin edilebilir.

Cografyayı kadim erbabından bazıları işbu Seyteye hudûdunu berminvâl-i muharrer Vistül Nehrin'den itibâr etmeyip Ural Nehri'nden bed'en ederler ve Binâberîn millet-i merkûmeyi bütün bütün Asya milletlerinden itibâr eylerler ise de ben Rusya ülkesinde en evvel iskân eden millet Seyteyelüler olduğu hakkındaki itikâdı kabul eylediyimden evvelki hudûdu müteber tutarım. Zîra Seyteyelülerin Sarmatyalulardan

mukaddem oldukları gerek muvakkaları ve gerek cesîmetleriyle müsbet olup halbuki aşağıda dahi görüleceği vecihle Sarmatyalular Seyteyelülerden muahharan ayrılmışlar ve başlı başlarına kalmışlardır.

Seyteyelüler en eski bir halk olup mebdeleri belki de intişâr-ı ben-i âdem ile beraber olduğundan tarihi bunların mebdenden başlayarak muntezaman malûmât verememek de ma'zûrdur. Binâberîn bunların dini ve ahlâkı ve adeti hakkında malûmât pek azdır. Şu kadar vardır ki bu millet-i azîme yek-vücut olmayıp birçok akvam ve kabâile münkasım idi. Kabâil mevcûdadın bazıları kral makâmında birtakım rüesâyâ tâbi olup bazı kabâil dahi at biner silah kuşanır icrâyı hükûmete muktedir kadın hükümdarlarına tâbi idi. Kadem cihetiyle Seyteyelülere rekâbet eden Sarmatyalular ise yine Seyteye ismi içinde bulunan kabâilin birisi olup kabile-i mezkûre şimdiki Avrupa'yı Rusya içine yapılmış ve berminvâl-i muharrer ve Vistül Nehri ile Ural Dağları arasında ve Baltık Deniziyle Karadeniz ve Bahr-i Hazez miyanında münteşir olmuş idi.

Fakat bu memâlik-i vesîaya yalnız Sarmatyalular münteşir olmamışlardır. Onlarla beraber Roksolan ve Lizgi ve Egatris ve Hpomolk ve Smones ve Tver ve Mavet vesâirnameler ile daha birtakım kabâil dahi birlikte yayılmışlardır ki bunlar dahi Seyteyeyi teşkil eden kabâilden idi. Nasıl ki bu gibi birtakım kabâil-i müteferrika dahi Asya cihetinde bulunur idi.

Sarmatyalular ile sâir akvâm-ı mütecâvirenin Rusya içine intişârları oraların Seyteye namına olarak feth ve istilâ edilmesi üzerine vuku bulmuştur. Bundan başka Seyteyelüler cenûba ve cenûb-i garbiye doğru dahi akınlar edip Mîlâd-ı İsa'dan altı yedi karn mukaddem bizim Anadolu içine ve hatta tâ Mısır'a kadar yürümüşlerdir. Kendileri adeta vahşi ve hûnhâr adamlar olduklarından tâ evâhir hallerinde İran kadim hükümdarından Hüsrev-ü Darâ ve husûsiyle Büyük İskender bunların memâlikini feth ve istilâ kaydına düşmüşler ise de dış geçirememişlerdir. Ancak biraz daha sonraları yine kendi vücudunu teşkil eden kabâilden sâlifü'z-zıkr Sarmatyalular Seyteye aleyhine ref'-i livâ-i isyan ederek etraf ve civarda bulunan akvâm ve kabâili dahi gerek tav'an ve gerek kerhen ittifâkları altına alarak Seyteye üzerine galebe etmişlerdir ki bu galebe üzerine Vistül Nehri'nden Ural Dağlarına ve nehrine ve Bahr-i Baltık'dan Karadeniz'e ve Hazez Denizine kadar olan araziye (Sarmatya) ismi verilmiş ve Seyteye ismi dahi

yukarıda denildiği yani bazı coğrafiya-yi kadim erbabının beyan ettiği vecihle Ural Nehri'nin Asya cihetinden bed'e ile şarka doğru hükümünü muhâfaza eylemiştir.

Şimdi Rusya Kıtası için birinci ahâli Seyteyelüleri itibâr edeceğimiz gibi Sarmatyalular Seyteyeyi teşkîl eden kabâil içinde kral tarzında bir hükümdarın riyâsetiyle idâre olunur kısımdan bulundukları ve Rusya'yı kendi namlarına istilâ eyledikten sonra hükûmet-i kraliyeye şebîh bir de hükûmet teşkîl ettikleri cihetle ülkeyi mezkûr içinde birinci hükûmet dahi Sarmatyaluları itibâr edeceğiz.

İşbu Sarmatya namı Rusya ülkesi üzerinde pek çok vakitler kalmış ve adeta mîlâdın üçüncü ve dördüncü asırlarına kadar gelmiştir. Ancak Seyteyelülerden henüz kurtuldukları ve tamam Sarmatya namını te'yid ettikleri esnada ülkenin şimâlinde kâin Slav tâifesinin bir hücumuna dûçar olmuşlardır.

Slav Tâifesi

Sarmatyalulara galebe eden Slav tâifesi Avrupa'da bulunan başlıca milletlerin en başlıcası olmakla ahvâl-i tarihiyesi için burada bir bend-i mahsus koymaya mecbûrum.

Slav tâifesi vaktiyle Seyteyenin istilâ ve ihâta etmiş olduğu ülke içinde sakin idiyse de cinsiyet cihetiyle Seyteyelüler ile münasebetleri yoktur. Bunlar Hint ve Cermen denilen yani Hindistandan çıkıp muahharan Cermen kısmında görülen familyaya mensup olup Mîlâd-ı İsa'dan bin sene mukaddem ve Volga ve Ural nehirleri havalisinde iken tarihin nazar-ı ıtlâ'ına ilişmiştir.

Tarihi-i mezkûrden beri alınan malûmâta göre evvela ve esasen Slavlar iki kısma münkasım olup birisi asıl Slavlar ve diğeri (Vened) denilen halktır. İşbu Venedler cenûb ve garb taraflarına doğru ilerleyerek Venediklileri ve Hırvatları teşkîl etmişlerdir.

Mîlâd-ı İsa'dan altı yedi asır mukaddemlerinde Slav Familyası'ndan birtakım akvâm Rusya'nın vasatına ve şimâl taraflarına doğru ilerlemeye başlayarak evvel emirde bunlar Sarmatyalular ile kaynaşmış bulundukları cihetle bu cevelân Sarmatlar ile Slavlar miyânında ol kadar münâzaa-yı mûcib olmamış idiyse de muahharan Slavlar kendi milliyetlerinin namını muhâfaza kaydına düşüklerinden Sarmatyaluları buna mû'teriz bulmuşlardır.

Maa-hazâ bunlar bir yandan yine ilerler idiler. Ülkenin tâ şimâl taraflarına kadar yolları kendilerine açık buldular. Sarmatyalular kabâiliyle telâkki eyledikçe ya mağlup olarak kendileri onlara munkalib olurlar veyahut galip gelerek onları kendilerine

munkalib ederler idi. Husûsiyle yine asla Seyteye ve Sarmatya kabâiline mensup olup ülkenin şimâl tarafında bulunan ve Finvaz denilen akvâm ile pek ziyade ihtilât eylediklerinden bu ihtilât gide gide ol dereceyi buldu ki yeniden bazı melez-i kabâil bile vücuda geldi.

Slavlar bir aralık Sarmatyalular üzerine galebatı artırdılar. Ve adeta Sarmatya ismi altında bulunan memâlik-i kâmilin bunlar istilâ eylediler ise de kabâilin berminvâl-i muharrer yekdiğerine kaynaşması ve Slav akvâmından dahi birçoğunun Sarmatya akvâmı miyanına katılmış bulunması cihetiyle kıta üzerinde yine Sarmatya namı devam eder idi.

İşte bu sûretle şimâle kadar yol bulmuş ve orada bir müddet medîde kalarak ne evvelki gibi sâfi Slav ne de Sarmat milliyetini muhâfaza edemeyerek kendilerine mahsûs bir Slavlık peyda edilmiş olan Slavlar mîlâd-ı İsa'nın dördüncü asır mukaddemine şimâlden cenûba doğru şiddetle bir akın ederek tâ cenûba ve şarka yani eski vatanlarına kadar Rusya memâlikini kâmilin istilâ ettiler. Fakat memâlikin vasâtını nisbetle her ne kadar olsa bunların miktarı cüz'î kalacağından bu istilânın bir büyük inkılâba yani Sarmatya namına tebdîle kadar kuvvet ve tesirâtı görülemeyerek edilen istilâ neticesiz kaldı ve ülke üzerinde Sarmatya namı yine devam etti gitti. Tâ evvel zamana kadar ki mîlâdın üçüncü asır muahharanda Got tâifesi bunların memâlikini istilâ eyledi.

Got Tâifesi

İşbu Got tâifesi an asıl Cermen cinsinden olup tarih kendilerini Vistül Nehri'nin munsabbında ve şimdiki Prusya ülkesinin müntehâyı ciheti şarkıyesinde görmüştür.

O zaman havâli-i mezkûre ahalisinin iğlâbı ve daha doğrusu kâffesi vahşî ve bedevî oldukları gibi Gotlar dahi hâl-i bedeviyette ve etrâf ve civâra hücumlar ile yağma-girlikte bulunur ve yalnız nehb ve gâretle vakit geçirir bir halde idi.

Tâife-i merkûme Fransa'nın içerilerine ve Danimarka'ya ve Rusya taraflarına doğru defaâtle akınlar ederek ancak maksat yalnız nehb-ü gâretten ibâret olmakla istedikleri kadar vurup kırdıktan ve çalıp çarptıktan sonra yine meskenlerine avdetle imrâr-ı evkât ederler idi.

Bunlardan birtakım kabâil Danimarka'ya ve İsveç'in havâlî-i cenûbiyesine geçip oraları meskûn bir hale koymuş ve Danimarka'ya (Jütland şibh-i cezîresi) denilmesi

dahi yine bunlardan kalmıştır. Zîra Got ve Kut ve Jüt bunların isimlerinin mütenevvi‘ telaffuzlardan hâsıl olma şeyler olup hepsi yine Got milliyetini gösterir.

Gotların kendilerine mesken ettikleri mahal yani Vistül Nehri’nin şark ciheti Sarmatya ülkesi dahilinde bulunup ancak kendilerinin pek ziyade ceng-âver olmalarına ve zâten Sarametyâ ülkesi dahi hükûmet-i müstakile-i vâhide idâresi altında olmayarak ekser-i akvâm ve kabâil-i müstakil bir halde bulunduklarına mebnî Gotlar dahi nev‘ama veyahut adeta müstakil bir halde bulunurlar idi.

Bunların sakin oldukları memleket Slav ve kabâilinden Vened denilen kabilenin vatanı olduğu ve Venedler vatanlarının istirdâdı için Gotlara rahat ve huzur vermedikleri cihetle Gotlar dahi şark cihetine müteveccihen silaha sarıldılar. Venedlerden sonra Burgund ve Roksoland ve Lizgi ve Finvaz nam kabâili dahi birer birer vurup tâ Volga Nehrine kadar memâlik feth ve istilâ eylediler.

Bu fütûhât üzerine kendileri Gepit ve Vizigot ve Ostrogot namıyla üç parçaya ayrılmışlar idiyse de bu üçü herhalde müttehid olarak (Got Devleti) namıyla koca bir devlet teşkil ettiler.

Devlet-i mezkûre Vistül Nehri’nden Volga Nehrine kadar mümtedd olur. Ve hudûd-u cenûbiyesi dahi Karadeniz ve Tuna ile tahdîd edilir idi. İşbu Got Devleti Sarmatya Devleti yerine geldiyse de Sarmatyayı bütün bütün feth ve istilâ edemeyip şimâl cihetlerinde Bahr-i Baltık sâhilinden Ural Dağlarına doğru yine bir Sarmatya devleti namı kalmış ve fakat bu da herhalde Gotların haraç-güzârı mesâbesinde bulunmuştu.

Got tâifesinin fütûhâtı yalnız bununla da kalmadı. Vaktiyle Romalılara tâbi olan ve şimdiki Macaristan ve civarından ibâret bulunan Daçya kıtası dahi bunların eline geçti ve Gotlar ahâli-i cenûbiye nazarında asıl bu fütûhâtla isbât-ı vücud eyledi ki tarih dahi Mîlâd-ı İsa’nın 374’üncü senesi idi. Tâife-i merkûme bir kere Tuna Nehrini atladıkdan sonra artık gelip Karadeniz Boğazı üzerinde bulunan (ve bu sefûr hükûmeti) denilen hükûmeti dahi bi’t-tenkîl Anadolu içine kadar yayıldılar ve yağma-girlikte bulundular.

Bunların Hermanaris* isminde bir hükümdarı var idi ki zamanında Avrupa hükümdarları içinde cengâverlikle şöhret bulmuş ve Got Devleti’nin azamet ve şefkatini mertebe-i gayeye îsâl eylemişti. Ancak 350 senesinden sonra Hûn denilen tâife bunların

* Ermanarich

seyl-i şevket ve azameti önüne sedd-i mümânaat çekdikten başka tarih-i mezkûreden sonra refte refte kendilerini bütün bütün Rusya'dan tard ettiki mümkün mertebe tafsîlî aşağıda görülecektir.

Hûn Tâifesi

Got devleti üç îlâ-yı şevket ve azîmette pervâz eder iken Volga Nehri'nin şark tarafına bir kavim konmuş ve Gotların şevket ve şanlarını uzaktan seyretmekte bulunmuştu. Bu kavmin ismine (Hûn) tâifesi derler idi.

Hûnlar Asya akvâmından ve Moğol neslinden olup vaktiyle ülke-i Çin'in şimâl garbı cihetinde sakin idiler. Mîlâd-ı İsa'nın üçüncü asır mukaddiminde Hûnlar en evvel Mançu denilen kavim üzerine hücum edip zikr olunan kavmi berbat eyledikten sonra Çin'in şimâl garbı cihetine akın etmeye başladılar.

Çin İmparatorluğu bunlarla tûl müddet muhârebe ettikten sonra nihayet bunların seyl hücumları önüne bir sedd-i sedîd mümânaat olmak üzere İsa'dan 210 sene mukaddem o azîm Sur-ı Çin'i bina eyledi ise de bunlar onu dahi tecavüzle memâlik-i Çin'i hemen kâffeten istilâ etmişler ve doksan sene kadar Çin'de kaldıktan sonra tard olunarak gelip Volga Nehri'nin şark tarafında hayme-i ikâmeti kurmuşlardı.

Kabile-i merkûme pek galebelik olup berminvâl-i muharrer ve Volga Nehri civarında bulunanları yalnız bir kısmından ibâret ve bunların kusuru ise oradan tâ hudûd-u Çin'e kadar perakende ve perişân bir halde idiler.

Şimdi tûl müddet Gotların hükmü altında kaldıktan ve bu müddet zarfında biraz akıllarını başlarına topladıktan sonra mîlâdın 376 senesinde idi ki Got Devleti aleyhine ilân-ı isyan eylediler.

O zaman Got Devleti yukarıda ismi sebkât eden Hermanaris nam kişver-i küşâ hükümdarın zîr idâresinde bulunup Hûnların şu hareketleri üzerine gayet şiddet ve hiddetle sevk-i askere başladı ise de Hûnların (Balamir) isminde olan kralları dahi Got Devletini nazarında hiç mesâbesinde ad ile mûmâileyh Hermanaris'in gösterdiği telaştan dolayı adeta kendisini istihra eder idi.

Cenûben Kafkas Dağları ve şarkan Bahr-i Hazez ve şimâlen Volga ve garb cihetinden Don Nehri ve Bahr-i Azak ile muhât olan kıta da o zamanlar Alan denilen bir kavim sakin idi. Balamir ol emir de bu kavim üzerine yürüyerek pek şehvetle kendilerini dâire-i itâatine aldıktan sonra Gotlar üzerine yürümeye başladı. Ve nihayet Got askeri ile telâkkî eyledi.

İşbu Hûnlar ol kadar maharetle cenk ederler idi ki Gotların emr-i muhârebede gösterdikleri şiddet bunların mahâretleri yanında hiç mesâbesinde kalır idi.

Bir hayli müddet muhârebeden sonra Got kralı Hermanaris galebeden me'yus olmak şöyle dursun Hûnlar elinden tahlis-i girîbândan dahi me'yus olarak düşman elinde esâretten ve esâretle ölmekten ise hür ölmek evladır diye yine bu sene yani 386 senesinde Hermanaris kendi kendine idam eyledi.

Bunun üzerine yine eski Sarmatyanın şimâl taraflarında bulunan bakıyyesi dahi Hûnlar ile birleşerek onlar şimâlden ve Hûnlar cenûbdan bi't-tazyîk Got Devlet muazzamasını ortadan kaldırdılar. Şu kadar var ki Hûn istilâsı arasında Sarmatyanın dahi ismi kaybolarak bütün Rusya memâlik Hûnların yed-i istilâ ve istimlâkına geçti.

Hûnların bu istilâda gösterdikleri şiddet ol derecede idi ki önlerinde mukâvemetin asla imkânı yoktu. Bunlar bir aralık Tuna boyuna kadar gelip İstanbul'u dahi tehdiye başladılar. Ve şark imparatorunu kendilerine muayyen bir vergi vermeye mecbûr ettiler.

Milâdın 446 tarihinde şark imparatoru bulunan Theodos* Hûnlar elinde şark imparatorunun haraç-güzârı makâmında kalmasını devletin şan-ı azîmetine mugâyir görerek vergiyi kesmiş idi. Bunun üzerine Hûnlar bârika'i bela gibi tâ Rumeli içlerine kadar yayılarak az kalmış idi ki Şark İmparatorluğu'nun altını üstüne getirsinler.

Şark imparatorluğu'na bu oyunu oynayan Atilla nam-kral olup mûmâileyh imparatorluğu sahihân kendisinin haraç-güzârı ettikten sonra Cermenya'ya tevcîhe inân-ı azîmet ederek bütün Almanya'yı feth ve istilâ eyledi ve hudûdunu tâ Ren Nehri ne kadar götürdü. Vâkıa mûmâileyhin hücûmunu Ren Nehri dahi kesemedi. Kendisi beş yüz bin kişiden mürekkeb mükemmel bir ordu ile o zaman Gul denilen Fransa memâlikine dahi girdi. Ve tâ Urlayana kadar yürüyüp gitti. Fakat Fransa ve Roma ve Got asâkirinden mürekkeb gayet cesîm bir ordu etrafını ihâtâ ile mûmâileyhi ric'ate mecbûr eyledi. Ve Şalon nam mahalde düvel-i müttefika ordusu kendisini takip ederek asâkir-i mevcudesinden rub'na karîb mikdarı telef ettikten sonra İtalya içerisine doğru çekildi.

Mûmâileyh İtalya'yı dahi berbat ederek Roma pişgâhına kadar varmış idi. Ancak o zaman papalık makâmında bulunan zatın nasihatıyla memleketine avdete

* Theodosius

lüzum gördü. Kral mûmâileyhin sağlığı müddet zarfında Hûn Devleti'nin şevket ve azâmeti pek çok devletlerde görülmüş şey değildir. Ancak 453 tarihinde mûmâileyh Atilla'nın vuku-ı vefatı üzerine memâlik mevrûsesi oğulları miyânında münâzaa-fih kalmış ve bu münâzaa o koca Hûn Devleti'nin izmihlâline kadar sebebiyet göstermiştir. Şöyle ki:

Hûnların mücerret kılıçları korkusundan nâşî Hûn Devleti'nin itâat ve inkıyâdı altında ses çıkarmayıp duran akvâm verese-i merkûmenin mirâs davaları ve bundan dolayı tekvin eden nizâları arasında birer birer kesb-i istiklâl ederek bu sûretle (Gepit) ve (Got) ve (Avar) isminde üç krallık teşekkül eylediği gibi ondan sonra varine dahi bakiyye-i memâliki kendi beynlerinde taksime koyarak (Dingiçeyk) nam prens Macaristan taraflarında asıl Hûn (Hûngarı) hükûmetini bir müddet daha muhâfaza etmiş ve (İrnek) nam prens dahi Hûnlardan birçoğunu geldikleri yere yani Asya'ya götürmüştür. Bunlardan birtakım kabâil dahi Tuna'dan Don Nehrine kadar Karadeniz sevâhili üzerine yayılarak Hevingar* isminde bulunan hükümdarları idâresi altında kalmış ve birtakımları dahi Hazar isminde bir büyük hükûmet teşkîl etmiştir. Bunlardan mâadâ (Siydarit) ve (Kutrigur) ve (Utrigur) isminde küçük küçük bazı hükûmetler dahi teşekkül etmiş ve hâsıl-ı kelâm Hûn Devlet-i azîmesi aksâm-ı müteferrikaya münkasım olmuştur ki keyfiyet bir dereceye kadar bervech-i âtî hikâye edilecektir.

Hûn Devleti Enkâzı

Azîm ve cesîm Hûn Devleti'nin zevâlinde sonra enkâzından vücuda gelen devletlerin isimlerini yukarıdaki bend-i mahsus zikr eylemişti.

Bunlardan Got Devleti teşekkülüyle beraber munkalib olması ve Gepit ve Avar Devletleri ile Macar Devleti'nin Karpat Dağları ve Prut Nehri'nin birer tarafında Rusya ülkesi hudûdunun hâricinde kalmaları münasebetiyle bunların dahi işbu dördüncü ciltte hiç bir güne medhalleri kalmayıp Rusya hudûdu dahilinde yalnız Hazar ve Siydarit ve Kutrigur ve Utrigur hükûmetleri kalmakla yalnız onlardan biraz bahis etmek lazım gelmiştir. İşbu hükûmetlerden Siydarit ve Kutrigur ve Utrigur Rusya'nın ortalık yerinde bulunup istiklâl halleriyle beraber Hazar hükûmet-i cesîmesinin taht-ı itâatinde bulunurlar idi.

* Bizde müsta'mel olan (Hünkâr) veyahud (Hûnkâr) tağbiri bunların hükümdarı isminden alınmıştır.

Hazar hükûmeti Prut Nehri'nden Volga Nehrine kadar mahalleri zîr-zabt ve idâresine almış ve Hûn Devleti Enkâz'ından kendisine rekabet edebilecek yalnız Avar Hükûmeti'ni bulmuş idi. Devlet müşârünileyha Avar hükûmetiyle ne kadar muhârebe etmiş ise aglebi hükûmat-ı selase-i mezkûre dahi kendi ma'yyetiyle cenk etmiş Hûn Devletleri Çin inkirâzında Avar Devleti'nin Rusya ülkesinden olarak zîr idâresinde bulunan yerleri cümlece derdest etmişlerdi.

Zikr olunan Hazar Devleti daima Yunanla müttefik geçinir idi. Hatta Heraklius* nam Yunan hükümdarı ile 626 tarihinde bi'l-ittifâk İran üzerine ilân-ı harp etmiş ve ikinci Jüstinyen hal' edildiği zaman gelip Hazar Devletine dehâlet eylemişti.

Bu hükûmet iki asır kadar devam eyledi. Bu müddet zarfında bunlardan bir prenses Yunan hükümdarı Kostantin Kopronim ile akd-i izdivaç ederek Şark İmparatoriçesi olduğu gibi Konstantin'den tevellüd eden oğluna dahi Leh-Hazar ismini verdi. İşte bu derece münâsebat-ı sıhriyye ve diplomatika ile ve böyle iki asır kadar zaman zarfında Hazarlardan birtakımı hristiyanlığı kabul etmişler ve bunlardan sonra Rurik Familyası delâletiyle Rusya'yı Slavlar zabt ve istilâ eylemişlerdir ki keyfiyeti hikâye için bervecch-i âtî ikinci bâba mübaşeret lazım gelmiştir.

İkinci Bâb

**Rurik Hanedanı'nın müddet hükûmetleri ve vukuât-ı tarihyesini
mutazammındır.**

An Sene 862

İla Sene 1598

Birinci Fasl

**Rurik Hanedanı'nın teşekkülüyle prensliklere inkisâmına kadar
muttariden hükûmetleri**

An Sen 862

İla Sene 1015

-Tafsil- Yukarıda birinci bâbda münderiç bend-i mahsusta gösterildiği vecihle Slavlar tarihinin nazar-ı itlâ'ına iliştire muahharan Hûnların istilâsı altına girdikten sonra kendilerinden bir fırka yani Vened denilen kabile Bahr-i Baltık'ın cenûb cihetinde ve diğeri Ant denilen kabile Dnepr Nehri sevâhilinde vasıl (Slaven) denilen kabile dahi Vistül Nehri'nin menba-ı civarında takrir etmişler idi.

* Heraclius

Millet-i müstevliye Rusya kıtası içinde aşağı yukarı cevelânlar edip dursunlar bunlar yani Slavlar ve onlardan dahi asıl Slavenler İlmen Gölü'nün şimâl cihetinde mîlâdın beşinci asrına doğru Novgorod şehrini bina etmişler idi.

Hûnlar ve ahîren Hazarlar muhârebat-ı cesîme ve tebdilât ve inkılâbât-ı azîme içinde bulundukları müddet işbu Slavlar dahi etrâf ve civârlarında bulunan akvâm-ı metevevvi'a ile muhârebâtta hemen hali kalmayıp Novgorod şehri ve tevâbi' kâh cumhuriyet gibi bir nev'-i hükûmetle idâre olunmuş ve kâh müstakîl bir hâlde bulunmuş ve bazı bazı dahi akvâm-ı mütacâvire tarafından zabt edilerek taht-ı idâreye alınmıştır.

Vakitteki dokuzuncu asrı mîlâdî içinde Slavların komşuları bulunan Normand ve Finvaz gibi büyük ve zorlu kavimler Slavları daha ziyade tehtide başladılar. Novgorod halkı yine kendi hem nev'lerinden (Vareg) denilen ve Finlandiya Körfezi'nin nihayetinde ve tamam şimdi Petersburg şehrinin bina edilmiş olduğunu mahalde sakin olan kavimden istimdâd eylediler.

Ol zaman Varegler (Rurik) ve (Siyevur) ve (Truvol) isminde üç kardeşin taht riyasetlerinde bulunur idi. Bunlar olunan davete icabetle 863 senesinde Novgorod'a gelip memleketi tehdit eden husemâden bi't-tahlîs kendi zîr idârelerine aldılar. Ancak bu ahz ve itâda diğer iki kardeş vefat etmiş oldukları cihetle Rurik yalnız kalmış ve kardeşlerinin maiyetinde bulunan halkı dahi kendi tebaasına ilâve ederek bu sûretle cem'iyetini büyütmüş idi.

Rurik'in büyütmüş olduğu cem'iyet vâkıa pek az bir zaman sonra ol kadar fütûhâte mazhar olacak kadar bir şey değil idi. Ancak etrâf ve civârında bulunan halkın aglebi yine Slav familyaları olmakla Rurik ne kadar yer fetheder ise bunları sahîhan fethetmiş ve memleketine ilave eylemiş olacağını bilir idi.

Şimdi ekser fâtiplerin yaptıkları gibi Rurik dahi maiyetinde bulunan (Boyarlara) yani rüesâyâ hangi memleketi fethederler ise oranın malikanesi kendilerinin olacağını vaad ile fütûhâte başladı ve az vakitte haylice memâlik Hazarlar elinden kurtarıp tevsi' hudûd eyledi.

Rurik'in refikası olan Boyarlar içinde Askuled ve Dir isminde iki Boyar var idi ki bunlar fethedilen memâlikten öyle diğer arkadaşları gibi ufak tefek şeylerin istimlâkına tenezzül edemeyerek cenûb tarafında (Konstantiniye) ismiyle benâm bir büyük şehir olduğunu haber almış bulunmaları cihetiyle onu fethederler ise malikanesini üzerlerine almaya layık olabileceğini düşünerek bu fütûhât için cenûba

müteveccihen yola çıkmışlar idi. Fakat esnâ-yı râhda Dnepr Nehri üzerinde Kiyef şehri cesîmine rast gelerek 864 tarihinde onu feth ile orada bir hükûmet-i müstakile teşkîl ettikten sonra iki yüz kadar sefâin-i bi't-techiz nehr-i mezkûr ile Karadeniz'e inmişler ve boğaziçine gelip İstanbul'u taht-ı muhâsaraya almışlar idi.

Ancak o zaman İstanbul'da imparator bulunan üçüncü Mişel'in hediyeleri ile zuhûr eden bir de azîm bir fırtına bunları Der-saâdet'i bıraktırarak avdete mecbûriyet gösterdi.

Bu galibiyet üzerine Askuled iledir kendi kuvvetlerinin derecatını öğrenerek bu kadar kuvvet ve şevkete kendi metbûaları demek olan Novgorod hükûmetinin dahi mukâvemet edemeyeceğini bi't-tahmin memleketlerine avdetden sonra bunlar kendi ihvân-ı vatan ve milleti aleyhine dahi harekâta başlamışlar idi.

Şimdi işbu Novgorod'u Kiyef hükûmetleri yekdiğeriyle münâzaa ve mücadele ettikleri sırada Rurik vefat ederek çocukları ise henüz vasiye muhtaç olmakla mâkam-ı vesâyete nisâb edilen (Olej) evvela harice-i baht ve tâlini Smolensk Eyaleti'nin feth ve zabtında denedikten sonra 879 tarihinde Kiyef Hükûmeti üzerine dahi hareket ederek mûmâileyhime Askuled ve dîri derdestle ikisini dahi bilâ-idâm Kiyef hükûmetiyle Novgorod hükûmetini birleştirdi ve Novgorod'u ikinci pâ-yı taht mesâbesine koyup asıl merkez hükûmet olarak Kiyef şehrini ittihâz idi.

İşbu Kiyef Hükûmeti ol kadar terakkî eyledi ki adeta Hazar Devleti'ni istihlâf edebilmiş oldu. Hatta mûmâ-ileyh Olej 911 tarih-i mîlâdisine kadar şimdiki Avrupa'yı Rusya ülkesinin hemen tamamını feth ve istilâ ettikten mâadâ tarih-i mezkûrda iki büyük kıta sefine ile Dnepr'den Karadeniz'e inip İstanbul'u muhâsaraya almış ve Kiyef hükûmet gibi yeni bir hükûmetin bu muhâsara da gördüğü menâfi' hârikü'l-âde ile şanını üç îlâya îsâl etmişti. Şöyle ki:

Mûmâileyhin techiz etmiş olduğu iki bin kıta gemide seksen bin nefer asker bulunduğu tarih tarafından mervî bulunmasına göre bahr-i sefine ancak kırk kişi kadar istîabına kâfi küçük şeyler olduğu anlaşılır. Ancak bunlar gayet hafif ve narin şeyler olup altlarında tekerlekleri dahi bulunduğu cihetle denizde gemi olarak ve karada dahi adeta araba gibi istihdâm edilirdi. Olej bu donanma ve bu asker ile boğaziçinden Der-saâdet'e akın edip tâ İstanbul duvarına kadar sokulduğu gibi donanmadan bir miktarını dahi karaya çıkarıp İstanbul'u dâire-i mâdâr-ı muhâsara eyledi tâ o dereceye kadar ki o zaman Der-saâdet'te imparator bulunan ve (Feylesof) diye şöhret bulan

Leo'n yalnız Rusya neferât-ı askeriyesi değil Bilge Kiyef Hükûmeti'nin başlıca memâlik-i ahaliyesinin bahri için on ikişer (sene) îtâsı ve İstanbul'da bulunacak Rusya sefirinin seferathane mesârifinin kendi tarafından tesviyesi ve İstanbul'a gelecek Rus tebaası vürudlarından altı aya kadar ekmek ve et ve meyve ve şarap ve sâirenin meccânen tedarik ve îtâsı ve zikr olunan iki bin teknenin Rusya'ya avdeti için muhtaç olduğu tamirat mesârifıyla yelken ve ip ve demir ve sâirenin verilmesi ve İstanbul'da Ruslara mahsus bir mahalle teşkîli mukâvelâtını hâvî bir muâhede-name imzasına mecbûr oldu ve buna mukâbil Ruslar dahi bâ'de-zan İstanbul'a elli kişiden ziyade cem'iyetle gelmeyecekleri ve İstanbul aleyhinde hiçbir güne harekât-ı tecâvüz-kârâne de bulunmayacakları hakkında söz verdiler.

Bu zaman Ruslar henüz put-perest olup Leo'nun berminvâl-i muharrer mukâvelâtı bozmayacağına dair İncîl-i Şerif üzerine ettikleri yemine mukâbil Olej dahi silahı başına yemin ederek kendisine mahsûs sefinenin ipin yelkenlerini açarak o azîm donanmayı memleketine aldı götürdü. Müddet-i hayatında Olej verdiği sözün ve ettiği yeminin hükmünü muhâfaza eyledi ve Rurik'in oğlu olup 913 tarihinde makâm-ı imparatoriye gelen Igor dahi yalnız Ural Dağları tarafında birtakım harekât-ı harbiye ile iştigâl ve muahharan Besarabya ve Moldova ve Eflak'ı zabtla imrâr-ı evkât eyledi. Ancak mûmâileyh o âhir saltanatında İstanbul üzerine ihtilâfının nail olduğu galebeler gibi bir galebeye dahi kendisi nail olmak ve Der-saâdet'i fethedebilir ise Rusya İmparatorluğu için bunu pâ-yı taht itthâzla Akdeniz'e doğru dahi gemileri sevk etmek için tarihin rivâyetine göre tamam on bin kıta sefiyineyi bi't-techîz bunların dahi her birine kırkar nefer asker irkâb eyledi.

Fakat bu teşebbüsât üzerinde iken 945 tarihinde idi ki mûmâileyh Igor vefat ederek teşebbüsât-ı vâkıasının mevki-i fiil ve icrâya çıkarılması zevcesi Olga ile oğlu Svyatoslav'a kalmış idi.

Vâkıa mûmâileyh Svyatoslav harekât-ı harbiyeyi ta'dîl etmeyerek donanmayı hemen sevk etmek üzere idi. Ancak İstanbul Hükûmeti keyfiyetten haberdâr olur olmaz evvelce akdedilmiş olan muâhedât-ı ahkâmı şimdiye kadar bozulmadığı ve bozulmayacağı gibi eğer bu defa ki hareketten maksat aslı akçe ise onun dahi kolayı bulunacağından bahisle şimdilik on beş kantar altının kabul edilmesini ricâ etmekle mûmâileyh bunu kabule mecbûr oldu ve bu hediye'nin kabulüyle beraber Der-saâdet Hükûmeti tarafından Tuna boyunda bulunan Bulgarlar aleyhinde şikayetler vır-vır

etmekle ve bunların terbiye ve te'dîbi ricâ olunmakla mûmâileyh Svyatoslav ve zikr olunan donanmaların birtakımını Dnepr Nehriyle Karadeniz'e ve oradan Tuna Nehrine sevk ederek Bulgarları te'dîbe başladı ki 967 senesi idi. Bu te'dîb ve terbiye senelerce devam eyledi ve mûmâileyh şimdiki Rumeli kıtasının tâ Edirne'ye kadar tamamını zabt ve teshîr eyledi. Ancak 971 senesinde şimdiki Silistre Kasabası pişgâhında fena bir mağlubiyete dûçar olarak Bulgaristan'dan kazanmış olduğu yerlerin umumunu gayp ettikten başka pâ-yı tahtına avdetten sonra kendisi dahi muammer olamayarak 973 tarihinde vefat eyledi. Mûmâileyhin vâlidesi Olga pek fatîn ve âkıllı bir kadın olup oğlu mûmâileyh İstanbul Hükûmetiyle uzlaştığı zaman kalkıp İstanbul'a gelmiş ve burada Âyin-i İseviyyet üzerine vaftiz edilmişti. Bundan sonra Rusya' ya avdetde hristiyanlığın birinci faydasını Rus toprağına ekmeye çalışmış ve ekmiş ise de büyütemeyip öyle hiç mesâbesinde bir hâlde kalmış ve fakat bu kadarcık bir hizmetinde ve âle'l-husûs Ruslardan en evvel kendisi hristiyanlığı kabul etmiş olmasına mükâfat ortodoks kilisesi mûmâileyhâye bir (Azizlik) rütbesi vermiştir.

Hür hey'et-i hükûmet ki yine teşkîl eder onun için birçok muvaffakiyet ve fütûhât makrûr olup şu kadar var ki yine bidâyet-i hâlde ekseriyen ve belki aglebi büyük bir ihtilâl tesâdüf eyler.

Bu ihtilâl daima hanedan-ı hükûmet veresesi beyninde olup o hanedanın babası bulunan zatın vefatından sonra baş gösterir.

Bu hâl için bir sebep ve menşei erinilecek olsa başka bir şey bulunamaz. Ancak veresenin her biri milletin ve hükûmetinin bir kat daha îlâyı kader ve şanı için kendisinde fevki'l-gâye istidâd ve iktidar görerek bu iktidarını meydan-ı fiile çıkarmak için kendisinden evvel hakk-ı hükûmet hangi varise ait ise onun hükûmet edeceği müddet sabır ve karar edemediği kazıyyesi bulunabilir. Bu hâl biraz eskimiş bulunan hükûmetlerde nadirce görülür. Zîra onların artık fütûhâtden ümitleri kesilmiş olup varise yalnız servet-ü sâ mân içinde vakit geçirmek istediklerinden â'zâsının maaşı müstevfî olur ise hukûk verasetinden bile vazgeçer.

İşte müteveffî Svyatoslav zamanında pek ziyade vüs'at bulmuş ve ehemmiyet kespemiş olan Rusya İmparatorluğu dahi mûmâileyhin vefatından sonra üç nefer oğlu miyânında münâzaun-fih oldu ki bunların ismi Vladimir ve Yaropolk ve Olej idi.

İşbu üç kardeşin veraset muhârebeleri tûl müddet uzanıp gitti ve encâm-kâr Vladimir kardeşlerinden ikisini dahi idamla hükmedip 980 tarihinde makâm-ı hükûmeti müstekile-i kendisi kabullendi.

Vladimir Rurik Hanedanı'ndan gelme imparatorların en meşhurlarından birisi ve hatta birincisi bulunmasına mebnî ahvâl-i mahsûsasına dair bazı tafsîlât vermeye mecbûruz. Şöyle ki:

Mûmâileyh Rusya içinde kardeşlerine mukâvemet etmek için lüzumu kadar taraftar bulamadığından Normandiyalılardan asker yazarak bunların himmetiyle nâil-i âmal olmasından dolayı neferât-ı mezkûrenin ettiği edepsizlikleri tarih yine neferât-ı merkûmeye atıf ve bundan dolayı Vladimir'i mesûliyetten afv ederek şu kadar var ki kardeşlerin ikisini dahi idâm etmek gibi büyük kabahatte kendisi Rurik Familyası içinde tefrid etmiş olduğundan nâşi aleyhinde pek büyük tekdirlerde bulunur.

Vladimir bir zamanlara kadar put-perestlik aleminde vakit geçirmiş ve Kiyef şehrinde kendi kasrının pişgâhında bulunan Peron nam ma'bûdun peykeri başı gümüşten ve yüzü altından olduğu ve bir elinde taştan bir yıldırım bulunduğu halde enzâr-ı halkta arz-ı heybet etmekte bulunmuştu.

Halk bu ma'bûdun kahrından havf ettikleri cihetle güya kendileri için medâr-ı afv ve itlak olmak üzere bunun huzurunda hayvanlar zebh ederler. Ve Vladimir ise âlî şanını muhâfazata da insan kurban eyledi.

Âyin-i mezkûrun neticesi put-perestlik ile ateş-perestliğin imtizâcı demek olup ma'bûd-u mezkûrun yanında ziyâ-eksik olmaz ve ateşsiz arz-ı ibâdet edilmez idi.

Bu âyinin müsâadesine ve kendisinin şehvet-i hayvaniyesi elinde mağlubiyetine mebnî Vladimir ve Yezgurud şehrinde üç yüz ve Biyalgurud şehrinde ol mikdar ve Bristof'da dahi iki yüz kızları kendi şehvetinin hâdimî olmak üzere saklar idi.

Mûmâileyh bu âyinden ve bâhusûs âyin-i mezkûrun berminvâl-i muharrer müsâadâtından pek ziyadesiyle memnun idiyse de vâlidesi Olga'nın ulv-i efkârına hayreti ve riâyeti olup put-perestlik aleyhinde mûmâileyhadan pek çok söz işitmiş ve diyânet lehinde bir büyük efkâr peydâ eylemiş olduğundan muktezâ-yı zamanın dahi gösterdiği mecbûriyet üzerine daha evâil-i hükûmetinde diyânet-i Museviye ve İseviyye ve Muhammediyye hakkında malûmât almak için her tarafa memurlar ve elçiler çıkarmış ve yalnız vâlidesinin intihabına mebnî Âyin-i İseviyyet-i müreccah görmüş olduğundan Rusya için bu âyinin intişarını kabul eylemiştir.

Bazı müverrihîn derler ki Vladimir'in hristiyanlığı kabul etmesi husûsunda başka bir sebep daha var idi ki oda mûmâ-ileyhin o zamanlar İstanbul'da makâm-ı imparatoriyede bulunan Bazîl ve Konstantin nam imparatorların hemşîresi bulunan (Anna) nam prensese olan alakasıdır. Mezbûreyi defaâtle izdivâca davet etmiş ve muvâfakat göremediği cihetle o zamanlar henüz Bizantis hükûmetine tâbi olan Kırım şibh-i cezâresini feth eylediği halde yine razı edememiş olduğundan en nihayet hristiyanlığı kabul etmesi şartıyla muvâfakat hâsıl olup ondan sonra Kırım'ı yine redd ve Bizantis hükûmetiyle tecâvüzü ve tahaffuzî müttefik bulunacağına dair akd-i beyan eylemedi.

Bundan sonra evvela askerden başlayıp ba'de her kim hristiyan olmaz ise başı kesilecek diye verdiği emir üzerine ahaliyi çoluğuyla çocuğuyla Dnyepir Nehrine sokarak öyle cemaatle vaftiz ettirir idi ki çok vakit geçmeksizin bütün Rusyayı hristiyan etti. Ancak o vahşi halk hristiyanlığı yalnız nehre girip papazın dahi dua etmesinden ibâret sanır ve öyle tanır idi. Yukarıda dahi denildiği gibi tarih Vladimir'i bazı harekât-ı vahşiyânesinden nâşî hem tekdîr eder ve hemde Rusya'ya hristiyanlığı ve hristiyanlıkla beraber bir dereceye kadar dahi medeniyeti soktuğu için kendisine (büyüklük) unvanını verir.

Vâkıa mûmâileyh âyin-i mesîhi kabul ettikten sonra sahîhan büyüklük unvanında kesb-i istihkak etmişti. Zîra şehveti elinde esaretinden ve bundan dolayı tebaa ve bi'l-mecbûriye ihtiyâr edildiği bazı denaetten sarf-ı nazar olunur ise İstanbul'dan ve memâlik-i sâireden getirdiği mimarlar ve sâir erbab-ı sanayi vasıtasıyla yeniden memleketler ve binalar yaptırması ve kezâlik İstanbul'dan gelen papazlar vasıtasıyla kiliseler ve bazı mektepler gûşâd edilmesi hep büyüklük tavrının müstelzem olduğu şeylerdir.

Kendisi tıynet-i malûmesi hesabıyla en ziyade dul kadınlara mürüvvat ve merhamet edip onlara medâr-ı maîşet tayin eylediği meşhurdur.

Mûmâileyhin şu icrâatından mâadâ fûtûhâtı dahi şayân-ı ehemmiyet olup Volga Nehri tarafından Ural Dağları civarında birtakım akvâm ve kabâili taht-ı itaâtine aldıktan başka şimâl cihetinden dahi hudûdunu Botni körfezine doğru tevsi' eylemiştir.

Kendisinin had ve hesaba gelmez zevcâtından on iki nefer oğulları olup pederi vefat ettiği zaman kendisinin diğer iki kardeşleriyle ettiği miras kavgasını nazar-ı dikkate alarak daha hal-i hayatında iken memâlik-i mevcûdesini oğulları miyânında

taksim etmiş ve ba‘de-mâ Kiyef şehrinde bulunacak hükümdarın umum hükümdarlar üzerine imparator olmasını nizam koymuş idi.

İşte bu nizam sebep olmuştur ki Rusya hükûmeti yek-vücutluk halinden çıkıp birtakım küçük küçük prensliklere taksim edilmiştir. İmdi bu inkisâmın tafsîlâtını vermek için bervech-i âti ikinci fasıla mübaşeret ediyoruz.

İkinci Fasil

Rusya Devleti’nin Küçük Küçük Prensliklere Münkasım Olduğu Müddetin

Hülasa-i Vukuâtı

An Sene 1015 İla Sene 1240

-Tafsîl- Vladimir’in yukarıki fasılda beyan olunan nizamı koymaktan muradı Rusya’yı yek-vücut olduğu halde muhâfaza etmek olduğunda şüphe yoktur. Ancak mûmâileyhi korktuğundan bu nizam dahi temin edemedi. Zîra 1015 tarihinde vefat eylediği zaman berminvâl-i muharrer vasiyeti mucibince on iki nefer evladı kendisine halef olacak iken evvelce kendisinin idam etmiş olduğu Yaropolk nam kardeşinin oğlu Sviyatopolk muteriz çıkarak bazı akvâm-ı vahşiye ile milel-i ecnebîyenin dahi inzîmâm muâviniyle verese-i merkûmenin on ikisine dahi galebe eyledi ve hatta içlerinden üçünü idam etti.

Zikr olunan on iki kardeşten Yaroslav 1017 tarihinde merkûmûn aleyhine bi’t-tekrar isyan ederek Litevbiç nam mahâlde aleyhine galebe etmekle merkûm Sviyatopolk Lehistan tarafına ve eniştesi bulunan Bulisla nezdine firar etmişti. Ondan sonra kendi taraftarını mûmâileyh Bulisla’nın dahi yardımıyla rakibi mûmâileyhi galebe etmiş olduklarından bir sene sonra yine Rusya içine girdi ise de tabiat-ı reddiyesi icabınca iyiliklerini gördüğü Pulakları ve hatta mûmi Bulislayı bile katliama kalkışmaya ictirâsından dolayı tarih-i lisanında ismi lanetle yad olundu kaldı. Binâberîn rakibi bu kere bütün Rusları kendisine taraftar bularak gelip merkûm-u hal‘ ederek ondan sonra habis tarihin (Çingeneler memleketi) tesmiye eylediği bu Bohemya’ya azîmet ve vefat edinceye kadar orada ikâmet eyledi.

Mûmâileyh Yaroslav pek müdebbir ve muktedir bir adam olup 1054 senesine kadar devam eden müddet hükûmetinde gerek Rusya Devleti’nin ve gerek milletin terakkıyâtı yolunda pek çok hizmet-i hasenesi sebkât eyledi. Çünkü kendisinin fen mimari ve resme pek ziyade merakı var idi. Der-saâdet’te kaîn Ayasofya’yı takliden

Kiyef şehrinde dahi bir Ayasofya bina eyledi ki tamamıyla Bizantis usûl mimarisine taklit edilmiş ve bütün (müzikler) ile tezyin edilip kapıları dahi tunçdan yapılmış ve kendisi için işbu mabet derininde mermerden bir tabut inşa ettirmiştir. Kral mûmâileyh harbîde bi-hak icrâ ve sulhden de bi-hak istifade edip İstanbul Hükûmetiyle ve Lehlilerle ettiği muhârebâtta pek çok şeyler kazandığı gibi vakt-i sulh ve müsâlemette dahi güzel güzel mektepler inşa ve nizamlar vâzıyla Rusya gibi maârif ne demek olduğunu bile bilmeyen bir milletin maârifçe bir hayli şeyler kazanmasına hizmet eyledi. Ancak çe-fâideki Vladimir'in sâlifü'z-zikr taksiminden dolayı kendisinden sonra baş gösterip ardı arası kesilmeyen muhârebât-ı dâhiliye Rusya'nın işbu birinci imparatorluğunu az kaldı ki bütün bütün mahvedeyazdı. Şöyle ki: Yaroslav'ın 1054 tarihinde vuku-ı vefatı üzerine oğlu İzyaslav hükûmete çıkınca kardeşlerinden ve emmi zadlarından birçok prensler eski taksimatı bila-âde fakat imparatora «biz eğer usûl-u verasete bir nizâm koymaz isek hiçbir vakitte ihtilâftan kurtulamayız. Var şimdiki halde sen imparator ol ancak senden sonra usûl veraset-i ekber evlâda münhasır kalmasın familyamız içinde en erşed kim ise imparator o olsun» diye bir teklife kıyâm ettiklerinde merkûm-u muhâlefet ve istiklâlini muhâfazayı kast etmekle verese-i merkûmenin birkaçı birden aleyhinde ilân-ı isyan eylediler.

Hısım ve akrabası içinde emr-i ihtilâfdan ziyade ısrar eden kardeşi İgor ile prens Vazislav idi ki bunlar iki defa Kiyef şehrini feth ve istilâ ile merkûmu tard ve teb'îd etmişler idi. Merkûm böyle iki defa hal' edildikten sonra hükûmete üçüncü defa için yine yol bulabilmiş ve fakat bu defa mukâbelesine Olej nam emmizadesi çıkmıştı.

Artık mukâvemete mecali kalmadığını görünce merkûm bari Olej ile olsun musâlahaya razı olduysa da Olej yalnız kendi menfaat-i zatıyesi için cenk etmeyip haklı bir nizâm vaz' uğurunda muhârebe etmekte olduğundan bahisle kabul etmemişti. Binâberîn İzislav dahi tâ harp üzerinde vefat edinceye kadar inadında sebat gösterdi.

İşte bu muhârebenin vuku' üzerine artık Rurik Prensleri'nden her biri ülkenin bir kısmını zîr-idâre-i müstakilanesine alır ve kendi namına bir prenslik teşkîl eder idi. Hatta sâlifü'z-zikr imparator İzyaslav'ın 1054 senesinden 1078 senesine kadar devam eden yirmi dört sene kadar müddet hükûmeti içinde kendisi hal' edildikçe Kiyef şehrinde imparatorluk sandalyesine cülûs ve ilân-ı hükûmet eden iki imparator ile beraber üç imparator bir tahtta birleşmiş demektir ki birincisi kendisi ve ikincisi 1067 tarihinde ilân-ı hükûmet eden Vazislav ve üçüncüsü dahi 1073 tarihinde tahta geçen

Svyatoslav'dır. Öte tarafta bir veya birkaç eyaleti zîr idâre-i müstakilanelerine almış yani memleketi küçük küçük prensliklerden ibâret olmak üzere taksime koymuş olan prensler içinde en zorlusu (Preyeslav) nam prensliği teşkîl etmiş olan Vzevolod nam prens olup mevcut prenslerin içinde en musalihi dahi yine mûmâileyh bulunmakla yukarıda imparatorluğu ilân etmiş dediğimiz Svyatoslav evvelce kendisi için Çernigov Eyaletini zabt ve kendi namına mensup bir prenslik teşkîl edildiği halde mûmâileyh Vzevolod sâlifü'z-zikr İzyaslav'ın tardı esnasında merkûme makâm-ı imparatoriye ik'âd eylemişti.

Nihayet berminvâl-i muharrer 1078 tarihinde İzyaslav mevki-i harpte vefat eyledikten sonra prens mûmâileyh Vzevolod imparatorluk mevkine geçip on beş sene kadar hükûmet eylemiş ise de prenslerin yekdiğeri arasında hâlâ devam etmekte bulunan muhârebât-ı dâhiliye beliyesinden nâşî memleketin saâdeti yolunda hizmet etmeye mûmâileyh vakit bulamamıştır.

Mûmâileyh sîn-şeyhûhete vasıl oldukta kendisinden sonra imparatorluk makâmının yine muhtelifünfih kalacağını ra'nâ bildiğinden mevki harpte vefat eylediğini yukarıda zikr olunan İzyaslav'ın oğlu ikinci Sviyatopolk'un Kiyef şehrinde sandali-i imparatoriye oturmasını ve asıl oğlu bulunan ikinci Vladimir'in dahi kendi namına mensup olan Preyeslav prensliğinde prens olmasını vasiyet etmekle vefatı vukuunda bu vasiyet yerine getirildi ve iki prens yerli yerine oturdu. Vâkıa Sviyatopolk oldukça hayır ve şerri fark eder bir prens olup Rusya Devleti henüz evâil halinde ve hal-i şebâbında bulunduğu göre günbegün terakki etmesi lazımdan iken etmemesi ve belki bilakis saat besaat gerileyerek hatta şark tarafından bazı kabâil-i vahşiyyenin dahi aralık aralık hücûma mütecâsir olması hep memleketin birçok prensler elinde münkasım kalmasından ve bunların dahi mümkün değil ittihad edemeyerek daima ârâ-yı muhtelifede bulunmasından ileri geldiğini bi'l-istidrak memleketin bu prensler elinden kurtarılması ve idare-i vâhide altına alınması mümkün olamaz ise de hiç olmaz ise prenslerin ârâ ve efkârını bir nokta üzerinde cem' etmek için her sene Kiyef'te bir meclis-i umûmî akd edilmesini ve bu mecliste bilcümle prensler hazır bulunarak mühem-i mülk ve milletin ittifâk-ı efkâr ile müzakere olunmasını teklif eylemiş idiysede prenslerden bazıları bu meclisi iki defa akd edebilerek yekdiğerleri aleyhinde olan huşûnet ve ruûnetleri üçüncü defa olarak bir daha in'ikadına müsâade gösteremedi.

Nasıl gösterebilirsin ki Rusya ülkesi şimdiki halde eyalet-i valiyeye münkasım olduğu kadar müstakil prensliklere münkasım olup Novgorod Polotsk Smolensk Çernigov ve Pereyeslav Tamutarakan Haliyc Tver Vladimir Suzdal ve Moskova prenslikleri mevcut prensliklerin en âzamından sayılır idi.

İşbu prenslikler miyânında vâkıa Kiyef Prensliği yine âzâm ad olunur idi. Ancak hükmü kendi dairesinin haricine çıkmayıp hatta dairesi dahilinde dahi hükmü yalnız bir hükm-ü lafziden ibâret idi. Çünkü sâlifü'z-zikr ikinci Sviyatopolk 'dan sonra ikinci Vladimir müstesile ve ikinci Yaropolk ve Pacislav ikinci Vzevolod ikinci İgor ikinci İzyaslav namıyla otuz sene zarfında yedi hükümdar Kiyef tahtına geçip halbuki bunlar taht-ı hükûmeti ancak yekdiğeriden gasp etmek veyahut yekdiğerine gasp ettirmemek gayret ve himmetiyle imrâr-ı evkat ederlerdi. İşte teşkiliyle beraber cihângirlik istidâdını ortaya koyan Rusya İmparatorluğu eğerçi ilk ve ikinci ve üçüncü imparatorları gibi imparatorlar elinde buluna gelmiş olaydı sahîhan cihângirâne bir hükûmet kurmaya muvaffak olacakları derkâr bulunduğu halde berminvâl-i muharrer ihtilâfat ve taksimattan nâşî öyle bir hâle geldi ki Peçenek Vavtis nam kabâil-i şarkıye Rusya'nın cenûb taraflarını bila-fütur yağmaya başlayarak her halde bütün Rusya'nın pâ-yı tahtı olmak ehemmiyetini muhâfaza etmekte bulunan Kiyef şehrini dahi tehtide başlamışlar idi.

Şu kadar var ki Suzdal Prensliği makâmında yine Rurik Hanedanı'ndan Dolgariki Familyasına mensûp Yuri namında bir prens olup mûmâileyh Rusya'nın bulunduğu hali nazar-ı em'âne olarak ve kabâil-i şarkıyenin hücûmlarını dahi hesap ederek kabâil-i mezkûre içinden eski Hûnlar gibi bir kabile zuhûruyla Rusya ülkesinin cenûb taraflarını yine istilâ edebilmesi ihtimalini bulmuş ve o halde eski Sarmatyalar gibi şimâl taraflarında Rusluğu bir zamana kadar muhâfaza edebilmek imkânını da görmüş olduğundan pâ-yı taht olmak husûsunda Kiyef şehrine kaîm-i makâm olmak üzere mûmâileyh 1147 tarihinde el-hâlet-ü hâzâ Rusya Devleti'nin ikinci pâ-yı tahtı mesâbesinde bulunan Moskova şehrini bina eylemişti.

Bir aralık yani 1149 tarihinde mûmâileyh Yuri Kiyef'te makâm-ı imparatoriye dahi yol bulmuş ve 1154 tarihine kadar orada hükûmet eylemiş ise de mûmâileyhin bu dereceye kadar muvaffakiyatı bütün prenslerin hasedlerine mûcip olarak umûmî bir muhârebe-i dâhiliye daha baş gösterdi ki asıl Rus Hükûmeti'nin izmihlâline bu muhârebe sebebiyet gösterdi. Şöyle ki:

Mûmâileyh Yuri'nin vefatından sonra Rusya'da Kiyef veya Moskova şehirlerinden hangisinin pâ-yı taht olacağı ve bunlardan hangisinde kâid sandali-i hükûmet olan prens umum prensler üzerine hükümdar ad olunacağı Moskova Prensligini derdest eden Androbugolevski nam prens ile Kiyef sandali-i hükûmetine geçen Ruztislav miyânında münâzaunfih olup diğer prenslerden münasebet mevkiyelerine göre birtakımı Moskova ve birtakım Kiyef prensinin tarafını iltizâm etmişler idi.

Bu münâzaa ile beraber nefis-i Kiyef Prensligi sahîhan sâlifü'z-zikr İzislav'a mı ait olacaktır yoksa diğer birkaç talibine mi verilecektir prensler miyânında bu da muhtelefünfih olup Kiyef Hükûmeti birkaç prensin birden namına ilân olunmuş ve öte tarafta Moskova prensliği dahi bu belâdan emin kalamayarak bilakis daha eşidine yine dûçar olmuş ve maa-hazâ tarafgirleri kendi beyinlerinde olan münâzaaya Kiyef Prensi mücadelesini tercih ederek en büyük şiddetlerini o cihette hasr etmekte bulunmuşlar idi.

Prens Yuri'nin vefatından sonra işbu muhârebat-ı dâhiliye ve bu münasebetle adeta fetret dinlemek iktiza eden zaman tamam seksen altı sene devam etmiş olup mukaddemleri vâkıa Rusya yine mütehâlif prenlere münkasım idiyse de yine Kiyef makâm-ı hükûmeti makâm-ı imparatoru ad olunur iken şimdi bu müddet zarfında bir zamana kadar hem Kiyef hem Moskova hükümdar-ı umûmî makâmı ad olunmuş ve hele bir aralık Rusya içinde ne kadar prens var ise her biri kendini hükümdar-ı umûmî itibâr ederek diğerlerini kendi emirlerine itâate davet etmeye kalkışmıştı.

Bu hale giren memleket ne olur?..... Şüphe yok ki haricden bir el uzatamayacak olsa bile dâhilen kendisini kendi eliyle mahveder. Fakat Rusya işbu ihtilâfat-ı daime ile kendi kendisini mahva ne kadar çalışmış ise edememiş ve ancak hariçden uzatılan bir el bu işi görmüştür ki keyfiyyet bervech-i âti (Âl-i Cengiz) bend-i mahsûsu mütâlâsından anlaşılacaktır.

Âl-i Cengiz

Âl-i Cengiz Asya milletlerinden ve tesiratının en büyük bir kısmını Asya üzerinde göstermiş cihangirlerden oldukları cihetle bunların asılları ve menşeleri ve devr-i istilâları hakkında iktizâ eden malûmât-ı mufssalayı ikinci kısım yani Asya Devletleri bahsine tehir etmek lazım geldiğinden burada bunlardan yalnız bir kısmının Rusya ülkesi içindeki keyfiyyet-i tagallüb ve istilâlarını zikr edeceğiz.

Vakitteki Cengiz Han Asya-yı vasatı ile İran ve Arabistan ve Anadolu taraflarında «kendisi vefat eder iken oğullarına demiş olduğu vecihle» merkezinden münhanîsine ancak bir sene de çıkılır bir daire içinde o zamana kadar rûy-i arzda hemen emsâli sebkât etmemiş bir ülkeyi zîr istilâsına almakla iştigal eder idi. Bunlardan Bahr-i Hazez'in şimâl taraflarında bulunan bazı kabileler çend seneden beri Rusya'ya akın ederek yağmagirlikte bulunan ve isimleri yukarıda zikr olunan kabilelerden Volga Nehri'nin öte taraflarında gayet vâsi ve pek zengin bir ülke olduğunu ve bu ülkeyi beynlerinde taksim etmiş olan prenslerin birbiriyle muhârebe etmekten hariçten memleketlerine giren kabâili men' etmeye dahi vakit bulamamakta olduklarını haber almışlar idi.

Binâberin milâdın 1220 tarihinden sonra Peçenek ve Ukıs halkıyla beraber bunlar dahi Rusya içinde cevelâna başladılar ve bir zamana kadar Moskoflar tarafından bir güne müdâhale görmedikleri gibi bunların hücûmları sâir akvâmın hücûmlarına makîs olmayıp husûsiyle Moğol Tatarları'nın cihângirlik efkârı Rusların dahi malûmu bulunduğu mebnî şark cihetinde kaîn birkaç prensler bi'l-ittifâk Moğolları yani Âl-i Cengiz'i tard ve def etmeye çalışmışlar ise de muvaffak olamamışlar idi.

Vâkıa o zamanlar Moğol tavâifi öyle kolay kolay mağlup edilecek sûretle muhârebe etmezler idi. Bunlar şimdiki asker-i nizâmiye gibi ve belki usûl-u aşârîye üzere olduğundan nâşî daha muntazam bir sûretle münkasım olup on kişiye bir onbaşı ve yüz kişiye bir yüzbaşı ve bin kişiye bir binbaşı kumanda etmekte ve on nefer binbaşı dahi bir beyin kumandası altında bulunup her zabıt üst tarafından aldığı emri tamamı icrâda bezl-i mehud eylemekte bulunduğu mebnî şu intizâm sayesinde berminvâl-i muharrer mesâhaya sığmaz koca bir ülkeyi zabt edebilmiş oldukları gibi Ruslara dahi kolay kolay mukâvemet gösterirler idi.

İhtimal ki Rusların heyet-i umûmiyesi bir yere gelmiş olsa idi Moğollardan kendi memleketleri içine giren bir büyücek fırkanın reisi bulunan (Tuşi) ye mukâbele edebilirler idi. Ancak istiğrab edilecek cihet şu ki bunlar yekdiğeri ile ittifâk edeceklerine bilakis yekdiğeri aleyhine Moğollar ile ittifâk ederlerdi ki bu sûretle Moğollar çend sene zarfında bütün cenûb-ı Rusya'yı tamamıyla zapt ettiler ve milâd-ı İsa'nın 1224 tarihinde Kıpçak Hükûmeti namıyla koca bir hükûmet kurdular. Kıpçak ismi Tatarlar indinde an asıl Elûta Nehri ile Ural Dağları'nın arasında vâki boylu boyuna arazinin ismi olup muahhare-i teşekkül eden Kıpçak Hükûmeti bu arazinin ismiyle yad

olunmuş idiyse de ülkesi yalnız bundan ibaret olmayıp eski Hazar ülkesini yani şimâl ve şimâl-i garbî taraflarından mâadâ Avrupa-yı Rusya'nın tamamını ihâta eylemişti.

Şimâlde kalan ve Rusya Prensleri'nin zîr idaresinde bulunan yerler dahi prensleriyle beraber Kıpçaklıların haraç-güzârlığı altına girip yalnız Moskova Prenslığı prens veyahût büyük prens unvanıyla Rus Prensleri'nin diğerlerinden biraz daha ziyâdece imtiyâzâta nâil ve Kiyef civarında bulunan prensleri ise bütün bütün Kıpçak hükûmetinin havza-i hükûmetinde dahil idi.

Bu hükûmet iki yüz kırk sene mikdarı daima terakkîde olup Âl-i Cengiz prenslerinden bir zatın emir ve fermânına bütün rüusa-yı kabâil-i itâat ederek emrinden harice çıkmaz idiler. Şimdi iki yüz kırk sene kadar bu sûretle devam ettikten sonra Asya taraflarında Âl-i Cengiz'in dûçar olduğu tedenniyat-ı seyyiesiyle işbu Kıpçak Prensleri arasında peydâ olan ihtilâf-ı efkâr dahi bunların tedenniyatını müstelzim olmuş ve 1463 tarihinde bu hükûmet vesî beş kısma taksim edilmişti.

İşbu beş kısımdan birisi Nogay kısmı olup Azak Denizi'nin şimâl taraflarını ve Don Nehri sevâhiline doğru mahalleri zabt etti ve ikincisi Kırım kısmı olup Kırım şibh-i cezîresini ve üçüncüsü Ejderhan kısmı olup Volga ile Don Nehri arasını ve dördüncüsü asıl Kıpçak denilen kısım olup Ejderhan'ın şimâl taraflarını ve beşincisi Kazan kısmı olup yine Kazan eyaletini zapt eylemişler idi.

Kıpçak Hükûmeti'nin berminvâl-i muharrer nizâmat ve tensikatı üzerine yine galebe etmek olur olmaz bir devlet ve millet için muhâl derecesinde müşkîl olduğu derkâr idiysede ittifâksızlık belâsı bir kere şu sûretle beş kısma ayrılmasını icap eylediği gibi ondan sonra bunun bütün bütün münkariz ve berbat olmasını dahi intâc eyledi.

Tarih mütâlaasından maksat vukuât-ı mazîyeden husûsat-ı atîye üzerine bir ibret almak ise burada karilerime şu ibreti ârâ-i ederim ki alemde hangi muvaffakiyet var ise cümlesi ittifâk sayesinde hâsıl olmuş ve hangi musîbet görülmüş ise beha-mehâl ittifâksızlık seyyiesiyle gelmiştir.

Bazı ahlâk kitaplarında görülür ki «İskender-i Rumi İskenderiye'de bulunduğu zaman denizden bir el çıkıp beş parmağını gösterir ve bunun taraf-ı gaybtan bir sual olduğunu bildikleri cihetle o suâle bir cevap verilir ise de el bir kere batıp yine çıkar ve mümkün değil gayb olup gitmez nihâyet İskender'in maiyetinde bulunan hükemâdan birisi yalnız iki parmağını gösterince mahûd el gayb olur gider ve bu hikmeti İskender'in suâli üzerine zikr olunan hakim şerh eyledikte el acaba dünyada beş kişi

ittifâk etse İskender'e galebe edemeyecek mi diye sual ettiğini ve kendisini dahi yalnız iki müttelik olsa bile yine galebe edebileceyi cevabını verdiğini der-miyan etmiştir.» diye hikâye edilir. Ancak tarih âlemi içine girildiği zaman bu gibi hurâfata hâcet olmayıp vukuât nazar-ı im'anla okunuyor ise görülür ki keyfiyet madde bu merkezdedir.

El hâsıl Kıpçak Hükûmeti bir kere berminvâl-i muharrer beş kısma taksim edildikten sonra artık Rusya için bâb-ı zafer açılmış demek olmuştur ki keyfiyet bervech-i âtî üçüncü fasılda görülecektir.

Üçüncü Fasil

Rusya Prensleri'nin Moğol Tatarlarına Haraç-güzâr Oldukları Müddet

An 1240 İla 1598

-Tafsil- Moğol Tatarları bârika-i belâ gibi şark tarafından baş gösterdikleri zaman Kiyef'te ve makâm-ı hükûmrani de bulunan büyük prens nasıl her zaman makâm-ı mezkûre geçen prensler yapmakta ise yine umum prenslere bir tevsiye-i umûmî gönderip Rusya ülkesi bu sûretle perakende ve perişân bir halde olur ise bekâ mümkün olmayacağını ve umumenin ittihadı lazımadan bulunduğunu beyan etmiş ve hele Tatarlar Volga Nehrini aşıpta içerilere doğru yayıldıktan sonra tavsiyesini bir kat daha teşdid eylemiş idiyse de yalnız şark cihetinde bulunan prensler ve onlar dahi mücerred memleketlerini kurtarabilmek garaz-ı hud serânesiyle ittifâkı kabul edip Tatarlara karşı çıkmışlar idi.

Halbuki Tatarların nasıl harp etmekte olduklarını görünce ve bu gidişle herîfler bütün Rusya'yı zabt edebileceklerini anlayınca yine kendi içlerinden bazıları «Siz tâ Kiyef büyük prensliğini zabt etmez iseniz muvaffak olamazsınız eğer Rusya-yı zabt ve ve istimlâk etmek azminde iseniz bu sözümüzü dinlerseniz bizde size yar ve yaver ve muin ve rehber oluruz» demeye dahi başlamışlar idi.

Kıpçakların reisi bulunan Tuşi Rusların bu gibi teklifine imkân vermeyip bunun bir hile ve hata olduğu zehabıyla kabul etmemiş ve cenûbtan bir dereceye kadar ilerlemekle iktifâ eylemiş idiyse de müşârünileyhin oğlu Batuhan muahharan Ruslar beynindeki ihtilâf-ı efkârın derecatını anlayarak Rus Prenslerini birbiri aleyhinde bilâ-istihdâm hem Kiyef büyük prensliği ve hemde cenûb tarafından sâir prenslikleri zîr zapt ve idâresine aldı.

Bu alışverişler içinde Tatarlara en ziyade hüsn-ü hizmette bulunan zât Vladimir prensi Yaroslav olmakla Kıpçaklılar artık geriki gibi yerleştikten sonra merkûmu Moskova prensliğine nisab ederek büyük prens unvanını ve bütün Rus Prensleri hükümdarlığı imtiyazını kendisine bahşetmişler idi.

Sîr küçük prensler adeta birer vilayet valisi ve belki sancak mutasarrıfı kadar da ehemmiyet alamayıp bunlar Kıpçaklılara haraç ve vergi verdiklerinden içlerinden hangisi vergiyi zam ederse Kıpçak hükûmeti onu nasb eder ve evvelki prensin mal ve eşyasını yağma eyledikten sonra azil eyler idi.

İşbu dereceye geldiği yani Rurik Hanedanı'nın Rusya'da hükûmeti rezalet mertebesini bulduğu halde prensleri yekdiğeri aleyhindeki kin ve adâvetten yine vazgeçmeyip Kıpçaklar şimâl taraflarına taarruz edememekte ve o taraflar nev'ama istiklâllerini yine muhâfaza edebilmekte iken Vazili nam büyük prens oraların küçük prenslerinde gördüğü istiklâl saâdetini kıskanarak Tatarları tâ Finlandiya'ya doğru davet ve celb eylemişlerdi.

Yukarıda Kıpçak hakkında yazdığımız bend-i mahsusda dahi söylendiği vecihle Kıpçaklıların Ruslar özündeki bu derece tegallüb ve tasallutları 1463 senesine kadar devam edip hele ondan sonra yine kendi aralarında tekevvün eden ihtilâflar üzerine beş kısma münkasım olarak bunlar dahi yekdiğeri ile iştigale başlamakla zikr olunan tasallut ve tagallüb biraz kesb-i hîffet eyledi ve şimâl taraflarında bulunan prensler yavaş yavaş istiklâl tam tadını duymaya yüz tuttu.

Bir hükûmet bir kere Kıpçak Hükûmeti'nde görülen hal-i inkısamı gördükten sonra artık zevale yaklaşmış demek olacağı derkârdır. Şimdi aradan yirmi sene kadar daha zaman geçmeksizin Kıpçak Hükûmeti dahi netice-i karını gördü ve hele Ruslar iki buçuk asırlık esaret üzerine hürriyet ve istiklâlin kadrini bilerek Kıpçaklıların berminvâl-i muharrer inkırazlarından istifade de kusur etmedi. Şöyle ki:

Yine Rurik evladından İvan Vazilyevic Kıpçaklıların hal-i inkırazını görünce Rusları Kıpçak tagallübünden kurtarabilmenin zamanı bu zaman olduğunu anlayarak bunun için en evvel Novgorod şehrini derdest etmek ve orada büyük prensliği ilân eylemek lazım olduğunu kararlaştırmış ve tamam yedi sene muhâsara ve muhârebeden sonra Novgorod şehrini almış idi.

Bu zaman Kıpçaklar artık şimâl taraflarından ellerini çektikleri ve Rus Prensleri yalnız başlarına kaldıkları cihetle mûmâileyh İvan prensler den bazılarını tav'an ve

bazılarını dahi kerhen zîr-itâat ve inkıyadına almış ve vaktiyle Kıpçakların kendileri aleyhine kurdukları tedbiri bu kere onlar Kıpçaklar aleyhinde istîmal etmek için Nogay Hükûmeti kısmıyla akd-i ittifâk eylemişti.

İşte böyle bâlâ-ittifâk bir hareketle 1481 tarihinde nefsi-i Kıpçak hükûmeti'ni mağlûp ederek hudûdunu tevsi' etmiş ve mûmâileyh bir taraftan Kıpçak Hükûmeti'ni vurur iken öte taraftan Türkler dahi Kırım şibh-i cezâresini vurmuş olup bu tazyîk Rusya için pek büyük suhûleti mûcib olduğu gibi muahharan Devlet-i Aliyye-i Osmâniye ile Rusya beyninde akd edilen muâhede iktizâsınca 1484 tarihinde Kırım dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya'ya terk edilmiştir.

Hazır tabiat zaman dahi yardım edip durur iken (tarihin kendisine bahşeylediği unvanı dahi istîmal edelim) Büyük İvan kılıcını kınına koymayıp Kazan Hükûmeti üzerine dahi hücûm ile 1486 tarihinde ona da kılıcına baş indirmiş ve Rusya Devleti mûmâileyhin himmet bir güzîdesi sayesinde adeta eski istiklâlini yine yerine getirmiştir.

Mûmâileyhin Rusya için sebkât eden bunca hizmetlerine mukâbil kendisi için (Çar) unvanını yani asıl hükümdar namını almakta hakkı derkârdır.

Eğerce kendisi biraz daha yaşamış olaydı Rusya'yı Tatarlar ondan bütün bütün halâs edeceği dahi şüphesizdi. Ancak ahlâfî kişver-i küşâlıkta bir aralık kendi eserini bulamadıkları cihetle Rusya yine bir zamana kadar Tatarların eline yakasını vermişti. Şöyle ki:

Mûmâileyh 1505 tarihinde vefat eylediği zaman yerine geçen oğlu dördüncü Vazili vâkıa ceri ve cengâver bir adam olup pederinin Rus Prensleri'ni henüz bihakkın tevhid edemediğini ve bunları tevhid etmek dahi müşkîl olduğunu görerek zimâm-ı milleti bütün bütün kendi yed-i istiklâline almak için şimâl taraflarından birkaç prensliği lağv ederek asıl (Çar) idâresi altında bulunan ülkeyi tevsi' eyledi.

Ancak bu işin henüz zamanı olmayıp pederinin Nogay Hükûmetiyle akd etmiş olduğu ittifâkı bozmaksızın onunla bi'l-muâvine Kazan Hükûmeti'ni bihakkın perişân etmekle beraber Kırım'ın dahi kârını itmâm eylemek ve Ejderhan Hükûmeti'ni de o hale koymak lazımdan iken buralara atf-ı nazar ehemmiyet etmeyip Rusya Devleti'nin yalnız Moskova ve Novgorod taraflarında birkaç prensliği tevhidden hâsıl olan cesâmetiyle iktifâyı kurmuş olması bir büyük hata idi.

Her ne ise bu hatayı dahi anladı. Zîra 1521 tarihinde Kırım ve Kazan Tatarları bâlâ-ittifâk kendi aleyhine kıyam ve tâ pây-ı tahtı bulunan Moskova şehrini dahi zapt ederek bu defa bütün Rusya Devleti Tatarların haraç-güzârlığı altına girdi.

Çar mûmâileyh Rusya Devleti'nin Tatarlara bir müddet daha vergi vermesine katlandı ise de bu katlanış ahlâfının katlanışı gibi miskinâne olmayıp el altından yine müttetikleriyle söz baş verir ve memleketi kurtarmak yolunu düşünür idi.

Yukarıda dahi demiş idi ki her muvaffakiyat ittifâkla hâsıl olup her musibet dahi ittifâksızlık seyyiesiyle gelir. İşte bu söz İvan hakkında iki sûretle dahi sıhhat-i hükümünü gösterdi. Çünkü kendisi Rusya tarafında bütün Ruslar'ın ittifâkını kazandığını ve takviye eylediği gibi öte tarafta Kazan Hükûmeti prensleri miyânında dahi bir ittifâksızlık hâsıl olup çar mûmâileyh Vazili bunlardan birisini bâlâ-iltizam onu tahta iclâs edeceği vaadiyle muâvenetini kazanarak bu muâvenet sayesinde Kazan Hükûmeti'ne galebe çalmış ve Kırım Hükûmeti dahi yalnız kalınca bi'l-mecbûriye Rusya'dan elini çekmiş hâsıl-ı kelâm 1533 tarihinde Vazili vefat eylediği zaman Rusya'nın hürriyet ve istiklâli yine kazanılmış idi.

Çar mûmâileyhin vefatından sonra Rusya için bir belâ daha hazırlanmış idi ki bu belâ Tatarların tagallübü belâsına dahi kıyas kabul etmeyip Rusya'yı bütün bütün alt üst etmek müstaid idi. Şöyle ki:

Vazili vefat ettiği zaman Rusya sandalı-i hükûmetinin varisi bulunan ve muahharan (Belâlî) namını alan dördüncü İvan henüz dört yaşında bir çocuk idi. Vâkıa bu ciltten evvelki ciltlerde görülmüş olduğu üzere İngiltere ve Danimarka ve İsveç'te bu misillü sabîlerin dahi hükûmeti kabul olunmuş idiyse de Rusya için henüz «Çar» unvanıyla bir hükûmet-i müstakile tanınmamış olduğundan bu yerler yani serâmedan halk hazır bu Çar unvanının varisi bulunan dördüncü İvan küçük bir çocuk iken bu unvanı bütün bütün ortadan kaldıralım Rusya yine prensliklere münkasım olsun diye bâlâ-ittifâk kıyâm etmekle ve mûmâileyh İvan'ın vâlidesi ise taraftarlarıyla mukâvemetle kalkışmakla dâhilen öyle bir muhârebe baş gösterdi ki hiçbir şeye kıyas kabul edemez.

Her şehirde her kasaba ve her karye de halk boğaz boğaza cenk ederler idi. Bu gidişle Ruslar kendi sinelerine hançer-i mahv ve izmihlâl sokmaya dikiş kalmış idi. Hele Belâlî İvan yetişti çıktı bu davaların cümlesine fısıl verdi.

Mûmâileyh tab‘an gayet merhametli şefkatli ve adil ve hak şinâs bir adam olup ancak 1544 tarihinde zimam-ı hükûmeti yed-i istiklâline aldığı zaman her ne kadar henüz on beş yaşında bir çocuk idiyse de Rusya’nın evvelki gibi prensliklere münkasım olduğu halde idâre olunmasından ne gibi mazeretler tevellüd edilebileceğini gerek vâlidesinin devam eylediği muhârebât-ı dâhiliyeyi müşâhede ile re‘ye'l-ayn görmüş ve gerek kulak dolgunluğu ile anlamış olduğu cihetle Çarlık tahtına oturduğu gün Rusya’yı bir idâre-i müstakile-i zalime altına almak ve bi'l-umûmî prenslere ve halkın efkâr-ı mütehâlifesine fevka'l-âde bir zulüm ve şiddetle mukâbele ederek bu sûretle Rusya’yı idâre-i vâhide-i müstakile altına sokmak efkâr ve mütâlaatıyla oturmuş idi.

Fakat selefi Vazili kadar az düşünür ve az düşünmesi sebebiyle birtakım sehvler ihtiyârına mecbûr olur adam olmayıp en evvel dâhilen şiddet göstermeyi tecviz etmeyerek birinci derecede hâricen Rusya’ya müdâhale etmeye başlamış olan elleri kırmak lazım olduğunu düşünmüş ve binâberîn en evvel taarruza başlamış olan Tatarlar ile Lehliler’e ve bâdehu İsveçlilere mukâbele eylemişti.

Mûmâileyh bu muhârebelerin bazısında galip bazısında mağlûp olmuş idiysede kendisinin asıl ehemmiyet verdiği şey Rusya’yı bir idâre-i müstakile altına almaktan ibâret bulunduğuna mebnî muhârebât-ı hâriciyeye bir netice vermeksizin dâhilen bir işe teşebbüs etmemeği kararlaştırdığından ve böyle bir fikr-i şedîde bulunan adamın behamehal mazhar-ı muvaffakiyet olacağı derkâr bulunduğu Tatarların ihtilâf halleri ve İsveçlilerin (İsveç 89 mürâaat) meşâgil-i dâhiliyeleri yardımıyla onlara bi'l-sevhle ve Lehlilere bi'l-himme galebe eyledikten sonra silahını dâhile çevirdi.

Mûmâileyhâ en evvel Rusya içinde prens namında hiç kimse olmadığını ilân ederek bu ilânını ol kadar zulüm ve taaddî ile teayyün eyledi ki sâir prensliklere taraftarlık eden bazı erbâb-ı nüfûsu katletmek şöyle dursun kendi oğluna riâyet ve taraftarlıkta bulunan kendi tebaa-i sadıkasını dahi umumen idam eder idi. Hatta kendi ciğerparesi oğlunu dahi yine kendi eliyle idam eylemiştir.

Halk böyle bir belâyı görünce fesâdat-ı dâhiliyeden el çekmek şöyle dursun ihtilâf-ı efkârı bütün bütün hatırdan bile çıkardılar. Mûmâileyh belâlî İvan arzu etmiş olsa kendisine arz-ı ibâdete bile hazırlandılar.

Ancak mûmâileyh bundan sonra adl ü refeti ele aldı ve «bir hükûmet-i müstakile tebaasını sever ise onların saâdeti için işte böyle çalışır» diye ol kadar adilâne hüküm ve siyâsete başladı ki bütün millet kendisinin minnetdarı oldu «Çar» unvanını herkes

mûmâileyhe layık görüp kendisini hâkim-i müstakil tanıdılar. Mûmâileyhin Rusya içinde fûnûn ve maârifin ve medeniyetin terakkiyatı için yaptığı işler kayıt ve tarife sığar şeyler değildir.

Mûmâileyh Rusya'yı sahîhan bir idâre-i müstakile altına almış olduğu halde 1584 senesinde vuku-ı vefatından sonra yerine geçmiş olan Fedor mübtela olduğu zaif-i efkâra mebnî reyinden sebat eder ve zulmü istihsal-i saâdete medar ve adli idâme-i saâdete vasıta ittihaz eyler bir adam olmadığından 1598 senesine kadar devam eden müddet hükûmetinde Rusya içinde efkâr-ı mütehâlifenin yine kesb-i kuvvet etmesinden başka bir şeye hizmet etmeyip sene-i mezkûre de kendi tayy-ı zâdesi Godunov kendisini tesmim eylediği gibi ondan sonra makâm-ı hükûmete birçok heveskâr yeltenmiş idiyse de efkâr-ı umûmiyenin ihtilâfı hiçbirisini kabul etmeyip hele 1598 tarihinde Romanof Hanedanı bu davalara netice vermiştir ki keyfiyet bervech-i âti üçüncü bâbta görülecektir.

Üçüncü Bâb

Romanof Hanedanı'nın Müddet Hükûmetleri

An 1598 İla 1762

-Bu hanedana ismini bırakmış olan asıl Romanof Rusya sandali-i hükûmetine on beş sene sonra cülûs etmiş bir çar ise de hanedan-ı mezkûrun başlangıcı herhalde 1598 senesi olduğundan biz sene-i mezkûreyi mebd-i ittihaz eyledik.

Yukarıda ikinci bâbın üçüncü faslı nihayetinde denilmiş olduğu vecihle imparator Fedor mübtelâ olduğu zaif kalbe mebnî rakibi bulunan dayızadesi Godunov tarafından tesmim edilmesine kadar merkûme cüret veripte bi'l-tesmim ölüm yatağına girdiği zaman katili bulunan merkûm Godunov'un büyük kardeşi Fedor'u kendisine halef nasb eylemişti.

Ancak çar merkûm vefat eyledikten sonra Godunov hükûmete layık ne kadar prensler var ise kimisini idam ve kimisini nef' ve tağrib eylediği sırada merkûm Fedor dahi şimâl taraflarına firar eylemiş ve binâberîn katil merkûm Godunav sandali-i hükûmete cülûs etmişti.

İşbu Godunov mesmûm Fedor'u büyük İvan'dan doğurmuş olan Anastasya'nın biraderi ve aslı Tatar bir zat olup hükûmeti ihrâz eyledikten sonra bazı muhârebât-ı dâhiliyede oldukça yararlığını göstermiş ise de «el-cezaü min cinsil âmel» mefhumunca

1605 tarihinde kendisi dahi tesmim olunarak yerine oğlu ikinci Fedor unvanıyla cülûs etmiş ve fakat halef-girân merkûmu dahi mevki-i ikbalde bırakmayarak yine merkûm o sene hal' etmişlerdi.

Merkûmi hal' eden kimse Graguvar Otrepyef* isminde meçhul el-asıl bir adam olup ancak sâlifü'z-zikr Godunov sandali-i hükûmetin asıl varisi bulunan Dimitri'yi dahi tesmim etmiş olmasından dolayı öteki beriki «Dimitri vefat etmedi işte ben Dimitri'yim hakkımı isterim» diye gelip idda-yı hukûk eylediği sırada merkûm Graguvar dahi gelip Fedor'u hal' eylemiştir.

Oda makâm-ı hükûmette bir sene kadar kaldı ve muhârebât-ı dâhiliyede mücerret ikbâlini muhâfaza için zarûri bazı yararlılıklarda bulundu. Ancak bir kere böyle rezalet derecesini bulmuş olan işin rengi derhal daha başka bir sûrete mütehavvil olarak dâhilen mevki-i hükûmete lâyenkatı hüçûm etmekte bulunan müddeîlerden de kat'-ı nazar Lehliler harekât-ı taarruz-kârânelerini artırarak gele gele tâ Moskova'ya kadar geldiler ve Rusya Hükûmeti'nin namını sahîfe-i zeminden kaldırıp ülkeyi mezkûru bütün bütün kendi idâreleri altına almaya dahi hemen bir şey bırakmadılar.

Nihayet sâlifü'z-zikr Godunov'un büyük kardeşi olup şimâl taraflarına firar etmiş ve muahharan Graguvar tarafından bi'l-temin götürülerek Moskova şehrine metropolid nasb edilmiş olan Fedor bu koca devleti bütün bütün izmihlâl ve inkırazdan kurtararak temin bekâsı hizmeti ancak kendisine kalmış olduğunu görmekle bu yerleri yani serâmedan milleti etrafına toplayıp vakit ve zamanı ve o vakit ve zaman içinde kendilerinin halini güzelce anlattıktan sonra bu milletin bekâsı için milletin intihabıyla bir hükümdar-ı müstakile ihtiyaç olduğunu ve kardeşi Godunov'un irtikâb eylediği fenalıklardan kat'-ı nazar ancak kendisi merkûmun her halde istihsâl etmiş olduğu hakk-ı hükûmete varis bulunduğunu ve fakat bu teklifi arz etmekten maksadı kendi ikbâlini istihsâl olmayıp mücerred vatanını böyle bir belây-ı mübremden muhâfaza için arz eylediğini ve binâberîn oğlu Romanof Mişel'in hükümdar intihab edilmesi lazım geleceğini garik ve amik der-miyan etmekle teklifat-ı vâkıası tamamen kabul olundu.

Şimdi Romanof Mişel 1613 tarihinde makâm-ı hükümdariye intihab ve davet edildi ve bu hanedan üzerinde Romanof ismi ilâ-nihâye bâki kaldı gitti.

Mûmâileyh Romanof medeniyeti ve muktezâ-ı medeniyeti layıkıyla anlamış ve Rusyayı dâire-i medeniyete sokabilmeye kâfi ve kefil bulunmuş idiyse de o zaman

* Grigori Otreprev

Rusya'nın bulunduğu hale göre mûmâileyhin himmeti ancak Rusya'yı zeval ve inkırazından kurtarabilmiştir. Şöyle ki:

Rusya sandali-i hükümrani birtakım heveskarlar miyanında münâzaunfih olup husûsiyle halk yukarıda dahi ismi sebkât eden mesmum Dimitri'nin tesmiminden dolayı pek ziyade teessür etmiş ve Dimitri namında birkaç müdde-î zuhûrine mebnî halk adeta Dimitri'nin sahîhan vefat etmemiş bulunduğu kanarak Dimitri namında her kim zuhûr eder ise başına toplanmakda bulunmuş olduğundan bu sûretle zuhûr eden Dimitriler mevki-i hükûmette bulunan zevâtı cümleden ziyade meşgul ederlerdi.

Binâberîn Rusya hudûdu şimâlen İsveçlilere ve garba dahi Lehlilere açık kalıp İsveç kralı meşhur Gustav Adolf ise vaktinin tâ cihangirliğe müstaid erbâb-ı fütûhatından olmakla şimâl taraflarını mûmâileyh zabt etmiş ve Lehistan kralının oğlu Vladislav dahi garb ve garb-ı cenûbiden gelerek tâ Moskova'ya kadar girmiş idi.

İmdi Mişel Romanof bu iki devletin ikisine birden ilân-ı harp ederek ve en mühimi olmak üzere bu aralık yine Dimitri namında bir müddeî daha zuhûr etmekle ona dahi cevap vermeye kalkışarak bir hayli muhârebe etmiş idiyse de Rusya'nın zaten fıkâdâne yüz tutmuş olan kuvveti bu kadar düşmanlar ile mukâbeleye kifayet etmediğinden 1617 tarihinde İsveç Kralı ile bir muâhede-i sulhiye imza ederek şimâl taraflarından birkaç eyaleti İsveç'e terk eyledi. Ve bir sene sonra dahi Lehliler ile on dört sene-i müddet için bir mütâreke muâhede namesi bi'l-tanzim bunun hükmünce Smolensk ve Severi düluklarını Lehlilerin istimlâkı altında bıraktı.

İşte bu kere gavâil-i hariciye bu sûretle bertaraf edildikten sonra artık dâhilen Dimitri taraftarlarının dahi burnunu kırmak pek kolaylaştı ve kırdı isede bîçâre tamam tâmîrat ve ıslâhata hizmet edeceği zaman nâgehânî vuku-ı vefatıyla ondan mahrum kaldı.

Kendisi hayatında iken oğlu Aleksey'i veliahd ittihaz edinmişti. Vefatı 1645 tarih-i milâdiyesine müsâdif olduğundan tarihi mezkûrde bu yerler bi'l-ittifâk Aleksey'i çarlık makâmına iclâs eylediler.

Mûmâileyh Aleksey gayet zeki ve fatîn ve henüz on altı yaşında bir nevcivan olup pederinin pek çok himmetlerle istihsâl edebilmiş olduğu emniyet-i dâhiliyeyi idâme husûsunda usûl-ü meşverete yakın bir sûret tasavvur eylemiş idiyse de bu bâbda kendisine müsteşar olmak üzere intihab eylediği bacanağı Hilusislav nam şahsın efkâr-ı hûd seranesi seyyiesiyle nâfi zanettiği şeyin bi'l-vücuha mâzeretlerini görmüştü. Şöyle ki:

Merkûm Rus milletinin idâre-i mûtedilane ve müşfikânedan ziyade kahr ve tenkil altında bulunması maksada muvâfık olduğunu Aleksey'e tavsiye ederek mûmâileyh tarafından gördüğü mukâvemet-i şedîde ile beraber kendisi o kadar mütehakkimâne tavırlarda bulunur idi ki bu yerler ve hatta serâmedan devlet bile kendisinden ve ondan kat'ı nazar böyle bir namerde yüz verdiğine mebnî Aleksey'den müteneffir olmuşlar idi.

Millet ise zaten ihtilâle ziyadesiyle meyyal bulunmasıyla ve hele Kazaklar istirdad-ı istiklâle bile kendilerinde kuvvet görmesiyle ötede beride zuhûr eden küçük küçük ihtilâller Kazak tâifesi için bir evrenin yerini tutarak Ejderhan iklimi ref'-i livâ-i isyan etmesi ve Rusya içinde muhârebât-ı dâhiliye bu sûretle teceddüd etmesi üzerine Romanof'un İsveç ve Leh devletleriyle akd ettiği muâhedeler dahi bozularak mûmâileyhin bidâyet-i hükûmetinde Rusya ne halde idiyse yine o hale gelmiştir.

Vâkıa Aleksey var kuvveti bâzûya vererek Kazaklar'ı berbat ve kendisinin intihab girdesi olan bir reisi bunlara vali nasb vâkıad etmiş ve Lehlilere dahi galebe çalarak Smolensk ve sâir eyaletleri kurtarmış ise de İsveçlilere galebeden meysus kalmıştı. Leh kralları Rusya da aralık aralık zuhûr eden fesâdat-ı dâhiliyeyi vesile ittihaz ederek ve bekâ-yı selametleri Rusya sandalı-i hükûmetinin kendisine teslimi sûretinde olduğunu halka anlatarak makâm-ı hükûmete kendilerine nasb vâkıadı için çalışmakta oldukları misillü bu kere Aleksey dahi bu oyunu kendi tarafından Lehlilere oynamayı kurmuş ve Lehistan'ın taarruzat-ı mütetâbiasına bu sûretle mukâbeleyi kararlaştırmış olduğundan bu aralık Devlet-i Aliyyeyi Osmaniye Lehistan fethiyle meşgul bulunduğu sırada Lehliye yardım etmeye kalkışmış ve tafsili Osmanlı tarihinde görüleceği üzere işbu Leh muhârebesinde Devlet-i Aliyye için pek çok zarar ve ziyana bâis olmuş idi.

Hatta bu hareketi üzerine Devlet-i Aliyye kendisine ilân-harp edipte Hotin muhârebesini açtığı zaman tanzîmat-ı dâhiliyeyi bütün bütün yüzü üzerine bırakarak mücerred Lehliye arz-ı haşmet etmek ve Lehistanca olan garezini ol sûretle yürütmek için Avrupa devletlerinden istiâne etmiş ve istediği yardıma nâil olamamakla beraber yalnız kendi kuvvetiyle olsun bu muhârebede devam etmeyi azim ve cezim ile kezâlik tafsili Osmanlı tarihinde görülecek olan Hotin muhârebe-i müdhişesini başa çıkarmıştır. Fakat bu kadar fedakarlıklar ve bu kadar himmetlerle beraber Lehistan Krallığına intihabı gibi kendisince en mühim bildiği emeline nâil olamadı.

Mûmâileyhin işbu meşâgil-i harbiyeyi bertaraf ettikten sonra ıslâhat-ı mülkiyece olan himmeti dahi münker olmayıp dahil memleketde hem sanayi yoktan var etmek ve hem de Asya ile ticaret eylemek sûretlerinin ikisine birden karar vermiş ve Avrupa'dan celb ettiği ustalar vasıtasıyla bazı akmişe destgahları küşad ederek bunların malûmâtını Asya'ya ve Asya eşyasını Rusya'ya ithal için dahi Volga Nehri'nin mecrayı ticaret haline koymak kararıyla iki kıta sefine inşa ettirmişti. Ancak zikr olunan sefineleri Kazaklar ihrâk ettikleri cihetle işin bu sûreti yarıda kalmıştır.

Vâkıa böyle iki büyük ve mühim işe birden başlamak müdebbir olan bir adam için kâr-âkıl değil ise de bu aralık Avrupa semend-i saâdeti şöhet-i terkide alabildiğine yürütmekte olduğunu gördükçe ve kendi memleketinin henüz hal-i vahşette bulunduğunu muvâzene eyledikçe esbâb-ı terakkînin hiç birisini tehir edemeyerek hepsini birden başlamak kendisi için zarûrî idi.

Hatta maârifeye himmet dahi tehiri kabil olmayacak bir keyfiyyet olduğunu görmüş ve pâ-yı tahtında bir matbaa küşadı ile Rusya'nın o zamana kadar evrak-ı perişân içinde kalan bazı nizamatı en evvel tab' ve neşr eylemiştir.

Hâsılı hükümdar mûmâileyhâ himmeti inkâr olunamayacak zevattan olup 1676 senesinde vuku-ı vefatı Rusya'nın terakkiyatı için büyücek bir tehiri müeddâ olmuştu.

Mûmâileyhin vefatından sonra yerine geçen oğlu Fedor eğerce terakkiyatı medeniyece himmeti berkemâl bir adam olduğundan Moskova şehrinin tevsi' ve tanzimi ve bazı nizâmat-ı mülkiye ve askeriye vaz' gibi hizmetlerde bulundu. Ve husûsiyle zâdelik unvan ve elkabını ve onlara mahsûs kâffe-i imtiyazatı iptal ederek unvan ve elkab ve imtiyazı herkesin meziyet-i mahsûsasına nisbetle taraf-ı devletten nâil olacağı rûtbeye hasr eylediyse de müddet hükûmeti çok sürmeyip Rusya gibi henüz intizâm görmemiş bir yer için az günde çok intizâma muvaffak olmak dahi güç olduğundan ve kendisi zaten alîl mizaç bir adam olduğundan 1682 senesinde vefatı vuku' bulduğu zaman Rusya Devleti yine hal-i sâbıkından fazla terki görmemiş sayılır idi.

Fedor hal-i hayatında iken başka varisi olmadığından dolayı kardeşi İvan ile Petro'yu (ki Büyük Petro'dur) kendisine veliahd edinmiş idiyse de İvan meczûp ve muhtelû's-şuur bir çocuk olduğundan ve Petro dahi on on bir yaşında bir sabî olduğundan bunlardan hiçbirisine tebaiyyet câiz olmayacağı sözü ayağa düşmüş ve vâkıa bunların altı nefer hemşîreleri içinde Sofya nam prenses ferd zeka ve dirayetle

meşhûr ise de Rusya da kadınların hükûmeti gayr-i mesbuk ve gayr-i câiz bulunmuş olduğundan ötede beride yine bir ihtilâl gıcırdamaya başlamıştı. İhtilâle sebebiyet veren yine prenses Sofya olup mûradı ise veliahd bulunan iki prensin hükûmete adem-i liyâkatlarını meydana koyarak kendisinin hiç olmaz ise vesâyet suretiyle olsun hükûmetini tanıttırmaktan ibâret bulunmakla mezbûre isterlic* denilen ve hal ve şanları aynıyla bizim yeniçerilere meşâbih bulunan askeri tâife-i bakıyyesini ayaklandırmış ve ele geçen vükelâ ve serâmedan ve zabitânı hapis ve içlerinden pek çoğunu idam ettirerek nihayet İvan ile Petro'nun bi'l-iştirak hükûmetlerini ve kendisinin dahi bunlar üzerine vesâyetini kabul ettirmiştir.

Vâkıa mezbûre dirayet ve iktidâr-ı fevka'l-âdesini kendisi dahi tanıyarak imparatoriçe sıfatıyla henüz hükûmeti kabul olunmamış olduğu halde vükelâdan istediğini azl ve istediğini nasb etmeye ve kendi namına sikke darb ettirmeye kalkmış ve muvaffak dahi olmuştu. Ancak halka berminvâl-i mesbuk kendisinin vermiş olduğu isyan ve ihtilâl dersi her halde vesâyetten dışarı çıkamayacak olan müddet-i hükûmetini gavâil ve meşâgil ile geçirmeye sebep olmuştur. Şöyle ki: Bu aralık Raspop isminde bir kimse âyin-i iseviyetin aleyhine olmak üzere kadim Rus âyinine şebih yeni bir âyin teşkil ederek isterlic asâkirine «Size telkin olunan din Hazret-i İsa'nın namına olarak fakat kendi vefatından senelerce sonra teşkil olunmuş düzme bir şeydir. Sizin babalarınızın âyini budur» diye telkin etmeye başlamış ve asâkir-i merkûmeden bir haylisini işbu âyin-i cedîde sokmuştu.

Merkûmun şu iğvâsıyla isterlic askeri fenalaşarak Rusya içinden hristiyanlığı kaldırmak için kiliseleri basmaya ve ruhbanı taşlamaya başlamalarıyla eğerce Sofya kendisine sadık kalan askerler ile bunların önünü almaya kalkışmış ise de iş alevlendikçe alevlendikten geri kalmamakta bulunmuştu.

Mezbûre Sofya gayet kurnaz ve dilbaz ve hüsn-ü cemali yerinde ve evzâ' ve meşveri değerinde bir serfiraz olup isterlic rüesâsından pek çoğunu envâ-i mevâid-i dil-firib ile kendi tarafına çekerek berminvâl-i muharrer fesadın önünü almakla beraber hatta bi'l-istiklâl zamam hükûmeti dahi kapmak yolunu bulmuş idiyse de mezbûreye çatmak ve nüfuz-u hükûmeti kendi eline almak azminde bulunan İslaz denilen Hüvenisko nam kimisine nasılsa nâil-i emel olamadığından dolayı sâlifü'z-zikr Raspop ile bi'l-iştirak ve isterlic ile bi'l-ittifâk adeta ilân-ı isyan eyledi.

*Strelets, Tüfekçiler veya (Rus yeniçeleri) Rus askeri birliği.

Bu isyan üzerine Sofya artık dikiş tutturamayacağını anlamış ve familyası halkını ve ashabını müstashaba Moskova'ya on iki saat mesafede kâin Trineyte* nam manastıra kaçmış idi. Orada manastırı taht-ı istihkâma aldıktan ve ve sâir esbâb-ı lazıme-yi tedarik ve tehiyye eyledikten sonra nice dil-firibane mektuplarla Hüveniskoyu davet ve merkûm dahi icabet etmekle manastıra gelir iken yolun üzerinde memur bulunan pusu tarafından kendi ashabıyla beraber ahz ve girift olunarak Sofya'nın huzurunda derhal idam edildiler.

Bu haber-i müdhiş erbab-ı ihtilâle vasıl olur olmaz ateş-i ihtilâl bir kat daha parladı ve asat hanedan-ı hükûmet âzâsını bire kadar öldürmeye yeminler ve kasepler eylediysede Moskova metropolidi araya girmekle ve hanedan-ı hükûmete sadık bulunan bu yerler ve sâir rüesâ kapıları halkını silahlamakla assaten en büyük fırkasına havf ve teferika arız oldu.

Bundan sonra halk bir araya gelip Sofya'nın dahi inzimam-ı rey-iyle o zamanlar seyf ve kalemi yed-i inhisarında cem' etmiş ve ferd-i iktidar ve dirayetle şöhret bulmuş olan Vazil Galiçyan nam kimesneyi devlet ve vekili nasb etmişler ve seraskerliği dahi uhdesine ihâle eylemişler idi.

Mûmâileyh Vazil bir himmet-i mahsûsa-i fevka'l-âde ile fesadat-ı dâhiliyenin hepsini bertaraf etmiş ve düvel-i mütacâvire ile dahi münâsebat-ı lazımayı düzelttiği gibi bu asır Fransa'nın on dördüncü Lui asrı yani devr-i terakkiyatı olmakla Rusya Devleti namına ve birinci defa olarak Fransa'ya bir heyet-i sefâret bi'l-irsal engele dahi münâsebat-ı düveliyeyi yerine koymuştu.

Mûmâileyhin himmet-i mahsûsası semeresiyle Rusya Devleti'nin İsveç ve bir de Kırım hükûmetlerinden başka hiçbir gavâil-i kalmayıp eğerçe mûmâileyh bunların dahi çaresini tahriye hazırlanmış idi ise de Büyük Petro'nun sin-rüşd bi'l-vusul hukûk irsiyesini muhafaza için vuku bulan teşebbüsâtı mâni olmuştu.

Büyük Petro ezmine-i müteahhiranın sahîhan en büyük hükümdarlardan birisi olup Rusya Devleti'nin meceddidi bulunmakla ahvâl-ı mahsûsasını başlıca bir bendte zikiretmeyi münâsip gördük.

* Troitsk

«Büyük Petro»

Büyük Petro zamanının en büyük hükümdarlarından olduğuna göre komşusu bulunan İsveç Devleti'nin o zaman Büyük Petro ile hem asır olan Demirbaş nam kralı dahi şecâat ve cengaveride asrının en büyüklerinden madud bulunduğuna ve husûsiyle Büyük Petro ile mûmâileyh miyanında pek büyük münâsebet-i harbiye cereyan eylediğine mebnî burada Büyük Petro'ya mahsus bendi kırâat eder iken İsveç, Norveç tarihinde dahi Demirbaş'a mahsus olan nazar-ı mütâlaaya almalıyız. Zîra münâsebet-i harbiyeden İsveç, Norveç tarihinde zikir edilmiş bulunanları tafsilden ihtirâzen burada tekrar edilmeyecektir.

(İsveç Norveç An Sad 129 İla 158)

Mûmâileyh Büyük Petro hemşîresi Sofya'nın vesâyet-i altında olarak kardeşi İvan ile bi'l-iştirâk 1689 tarihine kadar evvel sûretle lafza hükûmet ettikten ve bu müddete kadar ispat-ı rüşd edildikten sonra hemşîresi mûmâileyhânın baş vekil Galiçyan ile bi'l-ittifâk hem kendi hukûk irsâbesini pâymal edecek kadar müstakilane hareket ve hemde vekil-i merkûmu halka adeta hükümdar tanıttıracak kadar muâmelâtını görünce dayanamayıp sene-i mezkûrede bazı maiyeti halkıyla Trineyte manastırına tahassun etmiş ve orada bu yerlerden ve isterlic rüesâsından kendi tarafını iltizam edenler ile bi'l-müşavere kalkıp saray-ı imparatoriyeyi basarak ve hemşîresini hapis ve baş vekil merkûmu şimâl taraflarına nefi ile birçok hevâdarlarını dahi keserek asarak kendi hükûmet-i müstakilesini ilân eylemiştir.

Kardeşi İvan kendisinden daha yaşlı olup eğerce nevbet-i hükûmet sene onun hakkı idiyse de mûmâileyh biraz meczupça bir adam olduğundan bu yerler Büyük Petro'yu intihab etmiş oldukları cihetle Petro dahi kardeşi bilâ-rıza mûmâileyhde bir köşe-i inzivâya çekilmişti. Petro gayet hırçın ve haşîn bir adam olup öfkesini yenemez şiddetine belki kendisi dahi takat getiremez duramaz oturamaz idiysede herşeye meraklı ve merak ettiği bir şeyi öğrenmeye veya icrâ etmeye iktidarlı gayet fatîn ve zeki idi.

Hemşîresi Sofya Petro'da bu derece zeka ve fetaneti gördükçe ileride kendisine oynayacağı oyunu istidrak ederek mûmâileyhi cahil ve terbiyesiz bırakıp bu sûretle millet-i nazardan düşürmek yolunu kurmuş ve binâberîn Petro'yu terbiye ve tağlimden mahrum bırakmış idiysede Petro tamam sinn-i temyize vardıkta bulunduğu hal-i

cehaletinin derecesini taktir ederek Rusya İmparatorluğu gibi büyük bir mevki ilerde müstakilen kendisinin olacağını der-hatırla bu mevki bu derece cehaleti ile kesb-i liyâkat edemeyeceğini anlayarak Flemenk ve Alman lisanlarını tahsile başlamış ve tahsil eylemiştir ki bunlar ol asrın ulûm ve fûnûnla müştehir bulunan milletin lisanları olmakla sahihan Petro için büyük istifadeleri mûcip olmuştur.

Mûmâileyhin imparatorluğu nazarında ne kadar büyüttüğünü ve bu büyük mevki bi-hak liyâkat kesb etmek için nasıl hazırlandığı şununla dahi muvâzene edilebilir ki «Taymirman» nam Almanlu feylesof ile bazı mübâhaselerinde Rusya Devleti'nin terakkiyatı mutlaka bahren olacağını işitmiş ve devlet müşârünileyha için denizciliği kendisi ihdas etmeyi dahi kurmuş idiysede sudan pek ziyade havfına ve adeta bir küçük nehri geçer iken bile havf ve hirasına mebnî bunu maksadı için mâni ad etmiş olduğundan köprüler ve rıhtımlar üzerinden kaldırıp kendisini nehre ata ve yüzmek için çabalaya çabalaya bu korkuyu dahi def ettikten ve yüzmek öğrendikten sonra Trineyte manastırı civarında vâki göl içinde sandal ile volta vurmaya dahi başlamıştı. Petro müstakile makâm-ı hükûmete cûlûsunu müteâkip tasım girdesi olan tanzîmatın icrâsına mâni gördüğü isterlic askerinin izâle-i vücudunu vâcip görmüş idiysede bunun için evvela elde muntazam bir asker bulundurmak lâzımdan olduğunu anlamış ve bu asker dahi Fransa'da olduğu gibi tağlimli muntazam bir asker bulunması icap edeceğine hüküm eylemiş olacağından ahas-ı münâsebatından olup Fransa ve Flemenk ve Rusya hizmet-i askeriyesinde bulunduğu halde pek çok hizmet-i melekiyede dahi yararlılığını göstermiş olan Lifer nam zat ile bi'l-müşâvere en evvel Moskova civarında vâki Preopazenski nam sarayda bu yârzâdelerden ibâret elli kişilik bir bölük nizamiye teşkil eylemiştir.

Bundan sonra işin içine İngiltereli Gordon nam zat dahi karışıp onunda inzıam himmetiyle işbu bölüğe nefer kayıt olunan zâdegân askerliği öğrendikçe bunları diğer bölüklere zabıt çıkara çıkara asâkir-i nizamiyeyi birkaç alaya kadar iblâğ eylemiş ve bunlara cenkçiliği ulemâ-i tâlim etmekle iktifâ etmeyerek adeta cenk göstermek için ateşli tâlimlerden fazla mahsûsan bina ettirdiği bir kaleye çend tabur asker ikâme ve çend alayı askere dahi hariçten hücum ettirmiş ve tarafından bir hayli mecruh ve maktul vuku' buluncaya kadar cenk ettirip bâdehu asâkir-i muhâsemenin beynini güç hal ile bulabilmişti. Fakat kendisi bu kuvvetle dahi isterlici kaldırmaya cesaret edemeyerek asâkir-i muntazama ve gayr-ı muntazamayı bir müddet birlikte istihdam eylemek ve

isterlic askeri nizamiyeye ibraz-ı husûmet ettiği cihetle onları dahi işgale medar olmak üzere asâkir-i mevcudesini Dnepr Nehri'nde inşa ve tedarik ettirmiş olduğu kayıklara ırkâben karyem üzerine tasalluta memur etmiş ve işte bu muamele Devleti Aliyye ile Rusya miyanında birçok vakitler sürüp giden münâsebet-i harbiyeye mebde olmuştur.

Vâkıa tanzîmata mübâşeret eden bir devlet için bir gâile-i harbiye açmak kâr-âkıl değildir. Husûsiyle Devlet-i Aliyyeyi Osmaniye gibi kılıcı kuvvetiyle cihanı titretmiş olan ve o aralık Rusya'ya hemen hiçbir zararı olmayan bir devlete karşı ilân-ı harp edişine rüesâdan bazıları dahi bir mânâ verememişlerdi. Ancak ilerde Devlet-i Aliyye tarihinde dahi görüleceği üzere bu aralık Devlet-i Aliyyeyi Osmaniye bir taraftan Venedik cumhuru ve Macaristan cihetinden Almanya ve Moldova tarafından Lehistan ve Anadolu'nun pek çok mahallelerinde dahi dahili birtakım müdâhaletiyle müşkilât ile meşgul bulunduğundan bu müşkilâtın Rusya menâfi'ne hizmet edeceğini Petro rânâ bilirdi.

O zaman Rusya Devleti'nin aleyhimize sevk eylediği asâkir-i nizamiye sâlifü'z-zikr Lifer'un kumandasıyla on iki bin ve Gordon'un kumandasıyla beş bin ki cem'an on yedi binden ibâret olup bundan başka Şerametüf nam cezalik kumandasında on beş binden mütecâviz bir fırka isterlic ve şâyan nam cezalik kumandasında dahi beş altı bin kadar Kazak süvarisiyle seksenden mütecâviz top vardı. Büyük Petro işbu asker içine adi bir nefer payesiyle yazılmıştır.

İşbu kuvvetle gelip Don Nehri kıyısında suret-i tedâfüde bulunan iki Osmanlı kalesini zabt ettikten sonra Azak Kalesi'ni dahi taht-ı muhasaraya alıp eğerce ilk muhasarada mağlup ve münhezim olmuş idiysede bu mağlubiyetten fütur götürmeyerek ertesi sene muntazam ve gayrı muntazam askeri teksir verince nehir donanması dahi tertip ve techiz ile gelmiş ve üzeri büyücek büyücek kayıklardan ibâret bulunan bizim Osmanlı donanmasına bir kere bahr-i galebe ettikten sonra biran dahi fedâkârâne muhasara ile niyahet Azak'ın zabt ve neshirine muvaffak olmuştur.

Büyük Petro bir kere bu sûretle Karadeniz'i bir nokta-ı mühimme peyda eyledikten sonra artık Karadeniz'de benimsemiş ve ondan sonra Gürcistanı da zabt ederek İran'a bir ticaret yolu açabilmeyi işten bile ad etmemiş olduğundan o zaman için var kuvveti Azak Kalesi'nin istihkâmına sarfla Azak Denizi'nde dahi altmışar pare top

çeker dokuz kıta büyük ve bir miktar dahi ufak gemilerden müretteb güzelce bir donanma tedarik eylemiştir.

Mûmâileyh zikr olunan Azak seferinden sonra Bahr-i Baltık'a doğru dahi tevsi' hudûdu kurmuş ve orada da bir iskele peyda etmeyi arzu eylemiş idiysede o zamanlar İsveçliye galebe etmek bir hayli kuvve-i berriyye ve bahriyeye mütevakkıf olmakla bunları layıkıyla ikmal etmeksizin bir cenk daha açmak tarikine gitmemeye iltizam eylemiştir.

Binâberîn zabitan ve neferat-ı askeriye'nin en hadisü'l-sinn olanlardan yüz elli kadar nev-resîdganı bi'l-intihab gemiciliği ve gemi imalini ve fûnûn-ı askeriyye'ni velhâsıl esbâb-ı terakkî ve medeniyeti öğrenmek için bir miktarını Venedik'e ve birazını Almanya'ya ve Flemenk'e irsal edip ancak o zamana göre Rusya'da imparator bulunan zatın dahi husûsat-ı muharrereyi ilmen ve amelen öğrenmesi vâcibattan olduğunu derpiş ederek çocukların arkası sıra kendisi dahi gitmiştir.

İmparator mûmâileyhin bu hareketi 1697 sene-i mîlâdiyesine müsâdif olup bu zaman eğerçe Rusya'nın tanzîmat-ı dâhiliyesi henüz yerini bulmamış idiysede herkesin kendisini sevmiş bulunması müddet-i gıyabında bir güne uygunsuzluk vuku' bulmayacağına dair teminat-ı lazımayı vermiş olduğu gibi müddet-i gıyabında kendisi için en ziyade endişeyi mûcib olabilecek olan isterlic asâkirini dahi serhadlere ve öteye beriye dağıtıp perakende ve perişan bir hale koymuş olduğundan hareket eylediği zaman gözü arkasında kalmamıştır.

Pay-ı tahtından hareketiyle Avrupa'nın bazı büyücek şehirlerine uğraya uğraya Flemenk ülkesine girdi bir müddet Amsterdam da âram-ı ikâmetten sonra Rusya İmparatoru Büyük Petro Amsterdam şehri kurbunda vâki Sardam nam karyedeki fabrikalara adi çırak olarak kaydolunup orada marangozluktan bed'en ile kâffe-i sanayi ve bahriyeye müteallik hendese ve heyet gibi kâffe-i fûnûnu kemâliyle tahsil etmeye başladı.

Petro karye-i mezkûrede tahsil-i fûnûn ve sanayi ile meşgul olduğu müddet Petersburg'dan almış olduğu en mühim havadis Devlet-i Aliyye'yi Osmaniye'nin Azak üzerine sevk etmiş olduğu kolordunun dahi mağlûben ricat etmesi olup bu haber mûmâileyhin ol kadar zevkine gitmişti ki Lehistan taraflarında zuhûr eden bazı

karışıklıklardan dolayı hemen hemen Rusya'ya avdeti kararlaştırmış iken bu haber-i meserret eser üzerine avdetten dahi vazgeçmiş ve «işte askerim benim gıyabımda dahi galebeler ediyor artık benim vücuduma ne lüzum kalır biraz daha oturup tahsilime bakayım» diye Amsterdam şehrine azîmetle orada daha büyük daha ehem ve elzem olan fûnûnun tahsiline bezl-i himmet etmeğe başlamıştı. Elhâsıl gerek Flemenk ve gerek muahharan İngiltere'de top isâgasından tâ halat bükmeye varıncaya kadar görmediği ve bizzat işlemediği sanayi kalmayarak kâffe-i ulum ve fûnûnda dahi malûmât ve fire peyda etmekle 1698 tarihinde Rusya içinde bazı hükûmet-i hevâdarlarının tahrikiyle isterlic askeri baş kaldırıpda Moskovadan vuku' bulan davet üzerine avdet eylediği zaman bir merd-i mükemmel olarak avdet eylemiş ve Flemenk'de kendi nezareti tahtında olarak inşa ettirdiği altmış kıta top çeker bir sefîne ile İngiltere kralı tarafından kendisine ihdâ edilen diğer bir sefineyi dahi Arkancel'i limanına sevk etmiştir.

İsterlic askerinin isyanı mahbus bulunan mâhud Sofya'nın tarafgirani himmetiyle «Petro devletimizin nizâmât-ı kadimesini bozuyor memleketimize ecnebi nizâmâtı getirecektir hatta âyinimize varıncaya kadar müdahale edecektir ne duruyorsanız hazır kendisi taşrada iken hal' ediniz işte elinizde Sofya gibi bir imparatoriçe vardır onu iclâs ediniz» yollu vuku' bulan neşriyatlarından ileri gelmiş ve Büyük Petro azîmet eder iken isterlic askerini hudûdlara tayin eylediği halde cümlesi toplanıp fevç fevç Moskova üzerine yürümeye başlamıştı.

Hal bu merkezde iken Petro'nun aldığı davetname üzerine serîan ve bağıteten Moskova'ya girmesi herkesin hayretini mûcip olup asâkir-i nizamiye ise kendisinin emrinden ve itâatinden yüz çevirmemiş bulunmakla mûmâileyh en evvel bu isyanı tertip etmiş olan bu yerleri birer birer ahz ve bend ve içlerinden en ileriye gelenlerini alenen ve envai işgenceler ile pare pare ettikten ve bu sûretle halka bir büyük dehşet verdikten sonra ayak takımından dahi iki bin kadar karı-erkek insanları şehrin etrafında bulunan sura salb etmiş ve bir takımlarını dahi diri diri mezara gömmüştür.

Bundan sonra önüne gelen isterlicleri katl etmeğe başlayıp kırk bin neferden ibâret bulunan o hıyanetin hemen kafasını kılıçdan geçirmekle ba'de-zan isterlic ocağı namıyla ocak olmadığını ilân eylemiş ve keyfiyeti mermer sütunlar üzerine hak ettirerek ilelebed unutulmamak için rekz etmiştir.

İşte şu vâkıa Büyük Petro'nun Rusya'ya vaz'ını murad eylediği tanzîmat ve tensîkat-ı cedide için bir mebde olup bir kere isterlic askerinin vücudu berminvâl-i muharrer izale edildikten ve rüesâ ve serâmdanı dahi bi'l-tehdit cümlesi daire-i itâat ve inkıyad içine sokulduktan sonra artık Büyük Petro asâkir-i muntazamanın teksîri ve Flemenk ve İngiltere'den celp eylediği amele ve üstâdan ile fabrikalar küşad ve tesisi ve donanmanın tevîri ve maliyenin ıslahı ve fûnûn ve maârifin tâmimi ve hatta o zamana kadar Rusya halkının giydiği uzun etekli sakil elbisenin ve uzatıp bıraktıkları çirkin sakalların dahi Avrupa muvâdaasına ifrağı husûslarına varıncaya kadar sarf-ı zihin ederek her teşebbüsünde dahi muvaffak olduğundan Rusya Devleti'nin müceddidliği mevkinin ihraz eylemişti.

İmparator mûmâileyhin vaz' etmiş olduğu tensîkatı cümleden ziyade takviye eden şeylerden biri akıb-ı tanzîmatta memûrin-i diniyeye dahi bir sûret vermesi kaziyesi olmuştur ki eğer buna ehemmiyet vermemiş olaydı kurduğu tanzîmat cedide her bir terakiyi men' ederek bir güne fâideyi müntiç olmayacağı derkâr idi. Şöyle ki:

Rusya memâlikinde bulunan arazi ve emlakın kısm-ı aîzami tâife-i ruhbanın ve memûrin-i diniyenin ellerinde ve bir kısım cesîmi dahi bu yerlerin zîr istimlakında olup Büyük Petro bu yerlerin araziden istedikleri istifadeyi senevî nakden hazineinden vererek araziye mübâyaa eylediği sırada patrik bulunan zatın vuku-ı vefatıyla patriklik memûriyetini dahi lav etmiş olduğundan kilise umuruna bir sûret-i hasene vermek bahanesiyle emlak-ı mevcudesini dahi zabt edip onları da bir bedel-i senevîye kesmişti. Bununla beraber memûrin-i ruhaniyenin tâ umur-u siyasiyye ve hukûkiyeye kadar müdâhale etmeleri mahzâ patrikhanenin mezâhiratından ileri gelmekte bulunmasına mebnî ba'de-zan memûrin-i ruhaniyenin vezâyîfî sûreti mahsusada vaz' edilen kavânin ile tayin olunarak onların haricine çıkamamaya başlamış ve hele en büyük mazarrat manastırlarda ruhban sıfatıyla ve tecerrüd haliyle kapanıp kalmış olan birtakım fesad yüzünden görülmekte bulunduğuna mebnî her kim elli yaşını tecâvüz etmemiş ise tarik-i ruhbanıyeye giremeyeceğine dair bir kanun koyarak ona da bununla galebe eylemişti.

Büyük Petro için Rusya'da vaz'ına teşebbüs eylediği tensikatin ehemmiyetini şununla da muvâzene etmeli ki mûmâileyh yalnız sanayi ve ulum ve âdat ve nizâmat-ı kadimeyi tecdid etmeyip hatta ahlâk-ı kadimenin tecdidine dahi kendisini mecbûr bilir idi. Binâberîn halkın gerek kendisine ve gerek yekdiğeri miyanında küçüklerin

büyüklerle istîmal eyledikleri (bendeniz Gulagir kulunuz) gibi tâbiratın dahi istîmalini yasak ettiği ve hükümdara «tâbiniz» ve büyüklerle «muhlisanız» gibi tâbirat-ı istîmal edilmesi için nizam koyduğu zaman bu bâbda bazı istîzahatde bulunanlara «evet kulunuz diyenler daima kendisini kul bilir bu tâbiri unutmalıdır ki hatta bir kimsenin kulu olduğunu da unutsun kuldan efendiye hayır gelmez. Fakat tâbiden matbûa ve muhlisen muhlise hayır gelir» cevabını vermiştir. (Bana kalır ise mûmâileyhe büyüklük unvanını vermek için yalnız bu fikir kafidir)

Büyük Petro'nun Rusya için vaz'ine mübaşşerat ettiği tanzîmat ve bu tanzîmatın icabetinden olarak Bahr-i Baltık cihetine doğru tevsi' hudûd etmek gibi birtakım âmal ve niyyat İsveç Devleti'nin on birinci şarl vefat ederek yerine on ikinci şarl geçmesi ve pederinden irsen o zamana kadar İsveç için emsali görülmemiş bir donanma ve askere malik olması gibi en büyük terakkiyatı zamanına müsâdif olmuştu.

Rusya Devleti'nin Bahr-i Baltık cihetine doğru tevsi' hudûd etmesi İsveç idâresi altında bulunan birkaç eyaleti zabt ve istîlâ etmeye mütevaflık olup halbuki İsveç tarihinde gösterildiği üzere (İsveç sa 133 mer) Demirbaş değil Rusya'ya yer terk etmekte Lehistan krallığına vuku' bulan müdâhaleyi dahi çekemeyerek İsveç, Lehistan üzerinde öteden beri hâsıl olan hukûkunu dahi muhafaza kaydında bulunmuş olduğundan Büyük Petro Demirbaş ile bir muhârebe açtıktan sonra Rusya için hazırlamış olduğu tanzîmatın icabetine tevfiğ-i hareket edemeyeceğini yani Bahr-i Baltık tarafalarına doğru tevsi' hudûd mümkün olmadığını anlamıştı.

Ancak kendi teşkil eylediği asâkiri nizamiye henüz îtimat götürür derecede bir şey olmadığı gibi İsveç askerinin öteden beri cenk ve cidale alışmış bir asker bulunmasına ve ale'l-husûs bu zaman İsveç'in berminvâl-i muharrer en ziyade terakkide bulunduğu bir zaman olmasına mebnî İsveç ile başlı başına uğraşamayacağını aklı keserek daha ziyade tafsilatı İsveç tarihinde gösterilmiş olduğu üzere (sa 132) o zaman Danimarka'nın dahi İsveç aleyhine birtakım mâneviyatı olması Rusya için Leh ve Danimarka ile ittifâk edebilmeyi bi'l-teshîl iş bu üç devletin üçü dahi Demirbaş aleyhine akd-i ittifâk eylediler.

Mûmâileyh Demirbaş'ın işbu ittifâkı selâseye nasıl şeciane bir muhârebe ile mukâbele eylediği İsveç tarihinde îzâhat-ı lazimesiyle zikredilmiş olduğundan burada keyfiyetin tekrar ve tafsili hâsılı tahsil demek olur (İsveç an 130 ila 152) binâberin

burada vakāyi harbiyenin yalnız Rusya'ya ait olan kısmını muhtasara tekrar edeceğiz. Şöyle ki:

Büyük Petro İsveç askerinin maharet-i askeriye ve şecâat-ı fitriyelerinden zaten göz yılgınlığında bulunduğu cihetle İsveç askeri daha Danimarka'da meşgul iken seksen binden mütecâviz bir ordu ile bağteten gelip Narva Kalesini taht-ı muhasaraya almakla beraber hariçten gelecek İsveç askerine müdâfaaya medar olmak üzere kale muhasarasıyla meşgul olan askerin ordugâhı etrafını dahi meters ile ihâta ederek havfından askerini metersli istihkâm içine almıştı.

Bu halde iken böyle Demirbaş'ın Danimarka muhârebesinde gösterdiği şiddeti nazar-ı dikkate alarak ve eğerce bidâyet-i tanzîmat ve inkîlabda Demirbaş'a mağlûp olur ise Demirbaş gibi bir cenk- afacanının elinden umum Rusya ülkesini kurtarmak müşkil olacağını dahi derpiş ederek doksan bine karib bulunan ordusuna ilave otuz bin asker dahi ihtiyat olmak üzere sipariş eylemişti.

İşte Rusyalı bu kadar cesîm bir tedarik ve bu derece ihtiyatda iken 1700 sene-i mîlâdiyesi teşrin-i sânisinde kışa ve kara bakmayarak Demirbaş'ın donanma ile Parnav İskelesine asker döktüğü ve asıl semi' oldukda güya düşmanı sokmamak ve yanaştırmamak için ordugâhtan üç fırka asker ifraz ederek bunları yekdiğerinden fasılalar ile Demirbaş'ı iktikbale gönderdi ise de kalbi yine mutmain olmadığından ve ale'l-husûs maâzallah Demirbaş galebe ederde kendisini yakalar ise ya tahkirinde dûçar olacağı hakareti derpiş eylediğinden (İsveç 138 mer) evvelce sipariş etmiş olduğu otuz bin ihtiyatın henüz gelmediğini bahane ederek onları tedarik ve sevk etmek üzere ordugâhı terkle tebaada karar verdi.

Demirbaş ise ayağı karaya basar basmaz kışta kıyamette aç kalmış kurdun koyun sürüsüne salması kabilinden olarak sekiz bin kadar asker ile doksan bin Rusyalı üzerine öyle bir hücum eyledi ki istikbaline çıkan üç fırka askeri önüne katıp metersli istihkâmı dahi berbat ederek zaten mütevahhiş bulunan Rusları çil yavrusu gibi dağıttı.

Düşman kendi memleketi içinde bulunduğu cihetle bu bozgunluktan sonra Büyük Petro tedarik etmiş olduğu otuz bin nefer ihtiyat askerine perişan olan Narva ordusundan on beş yirmi bin kadar asker daha ilavesiyle sekiz bin neferden ibâret bulunan İsveç ordusuyla yine muhârebeye tutuşabilir idi. Ancak hiç şüphe yok ki

imparator mûmâ-ileyh bir ikinci bozgunluğun ehemmiyeti birinciden ziyade olmak havfiyle sulha can attı ve İsveç kralıyla bir mütâreke-i sulhiye akd ettikten ve mûmâileyh Lehistanca olan işlerini görmek için ol tarafa tevcihe inan-ı azîmet eyledikten sonra Petro ordusunun kemâl-i nevâkısı ve Rusyaca tanzîmat ve ıslâhatın itmâmıyla meşgul olmaya başladı. Petro'nun ordunun ikmal levazımını Lehistan tarafında mukatelâtla meşgul olan Demirbaş'ın hakkından gelmek ve ıslâhat ve tazîmatı dahi Demirbaş gibi terakkiyat-ı maddiye ve manevîyesine asla himmet etmeyip çılgınlar gibi dal kılıç ortaya atılan bir dîvâne kaç defa galebe etmiş olsa tanzîmat ve ıslâhat altında bulunan bir devletin herhalde mağlubu olacağı muallâsına mebnî idi.

Vâkıa dediğini yaptı ve iş dahi kendi keşif eylediği gibi çıktı. Şöyle ki:

Narva bozgunluğundan sonra Büyük Petro geceyi gündüze katarak ve hatta manastırların ve kiliselerin büyük çanlarına varıncaya kadar tophaneye kaldırıp top döktürerek pek az bir zaman içinde kırk elli bin kadar asker daha tedarikiyle yalnız İsveç'e doğrudan doğruya ilân-ı harp etmeyip Lehistan'a imdat ve îâne ile vakit geçirmekte ve aralıkta bir fırsat düşürdükçe İsveç'in bazı küçük fırkalarını vurup dağıtmakta idi.

Bir yandan bu sûretle nev'ma muhârebede devam etmekle beraber diğer taraftan Rusya'yı enine boyuna taksim eden enharı cetveller vasıtasıyla birbirine rabt ederek Karadeniz'den ve Bahr-i Hazez'den tâ Bahr-i Baltık'a çıkabilmek yollarını araştırır ve zirâat ve bahusûs çobanlığa revac vererek bunlar yüzünden hâsıl olan hâm eşyayı işlemek için dahi Avrupadan peyder pey celb ettirdiği ustalarının mârifetleriyle enva-i fabrikalar ihdas ettirir idi.

Hatta Moskova şehrini Rusya Devleti için pay-ı taht olabilmeye kâfi göremeyerek Bahr-i Baltık'ta kâin Finlandiya Körfezi'nde Neva Nehri boğazında müceddeden Petersburg şehrini bina etmesi dahi yine bu esnada vuku' bulmuştur.

Demirbaş eğerçe Lehistan taraflarında birçok galebâta mazhariyetle Petro'nun Lehlilere etmekte bulunduğu imdat ve îânenin ol kadar fâide hâsıl olamamakta idiysede Livonya Eyaleti'nde İsveç askeriyle vuku' bulan müsâdemat-ı mütetâbiada daima Rusların galebe etmekte bulundukları cihetle böyle küçük küçük galeberin cem'an yekûn fâidesi büyük denilebilecek bir dereceyi bulmuştur.

Zîra Ruslar İsveç idâresi altından birçok istihkâmet ve karâ ve kasabatı derdest ettikten başka muahharan Petro'nun bi'l-izdivaç kendi vefatından sonra Rusya'ya imparatoriçe olan Katerina'nın maskatire's bulunan Marienburg şehri ve hatta Narva muhârebesinde o koca bozgunluğa sebebiyet vermiş olan Narva Kalesi dahi Rusya tarafından fethedilmişti.

Ale'l-husûs Rusyalı Demirbaş aleyhinde her teşebbüsten geri kalmayarak (İsveç 146 mer) muahharan Demirbaş Lehistan'ı zabtla Saksonya'ya geçtiği zaman Petro Lehistan'ı bi't-teşvik isyan ettirmekle artık Demirbaş Rusya üzerine bir seferin daha lüzumunu hissetmiş olmakla Saksonya'dan kalkıp yine Lehistan havalisinden geçerek Ukranya iklimine doğru yürümeye başlamıştı ki tarih dahi 1709 sene-i mîlâdiyesi idi.

İşbu Ukranya Eyaleti o zamanlar memâlik-i Devlet-i Aliyyeyi Rusya kıtasından tefrik eden Dnepr Nehrine karib bir eyalet olup ahali ise Kazak tâifesinden olmakla ve bu tâifenin hatmani yani reisi bulunan Mazepa nam şahıs Büyük Petro tarafından gördüğü bir muâmele-i tahkiriyyeden dolayı Rusya'ya kırgın bulunmakla Demirbaş onunla bi'l-ittifâk Petro üzerine yürümek için eyalet-i mezkûreye girmiş idiysede Büyük Petro daha evvel davranıp mükemmel bir ordu ile mûmâileyh Mazepa'nın otuz bin kadar askerini tarûmar etmiş bulunduğundan Demirbaş umduğu yardımdan dahi mahrum kalmıştı.

Fakat bu mahrumiyetle beraber muhârebeden yüz çevirmeyip eyaleti mezkûra dahilinde kâin Poltava nam karye civarında nasb-ı hıyam ederek Büyük Petro'nun vüruduna muntazır kaldı ve bu aralık Büyük Petro dahi terk etmiş olduğu kilitli ordu ile gelip çattı.

İşbu Poltava muhârebesi Narva vâkıası gibi vukuât-ı cesîmeden madûd olup bu muhârebede İsveç askerinin bulunduğu hal-i sefaletle beraber gerek askerin ve gerek Demirbaş'ın Rusya'ya gösterdiği mukâvemet akıllara hayret verecek derecede idi. (İsveç sa 150 mer)

Ancak Demirbaş fena halde mecruh olmasıyla vefat etti diye şüyû bulan tevâtür üzerine bir kere askere bir karışıklık gelmiş ve ondan sonra Büyük Petro dahi dalına bindikçe binmiş olduğundan encam maiyyeti halkından bir miktarıyla Dnepr Nehri'ni mürur ederek hudûd-u hakaniye can atmış ve Bender Kalesine sığınmıştır.

Büyük Petro bu galebenin akabinde dest-i esaretine düşen İsveç ordusu cezalleriyle büyük zabitanını kendi taht-ı riyasetinde bulunan ziyafete ve küçük zabitanıyla ordusunu kendi ordusuna davet edip her birine kahramanca izzet ve ikramda bulundu ve adû-i ikbâl ve şanı bulunmalarından nâşi haklarında hiçbir güne muâmele-i ezâ ve tahkire cevâz göstermedi.

Bâdehu Demirbaş memâlik-i şahanede Devlet-i Aliyyeyi Rusya aleyhine tahrik ve teşvik ile vakit geçirerek o tarafta İsveç'in hudûdu her cihetten açık ve idâre-i devlet teessüfe layık bir halde bulunduğu müddet Büyük Petro Bahr-i Baltık'a doğru istediği gibi tevsi' hudûda başlamış ve iktizâ eden muvâkîa istihkâmlar ve kaleler inşasıyla takviye ve tahkiminde dahi geri kalmamış idi ki Petro'nun şimâlce olan şu teşebbüsâtı ancak meşhur Prut vâkiasıyla ta'vik edilebilmiştir.

Prut vâkiası şu sûretle vuku' bulmuştur ki:

Demirbaş memâlik-i Devlet-i Aliyyede ikâmet ettiği müddet cennet mekân Sultan Ahmet Han sâlis hazretlerinin vâlîde-i âliyyeleri maiyetinde hevanındalık sıfatıyla müstahdem bulunan Almayalı bir kız vasıtasıyla Rusya Devleti'nin Azak taraflarınca günbegün tezyid ve tevfir-i kuvvet etmekte bulunması Saltanatı Seniyye-i Osmaniye için pek tehlikeli bir hal olduğunu sem'-i hümayuna îsal etmeye başlamış ve Rusya'nın berminvâl-i muharrer hareketi Kırım Hanlığı'nın dahi bekâ-yı istiklâlini tehdit eylediğinden oda Demirbaş ile bi'l-muhâbere mâbeyn-i hümayuna ardını arasını kesmeksizin şikayetler yağdırmakta bulunmuştu.

O zamanlar eğerçe vükelâ-yı Devlet-i Aliyye Demirbaş'ın bazı hareket-i hod-seranesinden dilgîr oldukları cihetle bunun aklına uyararak Rusya ile mün'akid olan sulhu bozmamaya çalışmışlar ise de Demirbaş'ın Poltava muhârebesinde vuku' bulan zarar ve ziyanın tazminiyle beraber müceddiden bina edilmiş ve Mençikof tarafından inşa edilen istihkâmat ile tahkim ve tarsin kalınmış olan Petersburg şehrinin hadım edilmesi vesâir bu gibi bazı tekalifin Rusya'ya tebliği hakkında irade-i şahane sudûr etmekle bu teklif Rusya'ya arz olunmakla beraber o aralık İsveç donanması tarafından Bahr-i Baltık'ta derdest edilen bir Prusya fırkateyni içinde (mesele-i şarkıyye) namıyla zamanımıza kadar sürüklenip gelen meselenin esas olarak memâlik-i şahanenin inkısamına dair bazı lâyhalar zuhûr etmiş ve bu lâyhaların Demirbaş tarafından Bâbiâli'ye arz olunması

Rusya ile ilân harbi kararlaştırıp Der-saâdet’de sefiri bulunan Tolstoy yedi kuleye kaldırılmıştı.

Bunun üzerine Büyük Petro şimâl taraflarınca olan bazı teşebbüsât-ı mühimmesiyle devletin mehâm-ı umurunu rüesâ ve serâmeden ahâli ile vükelâ-yı devletten mürekkeb bir meclis-i meşverete havale ederek kendisi gerek Lehistan taraflarında ve gerek mevaki-i sâirede ne kadar askeri var ise takım takım cenûba ve Boğdan hudûduna doğru sevk etmeye başladı. Ve kendisi dahi zevcesi Katerina ile beraber askerle birlikte olarak Marekeye doğru azîmet eyledi.

Büyük Petro asâkir-i Osmaniye’nin savlet-i dilrânesini bildiği cihetle bu muhârebede Osmanlı askerine mukâvemet-i lazımede mutmain olmak için Lehistan’dan imdat almaya lüzum görerek cenûba doğru hareket eylediği esnada Breslav şehrinde Leh kralıyla görüşerek kral mûmâileyhden imdat ve muâvenet husûsunda vaad dahi aldı idiyse de muahharan Lehistan millet meclisi kralın verdiği vaadi geriye alarak Petro Lehistan’dan ümit eylediği muâvenetten mahrum kaldığı misillü Eflak ve Boğdan voyvodalarını Devlet-i Aliyye aleyhine kıyam ettirmeye kalkıştığı zaman voyvodaların âkıbet-i endişelikleri ve kahr-ı Devlet-i Aliyyeden korktukları semeresiyle buna dahi muvaffak olamamış ve binâberîn işi yalnız kendi kuvvetine kalmıştı.

İşbu seferin ilânı Baltacı Mehmet Paşa’nın makâm-ı sadârette bulunduğu vakte tesadûf edip Sultan Ahmet Han Hazretleri Rusyalı üzerine hareket edecek olan ordu-yu hümâyun için yine müşârünileyh hazretlerini serasker nasb etmekle Baltacı Mehmet Paşa yüz bin mevcudlu bir ordu ile Rusyalı üzerine hareket eyledi.

Ordu-yu hümâyun Tuna Nehri’ni müruruyla Yaş Şehri’nin cihet-i cenûbunda ve Prut Nehri’nin beri taraf sevâhilinde iken Rusya ordusu dahi nehrin öte yakasında ve fakat Yaş Şehri nev’ima Rusya zabtında idi. Büyük Petro Boğdan voyvodasının kendisine çar-ı nâçar ettiği tabasbusa kapılarak ordusunu levâzım-ı akliyesini Boğdan’da tedarik ederim hülyâsına düştüğü halde Boğdan voyvodası ordu-yu hümâyuna güvenerek muahharan muâmelei değiştirince Rusya ordusunun mühimmat-ı akliyesi zaten mefkud olduğundan orada öyle bir hale gelmişti ki bayağı bir o günlük taâyin için Büyük Petro derin derin düşünür idi.

İşte tarafeyn bu vaziyette iken birbine telakkî etmesi lazım gelip ancak Baltacı Mehmet Paşa o zamana kadar tarih-i harpte emsali sebkat etmedik manevralar ile Rusya ordusu beynine bir tefrika düşürüp Büyük Petro'yu otuz bin kadar askeriyle öyle bir kuşattı ki ordunun zaten kaht ü galâdan ızdırabı derece-i nihayede olduğu gibi daire-i muhâsaranın darlığına yani su tariki dahi bağlanarak ve Osmanlı ordusunun vaz' askeriyesi iktizasınca taşradan dahi imdat yetiştirmenin çaresi kalmayarak Rusya ordusu için olsa olsa askerin süngüye davranmasıyla canlarını dişlerine takarak hücum ve bir yol açıp firar etmek tariki kalmıştı. Ancak Şerametüf nam cezâl böyle bir rey sakimi kabul edemediğinden Büyük Petro ne edeceğini şaşırmış ve çadırına kapanarak ağlamakla meşgul bulunmuştu.

Garip değildir ki Büyük Petro gibi bir hükümdar böyle en tehlikeli bir zamanda zevcesi Katerina'nın rey ve tedbirine muhtaç kaldı! Şöyle ki:

Mezbûre Katerina derhal vükelâ ve ümerâyı bir yere toplayarak akid eylediği meclis-i meşverette Osmanlı ordusunun elinden yakayı kurtarmak şu anda mümkün olamayacağı ve Osmanlılardan ahz-ı intikamın çaresine bâdehu bulmak lazım geleceği beyanıyla şimdiki halde müsâlaha talebinden gayrı çare kalmadığını ortaya koyarak cümlelerin ittifâk-ı reyîyle ve birçok şerâit vaz'ıyla bir müsâlaha istidânâmesi tanzim etmiş ve bunu alarak Büyük Petro'nun çadırına varıp ağlayarak sızlayarak ve daha ne yapmak lazım ise yaparak «bugün muhâfaza-i şevketimiz için bundan başka çare yoktur» diye imzalatmıştır.

Bundan sonra gerek kendi üzerinde ve gerek vükelâ ve emire ve zabıtanda ne kadar mücevherat ve sim ü zer var ise toplayıp istidâname ile beraber ordu-yu hümâyuna sevkle istidâyı sulh ve müsellimata müsâraat göstermiş ve eğerce Mehmet Paşa böyle birçok şerâit ile müsâlahayı kabul etmeyerek bilâ-şart teslim-i silahı teklif eylemiş idiysede Rusya'nın baş vekili Şafirof «bila-şart teslim olmaktan ise bizim için bire kadar kırılıp mahv olmak evladır» diye ayak direyip elhâsıl müsâlahaya karar verilmiştir. Binâberîn yalnız ahîren bi't-tevahhuş Rusya ordusuna firar eden Boğdan voyvodasının reddi şartından başka sadrazam hazretlerinin teklif eylediği sâir şurut-u âtiye kabul olunarak müsâlaha akid edildi.

Bu müsâlahada Rusyaya kabul ettirilen şurutun en başlıcaları Rusya Devleti'nin Lehistan idâresine asla müdâhâle edememesi ve orada bulunan Rus askerinin kâmilten

ihracı ve Kırım Hanı'nın Rusya'dan talep ettiği kırk bin altın cizye bedelinin tesviyesi ve Azak ve etrafında ne kadar kale var ise müctemilatıyla beraber taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeye red ve teslimi ve serhadlarda müceddeden bina olunmuş ne kadar kale var ise cümlesinin hedm ve tahribi ve İsveç kralı Demirbaş memleketine avdet eder iken Rusya içinden geçer ise mümânaat olunmaması hususlarından ibârettir.

Demirbaş'ın memâliki Osmaniyeye iltica ettiği günden beri Devlet-i Aliyyeyi Rusya aleyhine teşvik etmesi ve bu teşvikte Büyük Petro'dan ahz-u intikamdan başka bir maksadı olmaması vükelâyı Devlet-i Aliyyeyi dilgir etmiş olduğu gibi bu dilgir-i vükelânın reisi bulunan Baltacı Mehmet Paşa hazretleri dahi cümleden ziyade merkûmdan mütenekkir bulunduğuna mebnî hîn-i müsâlahada Demirbaş için Rusya'dan daha birtakım müsaâdat ihtihâl edebilmek mümkün iken bi'l-iltizam istihsalden sarf-ı nazar eylemişti. Bunun üzerine Demirbaş Baltacı Mehmet Paşa aleyhinde ol kadar erâcif neşrine mübâşerat eyledi ki hatta tarih-i Osmanî bu müsâlaha keyfiyetinde Baltacıyı adeta Rusya'dan rüşvet almakla müttehem etmeye kadar varmaya hazırlanmıştır.

Ancak biz bu fikri bütün bütün reddederiz. Zîra Rusyalı tarafından sadrazam hazretlerine arz olunan mücevherat ve nukud o zamanlar adet olduğu üzere mücerred bir hediye kabilinden olup hatta cümlesi sadrazama mahsus olmayarak vükelâ ve rüesâ miyanında taksim edildiğine ve öte taraftan gelen miktardan hemen az olmayacak sûrette bu taraftan dahi mukâbele hediye arz ve îtâ edildiğine mebnî bir devletin sadrazamı ve kuvvece bir ordunun seraskeri ve husûsiyle Büyük Petro gibi bir hükümdarın galibi olan Baltacıya şey'i hasisin irtikâbı gibi küçük bir zül isnat etmek adeta küçüklüktür.

Şu kadar var ki tevârihten bazıları dahi Büyük Petro'yu hiç olmaz ise esiren İstanbul'a götürmek yolu var iken bu yola gitmeyip de bi'l-müsâlaha koyuverdiğinden dolayı Baltacıyı muâteb tutarlar. Öyle bir imparatoru esiren Der-saadete götürmek şerefi beni dahi aldattığından bende bu arzuda bulunanlardanım. İsterdim ki Baltacı Mehmet Paşa bu sûrete hasr-ı efkâr etsin. Ancak bu bâbda kendisi bi'l-vücuuh mâzurdur. Zîra müsâlahayı kabul ettiği gün Rusya ordusunu esir etmek (velev ki Ruslar bire kadar fedayısı can etmeyi göze aldırılmış olsunlar) ne kadar mümkün idiye diğer birtakım ahvâlden dolayı bu imkân ol kadar müşkilât içinde idi ki bu müşkilâtı iktihama çalışmak Mehmet

Paşa için o güne ve o saate kadar kazanmış olduğu şeref-i galibiyeti tehlikede bırakmak demek idi.

Zîra Rusyalının bir ordusu Boğdan'ın cihet-i şimâliyesinden tâ cenûba yani Tuna sahiline kadar hiçbir mümânaat görmeksizin inmiş ve Ebrail şehrini zabt ederek ondan sonra ordu-yu hümayuna doğru hareket etmekte bulunmuş olduğu havadisi Baltacıya vasıl olduğu gibi diğer cesîm bir ordu dahi Lehistan'dan çıkarak yine hudûd-u Osmaniye'ye doğru gelmekte bulunduğu dahi başkaca haber alınmış olduğundan Rusya tarafından teklif edilen müsâlahanın vakti geçirilmeyerek bir an evvel kabul edilmesi Baltacı için sahîhan zarûret hükmüne girmiştir. Binâberîn mücerret bir şan ve şeref için Büyük Petro'nun esiren Der-saâdete götürülmüş olmasını arzu edenler yalnız «Baltacı Mehmet Paşa gibi bir vezirimizin sâye-i lütfunda varsın bir Rusya Devleti yaşayıp gitsin» diye en büyük bir mübâlağa ile ilân-ı azîmet etmelidir.

Prut vâkiasının Osmanlı tarihine ait olan bakiyesini terkle biz burada Rusya tarihini ve ondan dahi elde bend-i mahsusumuz bulunan Büyük Petro vakâiyini tahrirde devam edelim.

Büyük Petro Prut muhârebesinde mağluben Petersburg'a avdet eyledikten sonra Demirbaş'ın memâlik-i şahanede bulunduğu müddet bütün bütün bir hal-i perişanî içinde kalmış bulunan İsveç Devleti'nin elinden Finlandiya eyaletinin nez' ve zabtını murad etmiş ve Demirbaş elinden Alman çağıran Danimarka ve Leh ve Prusya ve sâir bazı devletlerin dahi istihsal-i müsaadesiyle 1713 sene-i mîlâdiyesi o ahirinde Finlandiya'ya bir ordu ile beraber azîmet ve bir iki üç büyük muhârebe ile eyalet-i mezkûreyı feth ve nez' ettikten sonra avdet eylemiştir.

Petro'nun İsveç ile olan muhârebatının kemâliyle hitama resîde olması Demirbaş'ın vefatından sonra müyesser olup Nistedda akid edilen müsâlahayı kat'iyen Livonya ve Estonya ve Engeriye ve Viburg eyaletlerini Rusyaya temlik eylemişti ki tarih dahi 1721 senesi idi.

Bu muhârebat içinde Petro gerek ulûm ve maârifin intişârı ve gerek sanayi ve ticaretin tevsi' için yine birçok icrâatdan geri durmayıp memleketini ihyaya gece gündüz sia ve gayret eder idi ki tarih mûmâileyhin işbu mesaisini her halde meşkûr

görüyor. Şu kadar var ki oğlu Aleksi'yi idam etmesi bir dereceye kadar maduriyetiyle beraber Petro için adeta bir yüz karası yerine geçmiştir. Şöyle ki:

Büyük Petro mukaddemâ yani on yedi yaşında iken Rus asilzâdegânından Oduksiya Lapuçin isminde bir kız ile akd-i izdivaç ederek mezbûren bir oğlu olmuş ve ismini Aleksi koymuştu. Vakitteki Büyük Petro Rusya'da tanzîmatı cedideyi vaz' ve Avrupa âdet ve ahlâk ve sanayini ve hüner ve maârifini Rusya'ya ithale başladı bu sûret birtakım rüesâ ve asilzâdegânın nazar-ı nefretini celb eylediği gibi zevcesi mezbûrenin dahi nefretini mûcip olduğundan mezbûre dahi hilafgiranın tarafını tutmuştu.

Bundan başka mezbûre kendisi pek şedid-ül mizace ve ma'ned ve dirliksiz bir şey olup bu derece huşûnet Büyük Petro gibi zaten haşin ve hatta (deli) şöhretiyle müştehir bulunan bir adam ile ilâ-nihâye taayyüş-ü mâni olduğunda çend sene taayyüş edebildikten sonra Petro kendisini tatlik eylemiş ve fakat mezbûrenin icrâsına müstaid ve muktedir olduğu fenalıkları mennâ'-ı medar olmak üzere mezbûreyı Susdal Manastırına hapsederek hariçle ihtilâttan men' eylemişti.

Bundan sonra Petro Marienburg muhârebesinde esir olan ve Rusya ümerâsında pek çoklarının hizmetine geçtikten sonra nihayet kendi nazar-ı dikkatine ilişen Katerina ile tûl müddet nikahsız yaşadıktan sonra mezbûreden gönlü pek ziyade hoşlanarak nikahını ve hatta Rusya İmparatoriçeliği rütbe ve unvanını dahi ilân etmiş olduğundan bu sûret dahi hilâfgirâne birkat daha nefret îras etmekle tanzîmat-ı cedide aleyhine bir fesad-ı umûmî tekevvün etmeye başlamış ve oğlu Aleksi dahi bu fesad-ı umûmî içinde dahil bulunmuştu.

Binâberîn Büyük Petro tanzîmat-ı cedidenin hilâfında hareket edenlerin idam edileceği hakkındaki madde-i kanuniyeye tatbika ciğer paresi oğlunun idamını hüküm eyledi ve hatta edilen rivâyete göre ekseriye katil ile hükümedilen müttehimleri kendisi bi'l- fiil ve bizzat öldürdüğü gibi oğlunu dahi yine kendi eliyle öldürdü.

Petro'nun en sonraki muvaffakiyet-i harbiyesi İran'a karşı açtığı muhârebe olup 1722 ve 1723 senelerinde memâlik İraniyeden Dağıstan ve Şirvan ve Mezenderan ve Esterabad vilayetlerini ahz ve zabt eyledi. İşbu İran muhârebatından sonra üç sene kadar daha yaşayıp bu müddet zarfında da pek büyük ve pek çok muvaffakiyetlere mazhar

olduktan sonra mîlâdın 1725 tarihinde o hükümdar namdar dünyada yalnız bir namını bırakarak ahirete azîmet eyledi.

Büyük Petro için dünyada edilecek en büyük sitâyîş müddet-i ömründe fiile ve vücuda getirmiş olduğu şeyleri sayabilmek olup mûmâileyh için şimdiye kadar Almanca ve Fransızca yazılan birkaç tarih-i muvaffakiyet ve icrâat vâkiasından yalnız bazı şeyleri derc edebildiklerini rivâyet ediyorlar. Artık böyle bir hükümdarı bizim bir sadrazamımızın mağlup etmesi elbette Osmanlı tarihi için bir büyük şandır.

Büyük Petro'nun bend-i mahsusu burada bitti.

Müteveffâ Büyük Petro hîn-i vefatında tahtını zevcesi Katerina'ya terk etmiş olduğundan kendi vefatından sonra mûmâileyhinin umum Ruslar İmparatorluğu unvanı ve hükûmeti kabul olunarak taç-ı imparatoriyi tetevvûç etmiş ve iki sene kadar devam eden müddet hükûmetinde kocasının başlamış olduğu tanzîmatın bir kat daha teeyyüd ve tevessü husûsunda gösterdiği hüsn-ü hizmet elhak cümlelerin tahsin ve âferinini celb eylemiş idiysede daha ziyadesine ömrü vefa etmemiş ve 1727 tarihinde pençe-i ecel kendisini çalyaka ederek kocasının yanına göndermiş.

Katerina ölüm yatağında iken serameden rüesâ ve vûkelâdan Mençikof huzuruna gelip kendisinden sonra kimin câlis sandali-i hükûmet olacağını sual eyledikte daha mûmâileyhâ mâfi'z-zamîrini söylemeksizin «efendim zevceniz Büyük Petro'nun idam eylediği Aleksi'den dolayı millet size kırgındır milleti memnun etmek isterseniz imdi onun oğlu bulunan Petro'yu kendinize veliahd intihab edersiniz» diye mûmâileyhâyı kandırarak Petro'nun velayet ahdi için bir vasiyetname imza ettirmişti. Mençikof'un bundan muradı Petro henüz on üç yaşında bir çocuk olup tamam buluğa vasıl oldukça kendi kızını mûmâileyhe tezviç etmek ve Petro'nun hemşîresi bulunan Natali nam prensesi dahi kendisi alıp bu sûretle Rusya sandali-i hükümrânisine nev'ıma sahip olmak idiysede vasiyetname mûcibince Petro ikinci Petro unvanıyla makâm-ı hükûmete geçtikten sonra yine asilzâdgân rüesâdan Dolgoruki nam prens genç imparatora hulul ederek Mençikof'u tekmiil familyası â'zâsıyla beraber Sibirya'ya nef' ettirmiş ve imparatora kendi familyası â'zâsından bir genç prensesi akd ettirmek üzere bulunmuştu.

Ancak işbu İkinci Petro'nun dahi ömrü vefa etmeyerek çiçek hastalığından 1730 tarihinde vefat etmekle Dolgoruki'nin kurmuş olduğu tedbir dahi yerini bulamadı.

Dolgoruki Familyası'yla Mençikof Familyası'nın hanedan-ı imparatoriye çatmak azîm ve rekabetinde bulundukları müddet serâmeden vükelâdan kont Osterman nam kimisine dahi Rusya sandali-i hükûmetine Büyük Petro'nun kardeşi meczup İvan'ın kızı olup vaktiyle Kurlandiya Dukasına tezviç edilmekden ve muahharan zevci vefat etmekten nâşî Kurlandiyaya düşes intihab edilmiş olan (Anna) nam prensesin ik'adına çalışırdı.

Şimdi ikinci Petro berminvâl-i muharrer vefat eyledikten sonra Dolgoruki Familyası şayet Mençikof Familyası Sibirya'dan kurtulur gelirden bizden intikam alır havfiyle mâru'z-zikr kont Osterman ile birleşip prenses Anna asilzâdegân meclisine kabul ettirmişti. Çe-fâide? Dolgoruki Familyası bu sûretle kendi idbarını defa hizmet etmiş olmadı. Belki bilakis belâyı başına kendi eliyle satın almış oldu. Şöyle ki:

Prens mûmâileyhâ Kurlandiya'da bulunup keyfiyet-i intihabı kendisine tebşir etmek için Dolgoruki mûmâileyhâ cenabına gitmiş ve huzuruna çıkmış idi. Mûmâileyhânın yanında fena giyinmiş miskin sıfat bir adam görerek tebşir edeceği şeyin ehemmiyetine mebnî dışarı çıkması için merkûme kaş ile göz ile işaret eyledikte merkûmun çıkmak değil yerinden bile kımıldanmadığını görünce kolundan tutup atmaya kalkışmış idiysede prenses mûmânaat göstererek söyleyeceyi şey merkûmdan gizli bir şey olamayacağından hemen söylemesini emir eylemişti. Meğer bu herif onun fevka'l-âde sevdiği ve aşkından deli divane olduğu Ernest de Birin namında birisi imiş.

Dolgoruki keyfiyet-i intihabı tebşiri ile imparatoriçe Anna ilân-ı hükûmet ettikten sonra merkûm Ernest de Biron imparatoriçeyi tegallübü altına almış ve binâberîn vükelâdan yalnız kendi tarafgirlerini alıkoyarak kusurunu tard ve defî eylemiş olmasıyla ve bi't-tahsis Mençikof Familyası'nı dahi Sibirya'dan afv ve itlâk etmesiyle güya bi'l-fiil ve bi'l-zat hükümdar kendisi imiş gibi ol kadar mezâlîme ibtidar eyledi ki Rusya'nın bu asrı tarihini adeta kanla yazılacak bir dereceye koydu.

Merkûmun seyre-i nâfi ettiği biçerken yirmi bine tecâvüz edip katl ettirdiği dahi on bine tecâvüz etmiş olduğu tarihin kemâl-i tessüratıyla haber verdiği mezâlîmden mâdud bulunmuştur ki Dolgoruki Familyası'nın tekmi-i â'zâsı dahi işbu maktuleyn kısmında dahildir.

Hatta bazı pek bi-günah mazlûmların katlinden olsun afv ve itlâkı için bi'l-zat imparatoriçe habisin ayaklarına kapandığı halde imparatoriçeyi tekmeleyerek reddetmesi sahîhan garâibten ad olunabilir. Fakat asıl ağrebü'l-gâraib imparatoriçenin merkûm tarafından bu kadar tahkîratı görünceye kadar takat götürüpte kendisine olan muhabbetini muhâfazada devam edip gitmesidir.

İmparatoriçe onun tamam on sene devam eden müddet hükûmetinde merkûmun bu derece mezâlimi dahi devam idip gitmiştir. Bu müddet zarfında Rusya Devleti İran cihetinden Mezanderan ve Esterabad gibi bazı eyaletleri gayb edinceye kadar mağlûp olmuş idiysede elyevm cârî olan mesele-i şarkıyeyi vaz' veyahut daha evvelce vaz' olunmuş ise bir kat daha teyit eden meşhur cezâl-i münih Rusya Devleti'nin Avusturya ile bi'l- ittifâk Devlet-i Aliyye üzerine açmış olduğu muhârebatta bir hayli galebelere mazhar olmuştur ki keyfiyet ekseriyetle Osmanlı tarihine aid olduğu için tafsili Osmanlı tarihine bırakılmıştır. Bundan başka Avusturya ve Lehistan taraflarında dahi bazı galebat müyesser olmuş imparatoriçe Anna dahi Rusya içinde Avrupa âdap ve ahlâkının ve fûnûn ve maârifinin intişarı için bir hayli hizmetlerde bulunmuştur.

Mûmâileyhâ onun kendi evladı olmadığından hemşîresinin bir Venzuyuk dukası Antuan'dan doğurmuş olduğu İvan nam çocuğu kendine veliahd edinmiş ve istiğrab olunacak yer şurası ki bu çocuğun ta-sin rüşde vusulüne kadar vesâyetine yine o Biron dedikleri zâlimi tâyin etmiş olduğundan kim bilir zâlim merkûm küçücük bir sabinin elinden hükûmeti bütün bütün almak sühûletli bir şey olacağına mebnî midir nedir 1740 tarihinde daha çocuk iki buçuk üç aylık iken imparatoriçe vefat.... idi vermişti. Bunun üzerine vûkelâ ve serâmedan devleti bir mûcib-i vasiyetname henüz kundakta bulunan üç aylık bir çocuğu makâm-ı imparatoriye koydular ise de böyle oyuncak gibi bir bebeğe tâbi olmak değil ancak Biron gibi bir zâlimin artık son dereceye varmış olan zâlim ve taadisine hiç kimseler takat getiremeyerek bir kere çocuğun vâlidesinin dahi inzimam-ı reyile imparator muhâfızlarından yirmi otuz kişiyi Biron zâliminin konağına bi'l-irsal gerek kendisini ve gerek yanında kimler var ise cümlesini ahz ve bend ile size gönderdikten sonra Büyük Petro'nun kızı bulunan ve hukûk hükûmetini istidâ ile huruç eden Elizabet'in davası haklı görülerek 1741 tarihinde henüz bir bir buçuk yaşında bulunan bîçâre İvan hal' olunmuş ve hatta der-zindan dahi edilmiş ve yerine Elizabet'in hükûmeti tanınmıştı.

Elizabet eğerçe milletin ale'l-umum sevdiği bir imparatoriçe idiysede kendisi sâir Rusya Prensesleri gibi hafif-meşreb olduğundan ve zabitan-ı askeriye miyanında müteaddid sevgilileri bulunduğundan bunların rekâbet ve muhâsedeleri kendisini hayliden hayli meşgul edebilmesinden havf olunurdu.

Bundan kat'-ı nazar makâm-ı hükûmete suudiyle beraber İsveçlileri Rusya ile muhârebe üzerinde bulup hele Rus zabitanının himmetiyle İsveçliler mağlup oldu ve o zaman İsveç'de kral bulunan Friedrich Dhisdan sonra İsveç için yeni bir hanedan kralı intihabı teşebbüsâtında bulunmadığına mebnî İsveç milleti bu intihabda Elizabet'in hemşîre-zâdesi bulunan Petro'yu İsveç tahtına namzed etmek istemişler idiysede Elizabet Ruslar kendisinden sonra ve belkide kendi yerine mûmâileyh Petro'yu davet edeceklerini bildiğinden intihaba cevap kabul vermedi.

Mûmâileyhâ Elizabet'in hemşîre-zâdesi mûmâileyh Petro'yu resmen kendiye veliahd ittihâz etmesi kendisi büyük ağyarın yeri olmasından dolayı aleyhinde adeta nefret-i umûmiye hazırlanmış iken teskinine sahîhan medar olmuştu.

Bu aralık tafsili muhal mahsusasında zikr olunduğu üzere Avrupa'nın düvel-i vustâsı muhârebe-i hiffet sâle ile meşgul olduklarından Avusturya ile Prusya ve Fransa devletlerinden her biri Rusya ile akd-i ittifâka can atarlar idiysede Elizabet daima meşâgil-i hâriciye ile iştigalden mûmânat gösterdiği cihetle Rusya'nın harici politikası arap saçı gibi hal-i müşkül bir hale gelmişti.

Mûmâileyhanın 1762 tarihine kadar devam eden müddet hükûmeti ind'el-tahmin karışıklıkları ve ihtilâlleri müeddî olması lazım gelir idiysede kendisi meşâgil-i dâhiliyeden dahi kurtulmak için hiçbir ferdi idam etmemeye iltizam eylemiş bulunduğundan ahz-ı intikam edecek kimseler için ser-rişte bırakmayarak bu sûretle oldukça rahatla vakit geçirmişdi.

Kendisinin hemşîre-zâdesi olup berminvâl-i muharrer veliahd ittihâz edinmiş bulunduğu Petro Holstein Gottorb dukası şarl Friedrich'den doğmuş ve yalnız Lamros bulunmuş olduğundan 1762 tarihinde imparatoriçe Elizabet vefat edipte yerine mûmâileyh kâid sandali-i hükûmet olduğu zaman hükûmetini Holstein Gottorb Familyası namına ilân etmiş ve bu sûretle başladığı hanedan elyevm Rusya'da hükûmet

etmekte bulunmuştur ki hanedan-ı mezkûrun hülâsa-i ahvâl-i tarihiyesi bervech-i âti dördüncü bâbda hikâye ve beyan olunacaktır.

Dördüncü Bâb

Holstein Gottorb Familyası'nın Müddet Hükûmetleri

An 1762 İla

-Tafsil- İşbu Holstein Gottorb Familyası'ndan şimdiye kadar altı nefer hükümdar sandali-i hükûmette karar etmiştir ki bunların en sonrakisi elyevm câlis sandali-i hükûmet bulunan ikinci Aleksandr hazretleridir.

Bu hanedanın ilk hükümdarı bulunan üçüncü Petro İsveçliler tarafından İsveç kralı intihab edilip te hasbel-icab kabul edilemediği zaman yerine kendi amcası bulunan Adolf Friedrich kral nasb edilmiş idi ki bu sûret hem İsveç'in ve hem de Rusya'nın bir hanedan unvanına tâbi hükümdarlara mensubiyetini müstelzim olmuştu.

İmparator mûmâileyh üçüncü Petro gayet halim ve şefkatli bir zat olup Petersburg'a vürudıyla beraber gerek Sibirya'da ve gerek sâir mahallerde menfî bulunan on yedi bin kadar müttehimleri afv etmiş umûmû kendisine minnettar etmiş ve herkes ona (merhametli) lakabını vermişti. Kendi zamanına gelinceye kadar Rus Prensleri memâlik-i ecnebiyede istedikleri gibi seyir ve seyahat etmek serbestisinden mahrum iken imparator mûmâileyh bu serbestiyi tâmin etmekle zâdegân ve rüesânın dahi nefretinden bu sûretle yakayı kurtarmış oldu.

Bu gibi müsâadât-i umûma karşı imparatorun bekâ-yı ikbali için dahilen iktizâ eden temînâtı istihsal eylediysede kendi ahvâl-i husûsiyesi içinde birtakım şeyler var idi ki yine bir büyük karışıklığı intaç edebilmişti. Şöyle ki:

İmparator mûmâileyhin zevcesi bulunan Anhalt Zerbiç nam Alman dukalığından gelmiş Katerina Rusyaca emsali mesbuk olan sâir birtakım prensesler ve imparatoriçeler gibi hercâî-meşreb bir kadın olup mâbeyincilerden birisiyle düşüp kalktığı Petro'nun sâmia res-i ıtlâ'ı olmuş ve merkûmu bazı harici memûriyetlerle saraydan teb'îd eylemiş idiysede kendisi dahi pek dini bütün takımdan olmayıp Verunezof namıyla benam olan bir âşüftenin meftunu bulunduğundan bu ısrarın

meydana çıkması dahi başkaca bir fâcianın vukûunu müstelzim olmak istîdadına hâiz idi.

Ancak Verunezuf üçüncü Petro'ya ol kadar tagallüb eylediki mûmâileyh asıl nikahlısı bulunan Katerina'yı tatlik ile Verunezuf'u nikahlamaya kadar mecbûriyet gördü ve bunun için Katerina'nın fuhşiyatını meydana koyarak ve Katerina'dan hâsıl olan oğlu Pavlo'nun sâlifü'z-zikr mabeyinciden hâsıl olmuş bir veled-i zinâ olduğunu ispat ederek bu sûretle Katerina'yı yakadan attıktan sonra husul-u matlûba çalışmayı kararlaştırdı.

Vaktiyle henüz bir buçuk yaşında iken der-zindan edildiği yukarıda bahs-i mahsusunda beyan olunan imparator esbak İvan henüz zindanda mahbus bulunup üçüncü Petro kendi oğlu bulunan Pavlo'yu hukûk-u hükûmetten düşürdükten sonra yerine ancak mûmâileyh İvan'ı veliahd edebilmesi lazım gelmekle tebdil-i kıyafet gidip mûmâileyhi görmüş ve o zamana kadar gökyüzü görmekten mahrum kalmış olan İvan biçaresi kendisini tanıyarak ve ayaklarına kapanarak afv ve ıtlâkı için pek çok ricâda bulunmuştu.

Katerina ise bu hallerin hepsinden haberdar olarak o da kendi tarafından iktizâ eden tedâbirde kusur etmediği gibi kocasının karar-ı âhiri üzerine teşebbüsât-ı vâkıasında istîcale mecbûriyet gördü. Şöyle ki:

Katerina hüsn ve endamı ve cazibeyi ani ile pek çok kimseleri kendi tarafına celb etmiş olduğu gibi Lifor Orlof namında genç ve güzel bir topçu zabıtnı dahi havas-ı nüdemâsı dairesine sokmuş ve mûmâileyh vasıtasıyla askerden pek çok kimselerin kendi lehinde hizmet edecekleri vâdini almıştı. Bundan başka mûmâileyhâ musâhabelerinden Daşkof namında bir fattan karının vesatetiyle gerek mülkiye ve gerek askeriyeden pek çok büyük adamları dahi celb ederek bunlardan kimisine rütbe ve memûriyet ve kimisine mal ve servet ve birçoklarına dahi hulûs ve husûsiyet vaad ederek her birinin râbıta-i taallukunu güzelce kuvvetlendirdikten sonra herkes vakti merhûne muntazîran yerli yerinde ve sükût ve sükûnet içinde oturlardı.

Şimdi husûsat-ı lazıma bu sûretle tehyie ve tedarik edildikten sonra bir gün Katerina zevci Petro'nun fahişe-i mezbûre Verunezuf vesâir birtakım kadınlarla şehre baidce bulunan bir nezâhetgâha azîmet etmiş ve orada birtakım süfehâ ile meşgul ins-ü

sohbet bulunmuş olduğunu vesile ittihâz ederek ve ale'l-husûs o günler Petro'nun Rusya'da ortodoks mezhebi hilâfında ve protestanlığın Rusya'da intişarı yolunda birtakım teşebbüsâtı diyebilip bu sûretle hâsıl olan nefret-i umûmiye dahi kendi maksadını teshil edecek mevad-ı sâireye manzum olarak gelip asker kışlasına dehâlet eder etmez taraftarını etrafını kuşatarak cemiyetlerini derhal büyültüp kocası üçüncü Petro üzerine ikinci Katerina unvanıyla hükûmetini ilân eylemiştir.

Katerina bu sûretle ilân-ı hükûmet etmesini müteakib maiyetine derhal iki bin kadar asker alıp kocasının birtakım fahişelerle ve ayş u işretle meşgul olduğu nezâhetgâha doğru yürümeye başlayınca Petro ne yapacağını şaşırarak maiyeti halkıyla beraber bir iki kayığa binip Neva Nehri'nden Kronştad Tersanesi'ne doğru firara kalkıştıysada Kronştad kuvve-yi bahriyesi dahi evvelce Katerina tarafından celb olunmuş olduğundan orada dikiş tutturamayarak yine olduğu nezâhetgâha avdet eyledi.

Bu esnada Münih nam meşhûr cezâl Petro'nun yanında bulunan zevcesinin şu hareketi üzerine hemen Petersburg'a azîmet edilmesini tavsiye ve orada kendisine taraftarlık edecek adamlar çok bulunabileceğini vaad eylemiş idiysede Petro'nun bu mevâide kapılabilecek zamanı olmadığından bir türlü razı olamamış ve şayet Katerina'nın şefkat ve merhametini kazanabilirim hülyasıyla eğer kusur kendisinde ise afvını müsted'â ve birlikte hükûmet edilmesini mübeyyin bir arıza yazarak göndermiştir.

İşbu arızaya Katerina tarafından bir güne cevap vürud etmediği gibi ikinci defa olarak yazdığı arıza dahi cevapsız kalıp şu kadar var ki arızayı götürüp gelen memur «şayed gidip imparatoriçeye şifâhen arz-ı hal ve istirham eder iseniz muradınız hâsıl olur kendisini öyle gördüm» demiş olduğundan Petro kalkıp yanındaki fahişelerle beraber Katerina'yı istikbal eyledi. Fakat Katerina kendisine söz söylemeye dahi meydan bırakmayarak derhal ahz u girift ve bir kalede hapis ve tevkif ettirti.

Bundan sonra imparatoriçe ikinci Katerina Petersburg ve Moskova içinde kendi taraftarlarını birçok inâyât ve avâtıfa gark ve hilâf-girânını dahi te'dib ve terhib ederek bekâ-yı hükûmetini temin eylediği gibi Petro'nun mahbûsiyeti üzerine tarafgirânın kendi aleyhinde bir büyük teşebbüssünü gördüğünden cülûsunun yedinci günü sevk eylediği memûrin-i mahsusa marifetiyle imparatoru idam ettirmekle o davaya dahi bu

sûretle hitam vermiş oldu. Bu haller 1762 tarih-i mîlâdiyesinde yani Petro'nun cülûsundan bir sene sonra vuku' bulmuştu.

Katerina eğerçe rütbe ve memûriyet ve pâye ve ihsan ve hüsn-ü teveccüh velhâsıl her hususca fevka'l-âde cömerdliği sayesinde pek çok büyük adamları kendi tarafına celb etmiş ve bunların kendi uğrunda can ile başla çalışacağında dahi ümid-var ve emin bulunmuş idiysede ne kadar olsa kendisi Rus evladı olmayıp bir Alman kızı bulunduğuna mebnî bekâ-yı hükûmeti daima tehlikede kalacağı derkâr idi. Bunun için iki tarik tedbir buldu birisi Rusya'da asilzâdegânın imparatorlardan daima nefreti bunların istiklaline had ve pâyan olmadığından ileri geldiği cihetle bir senato meclisi yaparak istiklâl-i tamı o meclisin arasıyla tahdid etmek olmakla bunu derhal ifa ve icrâ eylediğinden şu sûret-i bekâ-yı ikbali için bir kat daha teminat verdi. İkinci ise Rus asilzâdegânı Osmanlılar aleyhinde muhârebeyi bir hizmet-i diniye addederek hükümdarlarından hangisi bunun için i'mâl-i fikr eder ise ona bir muhabbet-i mahsusada bulunduklarından Katerina Osmanlılar aleyhinde bir büyük muhârebe tedarigine dahi teşebbüs eyledi. Ancak mahbusta der-zincir bulunan ve daha kundakta iken imparatorluğu ilân edildiği halde muahharan zulmen der-zincir edilerek müddet ömründe dünyasını görmemiş olan sâlifü'z-zikr İvan biçaresinin mazlûmiyeti halkın nazar-ı dikkatine çarptığı ve «bizim asıl imparatorumuz berhayat ve der-zincir iken bir Alman karısı gelipte bize nasıl hükümdar olabilir imiş» güfte-gusunun bir türlü önü kesilemediği cihetle Katerina bir hile ve tedbir-i mahsus ile mûmâileyh İvan'ı dahi katl ve idam ve her ne kadar bu vakia-ı fecîa üzerine güfte-gular bir kat daha şiddet bulduysada zaten her tarafgir iltizam ettiği tarafı mücerred kendi ikbal-i zatiyesi için iltizam etmekte bulunduğundan ve Katerina ise lütuf ve âtîfette hiç kimseye kıyas kabul etmediğinden her hırlayanın dehen damağına bir üstühan pâre-i âtîfet atıp bu meseleyi dahi resîde-i hüsn ve hitam eyledi.

Bundan sonra Katerina'nın Ruslar miyanında ilân-ı âli-şan için düşündüğü şey Osmanlılara karşı bir muhârebeden ibâret kalıp ancak teşebbüs ettiği politika daha Büyük Petro zamanından beri bazı fikirlerde cay-gir olan meseleyi şarkıyenin dahi mevki-i fiil ve icrâyâ vaz' edilmesini intaç demek oldu. Şöyle ki:

Lehistan'ın bir zamandan beri Rusya ile sebkât eden münasebeti pek fevka'l-âde bir şey olup evvela Leh hükûmeti ne cumhuriyete ne kraliyete benzemediğine ve

makâm-ı hükûmette bulunan zat ne müntehab ne mütegalibe ne varis denilecek adam olmadığına mebnî ve husûsiyle Rusya Devleti bunlardan ekserisini kendi pençe-i tagallübü altına almakta bulunmasına mübtenî Katerina en evvel yani Osmanlılarla muhârebeden mukaddem bir zamandan beri Rusya ile Lehistan miyanında münâzaun-fih kalmış olan bazı eyaletleri zabt ve istiladan mâadâ Lehistan'ın sâir birkaç eyaletini dahi ele geçirmeyi kast etmiş ve bunun için Lehistanca birtakım tahrîkât ve teşvikât ile kendi aşıklarından Poniatovski nam kimisineyi Leh hükümdarlığına intihab ettirmişti.

Katerina'nın kurduğu şu tertip Lehistan'ın mukâsemesi demek olup buna umum Avrupa'nın itiraz etmesi lazım geleceği derkârdır. Fakat Prusya Devleti daha üçüncü Petro zamanından beri Rusya ile dost ve müttefik geçinerek husûsiyle Lehistan'dan kendisi dahi muntazır menfaat olduğu gibi Avusturya Devleti an asıl Rusya'nın gerezine alet olmayacağı derkâr ise de evvel bâbda sebkât eden muhâberat üzerine bu işe Avusturya'nın dahi sükût edeceği anlaşılmış idi. İsveç Devleti Demirbaş'ın bozgunluklarından beri henüz belini toplayamamış olup Rusya bunu istediği gibi oynattığı misillü Danimarka Devleti'nin Almanya tarafından gasb olunan Holstein arazisinin kurtarıliverilmesi vaadi onun dahi ağzını kapatmıştı. İngiltere Devleti bu esnada Rusya ile bir münasebet-i ticariye peydâ etmeye çalışıp bir Lehistan'dan çend kıta eyaletin istilası kadar bir şey hasis için Rusya ile politikasını bozmayacağı bedîhî idi. Meydanda yalnız bir Fransa var idi ki Lehistan katoliklerinin ortodoks devlet idâresine geçmesini besbelli Romadan papanın vuku' bulan teşvikatına mebnî tecviz edemeyerek Rusya'ya mümânaat azminde idi. Ancak bunun için göze aldirmek lazım gelen muhârebeyi göze almadığından Fransa Devleti bu bâbda Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye'yi teşvik ve tergibe başladı.

Öte tarafta Katerina ortodoks ve katolik ve protestandan ibâret bulunan Lehistan ahalisini envai ilkâat ve ifsâdat ile tevhiş etmekten hali kalmadığı misillü bir yandan Lehistan'a asker dahi sokarak emri istîlâya mübâşeret etmiş olmasıyla Lehistan katolikleri Fransa'nın dahi tâlimi üzerine Der-saâdeti feryad namelerle doldurarak Saltanat-ı Seniyye'nin avâtıfını istidâ ederler ve diğer taraftan dahi Fransa Devleti ol zaman Dârü'l-Saltanat-ı Seniyye de mukim bulunan sefiri vasıtasıyla «Rusya'nın şimâlce ettiği teşebbüsât cümleden ziyade Osmanlı Devleti için mâzurdur işte Lehistan'ı dahi istila ediyor. Rusya bir kere kesb-i kuvvet eder de Eflak ve Boğdan üzerine yürür ise mukâbele müteassir olur hem niyeti dahi budur Deli Petro'nun tavsiyesi mucibince

Rusya Devleti cihangirliğe çalışır Devlet-i Aliyye bir kere ilân-ı harp etsin birinci muini Fransa olacaktır. Elbette Arupaca sâir muinler ve müttefikler dahi bulunur. Çünkü Rusya'nın kesb-i kuvvet etmesi ve büyümesini umum Avrupa için mazûrdur» diye harıl harıl teşvikler eylerdi. Nihayet 1768 senesinde Rusya askeri hudûd-ı Saltanat-ı Seniyyeye dahi taarruza başladığından Der-saâdet'te mukim Rusya elçisi yedi kuleye kaldırılarak hapsedildi ve harb dahi ilân olundu.

Muhârebe ilân edilibte Saltanat-ı Seniyye sevk-i askere başladığı esnada Fransa'nın muâvenetine muntazır oldukça Fransalı şimdilik muhârebeye zaman-ı müsait olmayacağından bahisle harpten elini çekmiş ve Rusya'ya karşı hareketi azacak ümit edilen Avusturya Devleti dahi eğerce Rusya'nın bu hareketinden pek müteessif ise de alenen ilân-ı husûmete muktedir olamayacağını dermiyan etmiş olduğundan ortada Saltanat-ı Seniyye yalnız kalıp bir de Lehlilerden müttefika-i bâr denilen kısım ki katoliklerden ibârettir Rusya aleyhine onlar silaha sarılmıştır. Bu meselede Fransa'nın ettiği küçüklüğü şununla dahi muvâzene edebiliriz ki Lehliler silaha sarıldıkları zaman kendileri nakten pek zaif oldukları gibi Fransa Devleti kendilerini bütün bütün yakadan silkip atmış olduğu aleme karşı duyulmamak için kendileri tarafından Paris'te bir maslahatgüzarın kabûlünü iltimas eyledikleri halde ne akçece bir güne muâvenette bulunmuş ve ne de berminvâl-i muharrer maslahatgüzar keyfiyetine cevap kabul vermiştir. Binâberîn öte tarafta Lehliler iki eli böğründe kalmış ve bu taraftan dahi asâkir-i Osmaniye yalnız kendi kuvvetlerine îtimatla harbe girişmiştir.

Bu muhârebede Osmanlı ordusunun beşyüz bin neferden ibâret bulunduğu halde harbe tevcih inan-ı azîmet eylemiş olduğu Avrupa tarihlerinde mezkûr ise de bu rivayetin ez'af-ı muzâafa mübâlağa olduğu şüphesizdir. O zamanlar yeniçeri askerinden mürekkeb bir ordu harbe sevk edildikte bugün beşyüzü firar ve yarın onun üç misli inzimam eylediğinden ordu-yu hümâyunun her günkü mevcudunu yaradan Allah'tan gayrı kimse bilmez idi.

Her ne ise ordu-yu hümâyûn her zaman için dârülharbimiz olan Hotin Kalesi pişgâhına azîmet ederek vuku' bulan ilk muhârebede Rus askeri münhezim ve perişan olarak kaçmış ise de o zamanlar için asâkir-i Osmaniye'nin ilk galebesinden Katerina endîşe-nâk olmayıp bilge yeniçeriler «işte artık vurduk kestik yalverir» diye işi gevşeteceklerini dahi bildiğinden kendisi diğer taraftan Azak ve Tığan câniblerini

tahakküm eder ve kuvve-i askeriyesini ikmal ve levâzımatını itmam ve husûsiyle gerek Azak Denizin’de ve gerek Bahr-i Baltık da bir büyük kuvve-i bahriye tedarik ve tehiyyesiyle iştigal eder idi.

Bu muhârebede bizim Osmanlı Devleti yani memûrin-i mülkiye ve harbiyesi tarafından edilen kusur ileride Osmanlı tarihinde arız ve amik muhâkeme edilecek bir şey olup burada Rusya tarihinde keyfiyetin Rusya’ya aid cihetinde yalnız şu kadarını dermiyanla iktifâ ederiz ki Katerina’nın bu muhârebeye sevkettiği asâkirin kumandanları ve belki büyücek zabitanı dahi mûmâileyhânın aşkına harp etmekte olup hele bahr-i sefide memur ettiği donanmada mareşal bulunan Aleksi Orlof vaktiyle biraderi Katerina’nın âğuş-u naz ve niyazında iken kendisi dahi o âğuş için hasret çekenlerin en ileriye gidenlerinden idi.

İşte Rusya askeri böyle canla başla cenk ederek ve bizim Hotin ordusu ise emr-i muhârebeyi bütün bütün gevşeterek Hotin ve havalisini Rusya ordusu bütün bütün zabt ve istila ve ordu-yu hümâyunu ric’ate mecbûr eyledi.

Bu muhârebede en büyük yolsuzluğun birisi dahi Kırım Hanlığı’nın Tatar askeri tarafından gösterilen uygunsuzluk idi.

Ordu-yu hümâyun Hotin tarafında bozulup ric’at eylediği zaman seksen bin kadar Tatar askeri Rusları Bender tarafında bozarak ba’del-teb’id oradan Ebrail taraflarını zabt ve istîlâya giden asker düşmanı besbelli işgal kastıyla Prut sahiline kadar gelmiş ve orada bir tepe üzerine çıkarak ve etrafına meters kazarak içine girip oturmuş idi. Şimdi asâkir-i islâm şu vaziyeti aldıkta Rusya askeri sâir cihet ve sûrete îmale-i nazar-ı dikkat etmeyip bu askerin kendi üzerine hareket etmesine muntazır kaldı ise de Tatar askeri oradan çıkmadığını görünce ve Tatarlar orada iken kendisi dahi sâir bir şey’en teşebbüs edemeyeceğini anlayınca Rusya ordusu güya olduğu mahalden ric’at ediyormuş gibi hareket göstermiş ve bu hareketi üzerine güya Tatarlar Rusları takip etmek için istihkâmdan çıkarak yirmi bin kadar askeri Rus ordusunun peşine göndermiş olduğundan Rus ordusu o muntazam ve muallim askeri hemen filhâl geriye avdet ve yıldırım gibi gürleyerek muhârebeye müsâraatle asâkir-i Tatarı perişan eylemiştir.

Tatarların bu menkûbiyeti Rusya ordusu için yeniden bir cesareti müstevcib olup Devlet-i Aliyyenin ikinci defa olmak üzere bi'l-tertib Tunayı imrar eylediği orduyla can siperane cenk edebilmelerine dahi sebebiyet gösterti.

İşbu ikinci ordu Rusya'nın Prut tarafında Tatarları bozduktan sonra Ebrail vesâir Tuna sevâhilinde bulunan yerleri zabt için göndermiş olduğu ordudan daha cesîm iken ve husûsiyle bâdî-i muhârebede Rusya asâkiri bozulmaya yüz tutmuş olduğu halde o zamana kadar devam eden muhârebatta bir büyük cûret peyda eylemiş olduğundan hemen askeri süngüye davrandırıp hücûma kaldırmış ve yeniçerilerin sebat ve mukâvemeti ise bu hücûma gayr-ı kafi bulunmuş olduğundan ordu-yu hümâyunun tekmil-i mühimmat ve eşyasını düşmana bırakarak yeniçeriler âr firarı intikâb etmişlerdir.

Artık bu bozgunluktan sonra Rusyalı Tuna sevâhilini boylu boyuna zabt ederek hatta Tunayı beri tarafa dahi mürur eyledikleri gibi öte taraftan ikinci defa olarak Bender Kalesi'ne de hücûm ve kale-i mezkûreyi bi'l-muhâsara zabt etmişlerdir.

Bender ve Boğdan taraflarında Rusya'nın bu derece galebatı Saltanat-ı Seniyye için ne derece mazarratı müstelzim ve Ruslar için ne kadar menâfi' müstevcib olmuş ise Akdeniz tarafındaki muhârebat-ı bahriye dahi bundan kat ender kat ehemmiyet fâciasını meydana koymuştur. Şöyle ki:

Şöyle ki Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye ile ilân-ı harbi müteâkib Rusya Devleti taht-ı raiyyet Saltanat-ı Seniyye de bulunan Akdeniz adaları ahaliyesini envâi vaad ve ıydlerle ayaklandırarak on beş kıta kapak ve altı kıta fırkateynden ve sâir bazı ufak tefek sefayinden mürekkeb donanmasını dahi Akdeniz'e sevk eylemişti.

Bu donanma Akdeniz'de bulunan ba'zı Rum tekneleriyle birleşerek büyücek bir kuvvet derecesine vardıktan sonra Sakız cezîresiyle Anadolu sahili arasında Osmanlı donanmasına bi't-tesâdüf cenge mübâşeret eylediler.

Rusya donanması sâlifü'z-zıkr Orlof'dan mâadâ birtakım İngiliz ve Danimarkalı kapudanların zîr-i kumandasında ve Osmanlı donanması dahi Gazi Hasan Bey gibi gayret ve şecâatte sahîhan emsali nadir bir bahadırın kumandası tahtında idi.

İki donanma birbirine tesadüf ettikleri gün Osmanlı donanması bazı küçük adaları siper alarak hareket eylediği cihetle yalnız Hasan Bey'in süvar olduğu kapudan-ı

hümâyûn ile bir de Moskof'un kapudanesi Yorda burdaya gelmiş ve ikisi dahi ateş alarak cephaneleri patlayıp berhevâ oluncaya kadar cenk ederek ol sûretle akşam edilmişti. Ancak gece Osmanlı donanması Çeşme Limanına girmek gibi büyük bir sehvi ihtiyar eylediğinden ve halbuki liman mezkûr pek sığ ve pek fena bir mahal olup gemilerin birtakımı sığa oturarak kımıldanmaya mecali kalmadığı gibi diğerleri dahi yerin darlığı cihetiyle birbirine pek karib oturarak onların dahi iktizâyı halde yelken üzerine gelebilmeleri bir emr-i muhal hükmünü giydiğinden Rusya donanmasında bulunan İngiliz kapudanları bu hali bir ganimet bilerek fenn-i desâyis-i bahriyede en ziyade maharetle müştehir olan üç İngiliz kapudanı ateş kayıklarıyla ve kemâl-i maharet ve cesaretle donanma-yı hümâyuna ateş vermiş ve asâkir-i bahriye etfa-yı hârîka himmet edeceklerine her biri canlarını kurtarmak için denize atlayarak en fedakar olanları dahi donanma içinde feda-ı can etmiş gitmiştir. İşbu muhârebeyi azîmiyeden buraya kadar zikretmiş olduğumuz miktarı iki senelik vukuâtı harbiyenin en mücmel hûlasası demek olup asâkir-i Osmaniye Tuna boyunda bozulupta Rusya ordusu Tunayı beri tarafa mürur eyledikten sonra taraf-ı Devleti Aliyye'den bir üçüncü ordu bi't-tertib Rusya üzerine sevk edilmiş ve bu ordu Rusya askeri ile birkaç defa çarpışarak galebe ve nusret tarafından birkaç defa ba'de'l-teâtî kış hulûl etmekle Rusya ordusu Eflak cihetine ve Osmanlı ordusu dahi Edirne içine ve Balkan semtine doğru çekilmişti. Demek olur ki tarih dahi mîlâdın 1770 senesi idi.

Bundan sonra Rusya Devleti Kırım kıtası üzerine dahi müstevlî olup Katerina'nın kastı maâzallahü-teâlâ tekmil-i Rumeli kıtasını yed-i Devlet-i Aliyye'den nez' etmek olduğunu Bâbîâlî görünce artık saçaklara sarmış olan ateş harp ve cidalin önüne almak dahi müteessir görüldüğünden hiç olmaz ise Avusturya Devletiyle bi'l-ittifâk Rusya'ya az çok bir galebe çaldıktan sonra teklif-i sulh edilmeye karar verilmişti. Bu meselede Avusturya'nın irtikâb etmiş olduğu denâet ol kadar azîm bir denâettir ki Avusturya tarihi için bir yüz karası ad olursa sezâdır. Şöyle ki:

Devlet-i Aliyye ne kadar masârif-i harbiye gider ise cümlesi kendi tarafından tesviye olunmak ve hitam-ı muhârebeye bir mükafat-ı mahsusa olmak üzere memleketinden bir miktar malûm arazi Avusturya'ya terk ve temlik edilmek üzere Avusturya Devleti'ne ittifâk teklif eyledikde devlet müşârünileyha canla başla kabul etmiş ve hatta Saltanat-ı Seniyye masârif-i harbiyeye mahsûben birçok akçayı dahi teslim ve îtâ eylemiş iken öte taraftan 1772 tarihinde Lehistan'ın ilk mukâsemesi Rusya

ile Prusya beyninde kararlaştırılmış ve icabı icrâ edilmiş olduğunu Avusturya görünce Lehistan'dan kendisi için mev'ud olan parçaya tamaen derhal Devlet-i Aliyye'den yüz çevirmiş ve Rusya ile bi'l-ittifâk hatta Devlet-i Aliyye'den aldığı akçe ile tedarik ve techiz eylediği askerin yine Devlet-i Aliyye aleyhinde istîmal ve istihdam etmiştir.

Bunun üzerine Devlet-i Aliyye artık son kuvvetini dahi bu muhârebede sarf etmeği göze aldırıp Çeşme donanması kumandanı Gazi Hasan Bey mârifetiyle Der-saâdet'e o zamana kadar misali hemen gayr-i mesbuk bir donanma imal ve tedarikine ve taraf taraf asker-i tahrir ve cem'ine mübâşeret eylediğinden ve buna mukâbil öte taraftan Rusya ve Avusturya ve Prusya askeri takım takım Lehistan'a girip taksime mübaderet etmekle asıl muhârebenin bâdîsi demek olan Leh mukâsemesi meselesine bu sûretle nihayet verilmeye başlanmış olmasından kat'-ı nazar Rusya'da zuhur eden illet veba Rus ordularını târumar etmeye başladığından tarafında görülen şu iki hal akd-i müsâlahayı icbar eder bir madde olmakla bir aralık müsâlahaya karar verilmiş ve tarafeyn murahhasları bir kere dahi Bükreş'te akd-i meclis-i meşveret eylemişti.

Fakat Rusya murahhasları sulh için vuku' bulan teklifleri Saltanat-ı Seniyye için harbin devamından daha mazur şeyler olmakla bu tekâlîfe tahammül edilmeyerek muhârebeye yine devam edilmek lazım geldi.

Binâberîn ilân-ı harbin dördüncü senesi tarafeyn orduları yine Tuna sevâhilinde yekdiğeriyle tekabül eyledi.

Bu defa asâkir-i Osmaniye muhârebeye cidden ve hakikaten azîm eylemişti. Şöyle ki:

En evvel Tuna'nın beri tarafına geçen on beş bin Rusya askeri Tulça Sancağı dahilinde asâkir-i Osmaniye ile lede'l-tekabül vuku' bulan muhârebede kâmilten münhezim ve perişan olduğu gibi Silistireyi muhâsara etmiş bulunan elli bin kadar diğer bir ordu dahi yüz bine karib asâkir-i Osmaniye'nin pençe-i kahrına giriftar olarak telefât-ı külliye ile Tuna'yı öbür tarafa mürura şitâban olmuştu. Bu sene Rusya ordusu her ne tarafta cenge bulaşmış ise muzafferiyet taraf-ı Osmaniyanı kalmış olduğundan eğerce ertesi sene Katerina Türkistan ordusunu bir kat daha takviye ederek iki defa asâkir-i Osmaniye'yi bozmuş ve hatta yukarıda dahi denildiği vecihle ordu-yu hümâyun her vakit ilk muhârebeyi bihak icrâdan sonra ikinci muhârebede birçok uygunsuzluklar

îkâ'yla kendi kendilerini bozdurmak hamiyetsizliğini ihtiyar eylediklerinden bu kere dahi yine böyle bir hamiyetsizlik eseri olarak büyük ordu Şumnu sahrasında Rusyalı tarafından taht-ı muhâsaraya alınmış idiysede muhârebenin böyle tûl müddet uzayıp gitmesi o aralık cennet mekan Sultan Mustafa Han salis Hazretleri'nin vuku-ı vefatıyla kâid taht-ı hilâfet-i kübra olan cennet mekan Abdulhamid Han Hazretleri'nin gayretine dokunarak en mükemmel bir ordu ile behemehal düşmana galebe çalınmasını emretmiş ve icabının icrâsına teşebbüs kalınmış olduğundan Katerina şu sûret-i nazar-ı dikkate alıp ale'l-husûs kendi memâliki dahilinde zuhur eden bazı gavâil dahi müsâlahayı tâcil etmekle 1774 tarihinde bi'l-yemin ve'l-ikbâl müsâlaha akid edilmiştir.

Bu müsâlaha o mâhud (Kaynarca) muâhededir ki teettirat-ı seyyiesi bizim aleyhimizde olduğundan keyfiyet-i Osmanlı tarihinde muvâzene kılınacaktır.

Katerina'ya müsâlahayı kabul ettirebilecek kadar Rusyaca bazı gavâil-i dahiliye vuku'unu beyan eylemiştik bu gavâil Don Kazakları'nın hatmani yani reisi bulunan zatın inzimam-ı himmetiyle Pugaçof nam kimisinin «ben üçüncü Petroyum Katerina beni zindanda katlettirmek istediği halde kaçtım kurtuldum hakkımı isterim bir Alman karısı gelipte Ruslara nasıl imparator olabilirmiş bu hak benimdir» diye zuhur etmesinden ibaretdir.

Mutassıb Ruslar bir yandan Katerina'nın muvaffakiyet vakasından dolayı kendisine meyl ve rağbet ve inhimak ve muhabbet ettikleri gibi diğer taraftan Petro gibi asıl Rus hanedan-ı hükûmetten bir zat mevcut iken bir Alman karısına tebâiyet kânun-u kâdime ve Moskovluğa yakışık alır bir keyfiyet olmadığından bahisle takım takım merkûm Pugaçof'un başına toplanmış ve husûsiyle asilzâdegânın taht-ı esaretinde bulunan ve (serf) denilen çiftçiler ve köylüler merkûmdan kendi hürriyetleri vadini aldıkları cihetle hepsi onun tarafını iltizam etmişlerdir.

Bunun üzerine Katerina teşebbüsât-ı lazımeyle müsâraat gösterip serflerin istidâyı hürriyet etmesinden dolayı asilzâdegân dahi kendi tarafını iltizam etmekle oldukça bir himmet sarfından sonra Pugaçof'u kahr u tenkil edebildi.

Katerina'nın havas-ı nüdemâsı sülûğunda bulunan vükelâ ve ümerâdan en ziyade mazhar-ı hüsn-ü teveccühü olan ve adeta Katerina'nın ihtiyarını yed-i istiklâline almış bulunan Orlof mûmâileyhânın îtilâyı şân ve şevketi ve Rus milletinin kendisi hakkında

tezâyüd ve temâdî-ü hüsn teveccühü uğrunda pek çok hizmetlerde bulunduğu gibi muahharan mûmâileyhânın daire-yi mahremiyetine duhul edebilmiş olan Putmek'in dahi bu hususda hüsn-ü hizmete muvaffak olarak Katerina'nın hüsnüzan ve teveccühünü kemâliyle kazanmıştı.

Yukarıda dahi denildiği vecihle Rusların hizmet-i mebruresinden memnun ve müteşekkir kaldıkları Katerina'nın temin-i istikbâli ve teveccühât-ı umûmiyenin tezâyüd ve bekâsı için cümleden ziyade tesiri olacak bir şey var ise oda Osmanlılarla cenk ve cidâl ve rekabet olduğunu Putmek'in dahi rânâ bilerek ve anlayarak Rusya'nın sâir Avrupa devletleriyle olan münasebeti devliyesini bir hüsn-ü sûrete ifrağ ile olanca fikrini Saltanat-ı Seniyyeyi Osmaniye hakkında hayl ü fesat a'maline sarf eyledi.

İkdamca akid edilen kaynarca muâhdesi icabınca Katerina Kırım Hanlığı ile Devleti Aliyye-i Osmaniye arasında olan rabıta'yı kırarak bunu nev'ma müstakil bir hale koymuşdu. Bu esnada Kırım hanı bulunan Devlet Giray'ın her halde Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye meyl ü ubûdiyeti derkâr olmakla Rusyalı en evvel Kırım dahilinde mûmâileyhin aleyhine olarak birçok ifsadât ve ilkâât ile hazırlamış olduğu ihtilâfa akçe ve rütbe vesâire vaadiyle celb ettiği ba'zı erbab-ı nüfuzu ön ayak ederek adeta vücud verdikten sonra «işte halk Devlet Giray'ı istemiyorlar» diye Devlet-i Aliyyeye beyan-ı hal ve diğer taraftan Devlet Giray'ı firara icbar ile yerine bir zaman Petersburg'da bulunan ve Rusya'nın meclûbi olan Şahingiray Hanı Kırım hanı nasb ve tayin ettirdi.

Bundan sonra han-ı merkûmun inzimam-ı muavenetiyle bir yandan Kırımlıları Rusya tarafına sevk ve imâleye başladığı gibi diğer taraftan Almanya İmparatorluğuyla Lehistan'ı ikinci defa olarak bir daha mukâsemeye koymak ve Lehistan işi bir sûret-i kesb ettikten sonra yürüyüp memleketeyn ve Rum ilinin dahi mukâsemesine bakmak sûretlerini müzakereye ibtidar etmiştir.

Ol vakitler Osmanlı diplomasisinin eski kuvvetinden velevki hayalden ibaret olsun bir miktar eser kalmasıyla Bâbîâlî Katerina'nın bu ikinci teşebbüsâtından haberdar olabilmış ve ileride Rumeli hakkında vuku' bulacak teşbisatına daha şimdiden medar olabilmek için Kırım ve Lehistan hakkındaki niyyat ve âmalini şediden protestoya kalkışmış ise de bir diplomatın elinde bulunan kalemin kuvveti mensup olduğu devletin kılincında bulunan kuvvetle mütenâsib olacağından ve Katerina ise Putmek'in vesâir bu kabil-i vükelânın maharet diplomatikiyyeleri iânesiyle her işe ciddi

ve samimi bir sûretle başlayıp ale'l-husûs muhâberat diplomatikiyyesinin kuvvetini berri ve bahri kuvve-i harbiye ile teyit eylediğinden Bâbiâli'nin protestosunu red ile Kırım'ın adeta Rusya merbûtatından olduğunu ilân eylediği zaman Devlet-i Aliyye bir Kırım üzerinde bulunan cüz'ice hukûkunun muhafazası için ilân-ı harp edemedi.

İşte kırım şibh-ceziresi bu sûretle Rusya Devleti'ne iltihak etmiş olup 1787 senesinde Katerina kendi müttefiki bulunan Almanya imparatoru ikinci Jozef ile beraber Kırım'a azîmet ve memâlik cedidesini seyr-ü seyahatle ziyaret eyledi.

Rusya memâlikine nisbetle Kırım şibh-i ceziresi pek meskûn ve şen ve mağmur olduğundan ve adım başında bir cennet gibi bahçelere ve güzel güzel çiftliklere ve köylere tesadûf edildiğinden imparatoriçe Katerina şu fûtûhat-ı cedideden dolayı ol kadar memnun olmuş idi ki adeta memnuniyetini ketm edemeyerek işi birtakım haftalara kadar vardırır idi.

Daha Büyük Petro'nun şark için tasdim etmiş olduğu ve fakat Prut muhârebesinde sebkât eden tecrübesi üzerine mevki-i icrâyâ vaz'î zamanının henüz hulûl etmediğini kâni olarak icrâyı icabını ahlâfına tavsiye eylemiş bulunduğu tertibat haşa sümme haşa memâliki Osmaniyeyi Avrupaca birkaç devlet beyninde taksim edivermekten ibaret olup fakat bunun için en evvel Lehistan'ın mukâsesi lazımdan ad olunur idi.

Şimdi Petro zamanından beri Rusya Devleti'nin gerek tertibat-ı askeriye ve gerek tanzâmat-ı mülkiyece kesb ettiği terakkiyata mukâbil Devlet-i Osmaniyenin iki cihetçe dahi dûçar olduğu ted-i niyyad Petro'nun berminvâl-i muharrer kurduğu tertibatın mevki-i fiil ve icrâyâ vaz'î zamanı hulûl eylediği hakkında Katerina'ya temînat-ı lazımayı vermiş ve husûsiyle Rus milletine karşı kendisinin bulunduğu mevki böyle büyük bir işin başa çıkarılması mecbûriyetini gösterdiği misillü evvelce sebkât eden münâsebet-i harbiye dahi berminvâl-i muharrer temînatı bir kat daha teyit eylemiş olduğundan tertibat-ı mezkûrenin kuvveden fiile tamamıyla ihracı için Katerina Avusturya ve Prusya devletleriyle gerek hükümdarların bizzat mülâkat ve müzâkeresi ve gerek vükelâ ve seferanın muhâberatı ile karar vermekte bulunmuşdu.

Şimdi iklim Kırım berminvâl-i muharrer gayet ehveniyyet ve sühûletle ele geçirildikten sonra artık sâir âmalın dahi istihsaline bir mâni ve mezâhim kalmadığı

anlaşılarak yine evvelki gibi Lehistan'ın mukâsemesinden ve hemde bu defa külliyyen mukâsemesinden bed'en ile Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye doğrudan doğruya muhârebeye davet edilmiş olduğundan Devlet-i Aliyye dahi ilân-ı harbe mecbûr oldu.

Ancak bunu bilmeli ki Devlet-i Aliyyeyi bu muhârebeye davet eden şey yalnız berminvâl-i muharrer Lehistan mukâseminden ibaret değildir. Çünkü Devleti Aliyye daha çend sene mukaddem Lehistan için uzun uzadıya bir muhârebe açarak neticesinde zarardan gayrı bir şey görmemiş olduğu ve o muhârebenin yorgunluğu hala devam etmekte bulunduğu halde yine bu maksat için bi-tekrar muhârebeyi tecviz edecek kadar hod-u endiş olmamak akla sığar bir şey değildir. Daha pek çok esbab var idi ki Devlet-i Aliyyeyi bu muhârebeye davet etmişti.

Ez-cümle Rusya Devleti maâzallah memâlik-i Osmaniyyeyi mukâseme için iktizâ eden mukaddemat tertibattan geri durmayıp memâlik-i şahanede bulunan konsolosları vasıtasıyla Saltanat-ı Seniyyenin her nev'i reâyâ iğfâl ve teşvikten hali kalmadığı gibi işbu Leh mukâsesi gibi dahi olmayıp Prusya için bundan bir hisse çıkarılmadığından Prusya'nın itirazı üzerine Katerina devlet-i müşârunileyha ile olan vefak-ı kâdimini nifaka çevirmiş ve ona bedel Fransa'yı ele almış idi. Şimdi bu halde Akdenizden bazı adalar ile Mısır'ı Fransa hissesine ifrağ ederek rüesâ Mısır'dan birkaç büyük zatı bu maksadın lehine celb etmiş olduğundan Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyyeyi Avusturya ve Rusya ve Fransa beyninde olan şu tertibatı bozmak için silaha sarılmaya cümleden ziyade bu sûret mecbûr etmişti.

Hele Kırım'ın doğrudan doğruya Rusya zabtına geçmesi ve imparatoriçe Katerina'nın sâir teb'an şahaneye azîmet satmak için Kırım'a seychat vermesi bütün bütün gayret-i Osmaniyyeye dokunur mevaddan olup bu aralık Boğdan beyinin Rusya tarafına firar etmiş olması dahi harbi mûcib-i esbab cümlesinden idi.

En ziyade dikkat olunacak ve ehemmiyet verilecek şu ki Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye edâ-yı din ve devletin berminvâl-i muharrer büyük bir tertibini bozmak için Rusyaya ilân-ı harbe ne kadar mecbûr idiyse evvelce akdedilmiş bulunan kaynarca muâhede gibi ağır bir muâhedenin ibtali dahi Devleti Aliyyeyi bu harbe başkaca mecbûr etmekte idi.

Elhâsıl 1788 sene-i mîlâdiyesinde Rusya ile Avusturya müttefik oldukları halde Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ilânı harb edip Der-saâdet'te bulunan Rusya sefiri yedi kuleye nakil ve hapsedildi.

Rusya Devleti bu muhârebede Devlet-i Aliyye üzerine üç koldan hücumu kararlaştırmış ve birinci kol Azak ve Kırım üzerine sevk olunacak Rusya askeriyle Karadeniz donanmasından ve ikinci kol memleketine duhûl edecek Avusturya asâkirinden ve üçüncü kol dahi Bahr-i Baltık'tan dolaşıp Akdeniz'e girecek olan Rusya donanmasından ibaret bulunmuştu.

Şimdi Rusya'nın bu tedarikatına karşı bazı Avrupa devletlerinin tavassutuyla mesârif-i harbiyesi taraf-ı Devlet-i Aliyyeden verilmek üzere Saltanat-ı Seniyye dahi İsveç Devletiyle akd-i ittifâk edip Rusya'nın Bahr-i Baltık donanmasına karşı İsveç donanmasını musallat eylediği ve kuvve-i beriyyesini dahi karadan Rusyayı başkaca işgale memur ettiği gibi pek büyük tekâlifat ile ve Çeşme muhârebesinde bulunan ve muahharan paşalık unvanını alan Gazi Hasan Paşa marifetiyle Karadeniz için hazırlattığı donanma ile tertib eylediği ordu-yu hümâyunu Tuna üzerinden sevk etmek ve Kırım'da Devlet-i Aliyye sadakatini muhafaza eden Tatarlardan tedarik olunan askeri dahi ol canibten sevk eylemek tertibatını kurmuş idi.

İşte tarafeyn böyle bir tertib üzerinde oldukları halde üç buçuk dört sene müddet devam edecek olan bir muhârebe-i azîmeye bed'en edip şimal tarafında İsveç ordusu teknil-i kuvvetini cenûba sevk etmiş bulunan Rusya pay-i tahtını ve civarını askerden hemen hali gibi bir sûrette bularak birkaç defa galebe ettikten sonra Katerina'nın ol taraflar için dahi âlî cenah'l-istihâl yetiştirdiği asâkir ile galibiyet ve muzafferiyeti mübâdele ve teâtî ede dursunlar beri tarafta asâkir-i Osmaniye ilk defa olarak vuku' bulan ve küçük bir çarkacı muhârebesinden ibaret olan Kılburun muhârebesini ve deniz cihetinden dahi muhârebe-i bahriye-i gayb etmeleriyle şu birinci mağlubiyet Osmanlı askerinin cesaretini ihlâl etmiş ve ondan sonra harbin birinci ve ikinci ve hatta üçüncü senesi dahi galebe ve muzafferiyet hemen daima Ruslar tarafında kalıp Besarabya ve Moldova Rusya zabtına geçtiği misillü Kilas ve İsmail ve Tuna boyunun sâir mahalleri dahi zabt olunarak Rusya ordusu Maçin ve Baba Dağı tarafına girmişti.

Bu muhârebede Osmanlı ordusu yalnız otuz bin neferden ibaret bulunan bir Avusturya ordusuna galebe edebilip yeniçerilerin kancıklıkları ve cenkten adeta havf ve

hirâsları bu kadar memâlik ve kılâ-i Osmaniye'nin yed-îdâyâ dâçar olmasını ve en ziyade teessüf olunacak şey şu ki her kale alındıkça Rusya baş kumandanlarının üç gün yağma ve katl ve garete ruhsat vermeleri seyyiesiyle nice bin bîgünah müslümanların tîg-i kahr düşmana giriftar olmalarını intaç eylemişti.

Muhârebenin gidişi maâzallahüteala Rumeli'nin bütün bütün Rusya istîlâsı altına gireceğini dahi gösterir idi. Hele bu aralık vuku' bulan takallübat-ı adide akd-i müsâlahayı tâcil etmekle Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye bir büyük yükden kurtulmuş oldu. Şöyle ki:

Muhârebe devr-i Sultan Abdülhamid Han'da başlayıp çend sene devam eyledikten sonra cennet mekân Sultan Selim Han sâlis hazretlerinin cülûs hümâyunları vuku' bulmakla Osmanlı politikası rengini değiştirdiği gibi Rusya'nın müttefiki bulunan Avusturya İmparatoru Jozef ile bu muhârebede İngiltere ile beraber Rusya'nın hilâfını iltizam etmiş olan Prusya kralı Friedrich dahi vefat etmiş bulunduklarından o cihetlercede politika bûs bütün rengini değiştirdi.

İşbu vefeyattan sonra devletlerin iltizam eyledikleri politika Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye'nin harbten adeta yorgunluk göstermesiyle teklif edilerek müsâlahayı kabule râğbetinden ve Avusturya'nın Prusya ve İngiltere tarafından artık harbin terk ve tehiri için vuku' bulan teklif-ü teklif üzerine edilen tehditten korkarak sulha meyl etmesinden ve Prusya'nın Rusya'yı bu kadar muvaffakiyete mazhar gördükçe ileride Lehistan için istediği oyunu oynadıktan başka ihtimaline mukâseme beliyyesini Avusturya ile bi'l-ittifâk kendi başına dahi uğratacağını nazar-ı dikkate alarak hatta iktizâ eder ise Avusturyayı harbten kuvve-i cebriye ile çevirmek üzere Avusturya Rusya hudûdu üzerine asker cem' etmesinden ibaret idi.

Şu sûreti almış bulunan politikanın muktezâyatı bulunan akd-i musâliha keyfiyetini bir kat daha icbar eden mevadın birisi dahi o aralık şerâre endaz vuku' olan Fransa ihtilâl-i azîmi olup bu ihtilâli umûmi Avrupa'nın muvâzenesini tabir eylediği cihetle her devletin Fransa tarafından esecek politika boralarına göğüs germeye muntazır ve âmade olması lazım geldiğinden ve husûsiyle İsveç Devleti'ne gâliben ve ne de mağlûben Rusya ile müsâlahayı kabul edip Saltanat-ı Seniyye ile Avusturya Devleti dahi Rişnebakd'da akd edilen meclis-i mahsusun kararıyla akd-i musâlahaya eylediklerinden artık imparatoriçe Katerina dahi Maçın ve Baba Dağ'ı taraflarında yanıp

duran ateş harb-ü vegābi itfâ etmeye lüzum görerek ve kendisi görmemiş olsa dahi gösterilerek evvela Zıştovi'de ve muahharan Kilasda akd edilen mecalis-i meşverette şürût-ı musâlaha kararlaştırılmadığı halde nihayet Yaş Şehri'nde akid olunan meclis-i meşveret-i musâlahaya karar verip Rusya tarafından zabt edilen yerlerden Turla Nehri'ne kadar mümtedd olan memâlikden mâadâsı Rusya tarafında kalmak yani hudûd-u Saltanat-ı Seniyyeyi nehr-i mezkûra tayin etmek şartı ve şerayit-i sâire ile tanzim olunan muâhedenameler teâtî kılınmıştır ki 1793 sene-i milâdiyesi idi.

Fransa ihtilâl azmînin Avrupaca görülen tesirâtı bundan sonraki ciltte yani Fransa tarihinde gösterilecek bir şey olduğundan burada Osmanlı muhârebesinden sonra Katerina'nın teşebbüs ettiği şey Lehistan'ın defaen sâniye ve sâlise olarak külliye inkişamından ibaret olmakla ondan bash edilmek lazım gelir. Şöyle ki:

Lehistan kraliyeti bundan mukaddem Rusya ve Avusturya ve Prusya devletleri miyanında taksime konulupta düvel-i meşârünileyhim kendi hudûdları üzerinde bulunan eyâlât-ı valüeyi zabt ve istilâ eyledikten sonra Lehistan'ın pay-ı taht kadîmî olan Varşova Şehri ve civarından bir miktar yer yalnız bir unvandan ibaret bulunan bir kralın zîr idaresinde (hemde muvakkat) kalmıştı.

Vakitteki Rusya ile Avusturya ve Prusya Lehistan'ı külliye taksim için beynlerinde karar verdikten sonra Osmanlı üzerine ilân-ı harpten dolayı Prusya Devleti Rusya'dan ayrıldı bîçâre Lehistan Prusya'nın bu iftirâkını kadîmî bir şey zannederek Rusya ve Avusturya tama'ından Prusya'ya ilticâ etmişti. Fakat bu aralık Prusya'nın Lehistan'a gösterdiği himaye Lehistan'ın muhâfazayı istiklâli maksadına mübtenî olup şayed yalnız bir kolayını bulur ise ülke-yi mezkûrun bakiyesini yalnız kendisi kapmaktan ibaret idi.

Ancak imparatoriçe Katerina Osmanlı muhârebesinden geriye aldığı askeri birkaç taraftan Lehistan'a sokarak Prusya'ya gâyeti Lehistan'ı ikisi beyinde taksim edeceğini ve hatta ve Avusturya Devleti Osmanlı muhârebesinde kendi ümid ettiği kadar sebat gösteremediğinden ona dahi hiçbir şey vermemeye razı olacağını dermiyan eyledikde bu teklif Rusya tarafından kabul edilmekle emr-i mukâsemeye ikisi elbirliğiyle karar vermişler idi.

Bîçâre Lehliler Rusya ile Prusya'nın şu son kararından haberdar olmayıp memleketlerine göz diken tama'-kâr yalnız Rusya'dan ibaret olmak zatiyla gelen Rus asâkirine mukâbeleye çıkmış ve tâ son nefese varıncaya kadar cenk ve cidalde devam edeceklerine dair beynlerinde akd-ü mîsak ederek bu ahd-ü mîsak üzerine kahraman gavgalarla Rusları birkaç defa bozmuş idiyselerde öte taraftan Prusya'nın dahi hücûmunu görünce elleri ayakları gevşeyip aziz vatanlarının iki tama'-kâr tarafından gasb eylediğini kemâl-i tesir ile görmüşler idi.

Lehista'nın ikinci mukâsesesi bu sûretle Rusya ve Prusya miyanında vuku' bulduktan sonra Lehliler Rus ve Alman hükmü altına mümkün değil giremeyeceklerini ayne'l-yakin görerek içlerinden Koçovski nam zatı kendilerine reis intihab ederek ve Lehistan'ın şu ikinci taksiminden kendisine hisse ayrılmamış olmasından dolayı Rusya ile Prusya dilgir olan Avusturya Devleti tarafından dahi bazı vaadler alarak tekrar ref'i livâ-yı isyanla gelip Varşova Şehri'ni zabt etmişler idiysede Rusya ile Prusya o taksîme Avusturya Devleti'ni dahi ithal ederek üçü birden hücûm edince fedakar Lehliler son nefeslerine kadar ettikleri sebatın dahi bir fâidesini göremeyerek terk-i silaha mecbûr olmuş ve koca Leh Devleti bu sûretle kâmilten taksim edilmiş gitmiştir.

İşbu Leh vâkıasından sonra Katerina'nın en sonraki âzam muvaffakiyeti İranla ettiği muhârebe olup İran üzerine bazı galebetle beraber devlet galebe-i Osmaniye aleyhinde olan âmalinin husuli hakkındaki tedâbir vâkıayı tecdide dahi tekrar sa'y etmiş idiysede 1796 senesinde fecâat vuku-ı vefatı kaffe-i âmaline sedd-i mûmânaad olmuştur.

Mûmâileyhânın açmış olduğu bunca muhârebattaki gösterdiği ikdam ve sebat ve husûsat-ı dahiliyesindeki tevfiakat nam ve şanını en âlî mertebelere kadar îlâya müstaid ve kâfil olup ancak sefâhat tab'i ve lezâiz şehvaniyesi yolunda vuku' bulan isrâ-ı efâtı ol bâbda bir büyük mâni olacak derecenin dahi mâfevkindedir.

Katerina kocası üçüncü Petro zamanında mûmâileyhin veled-i zinâ olmak üzere itham etmek istediği Pavlo'yu hemen asla hükûmete karışdırmaksızın Almanya ve Fransa ve İtalya taraflarında uzun seyahatlerle ve kırdâ ve nezihatgâhlarda eylencelerle işgal eder idi ki bundan muradı Rusların tâife-i nisâdan bulunan hükümdarları zükûrdan olan hükümdarlara tercih etmediklerini bildiğinden ve binâberîn şayed Pavlo meram ederde kendi aleyhine harekete kalkışır ise tehaddüs edecek vehâmet-i akıbetini dahi

anladığından o vehâmet-i akıbeti men‘a-medâr olmak üzere bu yolda terbiyesini iltizam eylemişti. Şimdi Katerina’nın vefatıyla mûmâileyh Pavlo sandalı-i hükûmete geçtiği vakit her ne kadar kırk iki kırk üç yaşında kemâlini bulmuş olmakla beraber zaten dahi dirayetlice bir şey idiysede umur ve idâre-yi hükûmetten hemen külliye bihaber ve bi’t-tecrûbe idi.

Pavlo’nun ittihaz ettiği meslek-i mahsus vâlidesinin mesleğine bütün bütün mugâyir olup eğerce o zamanlar Fransa aleyhine tekevvün eden ittifak-ı umûmiye dahi dahil olmuş idiysede yine her halde münâsebat-ı harbiyeye ehemmiyet vermeyerek ve bu maksada mebnî sivelceyi çıban etmeye çalışmayarak oluruyla geçinir gider idi.

Pavlo’nun bu sûretle ittihaz eylediği bizce en ziyade ehemmiyet olabilecek işi berminvâl-i muharrer Fransa hakkında teşekkül eden ittifâka dahil bulunmasından nâşî ve Bonapart’a Napolyon’un Mısır’a hücumundan dolayı Devlet-i Aliyye tarafından icrâ olunan harekât-i bahriyede bizimle müttefik bulunmasıdır. Fakat bu ittifâk meselesinde İngiltereli dahi dahil bulunup gerek İngiltere’nin ve gerek Rusya’nın ittifâktan muradları ise yalnız Fransa’nın Mısır ve Cezâyir bahr-i sefidce vuku‘ bulan istilâlarından kendi menâfi‘ mahsûsalarına ait bulunan cihâtı muhafazadan ibaret olmakla ol kadar büyük ve o derece mühim bir netice istihsal edilememiştir.

Her yerde hükümdarların âlemi husûsisi sâir ahadnesinin avâlim-i husûsiyesine benzemeyip behemehâl bazı merretine ifrat ve tefrit görülmekte olduğu malûmdur.

Fakat bu sûret Rusyaca öyle bir yolda cereyan etmektedir ki sarayların esrarı derhal fâş olmakta ve fâş olmasıyla beraber netâyiç faciasını göstermektedir.

Bunun sebebi sâir yerlerde hükümdarların gerek müennes olsun ve gerek müzekker bulunsun münasebet peyda eyledikleri kimseler ekseriye ahâddan bulunarak ketm-i esrar hakkında verilen karara tamamıyla riâyet etmelerine mukâbil Rusyaca bu münasebet hemen hasr-ı zâdegân miyanında cereyan eylediğine ve hatta ifşâyı râz medar tefahhur ve imtiyaz ad olunduğuna mebnî esrar bi’l-ihhtiyar vaz‘ meydan-ı iştihar edilmektedir.

Şimdi mûmâileyh Pavlo bir taraftan vâlidesi Katerina’nın sevgilisi olmak töhmetiyle bi’l-itham birtakım kimseleri mücâzat etmesiyle beraber madam Şivalye isminde bir Fransız karısıyla dahi kendisinin mercimeği fırına vermesi ve bu alış-

verişten bîçârenin en sadık bildiği bazı zâdegân vasıtasıyla büyükden küçüğe ve daha küçüğe ve bu sûretle kapı hademesine varıncaya kadar herkesin haberdar bulunması Pavlo aleyhinde bir neferden umûmiye hazırlamakda bulunmuşdu.

Vâkıa imparator mûmâileyhin ahâli hakkında birtakım hareket-i mürüvvet kârânesinden dolayı kendi lehinde bir dereceye kadar memnuniyet dahi var idi. Ancak serâmeden rüesâdan birkaç zat mezbûre Fransızlı ve ondan başka imparatorun âlem-i husûsisi mensuplarından bulunan sâirlerinin etvar ve hareket-ı mütehakkımanesine dayanamayarak ve fakat bîçâreyi idam etmeğe dahi kıyamayarak bir gece odasına girdiler ve kendisini tahvîf ve tehdit ile yola getirmeye çalıştılar ise de Pavlo her halde canına kasd edecekler korkusuyla merkûmlara karşı müdâfaa-i şedidede bulunduğundan encâmkâr kendisinin ihnak ve idamına müncer oldu.

Bu hareket yalnız Pavlo bîçâresinin aleyhinde olup familyası â'zâsından sâirlerine şümûli olmadığından 1801 senesinde katiller mûmâileyhin oğlu Aleksandrayı makâm-ı hükûmete iclâs eylediler.

Babası Pavlo dâhilen hissettiği bazı entrikaları men' için birtakım kimseleri öteye beriye nâfi etmişdi.

Aleksandr'ın yenik havas-ı mukarribini beriki imparatorun Rus milletini memnun etmesi politika töhmetiyle nâfi olunanların afvına mütevakıf olduğunu nasihat vermesiyle Aleksandr derhal kabul ederek cümlesini afv ve ıtlak eylediğinden şu hareket-i ibtidâiye halkı sahîhan memnun eyledi. Bundan başka Pavlis'dana kadar casus ve hafiye memuru var ise hepsini azlettirdi.

Matbûata hürriyet-i kâmile vererek gayr-ı resmi matbûatın neşriyatına resmi matbûat ile mukâbele eder idi. Düvel-i ecnebiye ile akdettiği muâhedat ahkâmınca Rusya emtia-i ticâriyyesine Avrupaca revac vermek yolunu bulup bu sûretle ticaret ve binâberîn sanat yolların tevsi' eyledi. Hele maârife ettiği hizmet hiç münker olmayıp o zamana kadar büsbütün cahil ad olunan Rus milletinin pay-ı tahtından sonra büyücek şehir ve kasabat ahâlisi dahi sahîhan mütemeddin halktan ad olundu. Mûmâileyhin zamanında küşad edilen akademiyaalar yediye ve jimnastik haneler ikiyüze ve sıbyan mektepleri dahi bine bâliğ oldu. Avrupanın her tarafında bulunan alimleri pay-i tahtına

celb eder ve Rus milletinden her kim bir kitap yazacak olur ise fevka'l-âde mükâfat eyler idi.

Mûmâileyhin harici politikasına gelince ol emirde Napolyon Bonapard ile dostluk rabıtasını bağlamış iken muahharan Avrupa devletlerinin Fransa aleyhinde akd eyledikleri üçüncü ittfaka dahi dahil oldu ve muhârebat-ı vâkıya kendisinin dahi bizzat kumanda ettiği meşhur Austerliç muhârebesinde hitam verildi ki keyfiyet-i Fransa tarihine aid olduğu cihetle orada iş'âr kalınacaktır. Fakat burada şu kadarını olsun dermiyan edebilirizki bu esnada imparator Aleksandr'ın gösterdiği mahâret-i askeriye Rus ordusu hakkında itimad-ı umûmîyi kemâliyle celb eder idi mûmâileyh İsveçliler ile muhârebe edip Fillandiya'nın fethini ikmal eylediği gibi her ne kadar netice-i matlûbesi hâsıl olamadıysada Silistre ve Rusçuk ve Yerköy'de de Devlet-i Aliyyeye karşı açtığı muhârebelerde dahi pek çok mahâret-i askeriye göstermiş idi. Hele İran ile ettiği muhârebede Devlet-i İraniyeden birçok araziye daha zîr-zabt ve idaresine geçirdi.

Fransa aleyhinde üçüncü defa olarak akd-i ittifâkdan sonra Rusya ile Fransa'nın politikası adeta Avrupa devletlerine gıpta verecek bir dereceyi bulduysa da Napolyon Bonapart'ın muhârebe hakkındaki hırs ve tama'ı bu güzel münâsebetin devamına mâni olduğundan 1812 tarihinde yine muhârebe ilân edildi. Bu muhârebe yine Fransa aleyhinde Avrupanın harekât-ı umûmiyesine müsâdif olup Aleksandr Napolyon Bonapart'ı tarûmar ve berbat ettikten sonra Rusya askerini Paris'e ithal etmiş ve muhârebenin devamıyla ikinci defa olarak düvel-i müttefika askeriyle beraberine Paris üzerine hücum göstermiştir ki meşhur Waterloo muhârebesiyle hitam bulan bu girift ve muğlak muhârebatın tafsilat-ı mümkünəsi bu ciltten sonra gelecek Fransa tarinde görülecektir.

Rusya Devleti'nin Rumeli kıtasını eyâdî Osmaniyanı kurtarmak için bir zamandan beri görülmekte bulunan âmaline imparator Aleksandr dahi kapılarak tedârikat-ı lazımadan geri durmamış ise de mûmâileyh bu maksat için Saltanat-ı Osmaniye'nin taht-ı raiyetinde bulunan hristiyanları kızıştırmak ve azıştırmak daha ziyade kâr-ı âkıl olduğunu bilerek uzun uzadıya birtakım muhârebeden ise ifsad ve teşvik sûretine karar vermiş idi. Binâberîn tafsilat ve muhâkematı Osmanlı tarihinde görüleceği üzere Mora ceziresinde bulunan Rumların isyanı ve husûsiyle muhârebenin

1820 senesinden bed'en ile Yunanistan'ın husul-ü istiklâline kadar devam etmesi dahi kendi muâvenet ve müzâhereti semeresi ad olundu.

İmparator mûmâileyh Rusya için büyük Petro'nun biraz mûtedikesi demek olup müddet hükûmetinde Rusya Devleti kendisinin her hal ve hareketinden istifade eder idi. Hatta o ahir hükûmetinde dâhilen bazı politika sızıntıları tahaddüs etmiş ve kendisini dahi zabitan-ı hafiye mârifetiyle birtakım ihtiyadlarda bulunmaya mecbûr eylemiş idiyse de kazanmış olduğu teveccühât-ı umûmiye bekâ-yı hükûmet için yine teminat-ı lazıme-yi göstermiştir mûmâileyh 1825 tarihinde Kırım taraflarını seyahat eder iken soğuk alıklığından gelme bir nevi humma hastalığından vefat eylediği ve vefatının üçüncü günü Rusyaca resmi mahsus olduğu üzere müteveffanın eli öpülmek resmi icrâ olunacağı zaman yüzü simsiyah kesilmiş ve bu siyahlık gittikçe vücuduna dahi inmekde bulunmuş olduğundan yüzünün örtülmesine mecbûriyet hâsıl olmuş idi Aleksandr'ın vefatından sonra Rusya serâmeden kibârı prens Konstantin'i makâm-ı hükûmete davet etmiş idiyse larda mûmâileyhin vuku' istifâsına mebnî yerine küçük kardeşi Nikolay'ı mevki-i imparatoriye davet ettiler.

Mûmâileyh Nikola gençliğini taallüm ve terbiye yolunda geçirmiş ve ekser mevad üzerine birtakım tecrübeler hâsıl eylemiş gayet akıl ve fâtin bir zat olup daha öteden beri hazırlanmakta bulunduğu halde imparatorlarca vuku' tebeddül esnasında baş gösteren azim bir ihtilâl heyet-i askeriye tarafından ikâ edilmiş bulunmasına mebnî gayet tehlikeli bir şey iken kemâl-i himmet ve besâlet ile ihtilâl-i mezkûru bertaraf eylemiştir.

Bu ihtilâlin verdiği yeni bir tecrübe üzerine imparator Nikola dâhilen hükûmet-i imparatoriyenin nüfuz ve istiklâlini takviye ve teyit esbabını ba'de'l- istikmâl İran Devleti üzerine bir muhârebe açmış ve bu muhârebe henüz hitam bulmak üzere iken Der-saâdet'te cennet mekan Sultan Mahmud Han Hazretleri'nin yeniçeri askerini kırarak devletin en zayıf bir zamanı baş göstermesiyle ve bâhusûs Rumeliyi Osmanlı elinden kurtarmak zamanının tamam hulûl eylediği görülmesiyle imparator Nikola silahını Devlet-i Aliyye-i Osmaniye aleyhine çevirmiştir.

Bu tarihte Rus askerinin Tunayı ve Balkan dağlarını geçerek Edirne sahrasına kadar gelişini Avrupa müverrihlerinden birtakım emsali nâmeşhud muvaffakiyetten ad etmiş idiyse larda imparator Nikola ordunun Edirne'ye kadar varabilmesi esnâ-yı râhta

Osmanlılar tarafından hemen mukâbeleye tesâdüf edilememiş olmasından neş‘et ettiğini bildiği cihetle sahîhan mağrur olmamışdı hatta Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye bu derece hal-i tedennide iken yani elinde asker denilebilecek kuvve-i harbiye on bine dahi bâliğ olmadığı halde yalnız bir Edirne muâhedeyle iktifâ etmiş olması müverrihlerden bazılarının adeta istiğrabını mûcip olup ancak İmparator Nikola işin atisini nazar-ı dikkate aldığı cihetle muâhedeyi dahi ayn-ı nîmet bilmiş idi ki tafsîl-i Osmanlı tarihinde görülür.

İmparator Nikola’nın asıl Rusluk merhamet ve âtifeti neden ibaret olduğunu göstermesi Lehlilerin îkâ eyledikleri ihtilâlde meydana çıkmıştı. Fransa’da imparator müşârünileyhin muâvenet hükümdaranesiyle yazılmış ve basılmış olan birtakım tarihler Lehistan ihtilâli hususunda o kerimü'l-şem hükümdarın birçok müessir merhamet kârânesinden bahsederler ise de bîçâre Pulakların mağlubiyetlerinden sonra dûçar oldukları hal felaket-i iştimal dünyanın son gününe kadar hatırlardan çıkması muhal bir keyfiyettir. Âlem-i medeniyet bir milletin mahvına çalışmayı kerih gördükçe Nikola’nın Leh milletini mahvetmek için vuku‘ bulan teşebbüsâtını tasdik etmek bizim için mümkün değildir.

Mûmâileyhin mahv-ı millet arzusu yalnız Lehlilerin hakkındaki teşebbüsattan dahi ibâret olmayıp Rus milliyetinin tevsi‘ dairesi için bu sûret-i keriheden gayrı bir çare bulamamış idi ki Rusya içinde bulunan Tatarlar hakkında ittihaz ettiği politikadan da kat‘-ı nazar Kafkasya ve Asya-yı vustâ hakkındaki teşebbüsât vâkıası dahi bir delil olabilir.

Edirne muâhedesinden sonra imparator mûmâileyh Kafkasya’ya asker sevk edip ibtidâ-yı hallerinden beri bir hürriyet-i kâmile içinde yaşaya gelmiş olan o bahtiyar memleketi bahtsızlık numunesi olarak âlem-i teşhir etmek istemiş ve fakat hürriyet ve istiklâl denilen şey öyle kolaylıkla verilemeyeceğinden o bîçâre memleket Ruslarla tamam yirmi beş sene boğaz boğaza boğuşmuştur.

1839 tarihinde imparator Nikola Asya hakkındaki âmalinin husuline bir mebd-i hareket olmak üzere Hiyve taraflarına bir ordu göndermiş ve Ural Dağları eteklerinden Türkistan içine doğru şiddetlice bir akın etmiş idiysede ât binmekten ve kılıç vurmaktan gayrı bir şey bilmeyen Asya müslümanları elinde Rus ordusu hırpalandıkça hırpalanmış ve adeta tarûmar olmuştur.

Mûmâileyh hakkında şu sûretle idare-i lisan edişimiz kendi yüzünden görmüş olduğumuz birçok mazarratlardan neş'et etme bir keyfiyet değildir. Çünkü kendisiyle sebkât eden münasebetimiz yalnız Edirne vâkıasından ibaret olmayıp 1832 tarihinde Mehmet Ali Paşazade İbrahim Paşa askerimizi tazyik etmekde iken o aralık Rusya'nın Devleti Aliyyeye muâvenet etmesi besbelli teb'a-ı Osmaniyeye bir azîmet satmak emelinden ibaret olmalıdır ki fâide-i mahsusasına muvaffak gelerek bize muâvenette dahi bulunmuşdur.

Maa-hazâ kendisi bu hizmetinin dahi mükâfatını görmedi değildir. Zîra muhâkematı Osmanlı tarihinde görüleceği üzere Hünkâr İskeleyi muâhedesinin Rumlar ve Bulgarları Rusya himayesi altına vermesi gibi bir büyük fâideye imparator Nikola cenabları bir büyük fedakârlık ile ancak muvaffak olabilir idi.

Daha Büyük Petro zamanından kalma bir kararnamenin muvakka-ı fiil ve icrâya konulması ve buna muvaffakiyet gibi bir şanın kendi namlarına istihsâl edilmesi her hükümdar tarafından arzu edildiği gibi bu sûret imparator Nikola tarafından dahi fevkî'l-gaye arzu edilmiş ve hatta tarih diyebilir ki mûmâileyh Mısır meselesinden bed'e ile teb'an Saltanat-ı Seniyye hakkında gösterdiği müessir âtîfet-kârâneyi dahi o tertibatı azîmeyi meydana koyduğu zaman teb'an merkûmeyi hazır celb olunarak derdest edilmiş bulmak azmiyle ihtiyar eylemişti.

Binâberîn mûmâileyhâ nice seneler bu bâbda iktiza eden tedarikatı reviyetle iştigal edip tamam vakit merhunun hulûl eylediği sahîhan îtikad ettiği bir zamanda işe başladı. Fakat vukuât gösterdi ki onun beklediği vakit merhun meğer vakit-i merhun kıyamet ola. Şöyle ki:

Kendisi 1253 senesinde Saltanat-ı Seniyyeden birtakım metâlib nâmeşruâ ile beraber meselenin içine gayret-i diniye katmak ve bu gayrete İngiltere veyahut Fransa'dan birisini beheme teşrik edip onun vasıtasıyla birtakım muâvinler daha bularak ve Saltanat-ı Seniyye üzerine yeni bir ehl-i salîb daha sevk etmek için Kudüs'ü Şerif arazisine dair birkaç tekliflere ibtidar ederek bir aralık geldi Sinop'ta bitarafâne lengerendaz bulunan Karadeniz donanmayı hümâyunu dahi yakdıysa da ettiği tahmin pek yalnız çıktı. Zîra Avrupa düvel-i muazzaması Rusya'nın şu âma-i tecâvüz kârânesi yalnız bu defa ki matlûbatından dahi ibaret olmayıp devlet-i müşârünileyha için umum Avrupa ve belki tekml âlem-i insaniyet ve medeniyet aleyhinde tecâvüz kârâne bir

garaz olduğu meydana çıkmasıyla Avrupa devletleri bekayı istiklâli hususunda Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyyeye yardım etmeyi farz gördü.

İngiltere Devleti kuvve-i beriyyesiyle beraber kuvve-i bahriyesini ve Fransa Devleti kuvve-i bahriyesiyle beraber kuvve-i beriyyesini bu uğurda feda ederek ve ikinci derecede daha sâir müttefikler meydana çıkarak hele Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye on sekiz yirmi senelik bir tanzîmatın semere-i celile-i hâriku'l-âdesi bulunan dört yüz bin muntazam ve muallim askeri kâmilan silah altına aldı.

Tuna boyundan ve Kars'tan Rusya aleyhine bir an hücum edildi. Bahren dahi Kırım düvel-i müttefika donanması ve askeri Kırım'a döküldü.

Yakın zamanlarda emsali görülmemiş olan şu muhârebe-i cesîme öyle bir sûret-i kahramanide icrâ olundu ki hatta düşmanımız bulunan Rusya'nın gösterdiği mukâvemeti bile kahramanında mukâvemetir diye tahsin ederiz.

Bahren İngiliz donanmasının hareket-ı cesûrânesi İngiliz bandırasının ve Malakof hücumu Fransa bayrağının ve hele Kars ve Silistre ve Oltaniçe ve Tutrekan ve Yerköy'ü ve Kalafat muhârebelerinde Osmanlı dilaverlerimizin savlet fedâkârânesi sancağı şerifi Osmaniye'nin şanını bir kat daha ilân eyledi.

Bu muhârebe iki sene kadar devam etti. Nikola sağ olaydı elbette daha ziyade devam edeceği ve netice her taraf için muzır olacağı derkâr idi. Hele 1855 tarihinde mûmâileyhin tertip eylediği yeni bir orduyu mevki-i harbe sevk etmek için resmi geçit sûretiyle muâyene eder iken aldığı soğuk muahharan himâye çevirmekle vefatı vuku' bulduğundan yerine câlis sandali-i hükûmrânı olan ve ilân hükûmette bulunan ikinci Aleksandr hazretleri 1856 tarihinde akd olunan Paris muâhedesini imza ederek o tehlikeli muhârebeye hitam verildi.

İmparator müşârünileyh hazretlerinin sandali-i imparatoriye kuudundan beri Rusya Devleti mânen ve madden terakkî etmekte olup terakkiyat-ı mâneviyeden mâdud olarak tarik-i maârifin vüs'ati ve efkâr-ı terakkiyenin yevmen-fe-yevmen intişarı gibi şeylerden kat'-ı nazar mûmâileyhin Asya cihetince hudûdunu tevsi' etmesi Rusya devleti için pek büyük menâfi' maddiyeden mâduddur.

Kirkis kabâilini kemâlen taht-ı raiyetine soktuğu gibi Türkistan'ı dahi hemen baştan başa istilâ ederek şimdiki halde hudûdunu Ceyhun'a îsal etmekte bulunmuş ve

bir taraftan dahi tâ hudûd-u Çin'e dayanarak Bahr-i Hazez'i bütün bütün bir Moskov Denizi haline koymuştur.

İfâde-i Umûmiye

Rusya tarihi nazar-ı muhâkemedede hülâsa edildiği zaman tarihi mezkûr için başlıca üç şık tefrik olunabilir. Bunun birincisi Rusya'nın tarihi kadimi yani hal-i bidâyet ve vahşette bulunduğu zamanki ahvâli olup tarihçe her ne kadar ahvâli mezkûreye dair malûmât muvazzaha ve mufassal pek az dereceden ibaret ise de ehemmiyetçe sahîhan büyük bir derecededir.

Tarihi atîkin rivâyeti vecihle âlemin cihet-i garbiyesini cihet şarkîyesi meskûn ve mâ'mûr etmiş olduğu mâlûm olup bu iskân ve îmar ile beraber hemen ezmîne-i müteahhireye gelinceye kadar şarkîyunun hücum ve istîlâsı tahribat ve îmar gibi pek çok inkılâbâta dahi sebebiyet göstermiştir. Hele Hûnlar Avrupa için bir seyl-i bela idi ki istîlâ ve kışver-i kışâlıkta Romalılardan farkı yalnız barbarlıkları olup bu ise her halde bir fark kafi idi.

Bu asırda Rusların ismi bile defter-i milelde mukayyed olmayıp Sılavların bazı kabileleri şimal taraflarında ve müteferrik ve perişan bir sûrette âvâre-ser olarak gezer yatarlar idi.

Rusların kendilerini tanıttırması Rusya tarihinin gösterdiği ikinci şıkda başlamış ve millet-i merkûme Rurik Hanedanı'nın semere-i lütuf ve himmetiyle sahife-i âlemde isbat-ı vücud ederek bayağı kendisini göstermeye yüz tutmuştur.

Bu halk pek çeri pek cesur bir halk olup husûsiyle fevka'l-âde cehalet ve bedeviyetlerine mebnî indlerinde hayatın hiçbir değeri ve ehemmiyeti bile olmadığından muhârebeye adeta bahâyim-i vahşiye gibi saldırır ve düşmana eliyle kanını döktürmedikten sonra geriye dönmez idi. Ve zamanlar henüz bir Kiyef Hükûmeti'nden ibâret bulunan Rusların cehalet-i celilleri ve gemicilikden fıkdan bahreleriyle beraber defaatle bahren İstanbul'a hücum edip Şark İmparatorluğunu adeta haraca kesmeleri sahîhan büyük ad olunacak muvaffakiyetlerdendir.

Fakat bir milletin zarb-ı destiyle kazandığı saâdet devam edemeyip saâdet-i hakîkiye terakkiyatı ledünniye cihetine mahsur olmaktan nâşi Rusların yine bir belâyı azîme dûçar olacakları en büyük muvaffakiyetleri zamanında dahi meydanda idi. Çünkü bir milletin içine bir kere tefrika düştükten sonra tefrikayı bertaraf etmeyince o millet için necat-ı mütesavver olamayıp zuhur edecek düşman eczâ-yı milleti yekdiğeri aleyhinde istîmal ede ede fâide-mend olacağı bedîhîdir.

İşte Rusların Moğol Tatarları istilâsı altına girmesi yine kendileri tarafından gösterilen şöyle bir sebebiye mübtênî olup yoksa Rus tâifesi memleketlerine akın eden husemâyâ elbirliğiyle mukâbele etmiş olaydılar hiç olmaz ise taht-ı esâretlerine girmeye kadar mağlûbiyete ve izmihlâle dûçar olmazlar idi.

Rusyaya Rusya denilebilecek zaman dördüncü İvan'ın himmet bir güzîdesiyle memleketin istiklâli istirdad edildikten sonra vuku' bulup eğerçe muahharan dahi birtakım târîzat-i ecnebiye Rusyayı pek ziyade muhâtaralara düşürmüş idiysede İvan'ı teâkub eden cârî ve cesur hükümdarların himmet-i mahsusası memleketin istiklâlini muhâfaza edebilmiştir. Hele Romanof Hanedanı'nın ve husûsiyle Büyük Petro'nun sa'y ve himmeti Rusya'yı milel-i muntazama şekline koyabildi.

İşte Büyük Petro zamanından beri Moskova Devleti her gün terakkîde ve daima terakkîde olup en büyük istifâdesini Lehistan mukâsesiyle beraber bizim Devlet-i Aliyye-i Osmaniye yüzünden etti. Zîra nice asırlardan beri el yumruğu altında ezilerek mülk ve memleket nedir? Hüküm ve hükûmet neden ibarettir? Layıkıyla anlamış olan Rus milletin Petro ve Katerina ve Aleksandr gibi hükümdarların zaman idarelerinde Devlet-i Aliyye-i Osmaniye dört beş asırdan beri devam edegelen muhârebat-ı müteabbiden artık yorulmuş bulunmasıyla vâkıa celâdet-i Osmaniye yine zaaf göstermediysede fakat netice-i muhârebat hep ahkâm-ı mazarrat encamını bizim aleyhimizde gösterir idi:

Devlet-i müşârünileyhanın Asya cihetince tevsi'-i hudûd etmekte bulunması İslâmiyet âlemi için ne kadar muzır bir şey olduğunu bir muharririne kadar tafsîlât ile yazsa yeri ve değeri vardır.

Asya tarafında bulunan ve bir meziyetleri var ise cekçilikten ibâret olan bu kadar milyon nüfus-u İslâm müctemi ve müttefik olsalar Rusya içine bir akın daha

edebilecekleri derkâr iken mücerred müteferrik ve perakende olmaları seyyiesiyle Moskof gelip birer birer vurarak hürriyet-i milliyelerini ellerinden almıştır.

İşbu Asya fütûhatından Rusya'nın gayet maksadı Hindistan fethi olduğu artık herkes indî meydana çıkmış ve anlaşılmış bir şey olup hatta bu meselede menfaatleri müşterek olan devletler Rusya istilâsı önüne sedd-i mümânaat çekmezlerse bu maksadının dahi hûsul bulunacağında hiç şüphe yoktur.

Şimdiki halde Rusya Devleti Avrupa'nın sâir devletleri kadar muntazam ve Rus halkı onlar kadar medeni ve muallim olmayıp Petersburg Moskova Novgorod Kiyef vesâire misillü büyük şehirlerden ve diğer bazı şehir ve kasabalardan mâadâ halk yine evvelki gibi adeta bahâyim mesâbesinde olup hükümdarlarına arz-ı ubûdiyet edercesine bir muâmelede bulunurlar ise de başlıca şehir ve kasabat ahâlisi miyanında Avrupa maârif ve medeniyeti ol kadar münteşir olmuştur ki tarif kabul etmez.

Devlet müşârünileyha yalnız bu cihet-i terakkiye dahi hasr-ı himmet etmeyip Rusya ülkesinin vasatî birtakım dehşetli çöl ve beyabandan ibaret bulunduğunu ve bu sebepten dolayı şimal ile cenubun ve şark ile garbın mürâselât-ı ticariye ve askeriyesi pek büyük müşkilâtta kurtulamayarak Rusyayı ümid ettiği kadar terakkiyattan şu hal men eylediğine mebnî o koca ülkeyi tahtit-i arazi hudûdu gibi enine boyuna şimendifer hutûtiyle tahtit etmeye başlamış ve şimdiye kadar bu teşebbüsâtın en büyük kısmını ikmal etmiştir.

Bu şimendiferlerin Rusya mürâselât ticariyesini ne derecelere kadar tehvîn ve binâberîn servet memleketine büyük hizmet edeceği tafsilden müstağni olup ale'l-husûs ba'de-zan şark ve garb veya cenûb ile bir muhârebe edecek olur ise mürâselât-ı askeriyece olan tesirat-ı azîmesini dahi meydana koyacaktır.

Cihangirlik emel ve arzusu Rusyayı cümleden ziyâde tertibat-ı askeriye ile işgal eylediğinden devlet müşârünileyhanın kuvve-i beriyyesi hakîkaten birkaç devlete mukâbeleye kâfi olduğu gibi zaten kifâyeti müslim bulunan donanmasını dahi gün begün tezyid ve teksirden hali kalmamaktadır. Binâberîn kendisiyle hem civar bulunan devletler ve hatta umum Avrupa devletleri bile bu heykel-i cisîme karşı ne kadar ihtiyad ve tedârikde bulunmuş olsalar lazım ve becâdır.

Ahlâk cihetine gelince her memlekette pes paye sınıfının ahlâk ve âdabı kibârından elbette daha düzgün olduğu misillü bu kâide Rusya için dahi vâki ise de oraca nisbet daha yukarı bir dereceden bed'en ettiğine mebnî terbiye ve nezaket ve mütemâdînine evzâ ve hareketten kat'ı nazarı kibârı îndinde ahlâk sâir memleketler kibârına dahi kıyas kabul edemeyecek bir halde imiş. Pes paye sınıf ahali ise daha pek yakın vakitlere kadar ve belki imdi bile zâdegânın taht-ı tagallüb ve temlikinde bulunduğundan mâmelekleri ve ahlâk ve edepten dahi mâmelekleri kendi dost tasarruflarında olmadığı ekser seyyahlar tarafından dermiyan ediliyor.

İntihâ

Sahife Rusya Tarihinin Fihristi

- 4** Rusya Ülkesinin Ahvâl-İ Coğrafiyesi
- 19** Rusya Tarihinin Taksîmatı
- 22** (Birinci Bâb) Rusya Ülkesinin Bidâyet-i Ahvâli
- 24** (Bend-i Mahsus) Setyelüler ve Sarmatyalular
- 29** (Bend-i Mahsus) Slav Tâifesi
- 32** (Bend-i Mahsus) Got Tâifesi
- 36** (Bend-i Mahsus) Hûn Tâifesi
- 42** (Bend-i Mahsus) Hûn Devletinin Enkâzı
- 44** (İkinci Bâb) Rurik Hanedanının Müddet Hükûmetleri
- 45** (Birinci Fası) Rurik Hanedanının Teşekkülüyle Prensliklere İnkısamamına Kadar Müddet Hükûmetleri
- 61** (İkinci Fası) Rusya Devletinin Küçük Prensliklere Münkasım Olduğu
- 76** (Bend-i Mahsus) Âl-i Cengiz
- 78** (Üçüncü Fası) Rusya Prenslerinin Moğol Tatarlarına Haraçgüzar Oldukları

- 91** (Üçüncü Bâb) Romanof Hanedanının Müddet Hükûmetleri
... (Bend-i Mahsus) Büyük Petro
- 155** (Dördüncü Bâb) Şimdiki Holstein Gottorb Familyasının Müddet Hükûmetleri
- 152** Meşhur Katerina
- 214** İfade-i Umûmîye

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Midhat Efendi, (2002). *Menfa/Sürgün Hatıraları*. (H. İnci, Haz.). İstanbul: Arma Yayınları.
- Alp, R. (2018). *Osmanlı Devlet'inde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ak, M. (2006). Doğu-Batı İkliminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batıyı Tanıma Çabasına Bir Bakış. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, (3):247-267.
- Akıncı, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde Milli Kimlik İnşasında Okul. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19): 1-24.
- Akmaz, A. (2014). Rus Yayılmacılığının Sistemleşme Süreci. *B.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2):29:44.
- Aksoy Sheridan, R.A. (2009). *Ahmet Mithat Efendi Romanlarında Metinsel Kararsızlık* (Yayınlanmamış Master Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Argunşah, M. (2012). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçenin Sadeleştirilmesiyle İlgili Görüşleri. *Turkish Studies*, 7(4):1-12.
- Arıker, S. (2015). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8):199-217.
- Aslan Cobutoğlu, S. (2014). *Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Aytaç, G. (2016). *Edebiyat Üzerine*. Ankara: Hece Yayınları.
- Baharççek, A. & Ağır, O. (2014). Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8):5-27.
- Banarlı, N.S. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II: Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*. Cilt 2. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Baydar, M. (1954). *Türk Klasikleri-36 Ahmet Mithat Efendi Hayatı Sanatı Eserleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Bilgiç, N. (2008). *Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât Adlı Eserinin "Edebiyat Coğrafya Merkezli" İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Findley, C.V. (1999). *Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da* (A. Anadol, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Davulcu, M. (2019). *Ahmet Mithat Efendi'nin Tarih Anlayışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Dayanç, M. (2012). Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Mithat Efendi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (47): 81-96.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 26. Basım. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, H.M. (2013). *Türkiye'de Siyasal İktidar-Bürokrasi İlişkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Görücü, Ç. (2009). *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, H. (2018). Osmanlı Tarihi'nde Tarih Yazımı ve Tarih Öğretiminde Modernleşme Çabaları. *Uluslararası Eğitim ve Dil Dergisi*, (1): 28-45.
- Ebrar Metin, Ş. (2015). *Ahmet Midhat Efendi'nin "Kâinat" Adlı Eserinde İngiltere (Metin-İnceleme)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Enginün, İ. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergün, M. (2009). Rus Eğitiminde Batılılaşma Ve Reform Çabaları. *Kurumsal Eğitimbilim Dergisi*, 2(1):31-56.
- (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kerman, Z. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2011). *Tanzimat Edebiyatı II Hikâye ve Roman*. 7. Baskı. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Korkmaz, R. (2012). *Yeni Türk Edebiyatına Giriş*. R. Korkmaz (Edt.), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Ankara: Grafiker Yayınları, 13-42.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. 6. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Okay, M. (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Okay, M. O. (1989). İslâm Ansiklopedisi. *Ahmet Midhat Efendi*. (Cilt 2.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özarslan, H. (2011). *Ahmet Mithat Efendi'nin "Müdafaa" (Birinci Kitap) Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Eserin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özbey, İ. (2015). *Ahmet Midhat Efendi'nin Kâinat Adlı Eserinde İtalya ve Yunanistan (Metin-İnceleme)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, A. (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Topum Bilimleri Dergisi*, (1): 271-293.
- Özyılmaz, K. (2014). *Ahmet Midhat Efendi'nin Kâinat Adlı Eserinde Almanya (Metin-İnceleme)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Parla, J. (2011). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pınar De Rosay, C. (2006). *Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Batılılaşma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Rıasanovsky, N. V. & Steinberg, M. D. (2016). *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*. (F. Dereli, Çev.). İstanbul: İnkılâp.
- Şahin, Z. (2014). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kültürel Gelişimi ve Batıya Uyum Süreci. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2):171-191.
- Şemseddin Sami, (2010). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şeref, İ. (2014). Tanzimat Dönemi'nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi ve Düşünce. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (31): 279-288.
- Tanpınar, A. H. (2001). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. 9.Baskı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Taşbaş, E. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış. *Mediterranean Journal of Humanities*, (I/2): 213-223.
- Vernadsky, G. (2015). *Rusya Tarihi*. (D. Mızrak, E.Ç. Mızrak, Çev.). 3. Baskı. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yapı Kredi Yayınları. (2001). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. (Cilt 1.). Ankara.
- Yıldız, E. (2015). Ahmed Midhat Efendi'nin Kaleminden Dünya Tarihinin Kısa Bir Tasviri. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14):71-100.
- Yiğit, H. Ş. (2006). *Türk Düşünce Tarihinde Ahmet Mithat Efendi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, S. (2011). *Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DİZİN

A

Abdulhamid Han	148
Adolf Friedrick.....	138
Akdeniz . 42, 47, 64, 66, 67, 83, 95, 145, 152	
Aleksandr 15, 69, 138, 157, 158, 162, 164	
Aleksandra.....	68, 157, 158, 159
Aleksey.....	113, 114
Aleksi	61, 62, 133, 134, 144
Âl-i Cengiz.....	49, 50, 103, 104, 105
Alman.....	80
Almanya	90, 120
Amsterdam	30, 57, 121, 122
Anadolu 42, 44, 83, 85, 88, 104, 120, 145	
Anastasya	53, 111
Androbugolevski.....	103
Anhalt Zerbiç	138
Anna	24, 49, 62, 98, 135, 136
Antuan	136
Arabistan	104
Arkancel	77, 79, 122
Arkancel Limanı.....	77
Askuled	47, 93, 94
Atila.....	91
Austerliç	158
Avar.....	45, 46, 91, 92
Avusturya.....viii, 10, 20, 38, 62, 64, 65, 66, 67, 76, 78, 79, 136, 137, 142, 143, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155	
Ayasofya	28, 32, 99
Azak Denizi.....	38, 44, 76, 105
Azak Kalesi	34

B

Baba Dağı.....	152, 153
Bahr-i Baltık.. 76, 77, 78, 84, 85, 88, 92, 121, 124, 126, 128, 144, 152	
Bahr-i Hazar	76

Bahr-i Hazez 76, 77, 83, 84, 85, 89, 126, 163	
Bahr-i Hezez.....	104
Bahr-i Siyah.....	76, 78
Bakü.....	76, 79
Balamir	44, 89
Balkan.....	68, 146, 159
Baltacı Mehmet Paşa	23, 24, 59, 60, 129, 130, 131, 132
Bender	58, 127, 144, 145
Besarabya	42, 67, 76, 83, 95, 152
Besarabye	79
Beyaz Deniz	77, 78
Bialystok.....	79
Biristof'	97
Biron.....	136
Biyalgurud.....	97
Bizantis	29, 98, 100
Boğdan. 59, 66, 129, 130, 132, 142, 145, 151	
Breslav.....	129
Buckle.....	19
Bulgaristan.....	96
Bulisla.....	99
Burgund	88
Büyük Petro... 23, 24, 25, 30, 34, 53, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 68, 71, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 141, 150, 161, 164, 167	
Byalstok.....	79

C

Cengiz Han	104
Cermen	86
Cernigof.....	79
Ceyhun.....	162
Cezâyir.....	156

Ç

Çaremis	80
Çerkesistan	79
Çernigov	101, 102
Çin	26, 42, 44, 69, 76, 84, 89, 92, 163
Çıramis	80
Çuvaş	80

D

Daçya	44, 88
Dağıstan	61, 79, 133
Dajbog	31
Danimarka	viii, 10, 20, 41, 43, 83, 87, 109, 124, 125, 132, 142
Daşkof	139
Demirbaş	55, 58, 60, 118, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 142
Der-saâdet	94, 129
Devlet Giray	149
Dimitri	53, 54, 112, 113
Dnepr	94
Dnepr Nehri	46, 92, 94, 127
Dolgoruki	134, 135
Don Kazakları	148
Don Nehri	44, 45, 57, 89, 105, 120
Don Nehrine	91
Dravulunj	79
Dvina Nehri	78
Dvinyester Nehri	78

E

Ebrail	132
Edirne	48, 68, 96, 146, 159, 160, 161
Eflak	59, 95, 129, 142, 146
Egatisis	85
Ejderhan	79
Elizabet	136
Elûta Nehri	104
Engeriye	132
Ermenistan	79
Ernest de Biron	135
Erzurum	76, 169
Esterabad	61, 133, 136
Estonya	60, 79, 132

F

Fedor	53, 54, 111, 112, 115
Fillandiya	158
Finlandiya	38, 68, 77, 79, 93, 107, 126, 132
Finvaz	88, 93
Flemenk	viii, 10, 20, 30, 56, 57, 119, 121, 122, 123
Fransa	viii, 10, 20, 43, 45, 55, 56, 64, 66, 67, 68, 69, 80, 87, 90, 117, 119, 137, 142, 143, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162
Friedrick	137

G

Gepit	88, 91
Glof Hüseyinof	81
Godunov	53, 111, 112
Gordon	119, 120
Got	22, 41, 43, 44, 45, 87, 88, 89, 90, 91, 166
Got Tâifesi	22, 87
Graguvar Otrepyef	112
Grodno	79
Gulagir	124
Guluf Hüseyinof	81
Gürcistan	34, 79, 120

H

Haliyc	102
Hammer	19
Heraklius	92
Herakliyas	46, 92
Hermanaris	44, 45, 88, 89
Hevingar	91
Hilusislav	113
Hindistan	86
Hint	42, 84, 86
Hiypumulk	85
Hiyve	160
Holstein Gottorb	23, 41, 53, 62, 82, 137, 138, 167
Hotin	54, 64, 114, 143, 144
Hpomolk	85
Hûn Devleti Enkâzı	22

Hûn Tâifesi.....	22, 89
Hünkâr İskeleyi.....	68, 161
Hüvenisko	116

İ

İbn-i Haldun	19
İbn-i Teymiyye.....	19
İgor.....	47, 50, 95, 100, 102
İkinci Katerina.....	140
İlmen Gölü	93
İngiltere ..viii, 10, 20, 41, 57, 67, 69, 70, 76, 83, 109, 122, 123, 142, 153, 156, 161, 162	
İngiltereli	119
İngulc Nehri	78
İran 26, 34, 46, 61, 67, 68, 76, 85, 92, 104, 120, 133, 136, 155, 158, 159	
İseviyye	97
İskender-i Rumi.....	51, 105
İsmail.....	152
İstanbul 1, 2, 4, 5, 11, 24, 29, 32, 33, 45, 47, 48, 49, 60, 72, 74, 90, 94, 95, 98, 100, 131, 163, 168, 169	
İsveç .viii, 10, 20, 38, 41, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 67, 68, 76, 77, 78, 83, 87, 109, 110, 113, 114, 117, 118, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 137, 138, 142, 152, 153	
İsviçre.....	113
İtalya.....viii, 10, 20, 45, 90, 155	
İvan 24, 51, 52, 53, 55, 62, 63, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 118, 135, 136, 139, 141, 164	
İvan (Belalı)	24
İzislav	103
İzyaslav	36, 50, 100, 101, 102

J

Jozef	66, 150, 153
Jüstinyen.....	92
Jüt.....	44, 88
Jütland	87
Kıpçak .. 51, 83, 104, 105, 106, 107, 108	
Kafkas 12, 33, 39, 42, 78, 79, 80, 83, 89	
Kafkas Dağları	78

Kafkasya.. 26, 39, 44, 69, 76, 78, 79, 81, 160	
Kalafat	69, 162
Kalkif Vga	77
Kaluga	79
Kandalaskaya Körfezi	77
Karadeniz. 34, 42, 44, 45, 47, 57, 76, 78, 84, 85, 88, 91, 94, 96, 120, 152, 161	
Karkov	79
Karpat Dağları	78
Kars	69, 162
Katerina ... 25, 28, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 67, 71, 127, 129, 130, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 164, 167	
Katerinoslav.....	79
Kazak.....	39, 80, 114, 120, 127
Kazan.. 40, 51, 52, 79, 81, 105, 108, 109	
Kırım . 23, 27, 38, 42, 51, 52, 59, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 76, 78, 79, 83, 98, 105, 108, 109, 117, 128, 131, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 159, 162	
Kilas.....	152, 154
Kirkis.....	162
Kiyef.....	27, 100
Koçovski.....	67, 155
Konstantin	93
Kostantin Kopronim	46, 92
Kosteruma	79
Kronştad Limanı.....	77
Kronştad Tersanesi	140
Krson	79
Kuban Nehri	78
Kudesnik.....	31
Kurlanda	79, 135
Kut	44, 88
Kutais.....	79
Kutrigur	45, 91
Kutuyis	79

L

Lamros.....	137
Lapon.....	80
Lapüçin.....	133
Lapün.....	80

Lehistan ...	40, 54, 57, 58, 59, 64, 65, 66, 67, 69, 78, 79, 80, 99, 113, 114, 120, 121, 124, 126, 127, 129, 130, 132, 136, 141, 142, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 160, 164
Leo.....	95
Lifor.....	56, 119, 120
Litevbiç	99
Litvan	80
Livnüz	80
Livonya	38, 60, 77, 78, 79, 126, 132
Lizgi	42, 44, 85, 88
Lui	117
Macaristan.....	88, 91, 120
Macaulay	19
Maçın.....	67, 152, 153
Malakof	162
Mançikof	134
Mançu.....	89
Marekeye.....	129
Marienburg	127, 133
Mazepa	127
Me'mûc	23, 42, 84
Meâvet.....	85
Mençikof	128, 134
Mazenderan	61, 133, 136
Mısır	42, 85, 156
Michelet.....	19
Minsk	79
Mişel.....	47, 54, 94, 112, 113
Moğol.....	23, 41, 44, 49, 50, 51, 83, 89, 104, 106, 164, 166
Moldova	67, 95, 120, 152
Montesgue	19
Mora	65, 68, 158
Moskova.....	27
Muğda	79
Muhammediyye.....	97
Museviye	97

N

Namık Kemal	21
Napolyon Bonapard	158
Napolyon Bonapart	156
Narva Kalesi.....	125, 127
Natali	134
Neva Nehri	140

Nevlzambil	77
Nikola	68, 69, 159, 160, 161, 162
Nikolay	159
Nikolayef	76
Nikolayef Tersanesi.....	77
Nimen Nehri	78
Nisted.....	132
Nogay	51, 105, 108
Normand.....	93, 97
Norveç	viii, 10, 20, 38, 55, 76, 118
Novgorod.....	39, 46, 50, 51, 79, 93, 94, 102, 107, 108, 165
Nuh	23, 42, 84

O

Odessa Körfezi	38, 77, 78
Oduksiya.....	61, 133
Olej	47, 48, 50, 94, 95, 96, 100
Olga	32, 47, 48, 95, 96, 97
Oltaniçe	162
Onega Nehri	78
Orenburg.....	79
Orlof	145, 148
Osterman	135
Ostragot	44, 88
Oturgur	45, 91

P

Pacislav.....	102
Paris	11, 23, 62, 68, 69, 76, 143, 158, 162
Parnav İskelesi.....	125
Pavlis	157
Pavlo.....	63, 67, 68, 139, 155, 156, 157
Peçenek.....	102, 104
Pereyeslav.....	50, 101, 102
Peron.....	97
Peskov	79
Petersburg.....	27, 39, 40, 58, 79, 81, 93, 121, 126, 128, 132, 138, 140, 149, 165
Petra.....	79
Podolya.....	79
Polotsk.....	102
Poltava.....	58, 79, 127, 128
Poniatovski	64, 142

Preopazenski	119
Prusya.....	38, 43, 65, 67, 76, 78, 79, 87, 128, 132, 137, 142, 147, 150, 151, 153, 154, 155
Prut 38, 59, 60, 76, 78, 91, 92, 128, 129, 132, 144, 145, 150	
Prut Nehri.....	59, 76, 78, 91, 92
Pugaçof.....	148
Pulaklar	80, 99, 160
Putmek	149

R

Raspop.....	55, 116
Ren Nehri	90
Rişnebakd.....	153
Roksolan.....	85
Roksoland.....	88
Roma	45, 88, 90
Romanof.. 22, 23, 41, 46, 51, 53, 54, 82, 111, 112, 113, 114, 164, 167	
Rurik.. 22, 41, 46, 47, 48, 50, 51, 82, 83, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 102, 107, 163, 166	
Rusçuk.....	2, 68, 158

S

Sadesa Nehri.....	78
Saratova.....	79
Sarmatyalular 22, 41, 42, 43, 84, 85, 86, 87, 102	
Semiryan	42, 85
Semulnisk.....	50, 102
Seydariyet.....	45, 91
Seyteyelüler.... 22, 41, 42, 43, 84, 85, 86	
Sibirya	134
Silistre	48, 65, 68, 69, 96, 158, 162
Simbrisk	79
Sivastopol Limanı	38, 77
Siydarit	91
Siyevur	46, 93
Siyevyetü Puluk	50, 101, 102
Smolensk.....	47, 54, 79, 94, 113, 114
Smones	85
Sofya 2, 24, 36, 55, 56, 57, 115, 116, 117, 118, 122	
Sultan Ahmet Han	59, 128, 129

Sultan Mahmud Han.....	159
Sultan Mustafa Han	148
Suzdal	50, 102
Svarog.....	31
Sviyatopolk.....	101
Svyatoslav	47, 48, 95, 96, 101
Svyatov Polk.....	49, 99

Ş

Şafirof.....	130
Şahingiray.....	149
Şalon.....	90
Şerametüf.....	120, 130
Şirvan.....	61, 79, 133
Şivalye	156

T

Taine.....	19
Tamutarakan.....	50, 102
Tatar.....	39, 53, 64, 80, 111, 144
Tataristan	81
Taymirman	119
Teudus	45, 90
Tevrat.....	23
Theodos	90
Tığan.....	143
Tiflis	79
Tika-Perm.....	79
Tolstoy.....	129
Trineyte	117
Trineyte Manastırı	118
Truvol	46, 93
Tula.....	79
Tuna. 2, 3, 38, 42, 44, 65, 68, 76, 77, 78, 84, 88, 90, 91, 95, 129, 132, 145, 146, 147, 152, 162	
Tur	85
Turla Nehri	154
Tuşi.....	51, 104, 106
Tutrekan.....	162
Türkistan.....	26, 69, 76, 147, 160, 162
Tver	85
Tveryed.....	79
Tvor	50, 102

U

Ukranya	127
Ural Dağları.. 38, 69, 79, 85, 95, 98, 104	
Ural Nehri.....	76, 86
Usturman	135
Utrigur	91

V

Vareg	93
Varşova	27, 39, 79, 154, 155
Vazil Galiçyan.....	55, 117
Vazili	52, 107, 108, 109, 110
Vazislav	100
Vened	43, 86, 88, 92
Venedik	120
Venzuyuk	136
Verunezuf.....	63, 138, 139
Viburg	132
Viladi.....	79
Vilna.....	79
Vistül Nehri... 42, 43, 46, 78, 84, 85, 87, 88, 92	
Vivelhini.....	79
Vizigot.....	44, 88
Vladimir .. 24, 31, 32, 48, 49, 50, 79, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 107	
Vlizaiz	155
Volga Nehri 44, 76, 77, 88, 89, 104, 115	

Vrunej	79
Vtvar	79
Vzevolod	50, 101, 102

W

Waterloo	68, 158
----------------	---------

Y

Yâfes.....	23, 84
Yaropolk.....	50, 96, 99, 102
Yaroslav..... 28, 36, 49, 79, 99, 100, 107	
Yaş Şehri	129
Yenikale Boğazı	78
Yerköy	158, 162
Yetbisk.....	79
Yezgurud	97
Yirmiyan.....	80
Yorda	146
Yrmiyan.....	80
Yunanistan.....	159
Yuri.....	50, 102, 103
Zehebi.....	19

Z

Ziştovi.....	154
--------------	-----